

Η ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1941-1944)

Αλέξανδρος Κατσούδας

(Μεταπτυχιακός φοιτητής Παντείου Πανεπιστημίου)

(Τμήμα: Πολιτικών Επιστημών και Ιστορίας)

(Ειδικευση: Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ 3^{ΟΥ} (ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΥ) ΕΞΑΜΗΝΟΥ 2020 - 2021

Επιβλέπων καθηγητής: Προκόπης Παπαστράτης

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

• ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ: Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΟ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ	6
• Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΤΟΧΙΚΟ ΚΛΙΜΑ	7
• Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ	14
• Η ΕΝΟΠΛΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ	20
• Η ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ	29
• ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ	33
• ΑΛΛΑΓΗ ΦΡΟΥΡΑΣ: Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ	36
• ΤΟ ΤΑΓΜΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ	44
• ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΔΗ ΚΑΙ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ	49
• ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ ΚΑΙ ΠΕΕΑ	61
• ΟΙ ΜΑΧΕΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ	62
Α) Η μάχη της Μυρτιάς (Γουρίτσας)	61
Β) Η μάχη του Αχελώου & Μακρυνόρος	65
Γ) Η μάχη της Αμφιλοχίας	72
Δ) Άλλες μάχες	74
• ΕΚΤΕΛΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΤΩΝ	79
Α) Οι 120 της Μεγάλης Παρασκευής	79
Β) Οι 59 στα Καλύβια	87
Γ) Οι 12 στη Μεγάλη Χώρα (Ζαπάντι)	91
• ΚΑΤΟΧΙΚΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ	92
• Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ	102

<u>ΕΠΙΛΟΓΟΣ</u>	115
------------------------	-----

<u>ΠΗΓΕΣ</u>	116
---------------------	-----

ΑΡΧΕΙΑ	116
--------	-----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (& ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ)	116
------------------------------	-----

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	118
------------	-----

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ	118
-----------	-----

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟ ΥΛΙΚΟ	118
-------------------	-----

<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ</u>	119
-------------------------	-----

1. <u>Επιστολές</u>	119
---------------------	-----

2. <u>Κατάλογοι</u>	125
---------------------	-----

3. <u>Αφηγήσεις & Ομιλίες</u>	138
-----------------------------------	-----

4. <u>Μαρτυρίες</u>	166
---------------------	-----

5. <u>Ποιήματα & Αφιερώματα</u>	172
-------------------------------------	-----

6. <u>Πρωτόκολλα Παράδοσης Αγρινίου</u>	175
---	-----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας αφορά την Ελληνική Εθνική Αντίσταση στην Αιτωλοακαρνανία (1941-1944).

Ο στόχος της διπλωματικής αυτής εργασίας είναι να γίνει κατανοητή, μέσω ανάλυσης, η κατάσταση που επικρατούσε στον νομό Αιτωλοακαρνανίας της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας κατά την περίοδο της Κατοχής των δυνάμεων του Άξονα στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καλύπτοντας το χρονικό διάστημα από την άνοιξη του 1941 (όπου ξεκινά η Κατοχή) έως το φθινόπωρο του 1944 (με την αποχώρηση των δυνάμεων του Άξονα και την απελευθέρωση του νομού). Αναφέρει τι γεγονότα συνέβησαν στο χρονικό διάστημα εκείνης της περιόδου των 3,5 ετών στην περιοχή, πως ήταν το κλίμα εκείνη την εποχή στον νομό, πρώτα επί της ιταλικής και μετά επί της γερμανικής κατοχής, πως το κλίμα αυτό έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην έναρξη της αντίστασης εκ μέρους του ντόπιου πληθυσμού ενάντια στις δυνάμεις κατοχής, ποια ήταν τα πρόσωπα που συμμετείχαν στην Αντίσταση, ποια ήταν η δράση τους, ποιες μάχες διαδραματίστηκαν στον νομό, ποια ήταν η αντίδραση των κατακτητών, ποιοι ήταν αυτοί που συνεργάστηκαν μαζί τους και με τι τρόπο ο νομός απέκτησε την ελευθερία του.

Για την εργασία αυτή, χρησιμοποιήθηκαν τόσο πρωτογενείς όσο και δευτερογενείς πηγές. Από πρωτογενείς πηγές, βασίστηκα τόσο σε άρθρα εφημερίδων, αρχεία που αναφέρονται για γεγονότα εκείνης της περιόδου, καθώς και συνεντεύξεις από άτομα που έζησαν την περίοδο αυτή. Από δευτερογενείς πηγές, στηρίχτηκα σε βιβλιογραφία που ασχολείται τόσο με την ιστορία του νομού γενικά, όσο και με την Αντίσταση του 1941-1944 ειδικά, αλλά και σε αφηγήσεις που εξιστορούν τα πρόσωπα εκείνης της εποχής.

Η εργασία αυτή επικεντρώνεται στον τομέα της τοπικής ιστορίας, έναν από τους χαμηλότερους κλάδους έρευνας της ιστορίας. Αυτό γιατί ασχολείται με την αναλυτική εξιστόρηση των γεγονότων μιας ιστορικής περιόδου σε ένα συγκεκριμένο τόπο, κάτι που την εντάσσει στο γενικότερο πλαίσιο της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου στο σύνολο της υπόλοιπης χώρας στην οποία βρίσκεται αυτός ο τόπος. Επίσης, όσον αφορά την τοπική ιστορία, είναι αξιοσημείωτο πως τα γεγονότα μιας ιστορικής περιόδου διαφέρουν από τόπο σε τόπο, παρά τις ομοιότητες, κάτι που μάλλον εξηγείται τόσο στα γεωγραφικά χαρακτηριστικά ενός τόπου, όσο και στον ντόπιο πληθυσμό του, τις συνήθειές του, τον χαρακτήρα του αλλά και στον ιδεολογικό του προσανατολισμό.

Οι βασικοί λόγοι που επέλεξα με αυτό το συγκεκριμένο θέμα είναι γιατί:

α) Ασχολείται με την ελληνική ιστορία του 20^{ου} αιώνα, μια περίοδο στην οποία πολλοί ιστορικοί εστίασαν την προσοχή τους, καθώς στον αιώνα αυτό διεξήχθησαν στην Ελλάδα γεγονότα πιο δραματικά από ότι στον 19^ο αιώνα (όπως η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, η Τριπλή Κατοχή του Άξονα 1941-1944, ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949 που ακολούθησε αμέσως μετά, η Απριλιανή Δικτατορία των Συνταγματαρχών 1967-1974 και η εισβολή στην Κύπρο που οδήγησε στην πτώση του καθεστώτος και στην επάνοδο της Δημοκρατίας),

β) Ασχολείται ειδικά με την ελληνική δεκαετία του 1940-1950, την δεύτερη τραγική περίοδο στην σύγχρονη ιστορία του ελληνικού κράτους, μια περίοδο που καλύπτει τα συμβάντα από την είσοδο της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως την λήξη του Εμφυλίου Πολέμου που ακολούθησε, μόλις δύο χρόνια από την απελευθέρωση της χώρας,

γ) Ασχολείται ειδικότερα με την τρίχρονη περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα, τα δεινά που βίωσε ο ελληνικός λαός, την αντίσταση που οργάνωσε και έκανε εναντίον των κατακτητών (όπως και οι άλλοι κατεκτημένοι λαοί της Ευρώπης) αλλά και τις πράξεις εκδίκησης από τους κατακτητές και

δ) Ασχολείται ειδικότερα με την τρίχρονη περίοδο της κατοχής και της Εθνικής Αντίστασης στο νομό Αιτωλοακαρνανίας από τον οποίο εγώ κατάγομαι (πιο συγκεκριμένα

την πόλη του Αγρινίου) έναν νομό εξαιρετού σημασίας, τόσο λόγω της μεγάλης του έκτασης και της γεωγραφικής του θέσης, όσο και για την μεγάλη του προσφορά στην Αντίσταση. Εδώ θα προσθέσω πως κατά την περίοδο της Κατοχής, ο νομός Ευρυτανίας αποτελούσε τμήμα του νομού Αιτωλοακαρνανίας, όμως εγώ θα επικεντρωθώ κυρίως στην Αιτωλοακαρνανία, καθώς η αναφορά για τα γεγονότα των Κορυσχάδων, Ευρυτανίας και την ΠΕΕΑ, θα αποτελούσαν ένα μεγάλο κεφάλαιο.

Επίσης ένας άλλος λόγος που αποφάσισα να ασχοληθώ με αυτό το θέμα είναι γιατί ασχολείται με τον ιστορικό κεφάλαιο της Ελληνικής Αντίστασης στο τοπικό τομέα, αναφέρεται σε γεγονότα της τριετίας 1941-1944 σε τοπικό επίπεδο, καθώς αρκετά συγγραφικά έργα αναφέρονται στην Εθνική Αντίσταση σε πανελλήνιο/εθνικό επίπεδο.

Προβλήματα που αντιμετώπισα όσον αφορά την πραγματοποίηση της εργασίας είναι η αναζήτηση των κατάλληλων πηγών, τόσο σε εφημερίδες και αρχεία όσο και σε βιβλιογραφία, όση φυσικά από αυτήν ήταν δυνατόν προσβάσιμη. Λόγω θεμάτων υγείας παγκόσμιου βεληνεκούς, μου ήταν δύσκολη η μετακίνηση για την αναζήτηση υλικού σχετικού με το θέμα. Υπήρχαν βέβαια συγκεκριμένα άτομα, συγγενείς και συντοπίτες, οι οποίοι με βοήθησαν γι' αυτό το σκοπό, άτομα που μου παρείχαν υλικό το οποίο στις ημέρες μας είναι δύσκολο να εντοπισθεί. Επίσης με την συγκέντρωση πολλών και απαραίτητων στοιχείων για το θέμα, πρόβλημα είχα στην αναζήτηση των πιο σημαντικών για την εργασία, στην σωστή κατάταξή τους και στην δημιουργία ενοτήτων.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ: Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΟ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ

Προτού εισέλθουμε στο κυρίως θέμα, είναι αναγκαίο να κάνουμε μια αναδρομή στο κοντινό παρελθόν.

Την 28^η Οκτωβρίου 1940, η Ελλάδα εισέρχεται επίσημα στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την άρνηση στο αίτημα της Ιταλίας για είσοδο των στρατευμάτων της στο ελληνικό έδαφος. Προκηρύσσεται γενική επιστράτευση για την άμυνα έναντι της εισβολής. Από τον νομό Αιτωλοακαρνανίας συγκροτείται για το μέτωπο το 39^ο Σύνταγμα Ευζώνων Αιτ/νίας ή 39^ο Σύνταγμα Μεσολογγίου από την επαρχία της Τριχωνίδας¹. Αρκετοί από αυτούς θα δώσουν τη ζωή τους στα πεδία των μαχών υπηρετώντας την πατρίδα. Συνολικά, έχουν καταγραφεί 95 αποθανόντες οπλίτες και υπαξιωματικοί Αιτωλοακαρνανέες στον πόλεμο 1940-1941, σε μάχες στη Βίγλα, στο Γκόλικο, στη Χορμόβα, έξω από το Τεπελένι και αλλού².

Σύμφωνα με στοιχεία, περίπου 40 Αγρινιώτες σκοτώθηκαν στο μέτωπο της Αλβανίας και άλλοι 70 έμειναν ανάπηροι³. Στο Αγρίνιο, για την προειδοποίηση των κατοίκων από τις επιδρομές των Ιταλικών αεροσκαφών που έρχονταν από τα αεροδρόμια της Αλβανίας, είχαν τοποθετηθεί από τις αρχές της αεράμυνας τρεις σειρήνες, μια στο Ξενοδοχείο «Ακροπόλ», μια στο σπίτι του Κώστα Αυγούλη και η τρίτη στο αεροδρόμιο Αγρινίου⁴. Αξίζει να σημειωθεί πως κατά την διάρκεια του πολέμου του 1940, το Αγρίνιο αποτελούσε το Κέντρο Τύπου και πολεμικών ανταποκρίσεων όλης της Ελλάδας όσον αφορά το μέτωπο στην Αλβανία⁵.

Στις 6 Απριλίου 1941, η Γερμανία, θέλοντας να υποστηρίξει τη σύμμαχο χώρα της, εισβάλλει στην Ελλάδα. Στην Αιτωλοακαρνανία, το Αγρίνιο το 1941, βομβαρδίστηκε δυο φορές από την Γερμανική αεροπορία (Luftwaffe).

¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 375-376 & Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941*, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 100

² ο.π. (1), σ. 376-378 & ο.π. (2), σ. 101-105 (Βλ. Παράρτημα 2.1)

³ Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αγρίνιο, 2018, σ. 48

⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 379 & 381

Οι νεκροί:

Σπυρίδων Τόντος, Αξιωματικός της Χωροφυλακής

Λάζαρος Μουμογιάννης

Κωνσταντίνος Παπαλένης ή Παπανικολάου

Ιωάννης Χονδρογιάννης

Τρύφων Βουλωμένος

Ελένη Γιαννακοπούλου (σύζυγος Κωνσταντίνος Γιαννακοπούλου)

Ευθύμιος Μάγος

Χρήστος Μάγος

Χαράλαμπος Παρθενίου

Αθανάσιος Τριανταφύλλου

Βασιλική Σύρρου (χήρα Κωνσταντίνου Σύρρου)

Οι τραυματίες:

Γεώργιος Δ. Καλλίμαχος

Κωνσταντίνος Ν. Ματραλής

Ευστράτιος Σταυρόπουλος

⁵ ο.π., σ. 381

Η πρώτη φορά έγινε στις 16 Απριλίου 1941 και τα γερμανικά αεροπλάνα έριξαν αρκετές βόμβες, σκοτώνοντας έντεκα άτομα και τραυματίζοντας άλλα τρία⁶.

Ο δεύτερος βομβαρδισμός έγινε την παραμονή του Πάσχα, το Σάββατο 19 Απριλίου 1941 στις 5 η ώρα το πρωί⁷. Στόχος ήταν το στρατιωτικό αεροδρόμιο του Αγρινίου, στο οποίο προσγειώνονταν αγγλικά αεροπλάνα και το οποίο υπερασπιζόταν για ένα σύντομο χρονικό διάστημα ένας υπαξιωματικός με μυδραλιοβόλο όπλο έναντι των Γερμανικών αεροπλάνων⁸. Μέσω του ίδιου αεροδρομίου είχε διαφύγει για το Κάιρο της Αιγύπτου, ο βασιλιάς της Γιουγκοσλαβίας (Πέτρος ο Β΄)⁹. Το βράδυ στις 20 Απριλίου το Πάσχα, Γερμανοί αλεξιπτωτιστές κατέλαβαν το αεροδρόμιο του Αγρινίου και το χρησιμοποίησαν κατά τη μάχη της Κρήτης¹⁰. Για την προστασία της πόλης του Αγρινίου, η Ελληνική αντιαεροπορική άμυνα τοποθέτησε τρία αντιαεροπορικά πυροβόλα, ένα στο αεροδρόμιο και δύο στον Παλιό Άγιο Χριστόφορο, τα τελευταία φυσικά βομβαρδίστηκαν από τους Γερμανούς αεροπόρους¹¹. Μια βόμβα τους έπεσε στο σπίτι του Κωνσταντίνου Παπασωτηρόπουλου, αλλά η οικογένεια δεν έπαθε τίποτα καθώς είχαν μετακινηθεί στην Ερμιτίσα, Αγρινίου, στην περιοχή του Αγίου Ιωάννη Ριγανά¹².

Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΤΟΧΙΚΟ ΚΛΙΜΑ

Με την κατάρρευση του μετώπου και την κατάληψη της χώρας από τον Άξονα, οι Έλληνες στρατιώτες υποχώρησαν.

Η Αιτωλοακαρνανία, όπως και η πλειοψηφία της ελληνικής επικράτειας (εδάφη όπως η Αττική, η Θεσσαλονίκη και η γύρω περιοχή της, η Κρήτη και κάποια νησιά του Αιγαίου που ήταν υπό Γερμανικό έλεγχο και η Θράκη και η Ανατολική Μακεδονία που κατελήφθησαν από τους Βούλγαρους) πέρασαν στα χέρια των Ιταλών. Στο Αγρίνιο είχαν στρατοπεδεύσει Άγγλοι και Νεοζηλανδοί στρατιώτες τις εργατικές συνοικίες του Αγίου Ιωάννη Ριγανά και μετά την υποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Αλβανία και την ελληνοβουλγαρική μεθόριο (όπου εκεί δόθηκε η μάχη με τους Γερμανούς) είχαν υποχωρήσει βάσει σχεδίου¹³. Στο χωριό Ανάληψη (Δερβέκιστα) είχαν βρει καταφύγιο 2 στρατιώτες της 2^{ης} Νεοζηλανδικής Μεραρχίας (υπό τον στρατηγό Φρεϊμπεργκ που είχε περάσει στις 29 Μαρτίου 1941 από το Αγρίνιο με προορισμό το μέτωπο της Μακεδονίας), όπου οι προεστοί του χωριού, ένας εκ των οποίων ήταν ο Τάσιος Ακρίδας, τους έκρυψαν στη θέση Παλιοφοράδα – Γατοκρέμασμα – Αγίου Ιωάννη και τους φρόντισαν, μέχρι που κάποιος Σακούλης από το Ριγάνι, Ναυπακτίας, τους πρόδωσε την 1^η Μαρτίου 1942 στους

⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 379

⁷ ο.π., σ. 380

⁸ ο.π.

⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 114

¹⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 380

¹¹, ¹² ο.π.

¹³ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 114

Ιταλούς, οι οποίοι στη συνέχεια τους συλλαμβάνουν και μέσω Θέρμου τους στέλνουν στο Αγρίνιο¹⁴.

Το Αγρίνιο παραδόθηκε από τον συνταγματάρχη Κώστα Κωλέττη στους Ιταλούς¹⁵. Στις 17 Μαΐου 1941, εισέρχεται στο Αγρίνιο, η Ιταλική μεραρχία CAZALE (56^η Πεζικού), η οποία είχε διοικητή τον μέραρχο τον Κάρολο Ντελόζο, που στην συνέχεια θα τον αντικαταστήσει ο Μάριο Ματζάνι¹⁶. Η μεραρχία αυτή εντάσσονταν στο 8^ο Σώμα του Ιταλικού Στρατού, υπό τον στρατηγό Μάριο Μαργκινότι, του οποίου διοίκηση επεκτεινόταν βόρεια έως την Άρτα, νότια έως τον Πατραϊκό Κόλπο, ανατολικά έως το Καρπενήσι και δυτικά έως το Ιόνιο Πέλαγος, συμπεριλαμβάνοντας τα νησιά Λευκάδα και Κεφαλονιά¹⁷. Έχοντας ως έδρα το Αγρίνιο, η μεραρχία CAZALE εξαπλώθηκε σε όλο το νομό, στην Ναύπακτο, τον Αστακό, την Αμφιλοχία και το Μεσολόγγι και στα πεδινά κεφαλοχώρια. Μεγάλο τμήμα της μεραρχίας εγκαταστάθηκε στην περιοχή του Παλαιού Αγίου Χριστοφόρου¹⁸. Για την εγκατάσταση αυτής της μεραρχίας στον τόπο, επιτάχθηκαν γραφεία, δημόσια κτήρια, καταστήματα και σπίτια, τα τελευταία είτε ολόκληρα είτε τμήματά τους (όροφοι και δωμάτια), για τις ανάγκες αξιωματικών και υπαξιωματικών, με αποτέλεσμα να ξεσπιτώνονται ολόκληρες οικογένειες. Το Ιταλικό στρατηγείο και η Στρατιωτική Οικονομική Αστυνομία (GUARDIA DI FINANZA) ήταν στην κεντρική πλατεία¹⁹. Το Ιταλικό Φρουραρχείο στεγάστηκε στο σπίτι του Χρήστου Αθανασόπουλου, πράκτορα εφημερίδων, επί των οδών Αναστασιάδη και Δαγκλή²⁰. Το Ιταλικό στρατοδικείο έδρευε στο Δεύτερο Δημοτικό Σχολείο Αγρινίου (που οικοδομήθηκε το 1932) που βρισκόταν στον παλιό σταθμό συνοικία «Ωρα»²¹. Λόγω της επίταξης σχολείων, τα μαθήματα του δημοτικού γίνονταν σε εκκλησίες κατά την περίοδο 1941-1942. Η Ιταλική Διοίκηση Χωροφυλακής (γνωστή ως Καραμπινερία) στεγάστηκε στο σπίτι του Αριστείδη Σχισμένου, επί των οδών Γ. Μπαϊμπά και Δημοσθένη Κακαβιά²². Ο Ιταλός λοχαγός της Καραμπινερίας Βίτα, έμενε στο ανώγειο σπίτι του Μιχαήλ Μανιάτη, επί των σημερινών οδών Ηλία Ηλίου και 39^{ου} Συντάγματος²³. Εκεί ήταν και το 1^ο Αστυνομικό τμήμα της Καραμπινερίας²⁴. Ένα άλλο αστυνομικό τμήμα της Καραμπινερίας εγκαταστάθηκε στο σπίτι κάποιου Ρήγα, επί της οδού Χαριλάου Τρικούπη με διοικητή κάποιον αξιωματικό ελληνικής καταγωγής από την Ρόδο, τον οποίον αποκαλούσαν Φιλαλήθη²⁵. Νοσοκομείο των Ιταλών ήταν στον 1^ο όροφο του 5^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αγρινίου²⁶. Η Μουσική

¹⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 116

¹⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 382

¹⁶ ο.π., σ. 385

¹⁷ Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 58

¹⁸ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 385

¹⁹ Χρήστος Μπακάλης, *Πόλη και σύμβολα: ο αστικός χώρος πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 174

²⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 385

²¹ ο.π., σ. 386

²² ο.π., σ. 387

²³ ο.π., σ. 386

²⁴, ²⁵, ²⁶ ο.π.

μπάντα των Ιταλών ήταν στην οδό Δ. Στάικου²⁷. Κλίβανοι της Μεραρχίας ήταν οδό Δ. Βότση, ενώ στην οδό Ι. Στάικου σε ακίνητο έμεναν γυναίκες των Ιταλών²⁸. Ο Ιταλός Μηχανικός Μάριο Ανιόλι, έμενε στο σπίτι του Σκαλτσά, επί της οδού Παπαστράτου και είχε γραφεία και μηχανήματα επί της οδού αδελφών Παναγοπούλου 14, στην οικία Παπαλένη²⁹. Αξιοσημείωτο είναι πως αυτός ο μηχανικός είχε σχεδιάσει τη σιδηροδρομική γραμμή Αγρίνιο – Αμφιλοχία – Άρτα – Ιωάννινα – Δυρράχιο Αλβανίας, στην οποία δούλευαν περίπου 200 καπνεργάτες από το Αγρίνιο, οι οποίοι δέχονταν πληρωμή σε ακίνητο επί της οδού Γ. Καραϊσκάκη 10³⁰. Ωστόσο, λόγω πολεμικών γεγονότων, η γραμμή δεν ολοκληρώθηκε και σταμάτησε έως την Αμφιλοχία. Τέλος, αρκετές αποθήκες χρησιμοποιήθηκαν για την τήρηση υλικών όπως πυρομαχικών, τροφίμων, ματισμού κτλ³¹. Σε αυτές περιλαμβάνονταν οι αποθήκες Παπαστράτου, Παναγοπούλου, Κυρίτση, Φαρμάκη, Κόκκαλη και Παπαπέτρου, στις τελευταίες όπου στρατωνίζονταν οι φασίστες μελανοχιτώνες³². Στο δημοτικό νεκροταφείο, δεξιά της εισόδου και πριν από τον ναό του Αγίου Γεωργίου, οι Ιταλοί είχαν δικό τους κοιμητήριο³³, ενώ κοντά στα στρατόπεδα της βόρειας και δυτικής πλευράς, λειτουργούσαν οίκοι ανοχής³⁴.

Επιτάξεις έγιναν και στο Θέρμο, όπου εκεί έδρευε μια Ιταλική ταξιαρχία³⁵. Η Ιταλική Καραμπινερία, με τον διοικητή της Μαρισάλο, στεγάζονταν στο πολυτελές ξενοδοχείο ΛΟΗ³⁶. Ιταλοί αξιωματικοί έμεναν σε σπίτια Θερμιών. Ο στρατός με μοίρες πεδινού και βαρέος πυροβολικού ήταν ανατολικά και δυτικά του δρόμου που οδηγεί στην Αγία Τριάδα – Αρχαία, ενώ τα μεταγωγικά και μια ίλη ιππικού ήταν στο ακίνητο του Θεόδωρου Αγραφιώτη³⁷. Στο ακίνητο κάποιου Καραγιώργου – δρόμου Θέρμου-Μεγαδένδρου - έμεναν γυναίκες του ιταλικού στρατού και στη συνοικία Καραγκούνος υπήρχε στρατόπεδο αιχμάλωτων Άγγλων³⁸.

Το Αγρίνιο, εκτός από στρατιωτικό, αποτελούσε και οικονομικό κέντρο των Ιταλικών δυνάμεων κατοχής (μαζί με την Νοτιοανατολική Ήπειρο). Με την είσοδο των στρατευμάτων κατοχής στην Ελλάδα, κάθε χρηματοπιστοτική Κεντρικής Τράπεζας της Ελλάδας γινόταν προς το υποκατάστημα της στο Αγρίνιο³⁹. Επί κατοχής, η δραχμή είχε πτωχεύσει και ανατράπηκαν οι υπάρχουσες κοινωνικές και οικονομικές δομές λόγω του πληθωρισμού ανατράπηκαν. Μια μέρα μετά την είσοδο των Ιταλών στην πόλη, στις 18 Μαΐου, έφτασε στο υποκατάστημα Αγρινίου, χρηματοπιστοτική της μεραρχίας CAZALE πλαισιωμένη από υπαλλήλου της Κεντρικής Τράπεζας της Ιταλίας (BANCA DI ITALIA) και φρουρούμενη από Ιταλούς Καραμπινιέρους⁴⁰. Η συνοδεία γινόταν κατόπιν συνεννοήσεως από τον Δήμαρχο της πόλης, τον διοικητή της Χωροφυλακής, Ταγματάρχη

²⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 388

²⁸ ο.π.

²⁹ ο.π., σ. 386

³⁰ ο.π.

³¹ Χρήστος Μπακάλης, *Πόλη και σύμβολα: ο αστικός χώρος πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 174

³² ο.π.

³³ ο.π., σ. 175

³⁴ ο.π.

³⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 141

³⁶ , ³⁷ , ³⁸ ο.π.

³⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ.391

⁴⁰ , ⁴¹ ο.π.

Γεώργιο Τζωρτζάκη και τον υπεύθυνο του υποκαταστήματος της Κεντρικής Τράπεζας της Ελλάδας στο Αγρίνιο, Γεώργιο Φάνο⁴¹. Εκεί κανονίστηκε η κυκλοφορία ιταλικών νομισμάτων στην περιοχή της Στερεάς Ελλάδας και Ηπείρου. Η Κρατική Τράπεζα Ιταλίας, μέσω της θυγατρικής της Μεσογειακής τράπεζας (BANKA DI ITALIA MEDITERANEA), πίστωσε το υποκατάστημα Αγρινίου με 100 εκατομμύρια δραχμές το Ταμείο Πίστεως για την Ελλάδα (CREDITO PER GRECIA) και κυκλοφόρησαν γραμμάτια στην Ελληνική γλώσσα⁴². Το Υποκατάστημα Αγρινίου είχε αναλάβει την οικονομική διαχείριση και την διανομή του κατοχικού νομίσματος στην Στερεά Ελλάδα και στην Ήπειρο. Πάντως, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, έτσι και στην Αιτωλοακαρνανία, οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν για τις συναλλαγές την αγγλική λίρα και απέφευγαν την χρήση της ιταλικής λιρέτας και του γερμανικού μάρκου⁴³. Στο Αγρίνιο, το χρυσοχοείο Μπαρδάκη, επί της κεντρικής οδού Παπαστράτου, γινόταν ανταλλαγή χρυσών λιρών με τραπεζογραμμάτια⁴⁴.

Για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών του πλυθησμού, επηρεάστηκε από την αύξηση παραγωγής σιτηρών μέσα από την αύξηση των καλλιεργημένων εκτάσεων με την αποξήρανση της λίμνης Λυσιμαχίας, την οποία ανέλαβε ο γεωπόνος Επαμεινώνδας Κύπριάδης, καθηγητής του της Ανώτατης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών⁴⁵. Λόγω των γεωπονικών και γαιοτεχνικών γνώσεών του και μηχανημάτων νεοτάτου τύπου, ξεχέρσωσε εκτάσεις και καλλιέργησε καλαμπόκι τους κάμπους της Λυσιμαχίας, στην οποία οι Ιταλοί είχαν στήσει στρατόπεδο⁴⁶. Στην Αιτωλοακαρνανία, όπως και στην λοιπή Ελλάδα, οι βιοτικές συνθήκες του λαού ήταν πολύ δύσκολες. Σε αντίθεση με τις μεγάλες πόλεις, όπως στην Αθήνα, όπου δεκάδες με εκατοντάδες θανάτους να σημειώνονται κάθε μέρα από τον λιμό, στις περιοχές της υπαίθρου τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Οι θάνατοι από την πείνα συγκριτικά ήταν λιγότεροι, λόγω των προϊόντων της υπαίθρου που βοηθούσαν στην σίτιση. Οι άνθρωποι των πόλεων ωστόσο αναγκάζονταν να μετακινούνται στα χωριά, βαδίζοντας ώρες προκειμένου να προμηθευτούν λίγο αλεύρι και λάδι, με το τελευταίο μάλιστα να ανεβαίνει η τιμή του, από 60-63 δραχμές η οκά που ήταν τον Απρίλη να πάει στις 100 τον Ιούλιο και 206 τον Νοέμβριο του 1941⁴⁷. Καραβάνια από το Αγρίνιο έκαναν έξοδο στην ύπαιθρο, φορτωμένα με είδη προίκα και οι οικογενειακά σκεύη, αναζητούσαν υποψήφιους αγοραστές, πουλούσαν όσο-όσο με το σύστημα συναλλαγής, προκειμένου να αποκτήσουν λίγες οκάδες καλαμπόκι για τις ανάγκες του. Παράδειγμα αποτελεί ο Χρυσανθος Τσακίρης από τον προσφυγικό συνοικισμό του Αγίου Κωνσταντίνου, που πήγαινε 2 φορές την εβδομάδα στο χωριό Καλύβια, όπου εκεί προειδοποιούσε τις νοικοκυρές και πουλούσε από κεσέδες και αλατζάδες μέχρι χτένες και φτηνά σκουλαρίκια και μετά κατάκοπος γυρνούσε στον Άγιο Κωνσταντίνο το απόγευμα με φορτωμένο το κάρο του με τρόφιμα (ελιές, δημητριακά, αυγά, πουλερικά κτλ)⁴⁸. Άλλο παράδειγμα είναι ο οδοντογιατρός Αγρινίου Ευθύμιος Παπαναστασίου, ο οποίος ξεκίνησε από την Δαφνιά Μακρυνείας το 1941 με

⁴² Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 391

⁴³ Απόστολος Βετσόπουλος, *Οικονομικές συνθήκες στην περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου στην Αιτωλοακαρνανία* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 103-104

⁴⁴ ο.π., σ. 103

⁴⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 393

⁴⁶ ο.π.

⁴⁷ Αθανάσιος Δ. Σταμάτης, *Η μικρή και μεγάλη ιστορία μέσα από το βιβλίο ταμείου της ενορίας Αγίου Αθανασίου Δομνίστας Ευρυτανίας* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 265

⁴⁸ Βασίλης Α. Γεωργίου, *Πορεία Ζωής Εξήντα Χρόνων, Αναμνήσεις-Ντοκουμέντα*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2004, σ. 40

μουλάρι, ξυπόλητος και πήγε στον Πλάτανο Ναυπακτίας, στο συμβολαιογράφο Πρωτοπαπά δύο ασκιά λάδι, 60 με 70 οκάδες συνολικά, παίρνοντας ως αντάλλαγμα 60 με 70 οκάδες σιτάρι⁴⁹. Επίσης, είναι σημαντικό να παραθέσουμε τις μαρτυρίες ατόμων.

Πρώτη είναι η Αγγελική Κουτσαντώνη από την Μακρυνεμία:

«Ημείς που ‘χαμε και πρόβατα δεν δυστυχήσαμε. Εκείνοι που δεν είχανε, ο κοσμάκης, δυστυχήσανε πολύ. [...] Έρχονταν απ’ την Αθήνα. Πουλάγανε τα ρούχα τους, προίκες ολόκληρες πουλάγανε, μηχανές που ‘χανε, ό,τι είχανε όλα.»⁵⁰

Δεύτερη είναι ο Δημήτριος Μπαλωμένος από το Αγρίνιο:

«Έβανε σιτάρια ο κόσμος στα χωριά για να ζήσει με την πείνα. Και γι’ αυτό κι η Αθήνα κατέβαινε κάτω, όλη η Αθήνα και κοίταγε να οικονομήσει λίγο σιτάρι, λίγο καλαμπόκι, λίγο αυτήνο.»⁵¹

Ωστόσο, σε ορισμένες περιοχές, όπως οι παράκτιες πόλεις του νομού, η πείνα δεν αποτελούσε πρόβλημα, καθώς το θέμα της σίτισης καλύπτονταν από την αφθονία της τροφής. Στην Ναύπακτο για παράδειγμα, οι ψαροταβέρνες ήταν γεμάτες από θαλασσινά (ψάρια, γαρίδες, ακόμα και αστακό) και επομένως οι κάτοικοι γευμάτιζαν χαρούμενα, χωρίς να έχουν την αγωνία της πείνας⁵². Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως η Αιτωλοακαρνανία, κατά την πρώτη χρονιά της Κατοχής, συγκεκριμένα το φθινόπωρο αποτέλεσε τόπος προορισμού πολλών ατόμων ανά τη χώρα, κυρίως την περιοχή των Τζουμέρκων της Ηπείρου, που πήγαιναν για εποχιακή εργασία, όπως στις καλλιέργειες ρυζιού στο Ξηρόμερο και στο Μεσολόγγι και στα καπνεργοστάσια του Αγρινίου προκειμένου να βγάλουν το ψωμί τους⁵³.

Στην Αιτωλοακαρνανία και στην λοιπή Ελλάδα, σε όλη την διάρκεια της Κατοχής και πριν το ξεκίνημα της Αντίστασης, είχε ανθίσει το φαινόμενο της μαύρης αγοράς, όπου τα απαξιωμένα και ξεπεσμένα κοινωνικά στοιχεία ενεργούσαν νόμιμα, κάνοντας ανώμαλες συναλλαγές λόγω ανώμαλων καταστάσεων. Λόγω της εξόδου στα χωριά για την ανάγκη σίτισης, ολόκληρα ακίνητα και τιμαλή άλλαξαν ιδιοκτήτες και έπεφταν στα χέρια μαυραγοριτών, πολλοί από τους οποίους θα γίνουν δοσίλογοι και καταδότες των κατακτητών. Στην περιοχή του Αγρινίου έγιναν αγοραπωλησίες οικιών, οικοπέδων και αγροτεμαχίων εξαιτίας της ανέχειας και εξαιτίας σοβαρών ασθενειών σε χαμηλό τίμημα, με αντάλλαγμα σιτάρι και λίγα χρήματα. Παράδειγμα αποτελεί η οικογένεια Μαγγυώρου στην περιοχή Ντούτσαγα Αγρινίου, η οποία για να αντιμετωπίσει την φυματίωση του παιδιού τους, αναγκάστηκε πουλήσει γωνιακό οικόπεδο στους Ευάγγελο και Γιώργο Κολοβό από την συνοικία Μπούζι, 3 χιλιόμετρα νότια της πόλης για ελάχιστα χρήματα και μερικά τσουβάλια σιταριού, οι οποίοι αργότερα, στις αρχές της δεκαετίας του '50, με τον αναγκαστικό νόμο 1325/25-11-1949, περί «*Τύχης των επί της Κατοχής Αγοραπωλησιών Ακινήτων*», παρείχαν συμπληρωματικά για την εξισορρόπηση της ανισομερούς πώλησης

⁴⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 393

⁵⁰ Προφορική αφήγηση Αγγελικής Κουτσαντώνη (20/2/2008) από το άρθρο Βασιλή Πατρώνη – Μαρίας Αγγέλη, «*Ούτε φύλλον καπνού...*»: ο καπνός του Αγρινίου στην ταραγμένη δεκαετία του '40 από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 156

⁵¹ Προφορική αφήγηση Δημήτρη Μπαλωμένου (6/2/2008) από ο.π

⁵² Spyros Tsoutsoumpis, *A History of the Greek Resistance in the Second World War, The People's Armies*, Manchester University Press, Manchester, 2016, σ. 17

⁵³ ο.π., σ. 21 & 28

της περιουσίας, επιπλέον χρήματα στην αδελφή Μαγγυώρου, της οποίας ο αδελφός είχε πεθάνει από αρρώστια⁵⁴. Επίσης, σε αυτή τη συνήθεια της αισχροκερδείας με σκοπό τον γρήγορο πλουτισμό έκανε και μια άγνωστη κυρία από την Πάτρα, η οποία αγόρασε την μεγάλη παραγωγή πατάτας που υπήρχε τότε στα Καλύβια και ύστερα την πούλησε στην Γερμανία⁵⁵.

Στα 1943, έγινε σύσκεψη στο Αγρίνιο των κοινωνικών οργανώσεων με θέμα την επιβίωση του λαού της πόλης. Συγκροτήθηκε πενηνταμελής Επιτροπή Αγρινιωτών με σκοπό την φροντίδα για την επιβίωση του λαού, για την συγκέντρωση τροφίμων και για την διανομή τους στους πολίτες, αλλά και για την προστασία της παραγωγής, την οποία έπαιρναν και ξένοι μαυραγορίτες⁵⁶. Αποφασίστηκε από την Επιτροπή το παρακράτημα του 7% των εξαγόμενων από το Αγρίνιο προϊόντων⁵⁷. Με τη βοήθεια 10 εργατών, η Επιτροπή παραχωρούσε έτσι τα τρόφιμα που συγκέντρωνε από τα παρακράτηματα σε άπορους και τους φτωχούς Αγρινιώτες⁵⁸. Επίσης για τη σίτιση, οργανώθηκαν συσσίτια στη Δημοτική Αγορά, όπου διανέμονταν τρόφιμα στους κατοίκους με δελτίο⁵⁹.

Στις πόλεις και σε όλο τον νομό, οι Ιταλοί είχαν επιβάλλει αυστηρούς περιορισμούς στην κυκλοφορία και τις μετακινήσεις και τα μπλόκα και οι περιπολίες των караμπινιέρων ήταν επί εικοσιτετράωρης βάσης⁶⁰. Το πρώτο μπλόκο των Ιταλών ήταν στον σιδηροδρομικό σταθμό του Αγρινίου, τον Μάρτιο ή Απρίλιο του 1943⁶¹. Έπιασαν τον γιατρό Πλάτωνα Μόσχο, από τη Γαβαλού Μακρυνεία, τον οποίο έστειλαν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Ιταλία και είναι άγνωστο αν επέστρεψε⁶². Έγινε μάλιστα και απόπειρα σύλληψης από τους Ιταλούς, των Θεόδωρο Χαρώνη και Αριστείδη Βλάχο, μόνιμων αξιωματικών του στρατού, αλλά αυτοί κατέφυγαν νότια⁶³. Αποσπάσματα στρατού και караμπινιέρων περιέχονταν συνεχώς και στην ύπαιθρο. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι Ιταλοί υποχρέωναν τους κατοίκους σε αναγκαστική εργασία ή εργασία με χαμηλά ημερομίσθια⁶⁴. Καθημερινές ήταν οι επιδρομές Ιταλών στρατιωτών και αστυνομικών, κυρίως στα πεδινά χωριά, όπου οι αρπαγές, οι λεηλασίες και το πλιάτσικο ήταν σχεδόν συνηθισμένο φαινόμενο⁶⁵. Αποτελούσαν της μάστιγα της υπαίθρου. Παράλληλα η παρακολούθηση και η αστυνόμευση των πάντων, σε πόλεις και χωριά, είχαν δημιουργήσει ένα κλίμα εκφοβισμού και τρομοκρατίας. Ομάδες πατριωτών από το Μεσολόγγι, το Αγρίνιο, το Αιτωλικό, τον

⁵⁴ Απόστολος Βετσόπουλος, *Οικονομικές συνθήκες στην περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου στην Αιτωλοακαρνανία* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 104

⁵⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 395

⁵⁶, ⁵⁷, ⁵⁸ ο.π.

⁵⁹ Χρήστος Μπακάλης, *Πόλη και σύμβολα: ο αστικός χώρος πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 177

⁶⁰ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 118

⁶¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 397

⁶², ⁶³ ο.π.

⁶⁴ Χρήστος Μπακάλης, *Πόλη και σύμβολα: ο αστικός χώρος πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 176

⁶⁵ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 118

Αστακό, τα χωριά του Ξηρομέρου, αλλά και από την γειτονική Πρέβεζα στοιβάζονταν στις φυλακές της Αγίας Τριάδας Αγρινίου, στις φυλακές Μεσολογγίου και στο στρατόπεδο συγκέντρωσης που είχε δημιουργηθεί στην Κατούνα Ξηρομέρου⁶⁶. Οι συλλήψεις γίνονταν βάσει καταδόσεων από έμμισθα όργανα και σπιούνους ή με την παράδοση καταλόγων κομμουνιστών και αριστερών που παραδόθηκαν στις αστυνομικές αρχές, όπως έγινε στο αστυνομικό τμήμα Μεσολογγίου⁶⁷. Παραδείγματα συλλήψεων αποτελούν οι 3 αξιωματικοί του στρατού, Στυλιανό Καλφέζη (πεζικού), Ιωάννη Αλεξανδρόπουλο (πυροβολικού) και Αλεξανδρή (μοίραρχο) που συνελήφθησαν στο Μεσολόγγι τον Σεπτέμβριο του 1941, με την κατηγορία περί συγκρότησης ομάδων αντίστασης ή περί διαφυγής στη Μέση Ανατολή⁶⁸. Κλείστηκαν στη φυλακή, σε κτήριο απέναντι από το Μητροπολιτικό Μέγαρο Μεσολογγίου, όπου έμειναν μέχρι τις 15 Ιανουαρίου 1942, όταν μαζί με πολλούς ομήρους, μεταφέρθηκαν στην Πάτρα και στις 21, με πλοίο μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης⁶⁹. Συνελήφθησαν στην πόλη και οι Σπύρος Μπακανδρέας (τελωνιακός υπάλληλος), Μ. Μακρής (εύελπς), Γ. Δρακούσης, Σπ. Δεράος (δάσκαλος) και οι Χαράλαμπος Κ. Κουρούκλης και Γ. Μ. Ζαβέρδας (εργάτες)⁷⁰. Από αυτούς, μόνο ο Μακρής και ο Δεράος δεν έχασαν τη ζωή τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης⁷¹. Παρόμοιο κλίμα εκφοβισμού γινόταν και στο Θέρμο. Εκεί οι Ιταλοί ήθελαν οι κάτοικοι να ακούνε το ραδιοφωνικό σταθμό της Ρώμης ή του Βερολίνου και όχι το BBC του Λονδίνου⁷². Όταν το ιταλικό ραδιόφωνο έλεγε τον φασιστικό ύμνο της Ιταλίας, ήθελαν οι κάτοικοι να σηκώνονται όρθιοι, πράγμα δύσκολο για το φιλελεύθερο και δημοκρατικό χαρακτήρα του Θέρμου⁷³. Απειλήσαν πολλούς που δεν σηκώνονταν, όπως τον γιατρό Χαρίλαο Παπαϊωάννου, τον φαρμακοποιό Ροδάνθη Παχγή, τον οδοντογιατρό Ν. Παπανικολάου και άλλους και ανάγκασαν να φύγουν από το Θέρμο, με τους δύο πρώτους να καταφεύγουν στο Τρίκλινο Βάλτου και τον τρίτο στην Αμβρακιά Τριχωνίδας⁷⁴. Του Παπανικολάου μάλιστα του έκαψαν το σπίτι γιατί ξυλοκόπησε έναν καραμπινέριο⁷⁵. Επίσης, στα τέλη του 1942, οι Ιταλοί έβγαζαν διαταγή στους Θερμίους να μην κυκλοφορούν ανά δύο ή τρεις για να μην μπορούν να συζητούν⁷⁶. Στο ίδιο κλίμα εκφοβισμού, αναγκάζονται να φύγουν στα βουνά του Βάλτου, στα Άγραφα και αλλού οι γιατροί από τον Αστακό, οι γιατροί Β. Τσέλιος και Χρήστο Γκόλιας και άλλα άτομα⁷⁷. Παρόλα αυτά, οι Ιταλοί, όταν έλεγχαν την Αιτωλοακαρνανία, δεν ήταν τόσο στυγνοί κατακτητές όσο οι Γερμανοί. Αρκετοί Ιταλοί κινούνταν μέσα στην πόλη του Αγρινίου και δημιουργούσαν σχέσεις επικοινωνίας με ντόπιους, οι οποίες εξελίσσονταν σε φιλίες όταν σύχναζαν σε καφενεία και οينوποιεία⁷⁸. Στο καφενείο “Παλλάδιο” στην κεντρική Πλατεία, λειτουργούσε η λέσχη των ανωτέρων αξιωματικών, φιλοξενώντας και την ιταλική

⁶⁶ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 119

⁶⁷ ο.π.

⁶⁸ ο.π., σ. 120

⁶⁹, ⁷⁰, ⁷¹ ο.π.

⁷² Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 142

⁷³, ⁷⁴, ⁷⁵ ο.π.

⁷⁶ ο.π. σ. 143

⁷⁷ ο.π. σ. 143-144

⁷⁸ Χρήστος Μπακάλης, *Πόλη και σύμβολα: ο αστικός χώρος πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 176

στρατιωτική μπάντα⁷⁹. Το γήπεδο του Παναιτωλικού το χρησιμοποιούσαν για ποδοσφαιρικούς αγώνες μεταξύ των ομάδων, είχαν δημιουργήσει και ένα πρόχειρο γήπεδο στην περιοχή των σφαγείων⁸⁰. Στο 1^ο δημοτικό σχολείο που στρατωνίζονταν οι Ιταλοί, μοίραζαν σε μικρά παιδιά ότι απέμενε από το συσσίτιό τους⁸¹. Τέλος στο Θέρμο οι Ιταλοί κυνηγούσαν τις γυναίκες της πόλης με έναν ευγενικό φυσικά τρόπο, ορισμένες μάλιστα είχαν κατακτηθεί ερωτικά και έτσι παντρεύτηκαν με Ιταλούς αξιωματικούς και οπλίτες, όπως και σε άλλες περιοχές του νομού και εγκαταστάθηκαν στην Ιταλία μετά τον πόλεμο⁸².

Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Η κατάσταση της Κατοχής στην Αιτωλοακαρνανία, και μάλιστα από τους πρώτους μήνες της, ώθησε άτομα, τους διανοούμενους, τους νέους και τους δημοκρατικούς πολίτες του Αγρινίου να ξεκινήσουν τη οργάνωση αντίστασης, τόσο στην πόλη, όσο και στην ευρύτερη περιοχή. Ήταν συσκέψεις που έκαναν συζητήσεις, με θέμα την αντίσταση στις δυνάμεις κατοχής και πρότειναν σχέδια για το πώς ο λαός θα αντιδράσει, παντού στο νομό. Στόχος ήταν η δημιουργία ομάδων πατριωτών και με το χρόνο μικρών οργανώσεων κατά συνοικίες, επάγγελμα και χωριά, των οποίων δράση θα περιλάμβανε την έξαρση του πατριωτικού φρονήματος κατά τις εθνικές επετείους, την κυκλοφορία προκηρύξεων και την αποχή από σχέσεις με τους κατακτητές. Στην συνέχεια θα προχωρούσαν σε ενεργητική αντίδραση, όπως την προστασία της παραγωγής αγροτικών προϊόντων από τις αρπαγές των κατακτητών.

Στα τέλη Αυγούστου του 1941, στο Αγρίνιο με πρωτοβουλία του έμπορα Γεωργίου Καραπαπά, έγινε σύσκεψη στην περιοχή του παλαιού Αγίου Χριστοφόρου⁸³. Στη σύσκεψη συμμετείχαν πολλοί Αγρινιώτες, όπως οι: Κωστάκης Αυγούλης (κτηματίας), Σπύρος Μαστρογεωργόπουλος (δικηγόρος), Λεωνίδας Βομβαρίδης, Παντελής Ρόκος (καθηγητής Μαθηματικών), Τηλέμαχος Οικονομίδης (ανώτερος υπάλληλος Υπουργείου Γεωργίας), Ανδρέας Αποστόλου και Τάσος Πετρίδης (καπνεργάτες), Θωμάς Παπαφώτης (δάσκαλος), Θανάσης Κακογιάννης (δικηγόρος), Στράτος Σταυρόπουλος (άνεργος εγγράμματος), Σωτήριος Πατρώνης (δικηγόρος), Ανδρέας Τσαπάρας (δασάρχης), Χρίστος Παπαπάνος, Διονύσιος Παυλόπουλος, Ιωάννης Πολύζος, Παντελής Δούτσιος, Αθανάσιος Ξηροτσόπανος, Αβραάμ Αναστασιάδης, Ανδρέας Τσιχριτζής, Κώστας Ουρανός, Ν. Λαμπάκης, Γκολφίνος Γεωργικόπουλος, Χαρίλαος Καλυβρυζιώτης και Κώστας

⁷⁹ Χρήστος Μπακάλης, *Πόλη και σύμβολα: ο αστικός χώρος πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 176

⁸⁰ ο.π.

⁸¹ ο.π., σ. 174

⁸² Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 142

⁸³ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 419

Λαγκάζαλης (τραπεζικοί υπάλληλοι)⁸⁴. Σαν πρώτο και κύριο καθήκον στη σύσκεψη αποφασίστηκε η σύσταση ολιγομελών ομάδων και η διεύρυνση των ομάδων αυτών με προοπτική τη σύσταση τομεακών επιτροπών αντίστασης σε άλλες πόλεις και περιοχές του νομού, όπως στο Ξηρόμερο, τη Μακρυνεία, το Θέρμο, τη Τριχωνίδα, τη Ναυπακτία και το Βάλτο⁸⁵. Άλλες δραστηριότητες περιλάμβαναν την απόκρυψη των αγαθών παραγωγής σε ασφαλείς τόπους και την μεταφορά των κοπαδιών των κατοίκων των χωριών σε ορεινές περιοχές, την εκτύπωση και διανομή προκηρύξεων, με περιεχόμενο τις ραδιοφωνικές ειδήσεις από τα πολεμικά μέτωπα και την οργάνωση και τη συμμετοχή του λαού σε πατριωτικές εκδηλώσεις κατά των εθνικών εορτών⁸⁶.

Πρέπει να αναφερθεί ότι μια σημαντική προκήρυξη είχε τυπωθεί από τον Γ. Καραπαπά⁸⁷ και διανεμηθεί στο Αγρίνιο από τους Π. Χατζόπουλο και Θ. Μποκόρο.

Με την βοήθεια όμως δοσιλόγων – αφού δεν συνεργάστηκε η Χωροφυλακή – οι Ιταλοί προχώρησαν το Φεβρουάριο του 1942 σε συλλήψεις “ύποπτων” ατόμων, όπως των αδερφών Σωτήρη και Χριστόφορου Σωτηρόπουλου στον Άγιο Χριστόφορο και στέλνονται στη φυλακή ενώ παράλληλα, οι περίπολοι και παρακολουθήσεις από караμπινιέρους αυξήθηκε⁸⁸.

Στα τέλη Αυγούστου 1941, συγκροτήθηκε η πρώτη αντιστασιακή οργάνωση στο χώρο της Δυτικής Ρούμελης, η Εθνική Αλληλεγγύη (ΕΑ) Αγρινίου⁸⁹. Κύριοι σκοποί ήταν η παροχή βοήθειας σε οικογένειες συμπατριωτών που είχαν θύματα στον πόλεμο, στους κρατούμενους στις φυλακές της Αγίας Τριάδας Αγρινίου και του Μεσολογγίου και στους κρατούμενους στο στρατόπεδο Κατούνας⁹⁰. Για το έργο της οργάνωσης βοήθησε ο εκπρόσωπος του Ερυθρού Σταυρού, γιατρός Επαμεινώνδας Καμαριάρης, οποίος παρείχε υποστήριξη στον δήμαρχο Αγρινίου για την οργάνωση παιδικών συσσιτίων, του διευθυντή του υποκαταστήματος της Αγροτικής Τράπεζας Αγρινίου, Καλλιδόπουλου και του γεωπόνου Κυπριάδη⁹¹. Στο έργο της ΕΑ συμμετείχαν επιστήμονες και άνθρωποι του κλήρου. Από αυτούς τους επιστήμονες διακρίνονται οι Δ. Πανόπουλος, ο Γ. Σκιαδάς, Ο Π. Κατσακιώρης και οι οδοντογιάτροι Μ. Καρκατζός, Κογιώργος και Δανηλίδης και ο παθολόγος Γ. Τσούτσος⁹². Από τον κλήρο, συμμετείχε από το Αγρίνιο ο Παπαβαλής, που βοήθησε τους κρατούμενους στην Αγία Τριάδα⁹³.

Η δεύτερη οργάνωση που ιδρύθηκε ήταν το Εργατικό Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΕΑΜ), τον Δεκέμβριο του 1941 στην οποία έδρασε η εργατική τάξη του Αγρινίου⁹⁴. Αρχικά ξεκίνησε ως μια τριμελής επιτροπή αποτελούμενη από καπνεργάτες, με γραμματέα τον Στράτο Σταυρόπουλο από την Παλιοκαρυά της ορεινής Τριχωνίδας, αλλά μετά διευρύνθηκε, προσθέτοντας συνδικαλιστικά στελέχη όπως τους Στράτο Πανταζίδα, Τάσο Πετρίδη (Πρόεδρο Εργατικού Κέντρου Αγρινίου και στέλεχος του ΚΚΕ), Παντελή Γκόρτση, Βασίλη Μποζώνη, Βασίλη Κουτσοδήμα, Κώστα Αθ. Λαδά (αντιπρόεδρου Εργατικού Κέντρου) και Απόστολου Δεληγιάννη, γραμματέα του Ε.Κ.⁹⁵.

⁸⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 419 & Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 125-126

⁸⁵ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 128

⁸⁶ ο.π.

⁸⁷ ο.π., σ. 129-130 (Βλ. Παράρτημα 3.1)

⁸⁸ ο.π., σ. 129 & 131

⁸⁹ ο.π., σ. 134

⁹⁰ ⁹¹ ο.π.

⁹² ο.π., σ. 135

⁹³ ο.π.

⁹⁴ ο.π., σ. 138

⁹⁵ ο.π.

Άλλη οργάνωση ήταν το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων (ΕΑΜ ΝΕΩΝ) που λειτούργησε από τα τέλη του 1941 έως το Φεβρουάριο του 1943, μέχρι που τη διαδέχτηκε η Ενιαία Πανελλήνια Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ)⁹⁶. Στο Αγρίνιο, στην οργάνωση των νέων ο Πάνος Χατζόπουλος ανέλαβε χρέη γραμματέα. Άλλοι που εντάχθηκαν ως μέλη ήταν οι Φώτιος Κολοκότσας, Αθανάσιος Στραβοδήμος, Ηλίας Παπαγεωργίου, Τάκης Παπαστάμος, Παντελής Ρόκος και ο Θ. Κακογιάννης που έγινε γραμματέας του Νομού⁹⁷.

Στο Μεσολόγγι, η τοπική τομεακή επιτροπή ασχολούνταν όλο το διάστημα της κατοχής με προκηρύξεις και δελτία πληροφοριών⁹⁸. Το πρώτο δελτίο ειδήσεων για την ενημέρωση των πολιτών μάλιστα είχε γίνει το φθινόπωρο του 1942⁹⁹. Την σύνταξη, εκτύπωση και κυκλοφορία δελτίου και τις προκηρύξεις είχαν αναλάβει γραμματέας της Ιεράς Μητρόπολης Αιτωλοακαρνανίας Βησσαρίων Μαρούδας, ο ζωγράφος Άγγελος Δ. Κασόλας και ο δικαστικός υπάλληλος Τάκης Μπέτσιος¹⁰⁰. Σε αυτό βοήθησαν τα ραδιόφωνα, ένα του τηλεγραφητή Γερ. Παχή και ένα άλλο τοποθετημένο στο σπίτι της οικογένειας Σιάμου, στο ισόγειο του οποίου έμεναν τα αδέρφια Κώστας και Σπύρος Ντουνιάς, ψαράδες στο επάγγελμα, οι οποίοι το έκρυβαν στα δίχτυα ψαρέματος το πρωί και το χρησιμοποιούσαν το βράδυ για να καταγράφουν τις ελληνικές εκπομπές του BBC¹⁰¹. Οι εκπομπές δακτυλογραφούνταν από γραφομηχανές που διέθετε η οργάνωση και μικρά άρθρα πρόσθετε ο γραμματέας της τοπικής οργάνωσης Μεσολογγίου Γ. Πρέζας και ο γραμματέας της αντίστοιχης επιτροπής του ΚΚΕ Βασίλης Παπανικολάου¹⁰². Οι γραφομηχανές αυτές κρύβονταν στο υποκατάστημα της Μητρόπολης, της Αγροτικής Τράπεζας, καθώς και στα σπίτια της Ελένης Ζούλα και της δασκάλας Σπυριδούλας Σπαγοπούλου¹⁰³. Τα δακτυλογραφημένα κείμενα πήγαιναν μετά στο φωτογραφείο του Γ. Κονιαβίτη, στο σπίτι του Ευστράτιου Μπεργούνη και στο γραφείο Συντάξεων Προσωπικού Σιδηροδρόμων Βορειοδυτικής Ελλάδας, με χειριστές τους Β. Μαρούδα, Τάκη Μπέτσιο και Σπ. Μπακογιάννη για πολυγράφιση και ύστερα, οι νέοι της ΕΠΟΝ, συγκέντρωναν τα δελτία μαζί με τις προκηρύξεις σε τρία καταστήματα, του Χρ. Κροσίδα, του Σ. Μηλιώνη και του Χριστόφορου Σιάμου, όπου μετά κυκλοφορούσαν στην πόλη και αποστέλλονταν στα χωριά της περιοχής Αγριλιά, Άγιος Θωμάς, Άγιος Γεώργιος, Γαλατά, Κατοχή, Μποχώρι, Περιθώρι, Ρέτσινα, Μουσουρα, Ευηνοχώρι, Σιβίστα, Μακρυνεία και Αιτωλικό¹⁰⁴.

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1941 ιδρύεται στην Αθήνα το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Στην Αιτωλοακαρνανία, η τοπική οργάνωση του ΕΑΜ βρήκε πρόσφορο έδαφος από το καλοκαίρι του 1941 λόγω των ήδη σχηματισμένων αντιστασιακών οργανώσεων με έδρα την πόλη του Αγρινίου και την εδραίωσή τους στα χωριά¹⁰⁵. Μετά την διακήρυξη του ΕΑΜ στην Αθήνα στις 10/10/1941, με το μήνυμα που εξέδιδε στον ελληνικό λαό να είναι η αντίσταση και η απελευθέρωση της χώρας από τους κατακτητές, η εξασφάλιση της εθνικής ανεξαρτησίας και η εδραίωση της λαϊκής κυριαρχίας (πχ ο λαός να αποφασίζει το πολίτευμα του κράτους), οι υπάρχουσες οργανώσεις και η πλειοψηφία των κατοίκων του νομού αποδέχτηκαν τις αρχές του. Τις τελευταίες ημέρες του Οκτωβρίου 1941, η οργάνωση Αγρινίου εντάσσεται επίσημα στο ΕΑΜ¹⁰⁶. Στο Αγρίνιο εντάσσονται εκατοντάδες μέλη, όπως οι καπνεργάτες Τάσος Πετρίδης, Στράτος Πανταζίδης, Βασίλης

⁹⁶ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 209

⁹⁷ ο.π., σ. 139

⁹⁸ ο.π., σ. 132

⁹⁹, ¹⁰⁰ ο.π.

¹⁰¹ ο.π., σ. 133

¹⁰², ¹⁰³, ¹⁰⁴ ο.π.

¹⁰⁵ ο.π., σ. 145

¹⁰⁶ ο.π.

Κουτσοδήμας, Παντελής Γκότσης, Βασίλης Μποζώνης και Ανδρέας Αποστόλου¹⁰⁷. Άλλα μέλη είναι οι Σωτήρης Σωτηρόπουλος, Γεώργιος Σκουλαρίκος, Σωτήρης Πύργος, Χρηστόφορος Ζαχειλάς, Κ. Παπαλένης, Θ. Φαρμάκης, τα αδέλφια Λευτέρης, Αλέκος και Γιάννης Πολύζος, τα αδελφια Φώτης και Κώστας Μαλαίνου, τα αδέλφια Χαβέλα και Καμένου, οι Γεώργιος Τζωρτζόπουλος, Χρίστος Μαϊκαντής, τα αδέλφια Μπόκου, τα αδέλφια Κώστας, Νίκος και Μπέμπης Πετρούλας, οι Κώστας Παληγιαννόπουλος, Β. Ασημάκης, Δ. Τσίτος, Δημήτρης Καπελάκης, τα αδέλφια Ντίνο, Βασίλης και Χρήστος Σάλακος, οι Πάνος Σούλος, Πάνος Πάσχος, Βαγγέλης Μάτσας, Π. Κατσαγιάννης, Κ. Καρίμπας, Αντώνης Πάνου, Χριστόφορος Τριανταφύλλου, Χρ. Μπανιάς, Κώστας Ζαχαρίου, Β. Μαργιώλης, Λεωνίδα Καραμήτρος, Χρίστος Μπισδούνης, Κώστας Τσιτσιμελής, Κώστας και Χρ. Γεωργίου, Κώστας Σκιαδάς, Σωτήρης Θεοδωρόπουλος, Φώτης Σισμάνης, Χριστόφορος Καραχρήστο, Γεώργιος Μπετχαβάς, Νίκος Καραπαπάς, Κ. Αλεξανδρής, Θανάσης Κουτούδης, Πάνος Κολοκύθας, Γ. Καμένος, Σπ. Σταυρόπουλος, Αντώνης Τραυλός, Δημ. Παλιούρας, Ν. Κατσάμπαλος, Δ. Κουσιάδης, Γιάννης Θάνος, Γ. Ζούλας, Μπάμπης Χαματζής, Πάνος Αλέξας, Γιάννης Πέτρουλας, Χρ. Κατσούλης, Σπ. Σαμαράς, ο αγροτιστής Ν. Καρκατζός, τα αδέλφια Γιοβάνου, οι Γ. Παπαγαλάνης, Γ. Νιάκας, οι δικηγόροι Γιάννης Καραός, Ανδρέας Μπάβαρης και τα αδέλφια του, οι Μπάμπης Γκολφινόπουλος, Ν. Τσίτσικας κα¹⁰⁸.

Από τους συνοικισμούς Αγίου Κωνσταντίνου και Ερυθραίας, έχουμε τους Θ. Τσαλής, Θ. Κατής, τα αδέλφια Καπετανάκη και Καλογεράκη, οι Γιάννης Μήτσος και Θεμελής Θεμελιδάκης, Γιάννης Δρούγκας, Χρ. Γουρνάς, Μ. Ζαχαρόπουλος, Χρ. Ζαχειλάς, Κ. Θεοδωρόπουλος, Δ. Καρανταλής, Γιάννης και Τάκης Κέκυλος, Β. Κίτσος, Σ. Κολώνιας, Γ. Κότσαλος, Νώντας Μπαρχαμπάς, Ανδρέας Παλούμπα, Ανδρέας Ράφτης, τα αδέλφια Σαράτσης, Γ. Σκάνδαλος, Ανδρέας Τσιτσιμελής, Σ. Τσούκας, Κ. Μπαζοδήμος, Β. Ακριτίδης, Γ. Γαρουφαλής, Αντ. Δρούγκας, Ν. Ζουρόπουλος, Μ. Μαρνέζος, Ιωάννης Μυλωνάς, Β. Λιανός, Γ. Λιοπύρης, Αλ. Σερπάνος, Π. Στραβοδήμος, Π. Σοροβός, Ν. Λαμπράκης κα¹⁰⁹.

Το ΕΑΜ επεκτάθηκε στην υπόλοιπη Αιτωλοακαρνανία. Στο Ξηρόμερο, για παράδειγμα έχουμε τα αδέλφια Λαμπροκωστόπουλοι, οι Βασίλης Ζυγούρης, Κ. Ρεπάνης, Ν. Χολέβας, οι Χριστόφορος, Γιάννης και Κώστας Καραγιαννόπουλοι, Ν. Κονδύλης, Γ. Γαλαζούλας, Π. Παπουτσης, Σπ. Κουτρούμπας, Δ. Πλάγκας, Κ. Αρ. Τσέλιος, οι Φώτης και Σ. Λουτσογιάννης, Χρ. Τσιλιμπάκος, Χρ. Ρεπάνης, Κ. Τελώνης, Μήτσος Κουκοσούλας και Νώντας Ζωγόπουλος¹¹⁰. Στο Θέρμο τα αδέλφια Γιάννης και Λάκης Τσώνης, οι Παπαθανασόπουλοι, οι Γ. Παπαγεωργίου και Γιάννης Βαζούρας¹¹¹. Στον Άη Βλάσιο έχουμε όλη την οικογένεια Σκιαδά, τον δάσκαλο Γεώργιο, τον υπίλαρχο Βασίλη και τον συγγραφέα Νίκο καθώς και τους Άγγελο Σαραφίκα, Τάσο Τσέλιο και τα αδέλφια Στέλιο και Γιάννη Μάλαινο¹¹². Στη Μυρτιά, οι Στέφανος Πραμαντιώτης και Σπύρος Μπανιάς. Στο Καινούργιο οι Γ. Παπασάϊκας, Χρήστος Καλφούτζος και τα αδέλφια του¹¹³. Στην Παραβόλα τα αδέλφια Μουτάφη, τα αδέλφια Φλωρόπουλοι, τα αδέλφια Ματζανά κα¹¹⁴. Στη Χρυσοβίτσα τα αδέλφια Γιάννης και Θανάσης Μητρομάρας¹¹⁵. Στη Μαντάνισσα ο αεροπόρος Γιάννης Πολίτης¹¹⁶. Από την Προστοβά-Καλλιθέα, έχουμε τον Πολυδεύκη

¹⁰⁷ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 157

¹⁰⁸ ο.π., σ. 147

¹⁰⁹ ο.π., σ. 148

¹¹⁰ ο.π., σ. 149

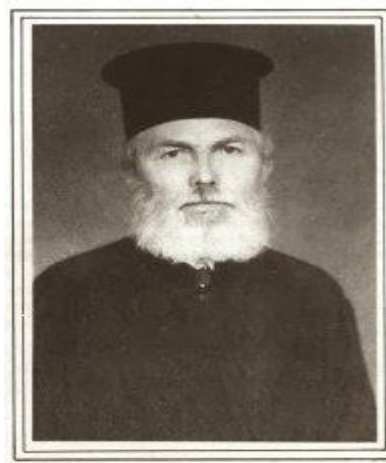
¹¹¹ ο.π.

¹¹² ο.π., σ. 149-150

¹¹³ ο.π., σ. 149

¹¹⁴, ¹¹⁵, ¹¹⁶ ο.π.

Τσουνή¹¹⁷. Από τα ημιορεινά χωριά Αγία Παρασκευή, Λυκοχώρι και Περιστέρι, έχουμε τους Μήτσο Χολιασμένο, Φώτη Τσικριτέα και Γεώργιο Αναστασόπουλο¹¹⁸. Από τις αρχές του 1942, το ΕΑΜ επεκτείνεται στο Μεσολόγγι, με την επιτροπή της πόλης να συγκροτείται την άνοιξη και ύστερα η Επαρχιακή – Τομεακή επιτροπή¹¹⁹. Μέλη ήταν οι Γεώργιος Πρέζας (τελωνειακός υπάλληλος με καταγωγή από την Παλιομάννινα Ξηρομένου), Χρίστος Αλέξόπουλος, Γιάννης Κουκουλιώτης και Πάνος Χατζιώτης (γεωπόνος), Χρίστος Μπασαγιάννης, Ανδρέας Παπαδημητρίου, Δημήτριος Σούφρας, Δημ. Γαλανόπουλος, Βασίλης Παπαθέου, Βασίλης Παπαθεοδώρου, Σταύρος Κουσούλας, Αριστοτέλης Φίλης και Ν. Παπαδημητρίου (δικηγόροι), Γιάννης Αλμπανόπουλος (τηλεγραφετής), Σπύρος Μπακανδρέας, Κ. Σμόνος, Θανάσης Πυλαρινός, Αλοΐσιος Ποταμίτης και Γ. Γαβριελάτος (δημόσιοι υπάλληλοι), Λάκης Τζούφρας, Γεώργιος Μπίλιος, Βασίλης Παπανικολάου (γραμματέας Αγρονομείου Μεσολογγίου), Βασίλης Βερελής, Ηρακλής Κότσαρος, τα αδέρφια Ορφανίδη, οι Γ. Κονιαβίτης, τα αδέρφια Λιβιεράτοι (κτηματίες), Στέφ. Ν. Καρκανιάς και Ν. Πατρίκιος (υπάλληλοι Α.Τ.Ε.), Σπ. Κατσαβέτης, Κώστας Μαυροσκότης, Δημ. Βερελής, Γεώργιος Μπαλάφας και Ν. Μπαλτάς (δάσκαλοι), οι Χαράλαμπος Γεωργόπουλος-Καψάλης (επιθεωρητής δημοτικών σχολείων), οι Γιάννης Γρ. Αυδής, Σπύρος Σαβιτσιάνος και Πάνος Μαρίνος (καθηγητές), οι Ν. Σακκάς, Σώζων Μηλιώνης, Αλκ. Μοναστηριώτης και Ευάγγελος Δαρλαμήτσος (υγειονομικοί), οι Ισιδωρος Μαντάς, Μίμης Ακομινάτος και Πάνος Κυλάφης (μηχανικοί), οι Τηλέμαχος Οικονομίδης (διευθυντής Υπουργείου Γεωργίας), Ευστ. Γλυκής, Τάσος Βεργίτης και οι Ηλίας Κότσαρης, Γ. Αθ. Κιτσινέλης, Γερ. Αρ. Παπαθεοδώρου, Γιάννης Αρ. Παπαθεοδώρου, Μπάμπης Ι. Μαρούλης, Παύλος Οικονομόπουλος και Τάσος Γιανναράς (φοιτητές και ενταγμένοι και στην ΕΠΟΝ), ενώ από το Αιτωλικό έχουμε τους Νίκο Βύσιο και Γιάκα Λιάπη¹²⁰.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΗΣ

Ο Παπαβαλής

Όπως αναφέραμε παραπάνω, μία από τις δράσεις των αντιστασιακών οργανώσεων της Αιτωλοακαρνανίας ήταν η εξύψωση του πατριωτικού φρονήματος του λαού κατά την διάρκεια των εθνικών επετείων. Η 25^η Μαρτίου 1943 για παράδειγμα αποτέλεσε κορυφαία

¹¹⁷ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 150

¹¹⁸ ο.π.

¹¹⁹ ο.π., σ. 152

¹²⁰ ο.π., σ. 152-154

αντικατοχική διαδήλωση, της οποίας ο εορτασμός αποφασίσθηκε από την Επιτροπή ΕΑΜ Αγρινίου¹²¹. Τότε θα έκλειναν τα καταστήματα, όλοι θα έκαναν αποχή από τις εργασίες τους και θα γινόταν συγκέντρωση του λαού και της νεολαίας στην πλατεία Στράτου, όπου εκεί θα γινόταν κατάθεση στεφάνων. Η απόφαση αυτή είχε μάλιστα αφισοκολληθεί, επομένως μέσω των διάφορων συνεργατών τους, οι Ιταλοί ενημερώνονται για το γεγονός και έτσι αυξάνουν τις περιπόλους στην πόλη προκειμένου να σταματήσουν και με την χρήση των όπλων τη διαδήλωση. Ο λαός όμως παρέμεινε ανυπότακτος και εφόσον τα καταστήματα κλείνουν, συγκεντρώνεται στην πλατεία Στράτου και από εκεί κατευθύνονται στο πάρκο της πόλης μέσω της οδού Παπαστράτου. Ανάμεσα στο πλήθος βρίσκονταν συνταγμένοι σε φάλαγγα και οι νέοι της ΕΠΟΝ¹²². Ομιλία για την σημασία της ημέρας και κατάθεση στεφάνου εκτελεί ο Τάσος Πετρίδης¹²³. Στο μεταξύ οι Ιταλοί είχαν πιάσει τα πεζοδρόμια, αφήνοντας τους πολίτες να διαδηλώσουν ειρηνικά και κανένας από αυτούς δεν άνοιξε πυρ. Τις επόμενες ημέρες, η Ιταλική Καραμπινερία προχώρησε σε συλλήψεις πατριωτών. Ωστόσο λόγω αντιφασιστών εντός των Ιταλικών στρατιωτικών μονάδων, οι κάτοικοι ειδοποιήθηκαν για τον κατάλογο ονομάτων των ατόμων που θα συλλαμβάνονταν και επομένως συνελήφθησαν μόνο 4-5 πολίτες, καθώς πάρα πολλοί κατόρθωσαν να αποφύγουν την σύλληψη¹²⁴. Αυτοί οι πολίτες σύντομα ελευθερώθηκαν χάρη στον ανώτερο αξιωματικό της Ιταλικής στρατιωτικής δικαιοσύνης και προϊστάμενο του δικαστικού τμήματος της μεραρχίας CAZALE, Μάριο Σολίνα, ένας άνθρωπος αντιφασίστας, ανθρωπιστής και φιλέλληνας, που συνδέονταν φιλικά και μετά την πτώση του καθεστώτος του Μουσολίνι, συγγενικά με την οικογένεια Αυγούλη, καθώς παντρεύτηκε την αδελφή του Κώστα και Πάνου Αυγούλη, Χρυσούλα με ορθόδοξο γάμο¹²⁵. Αυτός όχι μόνο ειδοποιούσε τα στελέχη του ΕΑΜ για τις συλλήψεις ατόμων από την Καραμπινερία και επομένως διέφευγαν, αλλά και απάλλαζε πολίτες που παραπέμπονταν σε στρατοδικείο από κάθε κατηγορία και συνετέλεσε ώστε να μην εκδοθεί θανατική ποινή σε κανέναν¹²⁶. Παράλληλα πράγματα γίνονταν και στο Μεσολόγγι, όπου την παραμονή ης 25^{ης} Μαρτίου 1943, η ΕΠΟΝ της πόλης πρωτοστατούσε σε εκδηλώσεις¹²⁷. Ανάμεσα στα μέλη της τοπικής οργάνωσης ήταν και ο πτυχιούχος της μαθηματικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Σπύρος Ζαβιτσιάνος, οι Β. Στρατόπουλος, τα αδέρφια Χατζηγεωργίου, οι Νίκος Μουστακλής, Χρ. Αθ. Κουτσονίκας και ο φιλόλογος Π. Μαρίνος¹²⁸. Κατά την 25^η Μαρτίου, εκτός από τους νέους, ήταν και οι νέες της ΕΠΟΝ που έδρασαν με θάρρος, όταν μετά την τη θεία λειτουργία στον μητροπολιτικό ναό της πόλης, οι κοπέλες στον γυναικωνίτη πέταξαν χαρτιά με συνθήματα, όπως «Λαέ του Μεσολογγίου, χτύπα τους κατακτητές», προκαλώντας έτσι σύγχυση και ύστερα διασκορπίστηκαν και οι ιταλικές αρχές της πόλης δεν κατόρθωσαν να τις συλλάβουν¹²⁹.

Εκτός από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, στην περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας, έδρασε και άλλη αντιστασιακή οργάνωση, ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ), που ιδρύθηκε στις 9 Σεπτεμβρίου 1941, κατόπιν εντολής του Ν. Πλαστήρα που τότε ήταν στο εξωτερικό. Αρχηγός της οργάνωσης τέθηκε ο Ναπολέοντας Ζέρβας και ως υπαρχηγός ο Κομνηνός Πυρομάγλου. Στις 17 Δεκεμβρίου γίνεται στο Αγρίνιο η πρώτη επιτροπή του

¹²¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 180

¹²², ¹²³ ο.π.

¹²⁴ ο.π., σ. 181

¹²⁵ ο.π., σ. 181-182

¹²⁶ ο.π.

¹²⁷ ο.π., σ. 182

¹²⁸, ¹²⁹ ο.π.

ΕΔΕΣ¹³⁰, η οποία έδωσε πληροφορίες στη συμμαχική αποστολή για τις Γερμανικές εγκαταστάσεις καθώς και για τις ναρκοθετήσεις τους από την Πελοπόννησο έως τους Αγίους Σαράντα¹³¹. Πρόεδρος της επιτροπής ήταν ο Αντώνιος Παπαντολέων, μαχητής του πολέμου του 40, αντιπρόεδρος ο ιατρός Θάνος Σοχωρίτης, ταμίας ήταν ο Ευθύμιος Σταθόπουλος, σύμβουλος ήταν ο Κωνσταντίνος Ι. Ραφτόπουλος και πρόεδρος της τοπικής επιτροπής του ΕΔΕΣ Δοκιμίου ήταν ο Χρήστος Καλαμπόκας¹³². Άλλα μέλη του ΕΔΕΣ στην περιοχή ήταν οι Στάθης Σταθόπουλος (καθηγητής), Δημήτριος Πύρρος (συμβολαιογράφος), Αλέκος Παπακωνσταντίνου (έμπορος), Βασίλειος Τσιμπιδάκης, Ιωάννης Τσιρώνης, Φίλιππος Σκουτερόπουλος κα¹³³. Κέντρο του ΕΔΕΣ Αγρινίου και της ευρύτερης περιοχής ήταν ο δεύτερος όροφος του σπιτιού του έμπορου υποδημάτων Αριστείδη Σωτηρόπουλου, το οποίο ήταν και κρησφύγετο για αντάρτες του ΕΔΕΣ¹³⁴. Σημαντικό είναι πως το Αγρίνιο αποτέλεσε πόλη-κόμβο για το πέρασμα ανταρτών του ΕΔΕΣ, προς το αρχηγείο του Ζέρβα και προς όλη την Ελλάδα, καθώς και κέντρο ανεφοδιασμού και επικοινωνίας του ΕΔΕΣ με την Αθήνα¹³⁵.

Η ΕΝΟΠΛΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Η αντίσταση κατά των κατακτητών από αφήφιση και ανυπακοή, γρήγορα εξελίχθηκε σε ένοπλο αγώνα. Το ΕΑΜ Αιτωλοακαρνανίας οργάνωσε την πρώτη του συνδιάσκεψη στις 15 Αυγούστου του 1942, στο μοναστήρι του Λιγοβιτσίου¹³⁶. Τα περισσότερα στελέχη της οργάνωσης που συμμετείχαν στην συνδιάσκεψη, ήταν από το Αγρίνιο. Παρόντες ήταν ο Γ. Καραπαπάς, ο Γ. Παπατρέχας, ο γεωπόνος Γεώργιος Παπαθεοδώρου, τον διευθυντή του Εθνικού Οργανισμού Καπνού, ο γεωπόνος Γεώργιος Βαβογιός, ο γεωπόνος Προκόπης Μοναστηριώτης, ο υπάλληλος του ΕΟΚ Κ. Κωνσταντινίδης, ο τελωνειακός υπάλληλος από το Μεσολόγγι Χρίστος Αλεξόπουλος, ο υπάλληλος της Αγροτικής Τράπεζας Αγρινίου Δήμος Κρασιάς, ο Γεώργιος Πρέζας, τελωνειακός υπάλληλος κα¹³⁷. Η επιλογή αυτού του τοπίου ήταν λόγω της ιστορικής του σημασίας κατά την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Από το τοπίο επομένως ξεκίνησε και ο ένοπλος αγώνας κατά των δυνάμεων του Άξονα. Οι σημαντικότερες αποφάσεις της συνδιάσκεψης ήταν οι εξής:

1. Ήρθε η ώρα για τους πολίτες να βγουν από τις πόλεις και τα χωριά προς τα βουνά για την τιμή και τη λευτεριά της πατρίδας.
2. Ήρθε η ώρα του ένοπλου αγώνα στην περιοχή της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας.
3. Καθορισμός των στόχων και ενεργειών της Νεολαίας του ΕΑΜ Νέων για την ενίσχυση του αντιστασιακού αγώνα¹³⁸.

¹³⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 434

¹³¹, ¹³² ο.π.

¹³³ ο.π., σ. 436-437

¹³⁴ ο.π., σ. 434

¹³⁵ ο.π.

¹³⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 124

¹³⁷ ο.π. & Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 172

¹³⁸ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 124

Ο Γ. Καραπαπάς περιγράφει μάλιστα το συμβάν¹³⁹, κάνοντας αναφορά στον τρόπο με τον οποίο έγινε η συνάντηση στο Λιγοβίτσι, το ότι συμμετείχαν άτομα από όλα τα μέρη του νομού Αιτωλοακαρνανίας καθώς και τη σημασία της καθοδηγητικής πολιτικής του ΚΚΕ στον αντιστασιακό αγώνα.

Το φθινόπωρο του 1942, ο αρχικαπετάνιος του ΕΛΑΣ, Θανάσης Κλαράς, ο γνωστός Άρης Βελουχιώτης έστειλε μέσω του κουρέα Γεωργίου Σερέτη, γράμμα στο ΕΑΜ Αγρινίου¹⁴⁰. Το γράμμα το έλαβε ο Γεώργιος Καραπαπάς. Ο Άρης ζητούσε από την οργάνωση της πόλης την αποστολή ανταρτών στο βουνό για ενίσχυση της ένοπλης αντίστασης. Η οργάνωση ΕΑΜ Αγρινίου έστειλε αντιπροσωπεία στον Άρη στην Ευρυτανία, στην οποία ήταν οι Γιάννης Πολύζος, Κώστας Αυγούλης και Κώστας Πέγιος (Τσακλατήρας), αργότερα καπετάν Στάθας¹⁴¹. Έχοντας έρθει σε επαφή με τον Άρη, ξεκινούν τις συζητήσεις και μετά επιστρέφουν στο Αγρίνιο με εντολές. Πίσω μαζί με τους αντάρτες παρέμεινε ο Καπετάν Στάθας, ο οποίος αργότερα θα δράσει στην περιοχή του Θέρμου.

Στις 13 Νοεμβρίου 1942, συγκροτείται η πρώτη ομάδα ανταρτών στο Αγρίνιο. Περιλάμβανε τους Παντελή Γκόρτση, Κώστα Αγγελόπουλο, Κώστα Κοτρώτσο, Ιωάννη Σταυριανό και Αλέκο Ντούβα και καταφεύγοντας στην Ευρυτανία, συναντήθηκε με τον Άρη στο χωριό Μυρική Ευρυτανίας¹⁴². Η δεύτερη ομάδα ανταρτών από το Αγρίνιο έφυγε για το βουνό στις 28 Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Περιλάμβανε τους Βασίλη Μποζώνη, Γ. Λαναρά, Κωνσταντίνο Καρούσο, και Τηλιγάδα¹⁴³. Πριν την αναχώρησή της, η οργάνωση του Αγρινίου, ενημέρωσε όλες τις περιφερειακές οργανώσεις του ΕΑΜ Αιτωλοακαρνανίας να ενισχύσουν την ομάδα με τρόφιμα και κάθε ευκολία μέχρι να έρθει σε επαφή με τα στρατιωτικά τμήματα του ΕΛΑΣ. Η ομάδα κινήθηκε προς την Λεπενού Βάλτου, όπου η τοπική οργάνωση του ΕΑΜ τους περιποιήθηκε και από την Λεπενού μετακινήθηκαν στο χωριό Μπαμπαλιό, όπου ο τοπικός γραμματέας του ΕΑΜ τους φιλοξένησε σπίτι του¹⁴⁴. Από το Μπαμπαλιό προχώρησαν στο χωριό Αμπελάκι του Βάλτου, όπου στο σχολείο του χωριού βρίσκονταν οι καπεταναίοι του ΕΛΑΣ του εκεί τμήματος ανταρτών του Βάλτου και εκεί παραχωρήθηκε στην ομάδα Αγρινίου συσσίτιο και οπλισμός¹⁴⁵. Από το Αμπελάκι αυτή κινήθηκε προς τα χωριά Κλαψί και Βουτύρου Ευρυτανίας, όπου ήρθαν σε επαφή με τους αντάρτες της περιοχή υπό τον καπετάν Αθηναίο ή καπετάν Ξάνθο και οι ντόπιοι κάτοικοι με πρώτους τον ιερέα και τον δάσκαλο τους υποδέχτηκαν με τιμές¹⁴⁶. Από το χωριό Βουτύρου, η ομάδα Αγρινίου πέρασε την Κόνισκα και εγκαταστάθηκε στην Άνω Χρυσοβίτσα Θέρμου, όπου εκεί τους περιποιήθηκε ο Κονίσκιος γιατρός Δημήτριος Κ. Πανόπουλος¹⁴⁷. Σημαντικό είναι πως στην Άνω Χρυσοβίτσα λειτουργούσε Σχολή Υπαξιωματικών του ΕΛΑΣ υπό τον Καπετάν Αράπη (Ηλίας Μόσχος) και το χωριό αποτέλεσε έδρα αρχηγείου του ΕΛΑΣ στην Δυτική Ρούμελη¹⁴⁸.

Με τον καιρό, τα αντάρτικα σώματα αυξάνονταν. Οι ιταλικές αρχές το καλοκαίρι του 1943 αναφέρουν πως οι αντάρτες στην περιοχή του Αγρινίου μόνο ανέρχονταν στους 2,500¹⁴⁹.

¹³⁹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 173-174 (βλ. Παράρτημα 3.2)

¹⁴⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 421

¹⁴¹, ¹⁴², ¹⁴³ ο.π.

¹⁴⁴ ο.π. σ. 423

¹⁴⁵ ο.π.

¹⁴⁶ ο.π. σ. 424

¹⁴⁷, ¹⁴⁸ ο.π.

¹⁴⁹ Στράτος Δορδανάς, *Κατοχικές δυνάμεις και γερμανικά αντίποινα στην Αιτωλοακαρνανία* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 72

Τα ένοπλα τμήματα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ πλήθαιναν με συμμετοχή ατόμων από όλη την Αιτωλοακαρνανία. Υπολογίζονται πάνω από 5,000 αντάρτες σε όλο τον νομό¹⁵⁰. Από την Ναύπακτο έχουμε τους Χρήστο Πολιτόπουλο, Μίμη Γαλάνη, Στέλιο Μασμανίδη, τα αδέρφια Καμπούρη, Σκοπελίτη, Βουτσινά, Μοσχανδρέου και Τσατσάνη, οι Γρηγόρης Σίνης, Μιχάλης Πατίλης, Νίκος Ανδρεόπουλος, Διονύσης Κωνσταντάρας, Τάσος Καραγιάννης, Βασίλης Ζησιμόπουλος, Αχιλλέας Τσιπούρας και Μιχαήλ Πετρόπουλος¹⁵¹. Παράλληλα στην ίδια περιοχή εμφανίζεται η αντάρτικη ομάδα του καπετάν Καπλάνη (Σπύρου Γκούβα) στην οποία συμμετείχε ο Β. Νικολακόπουλος – Καπετάν Βράχος¹⁵². Από τον Βάλτο, έχουμε τα αδέρφια Μάτζου, τους Βασίλη Τσώνη, Νίκο Παπαζέκο, Αντώνη Μπότση, Κώστα Σαλταούρα, Κώστα και Τάκη Αυγή, οι αδελφοί Τσέπα, οι αδελφοί Ταραντούδα, οι Λάζαρος Τσαμπαζής, Θωμάς Γαλαζούλας, Γεώργιος Παπαροϊδάκης, Γιάννης Μαυρέλης, Κώστας Π. Ζεύγας, Θ. Γαλατούλας, Πάνος Γερομήτσος, Στάθης Λιανός και Βασίλης Κουρέλης¹⁵³. Από το Ξηρόμερο, επαρχία με αριστερή παράδοση, παρείχε στην ένοπλη αντίσταση πολλούς αγωνιστές. Από την Κατούνα για παράδειγμα έχουμε τα αδέρφια Δημήτρης, Νώντας, Λόλος, και Γιάκας Σκυφτούλης, τα αδέρφια Θύμιος και Λάκης Καρέλλος, τα αδέρφια Σωτήρης, Γιάννης, Σπύρος, Στάθης και Φίλιππος Καρύδας, τα αδέρφια Γιάννης, Σταμούλης, Βελισσάρης και Αντώνης Τσιτσώνης, τα αδέρφια Γιάννης, Σπύρος και Στάθης Τίτος, τα αδέρφια Γιάννης και Χρήστος Παπακωνσταντίνου, τα αδέρφια Βελισσάρης, Χρήστος και Σταμούλης Κατσίκας, τα αδέρφια Αριστείδης, Τόλιας, Νάκας και Χρήστος Μπούμπουλης, τα αδέρφια Τάκης, Σπύρος και Θανάσης Ζέλος, οι Γιάννης Καρούσος (καθηγητής), οι Τάκης, Λόλος και Πάνος Καρέλλος, οι Τάκης Γκράβαλος, Νώντας Γάκης (γιατρός), Σπύρος Λιαπάκης, Γιώργιος Κάτσικας, Βαγγέλης Ζέλος, Μιμίκος Καλλιγιάς, Ιωάννης Ζώης, Αλέξανδρος Βλάχος, Θεόδωρος Καρέλος, Χρήστος Σιαμαντάς, Κωνσταντίνος Μπλήτσας, Κωνσταντίνος Ταμπάκης, Γεώργιος Κοκορόμπας, Χρήστος Παπακωνσταντής, Γεράσιμος Τσιακώνης, και Σταμούλης Τσιτσώνης (οι τελευταίοι 8 θα εκτελεστούν τον Απρίλιο του 1944)¹⁵⁴. Από το χωριό Πρόδρομος οι Θωμάς, Χρήστος, Γιάννης και Βασίλης Παπαφώτης, οι Γιάννης Κωστόπουλος, Αριστοτέλης Βλάχος, Ανδρέας Μάλιος, Σωκράτης Τσελέτης, Βασίλης Παπαγιάννης, Σπύρος Θεοδώρου, Ν. Κωστόπουλος, Σπύρος Τζανιάς και Τάκης Κουζέλης¹⁵⁵. Από το χωριό Φυτείες, οι Δημ. Σούφρας, Βαγγέλης Μητσοστέργιος και Χρήστος Μπέτσης (φαρμακοποιός)¹⁵⁶. Από τον Αστακό ο γιατρός Βασίλης Τσέλιος που θα αναδειχθεί ως καπετάνιος του ΕΛΑΣ με το ψευδώνυμο Γεροδήμος, ο οποίος μάλιστα υπηρέτησε στο στρατιωτικό νοσοκομείο Κέρκυρας κατά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο ως ανθυπίατρος¹⁵⁷, οι Νίκος Πάιρας, Στράτος Τερζής και Θαν. Καλαμπόκας (Κλέαρχος)¹⁵⁸. Στο χωριό Μαχαιρά, οι Γεράσιμος Ηρ. Παπατρέχας (συγγραφέας), Ανδρέας και Σπύρος Μακρουπήδης, Γιάννης Κουτρομάνος και Αντώνης και Κώστας Κουβέλης (Φρίζος)¹⁵⁹. Στο χωριό Βασιλόπουλο, οι Γιάννης, Κυριάκος και Αριστείδης Καλίνικος, οι Βασίλης και

¹⁵⁰ Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αθήνα, 2018, σ. 52

¹⁵¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα – Δυτική Στερεά Ελλάδα, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 166

¹⁵² ο.π., σ. 190

¹⁵³ ο.π., σ. 165

¹⁵⁴ ο.π. σ. 163

¹⁵⁵ ο.π., σ. 164

¹⁵⁶ ο.π.

¹⁵⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αθήνα, 2005, σ. 211

¹⁵⁸ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*, Αθήνα – Δυτική Στερεά Ελλάδα, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 164

¹⁵⁹ ο.π.

Σιλβέστρος Παπασπύρου και Γιάννης Μποζώνης¹⁶⁰. Στο χωριό Μπαμπίνη οι Χριστόφορος και Αριστείδης Θεοχάρης, οι Νίκος, Πάνος και Σπύρος Κουμπλίτσης, Βασίλης Κουτρομάνος και Γιάννης Κατσιφάς¹⁶¹. Στο χωριό Κωνωπίνα, οι Συμεών και Πάνος Κολοκυθάς, τα αδέρφια Ευγένιος, Δήμος και Τάκης Σκούρτας και τα αδέρφια Καστακιώτη¹⁶². Από το χωριό Παπαδάτες, οι Νίκος και Γιάννης Μπέσας (γιατρός), οι Ντίνος, Γιάννης και Χρίστος Γκούμας, Γιάννης Διονυσίου, Παύλος και Λευτέρης Κόκκαλης, Σπύρος Σίμος και οι Ντίνος και Γ. Κατσιγιάννης¹⁶³. Στο χωριό Χρυσοβίτσα, οι Θανάσης Σώλος, Θεοδόσης Σ. Μοίρκας, Γεράσιμος Κατσιγιάννης και Ηλίας Τσαπραντζής¹⁶⁴. Στο χωριό Καραϊσκάκη, τα αδέρφια Καμπίτση και οι Γιάννης και Γεώργιος Ζαβιτσιάνος. Στο Αρχοντοχώρι, ο μηχανικός Στάθης Λιάκας¹⁶⁵. Στο χωριό Σκορτού, οι Φίλιππος, Κώστας, Φώντας, Γρηγόρης, Λέμος και Νίκος Κασιόκας¹⁶⁶. Στο χωριό Μύτικα ο Βασίλης Γαρίδης¹⁶⁷. Στο χωριό Αετός ο Ντίνος Κατσιγιάννης¹⁶⁸. Στο χωριό Αγράμπελα οι Χριστόφορος Δ. Καμπέρης και Κώστας Αθ. Νταγιάντας¹⁶⁹. Στο χωριό Κανδύλα ο Λόλος Πάτρας¹⁷⁰. Άλλοι επίσης αγωνιστές από την ίδια περιοχή είναι οι Τάκης Γκαραβέλος, Μαν. Μπούμπουλης, Ανδρέας και Βελισάρης Καραϊσκος, Τάσος και Νώντας Τσαμποδήμος, Γιάννης και Πάνος Ζανιάς, Γιάννης Τένιας, Θανάσης και Ντίνος Παλκογιάννης, Θανάσης και Χριστόφορος Κουτρομάνος και Ηλίας Κατσιγιάννης¹⁷¹. Παράλληλα στην περιοχή του Ξηρομέρου κινείται η αντάρτικη ομάδα του Χέλμου (Κουμπλίτση), στην οποία εντάχθηκε και ο Γεροδήμος – Βασίλης Τσέλιος¹⁷². Αργότερα ο Γεροδήμος εντός του 1942, θα δημιουργήσει δική του αντάρτικη ομάδα στην οποία θα ενταχθούν οι ληστές Κίτσος Κοροζής (ο ίδιος καταγόταν από το Τριβάτο Αγράφων στην Ευρυτανία και είχε κατηγορηθεί για ληστεία εκκλησίας) και ο Σωτήρης Πιτσινέλης¹⁷³. Αλλά και στο Μεσολόγγι-Αιτωλικό σημειώνονται σχηματισμοί αντάρτικων ομάδων, πρώτα μια ομάδα 10-15 ανταρτών υπό τον μόνιμο αξιωματικό του στρατού, ανθυπολοχαγό Τάσο Μακρή, η οποία συναντήθηκε μάλιστα ήρθε σε επαφή με τον Καπετάν Ακαρνάνα – Γιάννη Κωστόπουλο από το Ξηρόμερο¹⁷⁴. Παράλληλα, άτομα από το Αγρίνιο στέλνονται στη Λευκάδα και την Κεφαλονιά για την οργάνωση της ένοπλης αντίστασης. Από την Λευκάδα έχουμε στο αντάρτικο τον ταγματάρχη του ΕΛΑΣ Κατωπόδη και τους Νίκο Χρίστο, Γερ. Φραγκούλη, Αλ. Καρφάκα και Κώστα Θερμό¹⁷⁵ και από την Κεφαλονιά τους Στ. Σταματελάτο, Λευτέρη Αλεβιζάτο, Διον. Γασπαράτο, Βαγ. Χριστοφοράτο και Ερωτ. Σπυράτο¹⁷⁶. Σημαντικό είναι ότι από τους διάφορους σταθμούς της χωροφυλακής στο νομό

¹⁶⁰ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 164

^{161, 162, 163, 164} ο.π.

¹⁶⁵ ο.π., σ. 165

^{166, 167, 168, 169, 170, 171} ο.π.

¹⁷² ο.π., σ. 190

¹⁷³ Spyros Tsoutsoumpis, *A History of the Greek Resistance in the Second World War, The People ' s Armies*, Manchester University Press, Manchester, 2016, σ. 75

¹⁷⁴ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 190

¹⁷⁵ ο.π., σ. 177

¹⁷⁶ ο.π., σ. 178

που διαλύθηκαν από επιθέσεις ανταρτών, υπήρχαν αρκετοί οι οποίοι κατέθεταν τα όπλα του και εντάσσονταν στην αντίσταση¹⁷⁷.

Για την ενίσχυση των ανταρτών στο αγώνα τους κατά των κατακτητών, έπαιξε σημαντικό ρόλο η Επιμελητεία του Αντάρτη (ΕΤΑ)¹⁷⁸. Σε αυτήν βοηθούσαν μέλη τόσο της Εθνικής Αλληλεγγύης όσο και της ΕΠΟΝ. Σκοπός της οργάνωσης ήταν η συγκέντρωση τροφίμων, ιματισμού, υγειονομικού υλικού και άλλων εφοδίων τα οποία στη συνέχεια προωθούνταν στο βουνό. Η ΕΤΑ είχε στο Αγρίνιο Κέντρο Εφοδιασμό, το οποίο είχε παραρτήματα σε όλο τον νομό. Επικεφαλής της οργάνωσης στην περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας αλλά και της Ηπείρου ήταν ο Θανάσης Σινέλης με καταγωγή από τον Βόλο¹⁷⁹. Στην περιοχή του Αγρινίου και γενικά του νομού έδρασαν με τρόπο παραγωγικό αρκετά μέλη, όπως οι Δήμος Αυγούλης, Δημήτρης Κουκούλης, Κώστας Μυριούνης, Γεώργιος Βονόρτας και Γεώργιος Χαλέβας, Μάρκος Καρέλος, Γιάννης Μπάκος, Ηλίας Λέκκας, τα αδέρφια Νίκος, Θύμιος, Δημητράκης και Αρχιμήδης Ανδρικόπουλος, Γ. Γιωργούλας, Χρήστος Δούτσιος, Γ. Παπασάικας, Θωμάς Κουζέλης, Λευτέρης Κανάκης, Κώστας Κατσιμπίρης, Σπ. Καραλής, Γεώργιος Τσέτικας, ο καπνεργάτης Γεώργιος Λανάρας, Κώστας Καραπάνος, Βαγγέλης Τσάμης, Γιάννης Αποστολόπουλος, Κ. Πετρούλας, Γ. Πανάγος, Β. Κουκούλας, Περικλής Ανδρικόπουλος κα¹⁸⁰.

Οι αντάρτικες ομάδες στην αρχή είχαν ως διοικητή τον καπετάνιο. Με την πάροδο του χρόνου οι πολλές αντάρτικες ομάδες, συγκρότησαν στρατό. Συγκροτήθηκαν σύντομα σε όλο το νομό Αιτωλοακαρνανίας αρχηγεία, το καθένα από αυτά διοικούνταν από μια τριμελή επιτροπή, τον στρατιωτικό διοικητή, τον καπετάνιο και τον εκπρόσωπο της πολιτικής οργάνωσης του ΕΑΜ ή της ΕΠΟΝ¹⁸¹. Ο αντάρτικος στρατός απαιτούσε, μια ιδιαίτερη μορφή διοίκησης, ώστε να είναι συντονισμένη και σε σωστή κατεύθυνση η δράση του. Έτσι σιγά-σιγά, όσο μεγάλωνε το αντάρτικο, ο στρατός ανταρτών απέκτησε την απαιτούμενη στρατιωτική διοίκηση, με τη συμμετοχή αξιόλογων στελεχών των οργανώσεων ως καπεταναίοι και με τη συμμετοχή μονίμων και έφεδρων αξιωματικών του τακτικού στρατού¹⁸². Στην Αιτωλοακαρνανία από τα διάφορα σώματα αντάρτικου στρατού αντίστασης, πιο γνωστό είναι το 2/39 Σύνταγμα, το οποίο απαρτίστηκε στις αρχές της άνοιξης του 1943 και απαρτιζόταν από τρία τάγματα, το Ι,ΙΙ και ΙΙΙ, με αρχηγεία στην Τριγωνίδα, την Ναυπακτία-Μεσολόγγι και το Ξηρόμερο¹⁸³. Η τριμελής επιτροπή που διοικούσε το σύνταγμα αποτελούνταν από τον Κώστα Αναργύρου, έφεδρο εκ μονίμων αντισυνταγματάρχη μηχανικού που ήταν στρατιωτικός διοικητής, τον Χατζηπαναγιώτου ως καπετάνιο (Θωμάς) και τον Δ. Πομόνη (Παυλόπουλο) ως εκπρόσωπο της Π. Επιτροπής του ΕΑΜ Αιτωλοακαρνανίας¹⁸⁴. Έδρα της διοίκησης του συντάγματος ορίστηκε το χωριό Καστανιά Ευρυτανίας, ενώ αρχικά ήταν το χωριό Δρυμόνας στο Θέρμο¹⁸⁵. Μετά από 3 μήνες γίνεται αντικατάσταση της διοίκησης. Στην αρχή αντικαταστάθηκε ο πολιτικός εκπρόσωπος αλλά η τροποποίηση αυτή ανακλήθηκε και αντικαταστάθηκε ο καπετάνιος, ο οποίος ορίστηκε ο Βασίλης Τσέλιος (Γερόδημος)¹⁸⁶. Επίσης υπασπιστής στο σύνταγμα ορίστηκε ο Τάσος Παναγόπουλος (Δαφνής), ο οποίος αργότερα θα γίνει δήμαρχος Αγρινίου¹⁸⁷. Συγκροτήθηκαν ακόμη και Υπαρχηγεία στην Ναυπακτία, Ξηρόμερο και

¹⁷⁷ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 198

¹⁷⁸ ο.π., σ. 150

¹⁷⁹, ¹⁸⁰ ο.π.

¹⁸¹ ο.π., σ. 192

¹⁸², ¹⁸³, ¹⁸⁴ ο.π.

¹⁸⁵ ο.π., σ. 193

¹⁸⁶ ο.π.

¹⁸⁷ ο.π., σ. 195

Τριγωνίδα, το πρώτο στην Ναυπακτία να συγκροτείται το καλοκαίρι του 1943 που αποτέλεσε και τον πυρήνα του Ι τάγματος, ενώ πυρήνας του ΙΙΙ ήταν στο Ξηρόμερο¹⁸⁸. Εκτός από το 2/39, στον νομό συγκροτήθηκε και το 24^ο Σύνταγμα¹⁸⁹. Αυτά τα δύο συντάγματα συγκρότησαν την VII Ταξιαρχία, με στρατιωτικό διοικητή τον ταγματάρχη Στάθη Αρέθα και τον Θωμά (Γιάννη Χατζηπαναγιώτου) ως καπετάνιο¹⁹⁰. Αυτή η ταξιαρχία, μαζί με τα συντάγματα 85, 15 και 3/40 θα αποτελέσουν την VIII Μεραρχία, την διοίκηση της οποίας θα αναλάβει ο Γ. Αυγερόπουλος¹⁹¹. Στα στρατιωτικά – αντάρτικα σώματα του νομού Αιτωλοακαρνανίας (των 3 ταγμάτων του 2/39, της VII Ταξιαρχία, της VIII Μεραρχίας κτλ) διακρίνονται πολλά άτομα που θα υπηρετήσουν ως μόνιμοι και έφεδροι αξιωματικοί, καπεταναίοι κτλ¹⁹².

Προσφορά στον ένοπλο αγώνα φυσικά στην Αιτωλοακαρνανίας πρόσφερε και η ΕΠΟΝ, η οποία συμπεριέλαβε στις γραμμές της τη πλειοψηφία της νεολαίας τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Τα μέλη της οργάνωσης που συμμετείχαν στην αντίσταση κατά των κατακτητών, άνδρες και γυναίκες, από διοργάνωση εκδηλώσεων κατά των αρχών κατοχής και διανεμητές ειδήσεων για τα γεγονότα του πολέμου και προκηρύξεων που καλούσαν τον λαό να αντισταθεί στους κατακτητές, εξελίχθηκαν σε αντάρτες και αντάρτες που συμμετείχαν στις πολεμικές εξελίξεις. Για την δράση της ΕΠΟΝ στο νομό, κάνει αναφορά ο Γ. Παπαλάκης¹⁹³. Για την δράση της ΕΠΟΝ κατά την διάρκεια της αντίστασης κάνει αναφορά και ο Β. Παπαγιαννόπουλος¹⁹⁴.

Για το αντάρτικο υπάρχει και η εξής αναφορά του Θεοχάρη Παπαθανασόπουλου, λοχαγού πυροβολικού ε.α¹⁹⁵, που περιγράφει τη δράση των ένοπλων τμημάτων του ΕΛΑΣ ανά περιοχή του νομού Αιτωλοακαρνανίας, τους καπεταναίους του, καθώς και τις νίκες τους κατά των Ιταλών Κατακτητών.

Η πρώτη επιτυχία του ΕΛΑΣ στο πεδίο της μάχης έναντι των κατακτητών σημειώνεται στην Τσαπουρνιά Ξηρομέρου στις αρχές Μαΐου 1943, όπου οι αντάρτες με αρχηγό τον καπετάν Χελμό (Νίκο Κομπλίτση) συντρίβουν μια ιταλική φάλαγγα. Την περιγραφή της μάχης την εξιστορεί ο Γ. Παπατρέχας¹⁹⁶ αλλά και ο Γ. Παπαλάκης:

«Χτύπησαν σε ενέδρα 2 Ιταλικά αυτοκίνητα γεμάτα στρατό στη θέση Λυκοδόντι στο δημόσιο δρόμο Αγρινίου – Αστακού. Έπειτα από σύγκρουση μιας ώρας ο εχθρός εκμηδενίστηκε. Αιχμαλωτίστηκαν 16 Ιταλοί, που οδηγήθηκαν στο χωριό Βλυζανά και την επόμενη αφέθηκαν ελεύθεροι. Πάρθηκαν λάφυρα: 3 οπλοπολυβόλα, 35 όπλα, 9,000 φυσίγγια και 150 χειροβομβίδες. Τα αυτοκίνητα πυρπολήθηκαν. Δικές μας απώλειες, ένας νεκρός και 2 τραυματίες.»¹⁹⁷

¹⁸⁸ , Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 195

¹⁸⁹, ¹⁹⁰, ¹⁹¹ ο.π.

¹⁹² ο.π., σ. 201-204 (Βλ. Παράρτημα 2.2)

¹⁹³ Γεώργιος Παπαλάκης, *ο ΕΠΟΝίτικος Λόχος Αγρινίου*, 25-10-1987, από το βιβλίο Θανάσης Κακογιάννη, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 211-213 (Βλ. Παράρτημα 3.3)

¹⁹⁴ Β. Παλληγιαννόπουλος, *Η επιχείρηση της 6.11.1943* από ο.π., σ. 217-218 & *Η μάχη της Ναυπάκτου* από ο.π., σ. 218-222 (Βλ. Παραρτήματα 3.4 & 3.5)

¹⁹⁵ Μαρτυρία Θεοχάρη Παπαθανασόπουλου, λοχαγού πυροβολικού ε.α. στο βιβλίο του Νίκου Σκιαδά, *Καπετάν Επαμεινώνδας*, Αθήνα, 1989, σ. 166-167 (Βλ. Παράρτημα 3.6)

¹⁹⁶ Κείμενο Γερ. Παπατρέχα, Διάλεξη στις 31.3.1983, Αγρίνιο στο βιβλίο Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 233 (Βλ. Παράρτημα 3.7)

¹⁹⁷ Γ. Παπαλάκης, εφημ. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ*, αρ, 976, 1995

Ως αντίποινα για την συντριβή τους στην Τσαπουρνιά, οι Ιταλοί καίνε τα χωριά Πρόδρομος, Χρυσοβίτσα, Αγράμπελα και Μαχαιρά¹⁹⁸.

Σημειώνονται και άλλες πολεμικές συγκρούσεις με του Ιταλούς, όπως στο χωριό Λυσιμαχία (Μορσιτιάνου)¹⁹⁹. Εκεί στην παράκαμψη του δρόμου Αγρινίου-Μεσολογγίου, στη θέση «Συκιά», ήταν εγκατεστημένη μια δύναμη Ιταλών (δילוχία ή τάγμα). Σκοπός της ήταν να ελέγχει τη στενωπό της Κλεισούρας, τρία περίπου χιλιόμετρα από το χωριό και να μην επιτρέπει τη διακίνηση από τη θέση αυτή, από το Αγρίνιο και τη Μακρυνεία προς τα κάτω χωριά του Ξηρομέρου και επίσης να προστατεύει για λογαριασμό του στρατού Κατοχής από ενδεχόμενες επιδρομές των ανταρτών την πλούσια παραγωγή δημητριακών της περιοχής Λυσιμαχίας-Αγγελοκάστρου. Μέσα στο χωριό υπήρχαν μεγάλα αποθέματα από καλαμπόκι και σιτάρι, τα οποία ήταν περιουσία της Εταιρείας «Λυσιμαχία», την οποία διηύθυνε ο ίδιος ο Κυπριάδης. Την άνοιξη του 1943, το Αρχηγείο των Συμμάχων στη Μέση Ανατολή δίνει εντολή τόσο στον ΕΛΑΣ να ενεργήσουν στην περιοχή της Δ. Στερεάς²⁰⁰. Πέραν της διαταγής του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ για επιχειρήσεις κατά των κατακτητών, προς παραπλάνησή τους, υπήρχε η ανάγκη να κυριευθεί μέρος των αποθεμάτων για τις ανάγκες του ΕΛΑΣ. Στις 5 Ιουλίου 1943, το III Τάγμα του 2/39 Συντάγματος με επικεφαλής τους Επαμεινώντα (Βασίλη Σκιαδά), Αράπη, Θάνο και Χέλμο, επιτέθηκε εναντίον της ιταλικής δύναμης, που ήταν οχυρωμένη με συρματοπλέγματα στο χωριό²⁰¹. Η επίθεση άρχισε τα μεσάνυχτα. Η μάχη έληξε με την νίκη του ΕΛΑΣ. Η στρατιωτική δύναμη των Ιταλών εξουδετερώθηκε, έχοντας πολλούς νεκρούς και τραυματίες και 18 αιχμαλώτους, ενώ ο ΕΛΑΣ, έχοντας μερικούς νεκρούς, όπως τον καπετάν Τζαβέλα και 15 τραυματίες όπως τον Γ. Κατσίκα από την Κατούνα, αποκόμισε λάφυρα, όπως οπλισμό και μεγάλη ποσότητα σιταριού²⁰². Στην μάχη μάλιστα συμμετείχε και ένας Αγρινιώτης, ο Κώστας Ρεμπελιάς (Μιλτιάδης)²⁰³. Εκτός από τους Ιταλούς, οι αντάρτες χτυπούν και τους Γερμανούς κατακτητές, όπως στη μάχη της Δαφνιάς Μακρυνείας, στα τέλη Ιουνίου 1943²⁰⁴.

Σχετικά με την δράση αλλά και την ζωή των ανθρώπων εντός του αντάρτικου στην Αιτωλοακαρνανία, αξιοσημείωτη είναι η βιοματική αφήγηση του Βασίλη Παπαπάνου. Ο ίδιος είχε γεννηθεί το 1924 και ήταν δευτερότοκος γιος του Ιωάννη, (δικαστικού λειτουργού από οικογένεια καπνεμπόρων) και της Ευθαλίας Παπαπάνου, η οποία καταγόταν από το Αγρίνιο²⁰⁵. Στην Αθήνα, όπου σπούδαζε Νομική, το 1942, κατά τη διάρκεια της Κατοχής, εντάσσεται στην ΑΣΟΕΕ²⁰⁶, καθώς από νεαρή ηλικία είχε ασπαστεί αριστερές ιδέες. Στον ερχομό του στο Αγρίνιο, εντάσσεται και στην τοπική οργάνωση της ΕΠΟΝ και στις 13 Μαΐου 1943, με την βοήθεια συναγωνιστών του, αποχωρεί από την πόλη και κατευθύνεται στο βουνό, όπου και κατατάσσεται στον αντάρτικο στρατό του

¹⁹⁸ Απόστολος Βετσόπουλος, *Οικονομικές συνθήκες στην περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου στην Αιτωλοακαρνανία* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 106

¹⁹⁹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 236

²⁰⁰, ²⁰¹, ²⁰² ο.π.

²⁰³ ο.π., σ. 237

²⁰⁴ Αφήγηση Χ. Κατσίκα από βιβλίο του Νίκου Σκιαδά, *Καπετάν Επαμεινώνδας*, Αθήνα, 1989, σ. 156 & *Η Μάχη της Μακρυνείας*, Δ. Σαλούρου, *Μεσολογγίτικα Χρονικά*, φύλλο 282, (29/4/1982) (Βλ. Παραρτήματα 3.8, 3.9 & 3.10)

²⁰⁵ Βαγγέλης Αγγελής, *Το αντι-ηρωικό ημερολόγιο του ανταρτοεπονίτη Βασίλη Παπαπάνου, Αιτωλοακαρνανία – Ευρυτανία – Άρτα 1943-1944*, Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 Εκδόσεις Οδυσσεάς, 1^η έκδοση, Αθήνα, Απρίλιος 2006, σ. 50

²⁰⁶ ο.π.

ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και αποκτά το ψευδώνυμο “Χάρος”²⁰⁷. Ο Παπαπάνος, καθ’ όλη τη διάρκεια της υπηρεσίας του στο εθνικοαπελευθερωτικό αντάρτικο στρατό, όπου κατόρθωσε να γίνει μάλιστα και φρούραρχος στο χωριό Σιδηρά²⁰⁸, διήνυσε 1500 χιλιόμετρα μέσα σε 375 ώρες, απόσταση κατά αυτόν, ίδια μέσα με την γραμμή του γερμανοσοβιετικού μετώπου και περνώντας από 75 χωριά σε Τριχωνίδα, Μακρυνεία, Βάλτο, Ευρυτανία και Άρτα²⁰⁹. Εκτός από αυτό, ο ίδιος μάλιστα ομολογεί και τις “σκοτεινές” στιγμές της δράσης του στο αντάρτικο, ειδικά όταν τον διέταζαν οι ανώτεροί του να συμμετέχει στις ανακρίσεις και στον βασανισμό αιχμαλώτων των ελασιστών με την κατηγορία της συνεργασίας με τον κατακτητή²¹⁰, ένα δείγμα της “σκοτεινής πλευράς” του αντάρτικου. Ο Παπαπάνος όμως με την πάροδο του χρόνου, συνειδητοποιεί πως τα άτομα που απάρτιζαν το αντάρτικο κίνημα δεν είχαν τις ίδιες ιδέες και τα ίδια οράματα για ένα “καλύτερο αύριο”, καθώς οι περισσότεροι έγιναν αντάρτες είτε λόγω φυγής από το νόμο, είτε λόγω τροφής, δεδομένου της πείνας που επικρατούσε εκείνη την περίοδο της Κατοχής²¹¹, κάτι που τον κάνει να αγανακτεί. Τέλος, στο ημερολόγιό του, κάνει αναφορά όχι μόνο για τη δύσκολη ζωή στο αντάρτικο, αλλά και για τη συμπεριφορά των συναγωνιστών του ανταρτών, άτομα που κατά αυτόν δεν ασπάζονταν τον ιδεαλισμό του, κάτι που τον έκανε να νιώθει απογοήτευση και προδοσία²¹².

Στην Αιτωλοακαρνανία φυσικά υπάρχει και η συγκρότηση αντάρτικων ομάδων οι οποίες δεν αποτελούν μέρος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η ομάδα του Στυλιανού Χούτα. Ο ίδιος είχε γεννηθεί στην Κεχρινιά Βάλτου και στην ηλικία των 23 σπούδασε γιατρός, το οποίο επάγγελμα το άσκησε στην Αμφιλοχία²¹³. Έλαβε μέρος στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο και ήταν από τους πρώτους της μη εαμικής παράταξης που εντάχθηκε στην Εθνική Αντίσταση. Σχημάτισε ένοπλη ομάδα στα βουνά του Βάλτου και στηρίχθηκε από τον Ναπολέοντα Ζέρβα και τις δυνάμεις του ΕΔΕΣ. Το Μάρτιο του 1943 η ομάδα του αποτελούνταν από 300 καλά οργανωμένους αντάρτες και σύντομα ο Βάλτος αναδείχτηκε σε Υπαρχηγείο του ΕΔΕΣ²¹⁴. Το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής (ΣΣΜΑ) μέσω αντιπροσωπείας του, κατόρθωσε να αναπτύξει στενή και άριστη συνεργασία με την ομάδα του. Ο Χούτας μάλιστα με την βοήθεια του ΣΣΜΑ προσπάθησε να οργανώσει στην Αμφιλοχία ομάδα θαλασσιών δολιοφθορών²¹⁵. Παρότι η ομάδα αυτή εφοδιάστηκε με τους κατάλληλους εκρηκτικούς μηχανισμούς, δεν είχε το απαιτούμενο θάρρος και τις κατάλληλες ευκαιρίες για πραγματοποιήσει αυτό το σκοπό, επομένως η προσπάθεια χρήσης τέτοιας ομάδας αποδείχτηκε μάταιη²¹⁶. Κατά διαταγή του ΣΣΜΑ, οι αντάρτες του Χούτα, συγκρούστηκαν για μια εβδομάδα, από τις 14 έως τις 21 Ιουλίου 1943 με τους Ιταλούς (Μεραρχία BRENERO) και τους Γερμανούς (Μεραρχία ENTEΛΒΑΪΣ), μέχρι την διακοπή της σύγκρουσης, κατόπιν διαταγής πάλι του ΣΣΜΑ στο Κάιρο. Άλλο παράδειγμα είναι ο Γεώργιος Ν. Παπαϊωάννου. Ο ίδιος ήταν ένας γιατρός από το Αγρίνιο. Τον Μάρτιο του 1942 ιδρύει την Πατριωτική Οργάνωση Τριχωνίδας, με βάση το κτήμα του στον Πλάτανο Καλυβίων και το πεδίο δράσης έφτανε στο Αγρίνιο, το

²⁰⁷ Βαγγέλης Αγγελής, *Το αντι-ηρωικό ημερολόγιο του ανταρτοεπονίτη Βασίλη Παπαπάνου, Αιτωλοακαρνανία – Ευρυτανία – Άρτα 1943-1944*, Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 Εκδόσεις Οδυσσέας, 1^η έκδοση, Αθήνα, Απρίλιος 2006, σ. 30 & 73-74

²⁰⁸ ο.π., σ. 137

²⁰⁹ ο.π., σ. 142

²¹⁰ ο.π., σ. 66-70 (Βλ. Παράρτημα 3.11)

²¹¹ ο.π., σ. 71, 75, 83 & 86 (Βλ. Παράρτημα 3.12)

²¹² ο.π., σ. 80, 86, 100, 101 & 103 (Βλ. Παράρτημα 3.13)

²¹³ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 443

²¹⁴ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 41

²¹⁵ ο.π., σ. 86

²¹⁶ ο.π.

Δοκίμι, τα Καλύβια, την Παραβόλα και το Θέρμο²¹⁷. Σκοπός της οργάνωσης η διαφώτιση του κοινού και η αντίσταση στους κατακτητές. Στο Αγρίνιο είχε μάλιστα σχηματίσει επιτροπή αγώνα στην οποία συμμετείχαν οι Δημήτρης Σαραντόπουλος, Βάσω Βασιλοπούλου, Κώστας Χασουράκης, Δημήτρης Πριονάς, Δημητρής Σκαλτσάς, Βασίλειος Παπαϊωάννου και Κλεάνθη Σταμάτη²¹⁸. Στις 17 Απριλίου 1943, ο Παπαϊωάννου έγινε αρχηγός των δυνάμεων ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ στην περιοχή Τριχωνίδας και Μακρυνείας²¹⁹. Η έδρα του ήταν στη Νεροσύρτη Χαλικίου στο Θέρμο και συγκρότησε την δική του ένοπλη ομάδα μεγέθους 20 αντρών μαζί με τους αξιωματικούς Αχιλλέα Ρισβά και Σπύρο Αρμενιάκο²²⁰. Στις 21 Απριλίου, ο Παπαϊωάννου χρηματοδοτείται με 150 αγγλικές λίρες από τον εκπρόσωπο της ΣΣΜΑ στο Δρυμόνα Θέρμου, ο οποίος του υπόσχεται και πλήρη ενίσχυση του αρχηγείου του, ενώ στις 24 με 25 Απριλίου του ίδιου έτους ο Παπαϊωάννου παραλαμβάνει πολεμικό υλικό από τις ρίψεις αγγλικών αεροπλάνων²²¹. Σύντομα η ομάδα του Παπαϊωάννου έφτασε του 120 άνδρες και επίσης αποκτά και ασύρματο που τον ανέλαβε προσωρινά ο Κίτσος-Σαρίκας από την ΣΣΜΑ²²². Τέλος υπήρχαν και οι ομάδες του Καραμπέκιου στο Ξηρόμερο και του Μπούρου στην περιοχή Αγγελοκάστρου, αλλά δεν παρουσίασαν αξιόλογη αντιστασιακή δράση και σύντομα προχώρησαν στην Ήπειρο και εντάχθηκαν στις δυνάμεις του Ζέρβα²²³. Ένας γνωστός ΕΔΕΣίτης αντάρτης ήταν ο Φώτιος Πετρόπουλος, που ανατίναξε της γέφυρα Φραγκόσκαλας στο δρόμο Αγρινίου-Άη Βλάση²²⁴. Αξιοσημείωτο είναι στον νομό, το χωριό Στάθας ήταν ο τόπος επιλογής του Ζέρβα για αρχηγείο του ΕΔΕΣ, λόγω της θέσης του, επειδή ήταν κοντά στα Ιόνια Νησιά και λόγω του στρατηγικής σημασίας δρόμου που συνέδεε την Πελοπόννησο με την Στερεά Ελλάδα²²⁵. Ένας άλλος βασικός λόγος της επιλογής αυτού του χωριού ήταν επειδή ο Ζέρβας ήταν συγγενής με τον Δημήτριο Ίσκο, απόγονο γνωστής ιστορικής τοπικής στρατιωτικής οικογένειας, κάτι που ήλπιζε ο ίδιος πως θα ασκούσε μεγάλη επιρροή στους δεξιούς χωρικούς της περιοχής (του νομού) και θα βοηθούσε στην στρατολόγηση των κατοίκων προς τον ΕΔΕΣ²²⁶. Όμως αυτό το σχέδιο δεν καρποφόρησε. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι τοπικές ελίτ της περιοχής, που αποτελούνταν από βασιλόφρονες, θεωρούσαν την παρουσία του Ζέρβα, ενός γνωστού υποστηρικτή του κόμματος των Φιλελεύθερων ως μια απειλή στην ισορροπία εξουσιών στην περιοχή. Μάλιστα, τον Σεπτέμβριο του 1942, ο τοπικός μητροπολίτης κάλεσε τις τοπικές πολιτικές και στρατιωτικές ελίτ του νομού στο Μεσολόγγι, όπου αποφασίστηκε ότι θα εναντιώνονταν στον ΕΔΕΣ κατά πάση θυσία²²⁷. Στα τέλη του ίδιου μήνα του ίδιου έτους, ο εκπρόσωπος αυτών των ελίτ, ο καπετάν Ιωάννης Σκυλοδήμος, αποστέλλεται για να μεταδώσει αυτή την απόφαση στον Ζέρβα και τον Ίσκο²²⁸. Ο Ζέρβας δεν τη δέχτηκε αρχικά, αλλά ο Ίσκος και οι άνδρες του, λόγω φόβου αντιποίνων από τους ανθρώπους του Σκυλοδήμου, ανάγκασαν τον τελευταίο να

²¹⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 431

²¹⁸ ο.π.

²¹⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 182

²²⁰ ο.π.

²²¹ ο.π., σ. 183

²²² Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 85

²²³ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 229

²²⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 438

²²⁵ Spyros Tsoutsoumpis, *A History of the Greek Resistance in the Second World War, The People ' s Armies*, Manchester University Press, Manchester, 2016, σ. 38

²²⁶ ο.π.

²²⁷ ο.π.

²²⁸ ο.π.

αποχωρήσει από το χωριό Σταθά και να πάψει να υποστηρίζει τον Ζέρβα. Οι άνδρες του Ζέρβα, ως αντίποινα, επιχείρησαν να δολοφονήσουν τον Ίσκο, αλλά ο Ζέρβας το απέτρεψε, λόγω της επιρροής του τελευταίου στον νομό.

Είναι άξιο αναφορά ότι στο Αγρίνιο έδρασε για σύντομο χρονικό διάστημα και μια φιλοβασιλική οργάνωση, η Εθνική Ομάδα Βασιλοφρόνων (ΕΟΒ), που παρέλαβε όπλα και πυρομαχικά από τον υπομοίραρχο χωροφυλακής Θ. Βερελή, υλικό από το αλβανικό μέτωπο που τα έκρυψε στο χωριό Γκότσιστα Τριχωνίδας και η ίδια κρατούσε ίσες αποστάσεις και με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και με τον ΕΔΕΣ και λίγες μέρες μετά την εγκατάστασή του στη Νεροσύρτη Τριχωνίδας, αφοπλίσθηκε από τον ΕΛΑΣ²²⁹.

Η ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ

Οι συγκρούσεις του ΕΛΑΣ με τους κατακτητές έφερε ως αποτέλεσμα την υποχώρηση στρατευμάτων κατοχής από συγκεκριμένες περιοχές της χώρας οι οποίες πλέον ελέγχονταν από τον αντάρτικο στρατό. Αυτές οι περιοχές ήταν γνωστές ως η “Ελεύθερη Ελλάδα”. Στην Ελεύθερη Ελλάδα περιλαμβάνονταν και περιοχές της Αιτωλοακαρνανίας. Παράδειγμα αποτελεί η πόλη του Θέρμου και η γύρω περιοχή του. Από τις 24 Ιανουαρίου 1943, τμήματα του ΕΛΑΣ υπό τον Καπετάν Αγησίλαο (Αντώνη Τσιαπούρη), δύναμης 300 ανδρών, διαλύουν τον τοπικό σταθμό της χωροφυλακής, η οποία συνεργαζόταν με τους κατακτητές²³⁰. Από τις αρχές του Απριλίου του ίδιου έτους, οι Ιταλοί αποχωρούν από το Θέρμο και έτσι η πόλη απελευθερώνεται²³¹. Τμήματα του ΕΛΑΣ υπό τους Βασίλη Σκιαδά (Επαμεινώνδας) και Θ. Αλεφάντη (Θρύλος) εισήλθαν στο Θέρμο με τους ντόπιους πολίτες να τους δέχονται πανηγυρικά²³². Λίγο πιο έξω από το Θέρμο, στη θέση Βρύση-Σχίνα Μεγαδένδρου, τα τμήματα αυτά έκαναν πολεμικά γυμνάσια, με την υποστήριξη φυσικά των χωρικών²³³. Στο μπαλκόνι του ξενοδοχείου ΛΟΗ έβγαλε λόγο προς το λαό του Θέρμου ο αξιωματικός από το Αγρίνιο, Καπετάν Σταθάς (Τσιακλατήρας Κ. Πέγιος), ολμιστής στο Αλβανικό μέτωπο λέγοντας: “*Λαέ του Θέρμου. Εγώ πολλά πράγματα δεν ξέρω. Ήλθε ο καιρός να νικήσει ο λαός. Έρχεται γύρω το τροχός και καβαλάει και φτωχός, που λέει και ο φτωχός λαός μας*”²³⁴. Φρούραρχος στο Θέρμο τοποθετήθηκε ο Θανάσης Σπύρου Ζήκος, με καταγωγή από τον Αμπελόνα Ηλείου και αξιωματικός πυροβολικού υπό τον υποστράτηγο Κατσιμήτρο στο πόλεμο του 40²³⁵. Από την απελευθέρωσή του το 1943 μέχρι την Συμφωνία της Βάρκιζας, το Θέρμο και τα γύρω χωριά του είχαν δική τους τοπική αυτοδιοίκηση²³⁶. Η πόλη είχε καταστεί κέντρο εθνικοαπελευθερωτικών διαβουλεύσεων καθώς και κέντρο των σαμποτέρ των συμμαχικών δυνάμεων κατά γερμανικών στόχων στο νομό Αιτωλοακαρνανίας και εκπροσώπων των αποστολών του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής (ΣΣΜΑ), όπως τον Άγγλο ταγματάρχη Λίου με βοηθό τον Γεώργιο Αντωνίου Τσόλκα από την Αγία Βαρβάρα Τριχωνίδας, ο οποίος ήταν

²²⁹ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 86

²³⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 126

²³¹ ο.π., σ. 128

²³², ²³³ ο.π.

²³⁴ ο.π., σ. 129

²³⁵ ο.π.

²³⁶ ο.π., σ. 217

ενταγμένος στον ΕΛΑΣ²³⁷. Είχε καταστεί κέντρο διαβιβάσεων στην Δυτική Στερεά Ελλάδα με ένα τηλεγραφικό και τηλεφωνικό δίκτυο που άρχιζε από τις επαρχίες Μεσολογγίου-Ναυπακτίας-Προυσσού Ευρυτανίας και έφθανε έως το Καρπενήσι που ήταν η πρωτεύουσα της Ελεύθερης Ελλάδας, με παρατηρητήρια στο Αφράτο, την Ανάλυση και στην Αγία Παρασκευή Μυρτιάς, επομένως κάθε κίνηση των στρατευμάτων κατοχής γίνονταν σύντομα γνωστή στο Καρπενήσι²³⁸. Το ίδιο το Θέρμο και τα γύρω χωριά του στην τοπική τους αυτοδιοίκηση είχαν δικό τους πρόεδρο αυτοδιοίκησης, λαϊκό επίτροπο, λαϊκό δικαστήριο, λαϊκή ασφάλεια, αγροτική ασφάλεια, καθώς και οργανώσεις εθνικής αλληλεγγύης και ενιαίας τροφοδοσίας ανταρτών. Στο Θέρμο, η επιτροπή του ΚΚΕ εγκαταστάθηκε στο σπίτι του Αριστοτέλη Τηλιγάδα και η πολιτοφυλακή στο ακίνητο Θέρμου – Λάκκας Λόη ιδιοκτησίας Σταυροθανασόπουλου²³⁹. Στο πρώτο όροφο του ακινήτου του Αθ. Τηλιγάδα, στην πλατεία του Θέρμου, εγκαταστάθηκε το Φρουραρχείο²⁴⁰. Τα Λαϊκά Δικαστήρια εγκαταστάθηκαν στο ακίνητο του Αλκ. Ευθυμίου στη συνοικία Καραγκούνος²⁴¹. Σε αίθουσα κοντά στην πηγή του Θέρμου εγκαταστάθηκε το Λαϊκό Κακουργιοδικείο²⁴². Πρόεδρος του ήταν ο Θέρμιος δικηγόρος Ανδρέας Γ. Βασιλόπουλος, λαϊκός επίτροπος (εισαγγελέας) ο δικηγόρος από την Παραβόλα Λάμπρος Β. Παπαγεωργίου, ένορκοι οι Γιάννης Λιανός (γυμνασιάρχης), Λάμπρος Καρασμάνης (καθηγητής), Μήτσος Πριόνας και Αριστοτέλης Πορφύρης (δικηγόροι)²⁴³. Αυτό το κακουργιοδικείο έκανε μάλιστα συνεδρίαση το καλοκαίρι του 1944, στην αίθουσα Όαση του Ιωάννη Νικολίτσα στο χωριό Πλατανιά, κοντά στο Θέρμο²⁴⁴. Εκεί δικάζονταν ο Ηλίας Κατσαρού με την κατηγορία της ανθρωποκτονίας. Δικηγόροι πολιτικής αγωγής ήταν οι Σωκράτης Κ. Στίγκας και Κώστας Αρ. Σταθόπουλος και δικηγόροι υπεράσπισης οι Τάσιος Γ. Ακρίδας και Λεωνίδας Κ. Τασιόπουλος²⁴⁵. Η δίκη διήρκεσε 8 ημέρες και ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε σε 18 έτη φυλάκιση. Στην Αγία Σοφία Θέρμου εγκαταστάθηκε το Εφετείο, το Ταμείο στο ακίνητο Τσουνή στη συνοικία Καραγκούνος, το Νοσοκομείο στο σπίτι της Βασιλικής Δρόσουστα Μπερκιωτάλωνα και η ΕΤΑ στο σπίτι της Ελένης Παπακώστα Βαζούρα επί της οδού Κοσμά του Αιτωλού με διαχειριστή το Θρασύβουλο Παπαθανασίου²⁴⁶. Τέλος, αποθήκες υλικού ανατίναξης γεφυρών κτλ βρίσκονταν στο ισόγειο της οικίας του Κωστούλα Αθ. Βασιλόπουλου²⁴⁷. Αποθήκες της ΕΤΑ βρίσκονταν και στο Μεγαδένδρο, όπου τον Ιούνιο του 1943, κατόπιν διαταγής του Καπετάν Θάνου (Φώτη Μαστροκώστα) από τη Γραμμένη Οξυά Ναυπακτίας, λοχία πυροβολικού του 39 Συντάγματος στο Αλβανικό μέτωπο, μεταφέρθηκαν τρόφιμα όπως κριθάρι, σιτάρι και άλλα στο Αχόμαυρο Θεστιέων και στο Περιστερί Τριχωνίδας για τις ανάγκες των κατοίκων, που ήταν οι φτωχότεροι στον νομό²⁴⁸. Στο χωριό Σιταράλωνα, ο γιατρός Θάνος Παπαθεοδώρου πρόσφερε σημαντικές υπηρεσίες τόσο στο εαμικό κίνημα και την τοπική αυτοδιοίκηση όσο και στους κατοίκους²⁴⁹.

Στις ελεύθερες περιοχές της Αιτωλοακαρνανίας αλλά και της Ευρυτανίας, κατά την διάρκεια της Κατοχής, λειτούργησαν αρκετά νοσοκομεία και νοσηλευτικά ιδρύματα για την υγεία και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των κατοίκων. Το πρώτο μάλιστα

²³⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αργίνο, 2005, σ. 215

²³⁸ ο.π., σ. 215-216

²³⁹ ο.π., σ. 216

^{240, 241, 242} ο.π.

²⁴³ ο.π., σ. 221

^{244, 245} ο.π.

²⁴⁶ ο.π., σ. 216

²⁴⁷ ο.π.

²⁴⁸ ο.π., σ. 217

²⁴⁹ ο.π., σ. 220

νοσοκομείο της Ελεύθερης Ελλάδας λειτούργησε στο Δρυμόνα, στα Κουρκουτέικα σπίτια στην Αηδηούλα, στις αρχές Μαΐου 1943, με την συμμετοχή Δημ. Κ. Πανόπουλου και του ίδιου του Γερόδημου (Βασίλη Τσέλιου), όπου νοσηλεύονταν τραυματίες από τις μάχες της Τσαπουρνιάς Ξηρομέρου και της Μυρτιάς²⁵⁰. Ως νοσοκομείο, λειτούργησε και το μοναστήρι του Προυσσού Ευρυτανίας υπό τον ηγούμενο Γερμανό Σταθογιάννη. Αναρρωτήρια ασθενών λειτούργησαν στα Μπερκιωτάλωνα Θέρμου στο σπίτι της Κούλας Δρούσου, όπως νοσηλεύτηκε ο ελασίτης από την Καλλιθέα Κώστας Δίπλας²⁵¹. Επίσης αναρρωτήρια λειτούργησαν στο Καροπλέσι, το μοναστήρι Σαΐκας και στη θέση Γκόρο ποταμιάς Καρπενησίου. Πλήρες νοσοκομείο του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, από τον Οκτώβριο του 1943 έως το Νοέμβριο του 1944, λειτούργησε η ιερά μονή Τατάρνας, με διευθυντή τον Δημήτρη Πανόπουλο²⁵². Ως νοσοκομείο του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ αλλά και κέντρο επισιτισμού των ανταρτών λειτούργησε και το σπίτι του Αθανάσιου Τσιώκου στην Καστανιά Ευρυτανίας²⁵³. Επίσης στην Ευρυτανία, στο Μεγάλο Χωριό λειτούργησε νοσοκομείο με ιατρούς τους Βασίλη Υφαντή, Π. Κόκκαλη και Κ. Μακρυκώστα²⁵⁴. Τέλος στη Γαβαλού Μακρυνείας, λειτούργησε νοσοκομείο του Ερυθρού Σταυρού με την υποστήριξη του κατοχικού δημάρχου Αγρινίου Μιλτιάδη Τζάνη και των ιατρών Χρ. Πύρρου, Γ. Χαρώνη και Γεωργακόπουλου από τον Ερυθρό Σταυρό, όπου εκτός από αντάρτες νοσηλεύτηκαν και απλοί πολίτες²⁵⁵.

Κατά τις 26 Ιουλίου 1943, ήλθε το Θέρμο, μέσω Αράχοβας-Πλατάνου Ναυπακτίας- Κάτω Χρυσοβίτσας ο αρχικαπετάνιος του ΕΛΑΣ Άρης Βελουχιώτης²⁵⁶. Στον Πλάτανο Ναυπακτίας φιλοξενήθηκε στην οικία του γιατρού Παπανικολάου και στην Κάτω Χρυσοβίτσα, οι κάτοικοι υποδέχτηκαν αυτόν και τους αντάρτες του με πασχαλιάτικο γλέντι. Μαζί με τον Άρη ήταν οι Ερμής (Β. Πριόβουλος), Καπλάνης (Σπ. Γκούβας), Ωρίωνας (Ι. Μιχαλόπουλος), Πελοπίδας (Π. Λιάσκας), Γερόδημος (Β. Τσέλιος)²⁵⁷. Εκείνη την ημέρα, στο μπαλκόνι του πρώτου ορόφου του σπιτιού του Φωκίωνα Καρκαντζού, μεταξύ των σπιτιών του Στρατηγού Γ. Βάρσου της Αστυνομίας Πόλεων και του Διονύση Τ. Θανασούλη και με παρουσία των καπεταναίων Ερμή, Καπλάνη, Γερόδημο και Ωρίωνα, ο Άρης Βελουχιώτης πραγματοποιεί ομιλία προς τον λαό του Θέρμου²⁵⁸. Στην ομιλία του εκτός από πατριωτικά μηνύματα, περιλάμβανε τόσο πολιτικό όσο και κοινωνικό περιεχόμενο. Δηλαδή εκτός από τον πόλεμο κατά του 1940, τον αντιστασιακό αγώνα κατά Ιταλών και Γερμανών και την σύγκριση του αγώνα με αυτόν του 1821, μίλησε επίσης για την δικτατορία του Μεταξά, την υποχώρηση της βασιλικής κυβέρνησης από την χώρα το 1941 αλλά, κυρίως, για τις πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που υποσχόταν το ΕΑΜ για την χώρα μετά την απελευθέρωση, κάνοντας αναφορά για την τοπική αυτοδιοίκηση, την λαϊκή δικαιοσύνη, την χειραφέτηση των γυναικών και την παραχώρηση σε αυτόν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, τα εργατικά δικαιώματα, την μη παρέμβαση του στρατού στα πολιτικά της χώρας και για το δικαίωμα του λαού στην επιλογή του πολιτεύματος της χώρας μέσω δημοψηφίσματος. Ο λόγος του Άρη Βελουχιώτη στο τέλος του, τον κάλυψαν τα χειροκροτήματα του ενθουσιασμένου για τον αγώνα κατά των κατακτητών κατοίκων.

Στο ελεύθερο Θέρμο έβγαλε λόγο κατά το πρώτο δεκαήμερο του Μαΐου του 1944 και ο μητροπολίτης του ΕΑΜ από την Ηλεία, ο οποίος κατευθύνονταν προς τις Κορυσχάδες

²⁵⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 226

²⁵¹, ²⁵² ο.π.

²⁵³ ο.π., σ. 227

²⁵⁴, ²⁵⁵ ο.π.

²⁵⁶ ο.π., σ. 184

²⁵⁷ ο.π.

²⁵⁸ ο.π., σ. 185-191 (Βλ. Παράρτημα 3.14)

Ευρυτανίας²⁵⁹. Εκεί από το μπαλκόνι του σπιτιού του Διονύση Θανασούλη, απευθυνόμενος στο λαό του Θέρμου, στράφηκε κατά των κατακτητών και κάλεσε τους νέους να σηκώσουν κεφάλι και να συμμετάσχουν κι αυτοί στον ένοπλο για την απελευθέρωση της Ελλάδας. Ομιλίες έβγαλαν τον Αύγουστο του 1944 ο Μητροπολίτης Κοζάνης Ιωακείμ και ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ Γεώργιος Σιάντος, μόνο που οι δικές τους ομιλίες έγιναν βιαστικά καθώς υπήρχαν πληροφορίες από το Αγρίνιο και το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής ότι οι Γερμανοί θα έκαναν επιδρομή στο Θέρμο και σε χωριά της Ευρυτανίας, όπου ήταν έδρες των ανταρτών²⁶⁰.

Στην ελεύθερη Ελλάδα, ακόμα και στην περιοχή του Θέρμου έπαιξε σημαντικό ρόλο και ο αντιστασιακός τύπος, μοναδικό όργανο για τον αντιστασιακό αγώνα. Το πρώτο τυπογραφείο το αγόρασε η οργάνωση Αγρινίου μέσω του Χ. Παπαπάνου από τους αδελφούς Πολύζου το οποίο με κάρο μεταφέρθηκε στη θέση Τράφος-Δουγρής-Νερομάνας²⁶¹. Από εκεί οι Θέρμιοι Γεώργιος και Θεοχάρης Παπαθανασόπουλος, Λάκης Τσώνης και ο βαρκάρης Ν. Κωνσταντόπουλος, με τη βοήθεια του Στέφανου Πραματιώτη, με βάρκα μετέφεραν το τυπογραφείο από τη Βαρεία Νερομάνας στο Πάμφιο στη θέση Κεραμιδαριό²⁶². Εκεί τους περίμεναν για βοήθεια οι Χρίστος Παπαθανασίου (Μπέλλος), Νίκος και Τάσιος Λιανός και Σπύρος Κούτας και μια ομάδα γυναικών. Το τυπογραφείο, μεταφερόμενο από μεταγωγικά ζώα μεταφέρθηκε στο σπίτι των Σοφίας Γ., Γεωργίας και Λάκη Τσώνη και εγκαταστάθηκε σε μια καλύβα δίπλα από αυτό το αρχοντικό²⁶³. Εκεί βγήκε η πρώτη εφημερίδα στην Ελεύθερη Δυτική Στερεά με τον τίτλο «Αγώνας των Σκλαβωμένων» στο οποίο εργάστηκαν οι Κίμων Ζάβρας, Γιάννης Πολύζος και ένας άλλος άγνωστος²⁶⁴. Οι εφημερίδες μεταφέρονταν από το δρόμο της Κάτω Μακρυνούς-Μακρυνείας στο Αγρίνιο και όταν οι Ιταλοί έμαθαν για τη λειτουργία του τυπογραφείου έστειλαν αεροπλάνα για να το βομβαρδίσουν χωρίς επιτυχία²⁶⁵. Λόγω επικινδυνότητας του δημοσίου δρόμου, το τυπογραφείο μεταφέρθηκε πρώτα στη Μεγάλη Χώρα (Ζαπάντι) και ύστερα στο Πυργί (Βελαούστα) με πρωτοβουλία των Αγρινιωτών τυπογράφων Κώστα Ποσοτίδη, Βασίλη Γκούμα και άλλων²⁶⁶. Όταν η κρυφής απεσταλμένη του τυπογραφείου στο Πυργί, ονόματι Ανδρεοπούλου ή Ανδρεάκη, συνελήφθη από άνδρες του Τάγματος Ασφαλείας Αγρινίου, βασανίστηκε και εκτελέστηκε, το τυπογραφείο, κατόπιν διαταγής της οργάνωσης Αγρινίου μεταφέρθηκε στην Αγία Παρασκευή, στο σπίτι εκπροσώπου του ΕΑΜ, του δασκάλου Δ. Χολιασμένου και λίγο αργότερα στο Κόκκινο Στεφάνι, στο μύλο του Αλκίδα Κατσιμάρδου²⁶⁷. Εκεί υπήρχε και ηλεκτρικό ρεύμα, χάρη στις στροφές του μύλου και ραδιόφωνο όπου έρχονταν σε επαφή με συμμαχικά πρακτορεία ειδήσεων. Έτσι αφού συντάσσονταν καθημερινά τα πολεμικά ανακοινωθέντα στα δελτία ειδήσεων, σύνδεσμοι τα μοίραζαν στο Αγρίνιο και στις υπόλοιπες πόλεις και χωριά του νομού. Στο σημείο αυτό είχε εκδίδονταν από τον καθηγητή Κ. Σωτηρόπουλο μια νέα εφημερίδα, η «Φωνή της Αλήθειας», όπου στο μεταπολεμικό Αγρίνιο μετονομάστηκε σε «Φωνή του Λαού», όπου εργάστηκαν οι Χ. Παπαπάνος (Καυκιάς), Γ.Β. Παπαντωνίου (Άνινος), Τάσιος Παπαναστασίου (Μάξιμος) και Δ. Παπαστάμος²⁶⁸. Αναφορά για το πρώτο τυπογραφείο κάνει και ο Νικόλαος Σκιαδάς²⁶⁹.

²⁵⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 324

²⁶⁰ ο.π., σ. 337

²⁶¹ ο.π., σ. 176

²⁶², ²⁶³ ο.π.

²⁶⁴ ο.π., σ. 177

²⁶⁵, ²⁶⁶ ο.π.

²⁶⁷ ο.π., σ. 177-178

²⁶⁸ ο.π., σ. 178

²⁶⁹ Νίκος Σκιαδάς, *Καπετάν Επαμεινώνδας*, Αθήνα, 1989, σ. 135-138 (βλ. Παράρτημα 3.15)

Άλλο τυπογραφείο εγκαταστάθηκε μέσω Καινούριου στην Κόνισκα από την Αθήνα με την φροντίδα των Γ.Β. Παπαντωνίου και Γ. Παπαδημητρίου και λειτουργούσε στο σπίτι του δεύτερου. Εκεί εκδίδονταν η εφημερίδα «ΛΑΒΡΑ» και σε αυτήν εργάστηκαν εκτός από αυτούς και ο Αग्रινιώτης τυπογράφος Σπ. Καραγιάννης και άλλοι²⁷⁰. Το τυπογραφείο αργότερα μεταφέρθηκε στο Δρυμόνα Θέρμου στο σπίτι του Δήμου Κούκου. Εκεί εργάστηκαν οι τυπογράφοι Ν. Πανταζίδης, Βάγιας Κουκούλας και άλλοι²⁷¹. Οι Ιταλοί όταν έμαθαν για αυτό το τυπογραφείο προσπάθησαν να το βομβαρδίσουν χωρίς επιτυχία καθώς παραπλανήθηκαν από το χάρτη της Αγορανομίας και επομένως τα ιταλικά αεροπλάνα βομβάρδισαν τη Γελαδόβρυση κοντά στη Νεροσύρτη²⁷². Στην ελεύθερη ορεινή Τριχωνίδα λειτουργούσαν τότε και άλλα μικρότερα τυπογραφεία, όπως στην Κερασιά Τριχωνίδας, στο σπίτι του Περ. Διαμαντή και στο Σπαρτιά για λίγο διάστημα με τον Αग्रινιώτη τυπογράφο Ανδρέα Κανή²⁷³. Άλλο τυπογραφείο λειτούργησε και στην Ανάληψη (Δερβέκιστα) Θέρμου στο σπίτι του αρχιμανδρίτη και πολεμιστή του Αλβανικού μετώπου Χαρ. Βασιλόπουλου και των αδελφών του²⁷⁴. Ήταν τύπου Γουτεμβέργιος και το έστειλε η οργάνωση του ΕΑΜ Ναυπάκτου σε αντικατάσταση του παλαιού τυπογραφείου. Σε αυτό εργαζόταν ο Μιχάλης Τσώνης και άλλοι νέοι της Ανάληψης που ήταν ενταγμένοι στο ΕΑΜ²⁷⁵. Τέλος, πλήρη τυπογραφεία υπήρχαν και στο Μικρό Χωριό Ευρυτανίας και στα χωριά Πετρίλια και Καρύτσα Αγράφων²⁷⁶.

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

Προτού αναφερθούμε στα γεγονότα κατά την Κατοχή και την Αντίσταση, αξίζει να πούμε πως οι Εβραίοι του Αग्रινίου, συνδέονται με την ζωή, την ιστορία και την παράδοση της πόλης.

Η παλιά πόλη του Αग्रινίου, το Βραχώρι κατά την οθωμανική περίοδο, είχε εβραϊκή παρουσία από τον Μεσαίωνα και κατά το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας της από την ίδρυση της τον 14^ο αιώνα²⁷⁷. Όταν κυρήχτηκε το 1821 η Ελληνική Επανάσταση, στο Αग्रίνιο κατοικούσαν 200 εβραϊκές οικογένειες²⁷⁸. Τότε οι Εβραίοι έλεγχαν στο Αग्रίνιο το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου, κυρίως εμπορεύονταν λιβάνι, κεριά, σίδερα και τζαμιά. Είχε αναπτυχθεί έχθρα από πλευρά των Ελλήνων για τους Εβραίους, καθώς οι Τούρκοι προτιμούσαν τα Εβραϊκά παρά τα Ελληνικά προϊόντα. Επίσης σύμφωνα με τον Πουκεβίλ στο βιβλίο του «*Ταξίδι στην Ελλάδα*», οι Εβραίοι πλήρωσαν τον Κούρτ Πασά να πνίξει στο ποτάμι Άψω τον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό²⁷⁹. Στις 11 Ιουνίου 1821, το Αग्रίνιο

²⁷⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αग्रίνιο, 2005, σ. 180

^{271, 272, 273, 274, 275, 276} ο.π.

²⁷⁷ Yitzhak Kerem, *Οι Εβραίοι του Αग्रινίου στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 79

²⁷⁸ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αग्रίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αग्रίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 449

²⁷⁹ ο.π.

πολιορκήθηκε από τους Έλληνες επαναστάτες. Με την κατάληψη της πόλης, οι Έλληνες ήρθαν σε διαπραγμάτευση με τους Εβραίους και τους Μουσουλμάνους της πόλης να υποχωρήσουν μαζί ως μία ομάδα. Μετά, σε μία πράξη πονηρίας, οι Έλληνες τους υποσχέθηκαν ότι θα μπορούσαν να γυρίσουν και να μείνουν χωρίς να διατρέχουν κίνδυνό, μόνο και μόνο για να τους εξολοθρεύσουν²⁸⁰. Πολλοί λίγοι Εβραίοι επιβίωσαν.

Το 1940, κατά την έναρξη του πολέμου, υπήρχαν πολλά Εβραϊκά καταστήματα στις οδούς Σουλίου, Ζωοδόχου Πηγής και Ιωάννη Στάϊκου²⁸¹. Στην οδό Σουλίου είχε κατάστημα ο Ιωσήφ Μιώνης (Mionis) και ο Σάββας Γκιασούλας, στην οδό Στάϊκου, το κατάστημα του Κωνσταντίνου Μάτσα και επί της οδού Παπακώστα ο Αβραμίκος²⁸². Κατά την διάρκεια της Κατοχής (1941-1944), ζούσαν περίπου 40 οικογένειες Εβραίων στο Αγρίνιο²⁸³. Το διάστημα από το 1943 έως το 1944, οκτώ από αυτές τις οικογένειες, λόγω του κυνηγητού από τους Γερμανούς, έφυγαν από το Αγρίνιο για το χωριό Ψηλοβράχος Αγίου Βλάσιου, όπου πέρασαν κακουχίες και δύσκολες ημέρες, ιδίως κατά την εξόρμηση των Γερμανών το 1944, προς τη Χούνη, τις Φραγκίστες Ευρυτανίας και το Καρπενήσι²⁸⁴. Εκεί τους βοήθησαν και οι αντάρτες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και η ΕΤΑ. Στον Ψηλοβράχο, η οικογένεια Τριανταφύλλη πρόσφερε ένα δωμάτιο του σπιτιού της, στο οποίο κοιμόνταν 14 άτομα²⁸⁵. Άλλες οικογένειες όπως αυτή των Σερπαναίων, βοήθησαν και αυτές. Οι Εβραίοι του Ψηλοβράχου είχαν επαφές με την Αγγλική Αποστολή την οποία ενημέρωναν όσον αφορά τις κινήσεις των Γερμανών κυρίως στην Δυτική Ελλάδα και οι Άγγλοι της Αποστολής Τρικλίνου τις διαβίβαζε στο Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής στο Κάιρο, το οποίο στη συνέχεια αυτό τις διαβίβαζε στο Περτούλι και στο Καρπενήσι²⁸⁶.

Στην Ανάλυση Θέρμου, δυο Εβραίοι που καταδιώκονταν από τους Γερμανούς, βρήκαν καταφύγιο σε ένα δωμάτιο του σπιτιού του αξιωματικού του ελληνικού στρατού Χαραλάμπου Α. Πούλου, μέχρι το τέλος της Κατοχής²⁸⁷. Στην οργάνωση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ήταν ενταγμένες και οι οικογένειες των Εβραίων Yonas Mioni, Isaak Eliezer (ο οποίος είχε το αντιστασιακό όνομα Σπύρος Λαζαρίδης) και Leon Matsa, ο τελευταίος μάλιστα ήταν υπεύθυνος των αποθηκών της ΕΤΑ και του οποίου ο γιος ο Michael είχε αρρωστήσει στον Ψηλοβράχο και αναγκάστηκε να τον πάρει στο Αγρίνιο, κατά την Μεγάλη Παρασκευή τον Απρίλιο του 1944, που γίνονταν οι εκτελέσεις, για να νοσηλευτεί²⁸⁸. Στο αντιστασιακό κίνημα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ Αγρινίου, ήταν επίσης ενταγμένος και ο ελληνοεβραίος Solomon Ganis²⁸⁹. Στην περιοχή του Αγρινίου, σε μάχες έναντι των Γερμανών συμμετείχαν και τρία αδέρφια με το επώνυμο Ben-Borat²⁹⁰. Άλλοι Εβραίοι που εντάχθηκαν στο αντάρτικο του ΕΛΑΣ Αγρινίου ήταν οι Leon Mizan, ο Yitzhak Mizan, ο Ovadia Minos, ο Haim Politis, ο Israel Saderakis και ο Solomon Sasson²⁹¹. Άτομα που έχασαν τη ζωή τους μάλιστα στα

²⁸⁰ Yitzhak Kerem, *Οι Εβραίοι του Αγρινίου στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο* από το βιβλίο Κωνσταντίνου Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 80

²⁸¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 450

²⁸², ²⁸³, ²⁸⁴ ο.π.

²⁸⁵ ο.π. σ. 451

²⁸⁶, Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 451

²⁸⁷ ο.π.

²⁸⁸ ο.π., σ. 450-451

²⁸⁹ ο.π., σ. 450

²⁹⁰ Yitzhak Kerem, *Οι Εβραίοι του Αγρινίου στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο* από το βιβλίο Κωνσταντίνου Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 80

²⁹¹ ο.π.

πεδία των μαχών ήταν οι Moshe και Eli Cone, τα αδέρφια Haim και Jacob Cohen, ο Nissim Cohen και ο Jacob Suderakis²⁹².

Μεγάλη προσφορά στον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, πρόσφερε και ο Solomon Cohen²⁹³. Αυτός είχε καταγωγή από τα Ιωάννινα, ο οποίος κατόρθωσε να διεισδύσει μέσα στις ιταλικές αρχές κατοχής του Αγρινίου. Αυτός είχε σπουδάσει ιατρική στην Ιταλία έως το 1938, μέχρι που απελάθηκε λόγω της φυλετικής νομοθεσίας για τους Εβραίους²⁹⁴. Ο ίδιος εντάχθηκε στο ΕΑΜ, όσο ήταν στα ιταλοκρατούμενα Ιωάννινα. Το ΕΑΜ αξιοποίησε την γνώση του στην ιταλική γλώσσα και τις εμπειρίες του κατά την διαμονή του στην Ιταλία και τον έστειλε στο Αγρίνιο για να διεισδύσει στο ιταλικό δίκτυο αντικατασκοπείας, όπου παρουσιάστηκε στις ιταλικές αρχές ως Ιταλός με το ψευδώνυμο Gerasimo Koko²⁹⁵. Έγινε λοιπόν δεκτός ως διερμηνέας, όπου κατέδιδε στους αντάρτες, τους έλληνες συνεργάτες των Ιταλών και των Γερμανών και το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ παράλληλα έπαιρνε μέτρα²⁹⁶. Σύντομα έφθασε να γίνει επικεφαλής της ιταλικής αντικατασκοπείας στην ιταλική στρατιωτική διοίκηση Αγρινίου²⁹⁷. Έχοντας την συμπάθεια της ιταλικής διοίκησης ο Cohen είχε μεγάλη συμβολή στη σύλληψη ελλήνων δοσίλογων που λεηλατούσαν τα χωριά, αλλά και βοήθησε στην μεταφορά Εβραίων από τα Ιωάννινα για την Αθήνα με την βοήθεια τριών ιταλικών στρατιωτικών αυτοκινήτων²⁹⁸. Σε άλλο περιστατικό συγκέντρωσε Εβραίοπουλα που είχαν καταφύγει στα Καραπανεϊκα, όπως τον John Kabellis και κάποιον από την οικογένεια Βεχοπούλου και τους οδήγησε με ασφάλεια στους αντάρτες του ΕΛΑΣ²⁹⁹. Βοήθησε επίσης το ΕΑΜ να λάβει βρετανική βοήθεια για όπλα και τέλος, βοήθησε πολλούς Ιταλούς, μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας, όχι μόνο να αποφύγουν τα αντίποινα των Γερμανών, αλλά και να παραδώσουν πολλά όπλα στην αντίσταση και να εντάξει αρκετούς από αυτούς στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ³⁰⁰.

Άλλη σημαντική εβραϊκή προσωπικότητα ήταν ο επονομαζόμενος Κάρολος, που ήταν φρούραρχος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στον Δρυμόνα Θέρμου, τον Ιούλιο του 1944, ο οποίος ήταν στιχουργός και θεατρικός συγγραφέας και είχε το γραφείο του δυτικά της εκκλησίας Αγίου Γεωργίου στο Δρυμόνα³⁰¹. Στο Θέρμο, έφτιαξε θεατρικό θίασο και με συνεργάτες τους Νικόλαο Οικονομίδη, αδερφό του Γεωργίου Οικονομίδη, τον Αθηναίο ιατρό Α. Πολυκράτη, την αντάρτισσα του ΕΑΜ Θέρμου Ναυσικά Κωτσαρέλη και άλλους νέους, έδιναν θεατρικές παραστάσεις στο Θέρμο και άλλες κωμοπόλεις της Ελεύθερης Ελλάδας στην Δυτική Ρούμελη³⁰². Τους πλούσιους και τους παραλήδες τους σατίριζαν από σκηνής με πολλούς στίχους ομοιοκατάληκτους και τυπικά προσαρμοσμένους. Εκτός από αυτό, ο Κάρολος σατίριζε και την καπνοβιομηχανία της Ελλάδας λέγοντας:

«Παπαστράτος πιπιπι
Καπέρναρος χιχιχι»³⁰³

²⁹² Yitzhak Kerem, *Οι Εβραίοι του Αγρινίου στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 81

²⁹³, ²⁹⁴, ²⁹⁵ ο.π.

²⁹⁶ ο.π., σ. 82

²⁹⁷ ο.π., σ 81-82

²⁹⁸ ο.π., σ. 82

²⁹⁹, ³⁰⁰ ο.π.

³⁰¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 391

³⁰², ³⁰³ ο.π.

Από τους Εβραίους του Μεσολογγίου, ορισμένοι από αυτούς κατέφυγαν τον Οκτώβριο του 1942 στο χωριό Κλήμα του Ζυγού, όπου ήταν τότε το Αρχηγείο του ΕΔΕΣ Μακρυνείας υπό τον ταγματάρχη Κώστα Μπούρο από την Στάμνα Μεσολογγίου³⁰⁴. Ένας Μεσολογγίτης, ονόματι, Κουτρούμπας, κρυφά από τους Γερμανούς, μετέφερε με καΐκι Εβραίους από το Μεσολόγγι, στην περιοχή του σημερινού Ισραήλ³⁰⁵.

Οι Εβραίοι που είχαν συλληφθεί από τον Γερμανικό στρατό κατοχής - μια μονάδα SS Gestapo - στην Άρτα και την Πρέβεζα (352 από Άρτα και 272 από Πρέβεζα), είχαν οδηγηθεί με φορτηγά στο Αργίνιο, πιθανόν στα τέλη του 1943³⁰⁶. Ύστερα με το τραίνο του Αργινίου, θα μεταφερθούν με τραίνο στην Πάτρα και από εκεί θα σταλθούν το Άουσβιτς. Παρ' όλα αυτά, το Αργίνιο αποτελεί την μόνη πόλη της Ελλάδας όπου κανένας Εβραίος δεν έπαθε τίποτε κατά την διάρκεια της Κατοχής 1941-1944, λόγω του ότι οι ντόπιοι πολίτες εμπόδισαν την σύλληψή τους από τους Γερμανούς, κάτι που επιδεικνύει την αγάπη, τον ανθρωπισμό και την συναισθηματική ταύτιση των κατοίκων του Αργινίου για αυτούς. Μάλιστα, ένας ανώτερος Γερμανός αξιωματούχος στην Πάτρα, στις 23/10/1943, έστειλε αναφορά στο Γερμανό πρεσβευτή στην Αθήνα και του έγραψε ότι: «Μετά την αναγγελία απογραφής των Εβραίων Αργινίου αυτοί εξαφανίσθησαν και λέγεται ότι κατέφυγαν στα βουνά.»³⁰⁷.

ΑΛΛΑΓΗ ΦΡΟΥΡΑΣ: Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

Οι Γερμανοί κάνουν την εμφάνισή τους στην Αιτωλοακαρνανία από τον Ιούλιο του 1943. Την ίδια εποχή, έρχεται στην περιοχή η 104^η Μεραρχία Ορεινών Καταδρομών, η οποία προήλθε από τον ανασχηματισμό της 704^{ης} Μεραρχίας Πεζικού τον Απρίλιο του 1943, που ήταν εγκατεστημένη στην Σερβία και είχε εφαρμόσει την πολιτική της εκτέλεσης “100 κατοίκων για κάθε Γερμανό νεκρό και 50 για κάθε τραυματία”³⁰⁸. Η μονάδα αυτή αποτελούνταν από 17,000 άνδρες και είχε διοικητή τον στρατηγό Hartwig von Ludwiger³⁰⁹. Η μεταφορά της μεραρχίας έγινε με τρένα από τη Σερβία έως την ανατιναγμένη γέφυρα του Ασωπού, όπου από εκεί μετακινήθηκαν πεζοί ως το Αργίνιο στο οποίο εισήλθαν στις 12 Ιουλίου 1943³¹⁰.

Άξιο αναφοράς είναι πως οι Γερμανοί κατά τις 21-22 Απριλίου 1941, είχαν περάσει από το Αργίνιο προτού το παραχωρήσουν στους Ιταλούς³¹¹. Ήταν τα μηχανοκίνητα τμήματα της Γερμανικής Μεραρχίας LEIBTANDART με διοικητή τον Μέραρχο Ντίτριχ³¹². Κατά την

³⁰⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αργίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αργίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 452

³⁰⁵ ο.π.

³⁰⁶ Yitzhak Kerem, *Οι Εβραίοι του Αργινίου στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 85

³⁰⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αργίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αργίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 451

³⁰⁸ Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 56-57

³⁰⁹ ο.π., σ. 57

³¹⁰ ο.π.

³¹¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αργίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αργίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 383

³¹² ³¹³ ³¹⁴ ο.π.

είσοδο των Γερμανών στο Αγρίνιο, μόνο μια ομάδα πολιτών τους υποδέχθηκε με ανθοδέσμες πάνω σε ένα τραπέζι στη νοτιανατολική πλευρά του Πάρκου³¹³. Οι επίσημες αρχές της πόλης, όπως ο δήμαρχος Αγρινίου Δημήτριος Βότσης, όσο και άλλοι αντιπρόσωποι δεν τους υποδέχθηκαν³¹⁴. Όμως πολύ σύντομα, αυτοί και η Χωροφυλακή τέθηκαν υπό τις διαταγές των Γερμανών.

Στις 10 Ιουλίου 1943, κατά το μεσημέρι η 104^η Μεραρχία Ορεινών Καταδρομών, δέχεται επίθεση από τον ΕΛΑΣ κοντά στο Θέρμο, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 18 Γερμανοί και να τραυματιστούν άλλοι 20³¹⁵. Επομένως ο Λουντβίνγκερ, εφάρμοσε την ίδια πολιτική τιμωρίας όπως στην Σερβία και έτσι πολλά χωριά πυρπολήθηκαν και χωρικοί που θεωρήθηκαν “υπόπτοι συμμορίτες” εκτελέστηκαν³¹⁶. Μετά την άφιξη της 104^{ης} Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών και κατόπιν απόφασης Μαργκινότι και Λουντβίνγκερ, ξεκίνησαν κοινές επιχειρήσεις Ιταλών και Γερμανών για να ξαναπαρθεί ο έλεγχος του οδικού δικτύου που χάθηκε κατά την δράση του ΕΛΑΣ. Στόχοι αυτών των επιχειρήσεων ήταν η καταστροφή σπιτιών που ήταν τόποι καταφύγιο για τους αντάρτες, η εκτέλεση όσων είναι υπόπτοι για “υποστήριξη σε αντάρτες” όπως επίσης και αρκετών μελών του ανδρικού πληθυσμού σε περίπτωση ανακάλυψης όπλων, τον δημόσιο απαγχονισμό των δραστών σε σαμποτάζ και την επιβολή μέτρων αυστηρότητας σε μέλη των οικογενειών τους και τέλος, την σύλληψη ως ομήρων προεδρικών κοινοτήτων και άλλων δημοτών³¹⁷. Σύμφωνα με τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό, τον Σεπτέμβριο του 1943 πως οι καταστροφές, η πείνα, οι ασθένειες και οι θάνατοι για δεκάδες χιλιάδες κατοίκους, πήρε την μορφή μαζικής εξόντωσης³¹⁸. Η παροχή σε τρόφιμα μειώθηκε κατά περισσότερο από 25% ενώ οι θάνατοι αυξήθηκαν κατά 17%³¹⁹.

Στις 8 Σεπτεμβρίου 1943, η Ιταλία συνθηκολογεί με τους Συμμάχους και η Γερμανία χάνει έναν πολύτιμο σύμμαχο στην Ευρώπη. Ο στρατηγός Χιούμπερτ Λανς έρχεται σε διαπραγματεύσεις με το στρατηγό Βεκιάρέλι και συμφώνησαν ότι οι Ιταλοί εν Ελλάδα να παραδοθούν στους Γερμανούς και ως αντάλλαγμα, θα τους επέτρεπαν να γυρίσουν στην Ιταλία³²⁰. Πολλοί Ιταλοί όμως δεν πίστεψαν σε αυτές τις υποσχέσεις και επέλεξαν την λιποταξία. Στην περιφέρεια της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας, από την Άρτα έως το Μεσολόγγι, συμπεριλαμβάνοντας και την Αιτωλοακαρνανία, περίπου 16,000 Ιταλοί στρατιώτες παραδίνονται στους Γερμανούς³²¹. Ωστόσο, η μεραρχία Acqui στην Κεφαλονιά, με διοικητή τον Γκαντίν, η οποία προηγουμένως ήλθε σε επαφή με τον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, αρνήθηκε να παραδοθεί. Έτσι στις 21-23 Σεπτεμβρίου, άνδρες της 104^{ης} Ορεινής Μεραρχίας Καταδρομών, καθώς και της 1^{ης} Ορεινής Μεραρχίας και του 22^{ου} Σώματος Καταδρομών, επιτέθηκαν στην Κεφαλονιά³²². Αεροπλάνα από Άραξο και Αγρίνιο χτύπησαν το νησί. Περίπου πέντε χιλιάδες Ιταλοί στρατιώτες εκτελέστηκαν, αρκετούς άλλους τους έκαψαν οι Γερμανοί και τους λίγους εναπομείναντες, τους συνέλαβαν και τους μετέφεραν στο Μεσολόγγι. Υπεύθυνος των σφαγών ήταν ο ταγματάρχης von Hirschfeld³²³.

³¹⁵ Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 57

³¹⁶ ο.π., σ. 57-58

³¹⁷ ο.π., σ. 58-59

³¹⁸ ο.π., σ. 59

³¹⁹, ³²¹ ο.π.

³²¹ ο.π., σ. 60

³²² ο.π.

³²³ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 454

Στην Αιτωλοακαρνανία, η μεραρχία CAZALE διαλύθηκε. Στο Αγρίνιο, μέλη της ΕΠΟΝ, ξεκίνησαν την συγκέντρωση πολεμικού υλικού, τόσο με διαρρήξεις σε αποθήκες οπλισμού και υλικών, οι λεγόμενοι “Γελεκτσήδες”³²⁴, όσο και με τις συναλλαγές και τις αγορές. Τα όπλα αυτά μετά μεταφέρονταν σε ερημικά σημεία και στα πλησίον λιοστάσια, όπου παραδίνονταν στην συνέχεια σε άνδρες του εφεδρικού ΕΛΑΣ, οι οποίοι στην συνέχεια τα προωθούσαν στον ΕΛΑΣ. Μάλιστα, είχε γίνει οργάνωση 35 εικονικών κηδειών, όπου μέσα στα φέρετρα υπήρχαν όπλα των Ιταλών όπου μετά ο ΕΛΑΣ τα ξέθαβε και τα έστελνε στο βουνό³²⁵. Οι ΕΠΟΝίτες επίσης συγκέντρωναν και τρόφιμα για τον ΕΛΑΣ, είτε μέσω κλοπών είτε πείθοντας τους Ιταλούς στρατιώτες να ανοίγουν τις αποθήκες τροφίμων και να αποκομίζουν όλα τα απαραίτητα αγαθά. Ακόμα και υγειονομικό υλικό δόθηκε στους αντάρτες. Ο Ιταλός ιερέας Πέτρο Καρμπόνι, το πρωί της 9^{ης} Σεπτεμβρίου, έρχεται σε επαφή με τον Γάκια Γεωργούλα – κουμπάρο της Μαρίας Δημάδη – και του διαβιβάζει πως επιθυμεί να προσφέρει στον ΕΛΑΣ όλο το υγειονομικό υλικό του 406 στρατιωτικού νοσοκομείου κοντά στον Άγιο Χριστόφορο³²⁶. Ως αντάλλαγμα ζητούσε 4 εκ. δραχμές προκειμένου να πληρώσει τους γαλατάδες για την μεταφορά γάλατος για τους άρρωστους Ιταλούς στρατιώτες³²⁷. Ο Γεωργούλας επικοινωνήσε με τον φαρμακοποιό Μπύρο επί της Παναγή Τσαλδάρη και εφόσον του εξήγησε την κατάσταση, ο Μπύρος που έδωσε 14 εκ. δραχμές³²⁸. Ο Καρμπόνι πήρε τα χρήματα και ο Γεωργούλας έχοντας 25 εφεδροεπονίτες ως συνοδεία, μετέφερε το φαρμακευτικό υλικό στο βουνό³²⁹. Ο Καρμπόνι επίσης παραχώρησε και στον ΕΛΑΣ έναν στάβλο με ουγγρικά άλογα, τα οποία προωθήθηκαν στο βουνό με τη βοήθεια 30 επονιτών³³⁰.

Αξιοσημείωτο είναι πως αρκετοί Ιταλοί που δεν παραδόθηκαν στους Γερμανούς, εντάχθηκαν στον ΕΛΑΣ. Στο Αγρίνιο περίπου 500 Ιταλοί παραδόθηκαν στους αντάρτες και ένας έμπιστος του ΚΚΕ ο καπετάν Άσος (Σαγάνας) από το Αγγελόκαστρο τους μετέφερε από την πόλη στο Πυργί (Βελαούστα), έπειτα στον Δρυμόνα και από εκεί ο ΕΛΑΣ τους προώθησε στο Καρπενήσι³³¹. Ένας από αυτούς τους Ιταλούς ήταν ο φιλέλληνας ανθυπολοχαγός Σίλβιο Μασκαρίνι, οποίος αφού ήλθε σε επαφή με τα μέλη του ΕΑΜ Αγρινίου, Μάρκο Καρέλλο, Γ. Πανάγο και τον δάσκαλο Λ. Αλβανό, εντάχθηκε στον ΕΛΑΣ και πολέμησε στο Μακρυνόρος³³².

Παρόμοια ήταν και η κατάσταση στο Μεσολόγγι. Η ΕΑΜική οργάνωση της πόλης, κινήθηκε δραστήρια στην απόκτηση όπλων ακόμα και με την αγορά, για τις ανάγκες του αντάρτικου κινήματος. Λόγω της απόγνωσης των Ιταλών για τα γεγονότα της Κεφαλονιάς, πολλοί από αυτούς παρέδωσαν με την θέλησή τους όπλα στους αντιστασιακούς. Ο Γεώργιος Κονιαβίτης κατόρθωσε να αγοράσει από τους Ιταλούς ένα αντιαεροπορικό όπλο το οποίο έκρυψε στο τυπογραφείο του, όπου έκδιδε δελτίο ειδήσεων³³³. Ο Γεώργιος Αθ. Κατσινέλης, στέλεχος της ΕΠΟΝ κατόρθωσε να διασώσει μια εξαμελή ομάδα Ιταλών, τους οποίους παρέλαβε το ΕΛΑΝ στη θέση Μπαγεωργείκα³³⁴. Ο ΕΑΜίτης Τάκης Μπέτσιος, αγόρασε από τους Ιταλούς δύο τηλεφωνικές συσκευές, ζευγάρια αρβύλων και έναν αριθμό

³²⁴ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 207

³²⁵ Από αφήγημα ιερέα Παπαβαλή από το βιβλίο Φίλιππα Γελαδοπούλου, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 78

³²⁶ Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 76

³²⁷ ο.π.

³²⁸ ο.π., σ. 77

³²⁹ ο.π.

³³⁰ ο.π., σ. 77-78

³³¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 456

³³² Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 205-206

³³³ ο.π., σ. 206

³³⁴ ο.π.

χειροβομβίδων, τα οποία παρέδωσε στον επίσης ΕΑΜίτη, Γιάννη Κ. Αλμπανόπουλο, υπεύθυνο του Γραφείου Συνεταιρισμού Δημοσίων Υπαλλήλων³³⁵. Τέλος, είναι ο αρμένικης καταγωγής Φώτης Τσανσουζιάν που προώθησε στον ΕΛΑΣ αρκετά όπλα, χειροβομβίδες και πιστόλια που αγόρασε από Ιταλούς στρατιώτες³³⁶. Αξιοσημείωτη είναι και η αναφορά για τη δράση του Βασίλη Τσέλιου, του Καπετάν Γεροδήμου³³⁷.

Όσον αφορά την παράδοση των Ιταλών, δραστηριοποιήθηκαν και οι αντάρτες του ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ. Από τις αρχές του Αυγούστου του 1943, ο Θέμης Μαρίνος στέλνει επιστολή³³⁸ προς τον Χούτα και τους αντάρτες των ΕΟΕΑ του Βάλτου σχετικά με την παράδοση μεγάλου τμήματος της μεραρχίας CAZALE. Αναφέρει πως η Αγγλική Αποστολή είναι σε διαπραγματεύση με τον διοικητή της μεραρχίας και εξηγεί στην συνέχεια τον τόπο, την ημερομηνία καθώς και τον ακριβή τρόπο της παράδοσης στους Άγγλους όλου του οπλισμού των Ιταλών, πεζικού, πυροβολικού κτλ, την ανάγκη μεταφοράς των όπλων και εφοδίων από ντόπιους κατοίκους και φυσικά την παράδοση και των Ιταλών αξιωματικών και οπλιτών στην Βρετανική Αποστολή ως αιχμάλωτοι πολέμου και την μη κακομεταχείριση τους.

Μυστικές επαφές με τον Ιταλό στρατηγό Μαντζάνι συνεχίστηκαν. Τελικά μετά την παράδοση της Ιταλίας στις 8 Σεπτεμβρίου και μετά από μήνυμα του Ντάρμακ που έστειλε στον διοικητή του 8ου Ιταλικού Σώματος Στρατού στο Αγρίνιο μέσω του ανθυπολοχαγού Σταύρου, συμφωνήθηκε η παράδοση όπλων και πολεμικού υλικού στους αντάρτες των ΕΟΕΑ και η οποία πραγματοποιήθηκε στον Βάλτο³³⁹.

Μετά την παράδοση των Ιταλών, κάθε περιοχή που έλεγχαν προηγουμένως, πέρασαν στην κατοχή των Γερμανών, ακόμη και η Αιτωλοακαρνανία, όπου έδρευε η 104^η Μεραρχία Ορεινών Καταδρομών. Στην περιοχή του Αγρινίου υπήρχαν επίσης και 2,000 οπλίτες της 1^{ης} Ορεινής Μεραρχίας, γνωστή και ως ΕΝΤΕΛΒΑΪΣ υπό τον στρατηγό φον Βάιτς³⁴⁰, που ήταν ανώτερος διοικητής των Γερμανικών δυνάμεων στην Ήπειρο (η Αιτωλοακαρνανία ήταν ενταγμένη και αυτή στο πεδίο διοικήσεως). Οι δυο μονάδες υπάγοντας στο 22^ο Σώμα Στρατού με έδρα τα Ιωάννινα. Αξιοσημείωτο είναι πως οι Γερμανοί προηγουμένως, παρότι δεν είχαν υπό την κατοχή τους τον νομό, είχαν μια μικρή στρατιωτική παρουσία, με τμήματα της μεραρχίας LEIBSTANDART να βρίσκονται στην πόλη του Αγρινίου³⁴¹. Ισχυρή στρατιωτική μονάδα είχαν οι Γερμανοί στη θέση Αμπάρια στο Παναϊτώλιο³⁴² και στο ίδιο σημείο, στη νότια πλευρά του Αγρινίου, εγκατέστησαν μονάδα τεθωρακισμένων³⁴³. Σπίτια και κτήρια όπου έδρευαν οι Ιταλοί, τα πήραν τώρα οι Γερμανοί. Ο Γερμανός Φρούραρχος στο Αγρίνιο ήταν ο συνταγματάρχης Τόρμαν³⁴⁴. Το Φρουραρχείο εγκαταστάθηκε στο ανώγειο τμήμα του σπιτιού του Σκαλίγκου στην Πλατεία Μπέλλου³⁴⁵. Στο ισόγειο αυτού του σπιτιού εγκαταστάθηκε υπασπιστής του Φρούραρχου, Γιόχαν

³³⁵ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 206-207

³³⁶ ο.π., σ. 207

³³⁷ ο.π., σ. 156-157 (Βλ. Παράρτημα 3.16)

³³⁸ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 177-179 (Βλ. Παράρτημα 1.1)

³³⁹ ο.π., σ. 179

³⁴⁰ Εφημ, ΜΑΧΗΤΗΣ, φ. 2638, 26/8/2020

³⁴¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 383

³⁴² ο.π., σ. 387

³⁴³ Χρήστος Μπακάλης, *Πόλη και σύμβολα: ο αστικός χώρος πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 177-178

³⁴⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 384

³⁴⁵ ο.π.

Λάϊσνερ³⁴⁶. Ο ίδιος ο Φρούραρχος έμενε αρχικά στο σπίτι των Σοχωριταίων στην οδό Γ. Μπαϊμπά και μετά στο σπίτι του Λάμπρου Παπαβασιλείου, επί Παπαστράτου 68³⁴⁷. Η Λέσχη των Γερμανών ήταν το ακίνητο των αδελφών Κοντογιώργου στην Πλατεία Μπέλλου³⁴⁸. Τα SS στεγάστηκαν στην οδό Ευτυχίου Καλύβα, στην οικία Χαραλαμπίδη, με παράρτημα στην οδό Δεληγιώργη 13 στο ιατρείο Σκιαδά και διοικητής ήταν ο Μύλλερ Μπάουμαν ο οποίος ήταν και υπεύθυνος για τον έλεγχο των αποθηκών τροφίμων και εφοδιασμού του Γερμανικού στρατού, που ήταν στις εργατικές κατοικίες του Αγίου Ιωάννη Ριγανά³⁴⁹. Στην πλατεία Καραπανέικα, στο σπίτι του Διονύσιου Παπαπάνου έμεναν οι Μπούσμαν (ταγματάρχης τότε), συνταγματάρχης Σμιθ Κέσερλιγκ και λοχαγός Ρίχτερ³⁵⁰. Η Γκεστάπο έδρευε στο ξενοδοχείο ‘Ακροπόλ’ με διοικητή τον λοχαγό Όλλενχαουερ³⁵¹, που έμενε στο ανώγειο του σπιτιού του αλευρέμπορου Χρίστου Παπανδρέου, όπου εκεί έμενε διπλοσκοπιά³⁵². Επίσης, στο ανώγειο σπίτι, απέναντι από το σπίτι του ζαχαροπλάστη Πολέμαρχου Ζήνα, έμενε ο ίδιος ο Γερμανός Διοικητής Φον Βάιτς³⁵³. Αναρρωτήριονοσοκομείο είχαν οι Γερμανοί στο πρώτο όροφο του Παπαστρατείου Γυμνασίου, δίπλα στο οποίο είχαν προηγουμένως οι Ιταλοί νοσοκομείο³⁵⁴. Στο ανατολικό υπόστεγο του Παπαστρατείου Γυμνασίου υπήρχαν τα μαγειρεία των Γερμανών, ενώ δυτικά του οποίου ήταν προηγουμένως των Ιταλών³⁵⁵. Επί οδό Γ. Μπαϊμπά και Δημ. Κακκαβιά οι Γερμανοί είχαν αποθήκες φαρμάκων³⁵⁶. Στο Περγαντί των Ακαρνανικών βουνών, ο γερμανικός στρατός διέθετε ασύρματο και επικοινωνούσαν με Βερολίνο ενώ στο Αγρίνιο είχαν ραδιογωνιόμετρο, όπου έπιαναν τα σήματα ασυρμάτων των Συμμάχων³⁵⁷. Τέλος οι Γερμανοί πήραν υπό τον έλεγχό τους τις ήδη επιταγμένες αποθήκες Χαρ. Φαρμάκη, Αβραμίκου, Παπαστράτου, Παναγοπούλου, Παπαπέτρου και Ι. Κόκκαλη³⁵⁸.

Οι Γερμανοί από την στιγμή της εγκατάστασης του στο νομό προχώρησαν σε εκκαθαριστικές κινήσεις κατά των αντάρτικων ομάδων αλλά και λεηλασίες χωριών και άλλων κατοικημένων περιοχών προκειμένου να κάμψουν την αντίσταση. Στο Δρυμόνα, τον Σεπτέμβριο του 1943, αναχαιτίζονται από το Δρυμόνα από τον καπετάν Αγησίλαο και στη γέφυρα Βαλτσορέματος στη Ναυπακτία, αναχαιτίζονται από αντάρτες από το Θέρμο υπό τον Παπαθανασόπουλο, κάνοντάς τους να υποχωρήσουν προς τις Χρυσοβίτσες και οι

³⁴⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 385 & Εδώ προστίθεται η εξής αφήγηση του Ιωάννη Σκαβάρια (πατέρας της μητρός μου, Αγρίνιο, 10-12-2020): “Ο λοχαγός Λάϊσνερ, όταν εγκαταστάθηκαν οι Γερμανοί, έμενε στο πατρικό μου. Ήταν ένας ευγενής άνθρωπος, με καταγωγή από τη Λειψία, πανίστας στο επάγγελμα και όχι φανατικός ναζί. Μια φορά, όταν είδε τον πατέρα μου να καθαρίζει την παλιά του καραμπίνα, τον προειδοποίησε να προσέχει καθώς τότε η οπλοκατοχή στους πολίτες απαγορεύονταν και οι Γερμανοί θα τον συλλάμβαναν. Μετά τον πόλεμο, γύρισε στη Γερμανία και έμεινε στο Βάτενσάϊντ, στην πόλη Μπόχουμ, όπου παντρεύτηκε και απέκτησε μια κόρη. Χρόνια αργότερα, το 1961, ξαναήρθε στην Ελλάδα και έδωσε στην κόρη μου, την Αρτεμισία, κατά τη βάπτισή της το όνομα της κόρης του, Ρεγκίνα.”

³⁴⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 386

³⁴⁸ ο.π., σ. 385

³⁴⁹ ο.π., σ. 387-388 & Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 179

³⁵⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 387

³⁵¹ Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 179

³⁵² Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 387

³⁵³ ο.π., σ. 388

³⁵⁴ ο.π., σ. 387

³⁵⁵ ο.π.

³⁵⁶ ο.π., σ. 385

³⁵⁷ ο.π., σ. 389

³⁵⁸ ο.π., σ. 388

κάτοικοι εκεί, κυρίως γυναίκες, προκειμένου να αποφύγουν αντίποινα, τους παραδίδουν τα μεταγωγικά ζώα που άφησαν πίσω³⁵⁹. Στις 4 Οκτωβρίου 1943, στην προσπάθειά τους να καταλάβουν τη Μελίγκοβα, το Νεροχώρι και την Αμβρακιά στο Θέρμο, ο ΕΛΑΣ μετά την ειδοποίησή τους από τον Βασίλη Σουφλή χτυπά τους Γερμανούς στη Γέφυρα Μελίγκοβας κοντά στα Σιαδημέικα³⁶⁰. Οι Γερμανοί είχαν ένα 1 νεκρό, αρκετούς τραυματίες και έχασαν πολλά μεταγωγικά ζώα³⁶¹. Προχώρησαν μετά στην πυρπόληση της Μελίγκοβας και σκότωσαν τον Απόστολο Βαλή αφού τον μετέφεραν στο Θέρμο, καθώς και τον Δημήτρη Σπυρόπουλο τον οποίον απαγχόνισαν στο Αγρίνιο³⁶². Εκείνες μάλιστα τις ημέρες έκαψαν και το Θέρμο για πρώτη φορά. Εκεί πυρπολήθηκαν πολλά δημόσια κτήρια, ανάμεσά τους το Ειρηνοδικείο, το Γυμνάσιο της πόλης, αναγκάζοντας έτσι τους μαθητές αργότερα να κάνουν μάθημα στο γυναικωνίτη της Εκκλησίας και το Υποθηκοφυλακείο, καταστρέφοντας έτσι πολύτιμα δημόσια έγγραφα³⁶³. Στις αρχές Οκτώβρη του 1943, σε εκκαθαριστικές ενέργειες γύρω από τον Αμβρακικό Κόλπο, από την Βόνιτσα έως το νότιο τμήμα της γραμμής Άρτας-Ιωαννίνων, είχαν εκτελέσει 225 άτομα, συλλάβει 40 άλλα και καίοντας αρκετά χωριά³⁶⁴. Στις 20 Οκτωβρίου 1943, δυτικά του Μεσολογγίου, οι Γερμανοί διασκορπίζουν δύναμη 150 ανταρτών και άλλες δυνάμεις, μεγέθους δύο ταγμάτων τουλάχιστον στον Αη Βλάσιο και τη Χούνη³⁶⁵.

Στα μέσα του Ιουλίου του 1944, μετά τη μάχη της Αμφιλοχίας, οι Γερμανοί προξενούν καταστροφές στην περιοχή του Ξηρομέρου και στους πρόποδες των Ακαρνανικών, καίγοντας το χωριό Κομποτή, ενώ προχωρούν σε συλλήψεις “υπόπτων” στα χωριά Λουτράκι, Μπούκα και Σπαρτό³⁶⁶. Κατά τον Ιούλιο και Αύγουστο 1944 διεξήχθησαν άλλες δύο επιχειρήσεις. Η πρώτη ήταν η επιχείρηση “Νυφίτσα” (Wissel), που πραγματοποιήθηκε στις 20-21 Ιουλίου 1944, στη παραθαλάσσια περιοχή μεταξύ Μεσολογγίου και Αστακού έως την Κατούνα³⁶⁷. Η επιχείρηση κόστισε στις αντάρτικες ομάδες του ΕΛΑΣ 57 νεκρούς, 13 αιχμαλώτους, την απώλεια όπλων και πυρομαχικών και το χάσιμο αρκετών πλοιαρίων από το ΕΛΑΝ³⁶⁸. Η δεύτερή ήταν η επιχείρηση “Οχιά” (Kreuzotter) που εκδηλώθηκε στις αρχές Αυγούστου 1944³⁶⁹. Τελικός στόχος των Γερμανών ήταν το Καρπενήσι, έδρα της XIII Μεραρχίας του ΕΛΑΣ³⁷⁰. Στις 4 Αυγούστου, οι Γερμανοί ξεκινούν την επιχείρηση εναντίον του Καρπενησίου, του Θέρμου και του Αη Βλάση ενώ παράλληλα φροντίζουν να είναι ανοικτοί οι δρόμοι της Αιτωλοακαρνανίας όταν αποχωρήσουν αργότερα. Στην επιχείρηση συμμετέχει η μεραρχία ΕΝΤΕΛΒΑΪΣ υπό τον Φον Βάις³⁷¹, αλλά και η 4^η Τεθωρακισμένη Μεραρχία Γρεναδιέρων των SS, γνωστή για τις σφαγές στην Κλεισούρα Καστοριάς και στο Δίστομο Βοιωτίας αργότερα και η οποία αντί να χρησιμοποιηθεί κατά του ΕΔΕΣ, μεταφέρθηκε από τα Τρίκαλα στην Αιτωλοακαρνανία μέσω Άρτας και

³⁵⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 319

³⁶⁰ ο.π., σ. 318

³⁶¹, ³⁶² ο.π.

³⁶³ ο.π. σ. 319 & 216

³⁶⁴ Στράτος Δορδανάς, *Κατοχικές δυνάμεις και γερμανικά αντίποινα στην Αιτωλοακαρνανία* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 73-74

³⁶⁵ ο.π.

³⁶⁶ ο.π., σ. 94

³⁶⁷ ο.π., σ. 76

³⁶⁸, ³⁶⁹, ³⁷⁰ ο.π.

³⁷¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 340

Αμφιλοχίας. Ξεκινούν από το Αγρίνιο δύο γερμανικές φάλαγγες με στόχο το Θέρμο³⁷². Η πρώτη περνά από τη Μακρυνεία όπου στον δρόμο λόγω των ναρκών των ανταρτών, ένα όχημα καταστράφηκε και οι επιβάτες στρατιώτες του σκοτώθηκαν³⁷³. Η υπόλοιπη όμως έφθασε στο Θέρμο καίγοντας μάλιστα τα γύρω χωριά της περιοχής. Η δεύτερη φάλαγγα κατευθύνθηκε προς το Θέρμο μέσω Μυρτιάς³⁷⁴. Στη γέφυρα κοντά στο μοναστήρι της Μυρτιάς, σταμάτησε για ένα σύντομο διάστημα, λόγω του διαλυμένου δρόμου, ο οποίος κατασκευάστηκε προκειμένου να περάσουν τα στρατιωτικά οχήματα, τα άρματα μάχης και το πυροβολικό. Όμως κατά τη διάρκεια της κατασκευής του δρόμου, έκανε επίθεση τμήματα του πρώτου εφεδρικού τάγματος του ΕΛΑΣ Θέρμου του 36 Συντάγματος υπό τον καπετάν Όλμο (Γιάννη Σιμετζή)³⁷⁵. Αλλά η επίθεση δεν επέφερε σημαντικό αποτέλεσμα γιατί σκοπός ήταν η επιβράδυνση των γερμανικών στρατευμάτων, προκειμένου ο ΕΛΑΣ έτσι να εκκενώσει εγκαίρως το Θέρμο και τα γύρω χωριά από τους κατοίκους του. Σύντομα οι δυο γερμανικές φάλαγγες εισήλθαν στο Θέρμο μέσω Μυρτιάς και Πετροχωρίου και η πυρπόληση του 1943 ολοκληρώνεται. Μαζί καίγονται τα χωριά Μάνδρας-Μεγαδένδρου και Ταξιάρχη Χρυσοβίτσας³⁷⁶. Επίσης, έχοντας στήσει το πυροβολικό τους στα Κοντογιαννεία, χτύπησαν τα χωριά Αετόπετρα, Νεροχώρι και Δρυμόνα³⁷⁷. Οι αντάρτες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ κατόπιν εντολής του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, δεν προχώρησαν σε ένοπλη σύγκρουση. Μετά το Θέρμο, ακολούθησε το Καρπενήσι, το οποίο καταστράφηκε εντελώς. Συμμετείχε στην καταστροφή και μια μονάδα SS από τη Λαμία. Σύμφωνα με γερμανικά στοιχεία, 299 κάτοικοι στην πόλη εκτελέστηκαν και άλλοι 260 πιάστηκαν αιχμάλωτοι³⁷⁸. Το καλοκαίρι του 1944, ο εκπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού Χανς Έρενστρολε θα αναφέρει ότι μεταξύ Μεσολογγίου, Αγρινίου και Θέρμου, έχει δει όλα τα χωριά να έχουν γίνει στάχτη, ενώ σε κάθε τηλεφωνικό στύλο υπήρχε και ένας απαγχονισμένος³⁷⁹. Στο διάστημα της Κατοχής, οι εκτελέσεις κατοίκων από τους κατακτητές, μαζί με τα θύματα ασθενειών όπως τύφο, φυματίωση, ελονοσία και κίτρινο πυρετό, οδήγησαν στον θάνατο του 8% του πληθυσμού της Αιτωλοακαρνανίας³⁸⁰ και σύμφωνα με τον Σύνδεσμο Μέρμνας Γερμανικών Πολεμικών Τάφων, στο Αγρίνιο και στη γύρω περιοχή του υπήρχαν 11 νεκροταφεία με Γερμανούς στρατιώτες, σύνολο 322, από τους οποίους το 22% πέθανε από ατυχήματα και ασθένειες, με αποτέλεσμα 250 από αυτούς τους Γερμανούς να έχουν σκοτωθεί στις πολεμικές επιχειρήσεις και σαμποτάζ των ανταρτών³⁸¹. Επίσης σημαντικό εκείνη την εποχή εκείνη είναι η μείωση της καπνοπαραγωγής με ποσοστό λιγότερο του 30% στον νομό Αιτωλοακαρνανίας καθώς και η υποχρεωτική πώληση

³⁷² Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 64

³⁷³ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 340

³⁷⁴, ³⁷⁵ ο.π.

³⁷⁶ ο.π., σ. 341

³⁷⁷ ο.π.

³⁷⁸ Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 64

³⁷⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 465

³⁸⁰ Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 65

³⁸¹ ο.π.

καπνών στις γερμανικές στρατιωτικές αρχές³⁸². Το φαινόμενο αυτό το εξηγεί ο καπνέμπορας Ευάγγελος Παπαστράτος:

«Ο καπνός ήταν ένα από τα κυριότερα προϊόντα κι ο σπουδαιότερος εξαγωγικός πόρος της Ελλάδας. Οι Ναζήδες δέσμευσαν αμέσως όλα τα αποθέματα καπνών. Είχαμε 2,500,000 κιλά περίπου αποθέματα της ΠΑΒΕΣ, δηλαδή καπνά για την εσωτερική κατανάλωση, προορισμένα για το εργοστάσιό μας. Είχαμε άλλα 1,500,000 κιλά της καπνεμπορικής Εταιρείας μας, που προορίζονταν για την εξαγωγή. Τα δεύτερα κατασχέθηκαν. Από τις πρώτες μέρες οι αποθήκες σφραγίστηκαν, απογράφτηκαν κι ύστερα από λίγον καιρό η Γερμανική επιμελητεία, παρέλαβε τα καπνά και τα φόρτωσε για τη Γερμανία. Φυσικά η ενέργεια παρουσιάστηκε σαν κανονική επίταξη με δήθεν πληρωμή του αντιτίμου. Έκαμαν μian αυθαίρετη εκτίμηση για να μας πληρώσουν τάχα την αξία του εμπορεύματος μας. Η τιμή που όρισαν ήταν τόσο εξευτελιστική μου την αρνηθήκαμε. Αυτό δεν ενόχλησε βέβαια διόλου τους Γερμανούς.»³⁸³

Ωστόσο, παρά την σκληρή στάση των Γερμανών όσον αφορά την αντιμετώπιση της αντίστασης, τόσο πιο πολύ οι αντάρτες συνέχιζαν τα χτυπήματα έναντι του κατακτητή. Ένα μεγάλης σημασίας χτύπημα ήταν το μεγάλο σαμποτάζ στο σιδηροδρομικό σταθμό του Αιτωλικού, στα τέλη Ιουνίου 1944. Για αυτό το περιστατικό υπάρχει η εξής περιγραφή:

«22.6.1944, τμήμα καταστροφών του ΕΛΑΣ με σαμποτέρ Εγγλέζους επιτέθησαν στο Σιδηροδρομικό Σταθμό Αιτωλικού. Ανατίναξαν αμαξοστοιχία που μετέφερε 45 Γερμανούς, την κλούβα Ομήρων και πολεμικό υλικό. Απελευθερώθηκαν σώοι όλοι οι όμηροι. Σκοτώθηκαν 27 Γερμανοί, 2 αιχμάλωτοι, επίσης σκοτώθηκαν 3 χωροφύλακες, συνοδοί της αμαξοστοιχίας. Κατεστράφησαν 2 ατμομηχανές, 3 βαγόνια. Λάφυρα ένα μυδράλιο, ατομικά όπλα, πυρομαχικά, ιματισμός. Απώλειες ανταρτών 6 νεκροί και 15 τραυματίες.»³⁸⁴

Ο Δημήτριος Σαλούρος περιγράφει επίσης το σκηνικό της μάχης, αναφέροντας ποιο στρατιωτικό σώμα του ΕΛΑΣ ανέλαβε την επιχείρηση, καθώς και τις απώλειες από τις δύο πλευρές, σημαντικό είναι πως σκοτώθηκε από την πλευρά των ανταρτών και ένας Ιταλός οπλοπολυβολητής που προσχώρησε στον ΕΛΑΣ στα τέλη του 1943³⁸⁵.

Μετά από αυτό το σαμποτάζ, οι Γερμανοί προβαίνουν σε αρκετές συλλήψεις κατοίκων στο νομό, οι οποίοι θεωρούνταν «ύποπτοι». Ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο δήμαρχος του Μεσολογγίου Χρήστος Ευαγγελάτος, ο οποίος συνελήφθη στις 4 Ιουλίου 1944 από τα SS με την ψευδή κατηγορία την οποία την διέδωσε ένα αξιωματικός του Τάγματος Ασφαλείας Αγρινίου, ότι ήταν μυστικά «κομμουνιστής» και ότι συμμετείχε σε αντιστασιακή οργάνωση, κάτι που δεν ίσχυε καθώς ο ίδιος ο Ευαγγελάτος ήταν σφόδρα αντικομμουνιστής και εθνικιστής, παρασημοφορημένος το 1935 μάλιστα στη Γερμανία. Ο Ευαγγελάτος εξιστορεί το περιστατικό³⁸⁶.

³⁸² Βασίλης Πατρώνης – Μαρία Αγγέλη, «Ούτε φύλλον καπνού...»: ο καπνός του Αγρινίου στην παραγμένη δεκαετία του '40 από ο.π., σ. 146

³⁸³ Ευάγγελος Παπαστράτος, *Η Δουλειά και ο Κόπος της, Από τη ζωή μου*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις GEMA, Αθήνα, 2012, σ. 206

³⁸⁴ Γ. Παπαλάκης, εφημ. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ*, αρ, 978, 1995

³⁸⁵ Δημήτριος Σαλούρος, ΕΦΗΜ. *Μεσολογγίτικα Χρονικά*, αρ. 276, 11/3/1982 (Βλ. Παράρτημα 3.17)

³⁸⁶ Γιώργος Δημ. Μόσχος, *Η Πάτρα στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις ΠΙΚΡΑΜΕΝΟΣ, Πάτρα, Ιούλιος 2016, σ. 154-164 (Βλ. Παράρτημα 3.18)

ΤΟ ΤΑΓΜΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

Τον Απρίλιο του 1943, ο Ιωάννης Ράλλης, γόνος γνωστής συντηρητικής πολιτικής οικογένειας, διορίζεται πρωθυπουργός της λεγόμενης «Ελληνικής Πολιτείας», αντικαθιστώντας τον Κωνσταντίνο Λογοθετόπουλο. Εκείνη την εποχή, στα μέσα και τέλη του 1943, οι Γερμανοί ανησυχούσαν σχετικά με τις εξελίξεις που γίνονταν στα διάφορα μέτωπα. Προκειμένου να «εξοικονομήσουν γερμανικό αίμα», εννοώντας έτσι την απόσπαση στρατιωτικών μονάδων από την Ελλάδα, προκειμένου να σταλθούν στο δυτικό και στο ανατολικό μέτωπο αλλά και ταυτόχρονα για να αντιμετωπίσουν την ελληνική αντίσταση, σύστησαν την συγκρότηση ένοπλων σωμάτων Ελλήνων που θα τους εξυπηρετούσαν ως βοηθοί στις διάφορες επιχειρήσεις εναντίων των ανταρτών, πιο συγκεκριμένα του ΕΑΜ. Έτσι τον Ιούλιο του 1943, ο Ιωάννης Ράλλης, με την καθοδήγηση των Γερμανών, εκδίδει διάταγμα περί «συγκρότησης Ταγμάτων Ασφαλείας». Τα πρώτα τάγματα (τέσσερα) συγκροτούνται στη Αθήνα. Τον Σεπτέμβριο του 1943, με την πτώση του Μουσολίνι και την συνθηκολόγηση την Ιταλίας, η συγκρότηση ταγμάτων εξαπλώνεται και στην υπόλοιπη επικράτεια, σε Πελοπόννησο, Στερεά Ελλάδα και Μακεδονία, την ηγεσία των οποίων παρότι την είχε ο στρατηγός Βασίλειος Δερτιλής, ανέλαβαν αποκλειστικά οι Γερμανοί, πρώτα ο στρατηγός των SS Στρόοπ και ύστερα ο στρατηγός Βάλτερ Σιμάνα³⁸⁷. Στις 18 Ιανουαρίου του 1944, εγκαθίσταται και στο Αγρίνιο ένα Τάγμα Ασφαλείας. Αποτελούνταν από μια διλοχία, δύναμης 200 ανδρών³⁸⁸, που προέρχονταν από τον πέμπτο λόχο του δεύτερου Τάγματος Ασφαλείας Αθηνών και από ντόπιους Πατριούς και Πυργιώτες, μια δύναμη που θα αποτελέσει τον πυρήνα του τάγματος³⁸⁹. Να σημειωθεί πως προηγουμένως, η οργάνωση ΕΑΜ-ΚΚΕ Αγρινίου γνώριζε τον ερχομό των ταγματασφαλιτών από την Πάτρα για την εγκατάστασή τους στο Αγρίνιο, σχεδίαζε την ανατίναξη του τρένου την ημέρα και την ώρα που θα ερχόταν, κάπου στο Αγγελόκαστρο ή στον Πλάτανο, στα Καλύβια³⁹⁰. Σύμφωνα με το σχέδιο, στο οποίο συμμετείχε ο εφεδρικός ΕΛΑΣ και ένας εφεδρικός λόχος της ΕΠΟΝ Αγρινίου, μετά το σαμποτάζ, θα ακολουθούσε χτύπημα με αυτόματα όπλα³⁹¹. Αλλά την διαταγή τους δεν την εκτέλεσε ο υπεύθυνος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ Καλυβίων, τον οποίο αργότερα τον συνέλαβαν και εκτέλεσαν μέλη του ΕΛΑΣ, μάλλον στην περιοχή του Βάλτου³⁹². Το διοικητήριο του Τάγματος, στεγαζόταν στο σπίτι κάποιου Κουμουνδούρου, επί οδού Δ. Μακρή 16 σε γωνία με Ι. Καποδίστρια³⁹³. Οι στρατώνες των οπλιτών κι αξιωματικών του Τάγματος στεγαζόταν στην οδό Παπακώστα και Παναγοπούλου στο τριόροφο παραδοσιακό οικοδόμημα και στις αποθήκες Αβρακικού³⁹⁴. Οι φυλακές του Τάγματος στεγαζόταν στο πελώριο οικοδομικό συγκρότημα, όπου βρίσκονταν οι καπναποθήκες Παναγοπούλου, στην οδό Παναγοπούλου

³⁸⁷ Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 62

³⁸⁸ Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 89

³⁸⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 457

³⁹⁰ ο.π., σ. 458

³⁹¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 291

³⁹² Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 458

³⁹³ Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 179

³⁹⁴ , ³⁹⁵ , ³⁹⁶ , ³⁹⁷ , ³⁹⁸ ο.π., σ. 180

16³⁹⁵. Επίσης ως φυλακές για το Τάγμα χρησιμοποιήθηκαν και τα κτήρια πίσω από την Αγία Τριάδα και το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο, στη γωνία Αγγελοκάστρου και Παπαλέξη Δεματά³⁹⁶. Φυλακές για γυναίκες χρησιμοποιήθηκε για το Τάγμα, η οικία του Γιάννη Μπαζώνη, στη γωνία των οδών Γρίβα και Παναγοπούλου³⁹⁷. Τέλος ως τμήμα μεταγωγών για το Τάγμα, χρησιμοποιήθηκε το σπίτι του ιατρού Πιτιά στα Καραπανεϊκά³⁹⁸. Διοικητής του Τάγματος του Αγρινίου ανέλαβε ο ταγματάρχης Άγγελος Κέντρος, γόνος ιστορικής οικογένειας της πόλης³⁹⁹, ένας από τους πολλούς ταγματάρχες που βρίσκονταν στο τάγμα. Αργότερα την διοίκηση την αναλαμβάνει ο 48χρονος Γ. Τολιόπουλος από την Υπάτη. Το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ και ΕΑΜ, Θανάσης Χατζής αναφέρει γι' αυτόν:

«Ο Σοφούλης (ο αρχηγός του κόμματος των Φιλελεύθερων) σύστησε στον Τσιριμώκο (από τους ιδρυτές του ΕΑΜ) τον ταγματάρχη Τολιόπουλο και τον υπολοχαγό Παπαγεωργίου με την παράκληση να βοηθηθούν από τον ΕΛΑΣ Ρούμελης, να οργανώσουν αντάρτικη ομάδα στην Σπερχειάδα σαν βάση για την δημιουργία δημοκρατικού αντάρτικου αρχικά και για τη συνένωση του αργότερα με τον ΕΛΑΣ. Δεχτήκαμε την πρόταση και εφοδιάσαμε τους δύο αξιωματικούς με φύλλα πορείας της Κ.Ε. του ΕΛΑΣ και γράμμα προς τον καπετάνιο του ΕΛΑΣ Ρούμελης Τάσο Λευτεριά, στον οποίο υποδείχναμε να βοηθήσει την συγκρότηση, ακόμα και να δώσει όπλα στην “δημοκρατική” ομάδα του Τολιόπουλου. Παρά την προσφορά βοήθειας εκ μέρους του ΕΛΑΣ, ο Τολιόπουλος δεν κατόρθωσε να συγκροτήσει ομάδα και γύρισε άπρακτος στην Αθήνα για να προσχωρήσει άμεσα στα Τάγματα Ασφαλείας του Ράλλη. Ο υπολοχαγός Παπαγεωργίου έμεινε στον ΕΛΑΣ.»⁴⁰⁰.

Η διλοχία που ήλθε εκ Πατρών (η μαγιά του Τάγματος), απαρτιζόταν τόσο από γερμανόφιλους, αντισημίτες και φιλοφασίστες, όσο και από κοινωνικά απόβλητα των Αθηνών, της Πάτρας και του Πύργου, ακόμα και από εγκληματικά στοιχεία που στρατολογήθηκαν από τις φυλακές. Με την εγκατάσταση της διλοχίας στο Αγρίνιο, άρχισε η ένταξη πολλών ατόμων προκειμένου να συγκροτηθεί το τάγμα. Τον Απρίλιο του 1944, το τάγμα ξεπέρασε τους 1000 άνδρες⁴⁰¹. Η συγκρότηση έγινε τόσο με την εθελοντική συμμετοχή Αγρινιωτών και λοιπών Αιτωλοακαρνανών αντικομμουνιστών, βασιλοφρόνων και ατόμων που ήθελαν να υπερασπίσουν την περιουσία τους από το ΕΑΜ, όσο και με την βίαιη στρατολόγηση πολιτών, κάτι το οποίο έγινε πολλές φορές. Εδώ παραθέεται ένα εξής απόσπασμα, όσον αφορά την βίαιη στρατολόγηση. Στο νομό, υπάρχει η γνωστή φράση “Άλλο Μούργος⁴⁰², άλλο Δηματάς⁴⁰³”. Αυτή η φράση χρησιμοποιείται για ξεχωρίζει αυτούς που υπηρέτησαν στο Τάγμα Ασφαλείας σε δύο κατηγορίες, σε αυτούς που ήταν κακούργοι, εγκληματίες, που εντάχθηκαν στο τάγμα εθελοντικά και έγιναν πιο σκληροί από τους Γερμανούς, στην κατηγορία αυτή να εντάσσεται το πρώτο άτομο, άνθρωπος που τον στρατολόγησαν οι κατακτητές από τις φυλακές ώστε να τους βοηθήσει στην καταπολέμηση της αντίστασης και ήταν βάνουσος και σκληρός προς τους κρατούμενους των φυλακών και σε αυτούς που ήταν άτομα στρατολογημένα έναντι της θελήσεώς τους, άνθρωποι που ήταν πατριώτες και αντίθετοι με την κατοχή του Άξονα, αλλά παρά την

³⁹⁹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 285

⁴⁰⁰ Θανάσης Χατζής, *Η Νικηφόρα Επανάσταση που χάθηκε, 1941-1945*, Εκδόσεις Παπαζήση, 1977, σ. 249-250

⁴⁰¹ Γιώργος Δημ. Μόσχος, *Η Πάτρα στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις ΠΙΚΡΑΜΕΝΟΣ, Πάτρα, Ιούλιος 2016, σ. 255 (υποσημείωση 5)

⁴⁰² Παντελής Στ. Αναστασιάδης, *ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΚΡΕΜΑΣΜΕΝΩΝ, Αγρίνιο, Μεγάλη Παρασκευή 14-4-1944*, Εκδόσεις ΙΒΥΚΟΣ, Αγρίνιο, 2000, σ. 32-33 (Βλ. Παράρτημα 3.19)

⁴⁰³ ο.π., σ. 15-17 (Βλ. Παράρτημα 3.20)

εναντίωσή τους στην επιστράτευση, στο τέλος εντάχθηκαν βίαια στο τάγμα λόγω αντιποίνων εναντίον τους. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται το δεύτερο άτομο το οποίο δεν δεχόταν να γίνει προδότης, αλλά κατόπιν παρέμβασης του πατέρα του, λόγω του ότι κινδύνευε όλη η οικογένεια του νεαρού από την άρνησή του να γίνει ταγματσοφύλακας με αντίποινα και λόγω του ότι με αυτή την θέση θα μπορούσε να βοηθά δεκάδες κρατούμενους των φυλακών με οποιοδήποτε τρόπο μπορεί. Στην δεύτερη κατηγορία μπορεί να ενταχθεί και ο ιατρός Αλέκος Τσούτσος⁴⁰⁴, ο οποίος χωρίς την θέλησή του, υπηρέτησε το τάγμα για έξι μήνες, αλλά λίγο καιρό μετά το τέλος της θητείας του, ο διοικητής Τολιόπουλος τον τραυματίζει θανάσιμα, μετά από ένα κυνηγητό, χωρίς φυσικά να τον σκοτώσει.

Μάλιστα, η βίαιη στρατολόγηση έφτασε μέχρι του σημείου να στρατολογούνται, κατόπιν εντολής του Τολιόπουλου και Αργινιώτες οι οποίοι διέμεναν στην Αθήνα, οι οποίοι συνελήφθησαν και στάλθηκαν πίσω στο Αργίνιο, ανάμεσά τους ήταν και ο εθνικιστής καπνέμπορας Γεώργιος Σκαλίγκος⁴⁰⁵.

Τέλος, αξίζει να ειπωθεί πως στο Τάγμα Ασφαλείας του Αργινίου εντάχθηκαν και πολλοί πρώην αντιστασιακοί. Στις 19 Ιουνίου 1944, δυο λόχοι του τάγματος Αργινίου, αποσπάστηκαν στην Ναύπακτο και παρέμειναν εκεί μέχρι τη διάλυση του τάγματος. Στους λόχους αυτούς προστέθηκαν μετά τη διάλυση της ομάδας του συνταγματάρχη Δ. Ψαρρού (αρχηγού της ΕΚΚΑ) οι αξιωματικοί Δεδούσης και Καπιτσώνης και μερικοί άνδρες τους, κάτι που ισχυροποίησε έτσι την εκεί μονάδα του τάγματος⁴⁰⁶. Εκτός από αυτό, είναι άξιο αναφοράς ότι στο Τάγμα είχαν ενταχθεί και πάρα πολλοί πρώην αντάρτες του ΕΔΕΣ. Σύμφωνα με την ομολογία του Αντ. Πριονά, ενός ταγματσοφύλακα:

«Ξεκινήσαμε στις 10 το βράδυ από την Πάτρα και φτάσαμε την άλλη μέρα στις 4 το απόγευμα στο Αργίνιο. Μόλις έφτασα κάνω έτσι και τη να δω; Παναγία μου, που βρέθηκαν τόσοι τσολιάδες; Μετά ήρθαν και άλλοι και λέγανε για ανδραγαθίες. Κι εκεί έμαθα ότι πεντακόσιους του ΕΔΕΣ – όταν ο Καταπόδης τους ΕΛΑΣ είχε διαλύσει σε δύο μάχες, στον Αετό και στην Νεράιδα τους άνδρες του Ζέρβα – που δεν μπόρεσαν να ξεφύγουν, τους μάζεψαν οι τσολιάδες του Αργινίου από το Μακρυνόρος και αλλού με ιδιωτικά αυτοκίνητα – υπήρχαν πολλά στην περιοχή που έκαναν μεταφορές – και εντάχθηκαν στα Τάγματα του Αργινίου. [...] Τους έφεραν λοιπόν στο Αργίνιο, τους αλλάζανε τις στρατιωτικές – εγγλέζικες στολές που φορούσαν και τους έντυσαν με τσολιάδικες.»⁴⁰⁷

Βασικός ρόλος του Τάγματος, ήταν η παροχή βοήθειας στον Γερμανικό στρατό κατοχής και η αντιμετώπιση της ΕΑΜικής αντίστασης, αλλά απέφυγε οποιαδήποτε μετωπική σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ. Τον Σεπτέμβριο του 1944, ο διοικητής της 104^{ης} Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών Λουντβίνγκερ θα επαινέσει μάλιστα το Τάγμα για τις «καλές υπηρεσίες» του⁴⁰⁸. Αποκλειστικό έργο του για την επίτευξη του σκοπού του ήταν η τρομοκράτηση των κατοίκων του Αργινίου και των χωριών της γύρω περιοχής του. Από τους άνδρες του Τάγματος Ασφαλείας διεπράχθησαν ανείπωτα και αποτρόπαια εγκλήματα, κάτι που τους έκανε μισητούς στα μάτια του λαού, ο οποίος τους έδωσε τα πολύ γνωστά

⁴⁰⁴ Μαρτυρία Αλέκου Τσούτσου, Αργίνιο, 14/6/2003, από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αργίνιο, 2008, σ. 277-278 (Βλ. Παράρτημα 4.1)

⁴⁰⁵ Γιώργος Δημ. Μόσχος, *Η Πάτρα στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις ΠΗΚΡΑΜΕΝΟΣ, Πάτρα, Ιούλιος 2016, σ. 164

⁴⁰⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αργίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αργίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 457-458

⁴⁰⁷ Γιώργος Δημ. Μόσχος, *Η Πάτρα στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις ΠΗΚΡΑΜΕΝΟΣ, Πάτρα, Ιούλιος 2016, σ. 238

⁴⁰⁸ Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνου Μπάδα – Θανάσης (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 62

παρατσούκλια “Γερμανοτσολιάδες”, “τάγματα αλητείας” και “Ράλληδες”. Στις 6-8 Αυγούστου 1944, εισέβαλλαν στην περιοχή του Θέρμου, στα χωριά Μεγαδένδρου, Ταξιάρχη και αλλού, όπου άρπαζαν τα κοπάδια με βόδια και πρόβατα των χωρικών, όπως των Δήμου και Γεωργίου Μαραγιάννη, των Γιάννη και Αλκίδα Καλύβα και του Δημήτρη Κουσουρή⁴⁰⁹. Ταυτόχρονα, άρπαζαν και τα ρούχα και προικιά των κοριτσιών και έπειτα κινήθηκαν στην περιοχή της Ευρυτανίας, όπου άρπαζαν και τα ιερά καντήλια από την Ιερά Μονή Προυσσού⁴¹⁰. Με την επιστροφή τους στο Αγρίνιο, τα εμπορεύονταν στην Δημοτική αγορά, στην πλατεία Καραπανεϊκά⁴¹¹. Σκότωσαν στο Δοκίμι, έξω από το Δημοτικό Σχολείο την δασκάλα Μαρία Καραμπίνη-Στάϊκου⁴¹². Στο λιβάδι των Βλαμαίων, εκτέλεσαν τον Βλάχο Κωνσταντίνο Τσώνη από τη Μυρική Ευρυτανίας, όπου έβοσκε το κοπάδι του⁴¹³. Κατά τον Απρίλιο, εκτέλεσαν τους Γ. Καραγιάννη, Γ. Κατσαρό, Σπύρο Φατούρο και Βασίλη Κατοχιανό⁴¹⁴. Στις 16 του ίδιου μήνα εκτελούν τον ταγματάρχη του ΕΛΑΣ, Κώστα Κατωπόδη από την Λευκάδα⁴¹⁵. Στις φυλακές Παναγοπούλου, εκτελούν τους πατριώτες Κορώση, Μυτιλιού και Καραχρήστου⁴¹⁶. Συνέλαβαν, βασάνισαν και εκτέλεσαν την Αγγελική Ανδρεοπούλου από τα Δολιανά Ευρυτανίας⁴¹⁷. Επίσης, ήταν πρωτεργάτες στην εκτέλεση των 120 φυλακισμένων από τις φυλακές της Αγίας Παρασκευής στις 14 Απριλίου 1944, συνένοχοι στην εκτέλεση των 59 στα Καλύβια, αλλά και υπεύθυνοι για την εκτέλεση της αγωνίστριας της Εθνικής Αντίστασης στον νομό, την Μαρία Δημάδη, στα τέλη Αυγούστου 1944.

⁴⁰⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 162 & 458 & Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 342

⁴¹⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 458

⁴¹¹, ⁴¹², ⁴¹³, ⁴¹⁴, ⁴¹⁵ ο.π.

⁴¹⁶ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 287

⁴¹⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 458

(Από το λεύκωμα του Αριστείδη Μπαρχαμπά, «Το Αγρίνιο Κάποτε»)
Παρέλαση μαθητριών κατά την επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου 1944, ενώπιον Γερμανών και
Ταγματасφαλιτών αξιωματικών. Αριστερά, δίπλα από την πρώτη μαθήτρια, ο μελλοντικός διοικητής του
Τάγματος Ασφαλείας Αγρινίου, ο ταγματάρχης Γεώργιος Τολιόπουλος, ενώ στο τέλος δεξιά, ο διοικητής
του τάγματος, Άγγελος Κέντρος

ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΔΗ ΚΑΙ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Η Μαρία Δημάδη (1907-1944)

Είναι γεγονός ότι στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και σε όλους τους πολέμους στην παγκόσμια ιστορία, το ανδρικό φύλο είναι αυτό που κυριαρχεί. Αυτό είναι που τις περισσότερες φορές κηρύττει τους πολέμους και αυτό στην πλειοψηφία του σκοτώνεται στα πεδία των μαχών. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφέρουμε και την σημαντική προσφορά των γυναικών στον πόλεμο του 1939-1945. Και φυσικά, οφείλουμε να αναφέρουμε και την προσφορά των γυναικών που έλαβαν μέρος στην ελληνική Εθνική Αντίσταση του 1941-1944. Στην Αιτωλοακαρνανία, αναδεικνύεται η φυσιογνωμία της Μαρίας Δημάδη.

Ο πατέρας της, ο Κώστας Δημάδης, είχε καταγωγή στην Ήπειρο και αφού τελείωσε το γυμνάσιο στο Μεσολόγγι, πέρασε ένα διάστημα στη Γαλλία, όπου ασχολούνταν με τη φιλολογία⁴¹⁸. Επιστρέφοντας στο Αγρίνιο, έγινε γιατρός. Άνθρωπος διακεκριμένος, με συνείδηση, χωρίς πάθος για το χρήμα, γνωστός και ως «ο γιατρός των φτωχών»⁴¹⁹. Παντρεύτηκε την Ερασμία, κόρη του μεγάλεμπορου καπνών, Παναγοπούλου. Σε αυτόν τον ευτυχή γάμο, γεννήθηκε τον Μάιο του 1907 η Μαρία, η οποία μεγάλωσε με αυστηρές οικογενειακές αρχές και με τη χαρά της οικονομικής ακμής⁴²⁰. Τελείωσε με άριστα το Γυμνάσιο, γνώριζε άπταιστα Γαλλικά και Γερμανικά και είχε λατρεία για την ποίηση, με ειδικευση Παλαμά, Σκίπη και Χάϊνε. Ο πρώτος γάμος της ήταν με τον πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, Θόδωρο Μπουκογιάννη. Αυτός ο γάμος στάθηκε άτυχος, αλλά απέκτησαν μια κόρη, τη Χαρίκλεια. Η Μαρία κάποτε αρρώστησε από τύφο και ανέπτυξε γάγγραινα στο δεξί μάγουλο. Μετά από εγχείρηση, άφησε ένα μικρό σημάδι. Μία δεύτερη εγχείρηση γίνεται στο Μόναχο της Γερμανίας (όπου την έστειλε ο θεός της ο Αχιλλέας), αλλά απέτυχε λόγω θανάτου του ιατρού⁴²¹. Έτσι με ειδικό χτένισμα, έκρυβε την ουλή στο μάγουλό της. Έμεινε στη Γερμανία (επισκέφθηκε το Βερολίνο και το Αμβούργο) μέχρι το 1938, όταν επέστρεψε στο Αγρίνιο για να ασχοληθεί με τα μητρικά καθήκοντά της. Στον πόλεμο του 1940, βοηθούσε την «Φανέλα του στρατιώτη» μαζεύοντας μαλλί και δημιουργεί συνεργείο με γυναίκες που πλέκουν πουλόβερ, κάλτσες, γάντια και κουκούλες. Επίσης βοηθούσε τους τραυματίες στρατιώτες στον νοσοκομείο ως αδελφή, αλλά και ταυτόχρονα βοηθούσε τους φτωχούς και τα θύματα του πολέμου. Στις 17 Νοεμβρίου 1940, όμως χάνει

⁴¹⁸ Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 23-25

⁴¹⁹ ο.π., σ. 25

⁴²⁰ ο.π.

⁴²¹ ο.π., σ. 27

τον πατέρα της, μετά από ατύχημα, όταν ένα από τα ζωντανά των μεταγωγικών του 6^{ου} Συντάγματος Κορίνθου (που έμενε στο Αγρίνιο και εκείνος τους μοίραζε δώρα), τρομοκρατημένο από τα φώτα των προβολέων, δίνει κλωτσιά στον γιατρό και εκείνος χτυπά το κεφάλι του στο πεζοδρόμιο και πεθαίνει⁴²².

Στην Κατοχή, η Μαρία δεν μπορούσε να αντέξει τις πράξεις των κατακτητών και σύντομα εντάχθηκε στην Αντίσταση. Μέσω του ξαδέλφου της, Νίκου Παπαϊωάννου και τον ιατρό Δ. Πανόπουλο, έρχεται σε επαφή με τους Δήμο Κρανιά (ΕΑΜ) και δάσκαλο Ευθυμιάδη (ΚΚΕ Δ. Στερεάς)⁴²³. Η Μαρία έπαιρνε μέρος σε συσκέψεις και συγκεντρώσεις, δημιουργεί νέες ομάδες και γίνεται στέλεχος της επαρχιακής επιτροπής του ΕΑΜ. Τότε το Γερμανικό Φρουραρχείο είχε ανάγκη από διερμηνέα και την πληροφορία την έμαθε ο Κ. Καζαντζής. Λόγω του γεγονότος ότι η Μαρία ήταν ένας από τους ελάχιστους πολίτες του Αγρινίου που γνώριζαν την Γερμανική γλώσσα, η εαμική οργάνωση της πόλης θα μπορούσε να αξιοποιήσει τη θέση του, προωθώντας άτομό τους μέσα στο Φρουραρχείο και παίρνοντας έτσι πληροφορίες μέσα από αυτό, θα γνώριζε για τις κινήσεις των Γερμανών και τις συλλήψεις που έκαναν. Υπήρχαν κάποιοι που επιλέχτηκαν από τους Γερμανούς, επειδή γνώριζαν Γερμανικά, που έγιναν προδότες, αλλά υπήρχαν πολλοί που ήταν τίμιοι και πατριώτες, όπως ο Καζαντζής, ο Δ. Καπέρδας, ο Β. Κωστόπουλος και ο Σωκράτης Παπακωνσταντίνου⁴²⁴. Ο ίδιος ο Γερμανός Φρούραρχος Τόρμαν, μάλιστα ζήτησε τις υπηρεσίες της Μαρίας από την οικογένεια. Γνώριζαν οι Γερμανοί για την οικογένειά της - ότι ήταν άνθρωποι με κύρος και αρχές - καθώς και για τις εμπορικές συναλλαγές των συγγενών της (Παναγοπούλου) στον καπνό με την Γερμανία προπολεμικά και πίστευαν ότι λόγω του ότι ήταν αριστοκράτισσα, θα ήταν άξια εμπιστοσύνης. Οι συγγενείς της παρότι αρνιούνταν λόγω του πατριωτισμού τους και διότι έβλεπαν τους Γερμανούς ως εχθρούς, η Μαρία εξήγησε πως μέσα από το Φρουραρχείο θα βοηθούσε την Αντίσταση. Τα μέλη της οργάνωσης Αγρινίου, δέχτηκαν το να εργαστεί η Μαρία στο Φρουραρχείο, με τον Κώστα Αυγούλη να έχει αποκλειστική σύνδεση μαζί της. Στο σπίτι του Γ. Γιαννούτσου, συναντήθηκαν η Δημάδη, ο Αυγούλης, ο Καζαντζής και ο Παπαβαλής. Εκεί συμφωνήθηκε η οργάνωση δικτύου με κύριο πυρήνα την Μαρία και με στενό σύνδεσμο τον Παπαβαλή (ο οποίος θα συστηθεί στους Γερμανούς ως θείος της)⁴²⁵. Ήταν μια δουλειά γεμάτη κινδύνους και ευθύνες, αλλά για τον αγώνα κατά του κατακτητή και υπέρ της πατρίδας.

Έτσι η Μαρία Δημάδη προσλήφθηκε στο Γερμανικό Φρουραρχείο ως διερμηνέας στις 12 Φεβρουαρίου 1942⁴²⁶. Εργαζόταν στο δωμάτιο 4 μέσα στο Φρουραρχείο. Η ίδια φρόντιζε να είναι επιφυλακτική και εμπνέει σιγουριά και εμπιστοσύνη στους αξιωματικούς - κυρίως τους Αυστριακούς και αντιχιτλερικούς - και μάλιστα κέρδιζε την εμπιστοσύνη του Φρούραρχου Τόρμαν, ο οποίος ήταν Αυστριακός στην καταγωγή, τραπεζίτης, αριστοκράτης και οικογενειάρχης και είχε τρόπους στο να προσεγγίζει την υψηλή κοινωνία του Αγρινίου⁴²⁷. Στο πρώτο εξάμηνο της εργασίας της, η Μαρία πέτυχε να πείσει τους Γερμανούς και τον Τόρμαν (πήρε από αυτόν άδεια), να διοργανωθεί φιλανθρωπικός έρανος υπέρ των πολλών φτωχών οικογενειών του Αγρινίου. Στο έρανο, όπου συμμετείχαν ιερείς και απλοί άνθρωποι, συγκεντρώθηκαν 50 χιλιάδες οκάδες σιτάρι και καλαμπόκι, από τις οποίες οι 10 θα δίνονταν στην Αλληλεγγύη και τα υπόλοιπα στους αντάρτες κρυφά⁴²⁸. Τον Ιούνιο του 1942, ο Ν. Γαρουφαλής, πέφτοντας σε μπλόκο των Γερμανών, συλλαμβάνεται και στέλνεται στις φυλακές Παπαπέτρου, αυτός και πολλοί άλλοι ανυποψίαστοι πολίτες⁴²⁹.

⁴²² Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 28-29

⁴²³ ο.π., σ. 36-37

⁴²⁴ ο.π., σ. 43-44

⁴²⁵ ο.π., σ. 46

⁴²⁶ ο.π., σ. 48

⁴²⁷ ο.π., σ. 50

⁴²⁸ Αφήγηση ιερέα Παπαβαλή από βιβλίο Φίλιππα Γελαδοπούλου, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 51

⁴²⁹ Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 52-53

Ο Θόδωρος Παπάς του ΕΑΜ μεσολαβεί στη Μαρία. Η ίδια μεσολαβεί στο Φρούραρχο και σε μια εβδομάδα ο Γαρουφαλής βγαίνει από τη φυλακή.

Η Μαρία και ο Παπαβαλής είχαν ανταλλάξει γραπτά μηνύματα 2 με 3 φορές. Όμως, λόγω του κινδύνου ανακάλυψης από τους Γερμανούς σταμάτησαν⁴³⁰. Επομένως επικοινωνούνε προφορικά. Στις αρχές 1943, η Μαρία βοηθάει έναν Αγρινιώτη, τον Χριστόφορο να δώσει ταυτότητα για έναν Αποστολάκη⁴³¹. Ο ξάδελφος της, δικηγόρος και ήρωας του Αλβανικού μετώπου, ήταν ενταγμένος στον ΕΛΑΣ και είχε υπηρετήσει και ως αρχηγός του Αρχηγείου ΕΛΑΣ Τριχωνίδας, υπό τις διαταγές του 39^{ου} Συντάγματος και ως ηγέτης του Αρχηγείου ΕΛΑΣ Μεσολογγίου⁴³². Ο ίδιος ήταν παραλήπτης των μηνυμάτων της Μαρίας και είχε ως σύνδεσμο, τον υπάλληλο Μονοπωλίου Αγρινίου, Θανάση Ρίγα⁴³³. Με τις πληροφορίες της Μαρίας, οι αντάρτες προετοιμάζονταν, ενώ η Μαρία βοηθούσε και τους κρατούμενους Έλληνες στρατιώτες. Μια φορά, η Μαρία ενημέρωσε τον ΕΛΑΣ για την περιοδεία του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού στα χωριά της Μακρυνείας και ζητά από ξάδερφό της να τους συναντήσει, καθώς η ίδια έδωσε εντολή να παραδώσουν φάρμακα στους κατοίκους⁴³⁴. Ο Παπαϊωάννου τους συνάντησε στους Παπαδάτες. Ήταν Σουηδοί. Εκείνοι παρεχώρησαν 3 κιβώτια και εκείνος τους εξιστόρησε την δράση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Μια άλλη φορά, η Μαρία, ανέθεσε του Στάθη Τσίτσα, μια σημαντική αποστολής. Εκείνος δούλευε σε υπηρεσία συντήρησης δρόμων για τους Γερμανούς (η ίδια του το πρότεινε) και ήταν επικεφαλής συνεργείου 60 ατόμων που επισκεύαζαν δρόμο από τη Συκιά έως την Αμφιλοχία, αρκετοί από τους οποίους ήταν στο ΕΑΜ, όπως οι Μυλωναίοι, οι Λαζαράιοι, οι Κολοβαίοι κτλ⁴³⁵. Σε συνάντηση στα γραφεία της, του εξήγησε πως έπεισε το Γερμανό Έπατ Ρίχτερ, να δώσει σε αυτόν και τον υπεύθυνο των εργασιών, λοχία Έρικ Μύλλερ, σημειώματα που θα τους επέτρεπαν να πάνε σε γερμανική αποθήκη (στο σπίτι του Κομποσόρα) να πάρουνε προμήθειες (όπως γαλέτες, αρβύλες, μακαρόνια κτλ) για τις ανάγκες των εργαζομένων⁴³⁶. Με τη βοήθεια λοιπόν του Μύλλερ, αυτά φορτώθηκαν σε κάρο και μεταφέρθηκαν στην Ερμίτσα, στο σπίτι του Δήμου Τάσου. Εκεί κρυφά, αυτές οι προμήθειες μεταφέρθηκαν στους αντάρτες. Ακόμη, όταν οι Γερμανοί (μέσω την βοήθεια των δοσίλογων τους) διέταζαν τον διοικητή της Χωροφυλακής Αγρινίου, ταγματάρχη Τζωρτζάκη, να συλλάβει τους κομμουνιστές του Αγρινίου, η Μαρία μεταβίβασε αμέσως το μήνυμα στο ΕΑΜ, που στέλνει τον ΕΠΟΝίτη Χατζόπουλο να ενημερώσει τον Τζωρτζάκη, να θέσει σε πατριωτικής βάσης την σύλληψη αυτών των ατόμων⁴³⁷. Έτσι ο Τζωρτζάκης, έδωσε το λόγο του ότι δεν θα προβεί σε συλλήψεις. Βέβαια οι Γερμανοί είχαν συλλάβει μερικούς που ήταν τσαγκάρηδες στο επάγγελμα όπως τους Γιάννη και Αντώνη Τσαλίμη και τον Γεράσιμο Γερομυλάτο⁴³⁸. Ο τελευταίος είχε γιο τον Σπύρο που παρακάλεσε την Μαρία για τη λύτρωσή του⁴³⁹. Η Μαρία ζητάει μετά από τον Φρούραρχο την αποφυλάκισή του, κάτι που πραγματοποιείται, μόνο για να φυλακιστεί ξανά λόγω επέμβασης κουκουλοφόρου δωσίλογου που ανέφερε για “κομμουνιστική δράση” του Γερομυλάτου. Ο Φρούραρχος ωστόσο εξάλλος, διατάζει ξανά την αποφυλάκισή του και έτσι ο Γεράσιμος απελευθερώνεται. Βοηθάει επίσης το 1943 τον Νιονιό Ξένο – κατόπιν

⁴³⁰ Αφήγηση ιερέα Παπαβαλή από βιβλίο Φίλιππα Γελαδοπούλου, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 53-54

⁴³¹ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 58

⁴³² ο.π., σ. 59-60

⁴³³ ο.π., σ. 60

⁴³⁴ ο.π., σ. 61

⁴³⁵ ο.π., σ. 62

⁴³⁶ ο.π., σ. 63

⁴³⁷ ο.π., σ. 63-64

⁴³⁸ ο.π., σ. 65

⁴³⁹ ο.π., σ. 66

ενημέρωσης της συζύγου του – ώστε να αποφύγει την εκτέλεσή του από τους Γερμανούς ενώ παράλληλα, από το μισθό που παίρνει ως διερμηνέας, τον χαρίζει στους φτωχούς⁴⁴⁰.

Ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της Μαρίας ήταν η προσφορά της για την μάχη που έδωσε ο ΕΛΑΣ κατά των Γερμανών στην μάχη της Μυρτιάς (Γουρίτσας) τον Ιούλιο του 1943. Όπως εξιστορεί ο Παπαβαλής, δύο μέρες πριν, η Μαρία τον κάλεσε στο σπίτι της και εκεί του παρέδωσε ένα ρολό με χαρτιά καρμπόν όπου έγραφαν όλα τα καθέκαστα για τις κινήσεις των Γερμανών και τις δυνάμεις τους⁴⁴¹. Με αυτόν τον τρόπο, ο ΕΛΑΣ κατόρθωσε να κερδίσει μια αποφασιστική νίκη στη Μυρτιά, συντρίβοντας κυριολεκτικά μια Γερμανική φάλαγγα.

Στην Μακρυνεία, το ίδιο έτος, σημειώνονται αρπαγές κοπαδιών (αγελάδων) των χωρικών από τους Γερμανούς. Ο Παπαβαλής και ένας από τους χωρικούς απευθύνθηκαν στο Φρούραρχο και κατόρθωσαν να πάρουν μόνο μια αγελάδα της επιλογής τους, ενώ με την μεσολάβηση της Μαρίας, οι χωρικοί ξαναπήραν όλα τα ζωντανά τους⁴⁴². Τον Σεπτέμβριο 1943, οι Ιταλοί παραδίνονται. Την ίδια εποχή, ο πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου Αγρινίου, Τάσος Πετρίδης, συλλαμβάνεται από τους Γερμανούς στο μπλόκο που έκαναν στο Εργατικό Κέντρο, με την κατηγορία ότι αγόραζε όπλα από τους Ιταλούς και τα προωθούσε στους αντάρτες⁴⁴³. Ακολούθησε η 24ωρη ανάκρισή, βασανιστήρια και φυλάκιση του. Έγινε αμέσως κινητοποίηση των αντιστασιακών οργανώσεων και του λαού του Αγρινίου για την απελευθέρωσή του. Η Μαρία (που γνώρισε τον Πετρίδη στο Φρουραρχείο) ενημέρωνε τις λαϊκές επιτροπές της πόλης και τις υποδείκνυε πώς να παρουσιαστούν στον Τόρμαν⁴⁴⁴. Έτσι σύντομα – από πιέσεις του λαού και προτροπή της Μαρίας - ο Πετρίδης αποφυλακίζεται. Όταν η Μαρία έμαθε πως οι Γερμανοί μετακινούνταν με μεγάλη δύναμη – μαζί με άρματα και πυροβολικό – προς το Καρπενήσι, στέλνει αμέσως το έγγραφο στον Παπαβαλή, ο οποίος το παραδίδει στον Γ. Γιαννούτσο, ο οποίος στη συνέχεια το παραδίδει στον ταχυδρόμο του ΕΛΑΣ, Χριστόφορο Σταυράκη⁴⁴⁵. Το Καρπενήσι χτυπήθηκε. Σπίτια πυρπολήθηκαν και κάτοικοι σκοτώθηκαν. Όμως, οι αντάρτες, πρόλαβαν και έκαναν αντίσταση, με αποτέλεσμα οι εκκαθαριστικές τους επιχειρήσεις να βγουν στο κενό, κατά τον Νοέμβριο του 1943⁴⁴⁶. Η Μαρία επίσης, όπως αναφέρει η μητέρα της Ερασμία, σώζει έναν ηλικιωμένο χωρικό από το Ξηρόμερο, που είχε συλληφθεί από τους Γερμανούς, με την κατηγορία ότι ήταν αντάρτης και είχε μαχαίρι, αλλά εκείνη εξήγησε πως μαχαίρι έχουν πολλοί χωρικοί, για να κόβουν το ψωμί, τα χόρτα, ξύλα κτλ⁴⁴⁷. Επομένως ο χωρικός αφήνεται ελεύθερος. Τον Δεκέμβριο του 1943, κοντά στα Χριστούγεννα, θα γίνονταν στο χωριό Σμόλιανα πανσυγκέντρωση οργανώσεων της περιφέρειας και θα ήταν παρών κορυφαία στελέχη⁴⁴⁸. Η Μαρία στέλνει μήνυμα στον Ντίνο Σάλακο του ΕΑΜ πως οι Γερμανοί κινούνται προς το χωριό και όταν φτάσανε, αποκλείσανε το χωριό από 3 σημεία και έστησαν μπλόκο⁴⁴⁹. Παρόλα αυτά, πολλοί κατόρθωσαν να διαφύγουν τη σύλληψη, μέσω ενός ελεύθερου περάσματος.

Στις 18 Ιανουαρίου, η Μαρία ειδοποιεί το ΕΑΜ (μέσω του Παπαβαλή και του Γιαννούτσου) για την εγκατάσταση μιας μονάδας ταγματισταφαιτών στο Αγρίνιο από την

⁴⁴⁰ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 67

⁴⁴¹ Αφήγηση ιερέα Παπαβαλή από βιβλίο Φίλιππα Γελαδοπούλου, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 68

⁴⁴² ο.π., σ. 75

⁴⁴³ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 79

⁴⁴⁴ ο.π.

⁴⁴⁵ ο.π., σ. 80

⁴⁴⁶ ο.π., σ. 81

⁴⁴⁷ Αφήγηση Γιαγιάς Ερασμίας από το βιβλίο Φίλιππα Γελαδοπούλου, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 81

⁴⁴⁸ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 81-82

⁴⁴⁹ ο.π., σ. 82

Πάτρα⁴⁵⁰. Παρά όμως τις προετοιμασίες της οργάνωσης, λόγω καθυστέρησης, η ανατίναξη του τρένου που μετέφερε την μονάδα αυτή, απέτυχε.

Άλλη σημαντική προσφορά της Μαρίας ήταν η βοήθεια της στον Εβραίο Zak Victor Eliezer, ο οποίος χάρη στον Τάκη Χατζόπουλο, του έδωσε νέα ταυτότητα, με το ελληνικό όνομα Σπύρος Λαζαρίδης⁴⁵¹. Ο ίδιος, προσποιούνταν τον έμπορο και συνεργαζόταν με τους Αναστασιάδη, Σούλο, Σάλακο και Κ. Χατζάρα στην συγκέντρωση πληροφοριών⁴⁵². Κατόπιν προδοσίας, και με παραπλανητικά στοιχεία, πιάστηκε στο Μεσολόγγι και στάλθηκε στο Αγρίνιο, στα γραφεία της SD (Υπηρεσία Ασφάλειας)⁴⁵³. Πέρασε από βασανιστήρια για να πει ονόματα συνεργατών του. Η Μαρία, που έμαθε για την παρουσία του Zak, εξαφάνισε γρήγορα τον φάκελό του και έτσι, δεν είχε κανένα ενοχοποιητικό στοιχείο στο κατηγορητήριο. Αμέσως μετά, η Μαρία έπεισε τον Φρούραρχο για την αποφυλάκισή του και έτσι ο Eliezer απελευθερώθηκε στις 12 Απριλίου 1944⁴⁵⁴.

Στις 9 Απριλίου, η Μαρία, μέσω Παπαβαλή, ενημερώνει το ΕΑΜ ότι μια γερμανική αμαξοστοιχία με πυρομαχικά θα κινηθεί στο Κρυονέρι. Στη θέση Σταμνά, οι αντάρτες, υπό τον Καπετάν Βονόρτα, τους χτυπούν και οι Γερμανοί χάνουν 12 στρατιώτες.⁴⁵⁵ Στις 11 του μήνα, στο εμπορικό του Γ. Παπαγαλάνη και Θ. Χατζάρα, κοντά στις αποθήκες Παπαπέτρου και το σιδηροδρομικό σταθμό, οι Γερμανοί και οι ταγματασφαλίτες έστησαν μπλόκο και συλλάβανε πολύ κόσμο (ανάμεσά τους και οι δύο πρώτοι)⁴⁵⁶. Η σύζυγος του Θεωδωρή, Κατίνα Χατζάρα, δίνει ένα καλάθι με τρόφιμα στην Μαρία, η οποία στη συνέχεια το δίνει σε ένα τσολιά για να τα πάει στον Παπαγαλάνη και τον Θεωδωρή. Έπειτα η Μαρία εκφωνούσε τα ονόματα ατόμων τα οποία δεν ήταν κομμουνιστές από ένα κατάλογο που προετοίμασε. Σώθηκαν έτσι πολλά άτομα. Ανάμεσά τους ήταν και ο Παπαγαλάνης, ο οποίος με ειδική επέμβαση της Μαρίας – που κέρδισε για άλλη μια φορά την ανθρωπιά του Τόρμαν - απελευθερώθηκε⁴⁵⁷. Το Πάσχα του 1944, μετά τις εκτελέσεις των 120 κρατουμένων της Αγίας Τριάδας, οι Γερμανοί, ύστερα από προδοσία, συλλαμβάνουν την Ευρυδίκη Καραχρήστου, που ήταν ενταγμένη στην Αντίσταση και υπηρετούσε ως σύνδεσμος με τις οργανώσεις και τους αντάρτες, και μαζί με τον αδερφό της τον Κώστα, στέλνονται στις φυλακές της Αγίας Τριάδας⁴⁵⁸. Η ανάκρισή της Ευρυδίκης την έκανε ο υποφρούραρχος Ρούντολφ⁴⁵⁹. Η Μαρία τον πείθει πως η Ευρυδίκη είναι ένα μικρό και φτωχό κορίτσι και δεν έχει σχέση με οργανώσεις και συνδέσμους. Την επόμενη ημέρα η Ευρυδίκη αφέθηκε ελεύθερη, αλλά αργότερα, ο ήδη κρατούμενος αδερφός της, Χριστόφορος εκτελέστηκε από τον ίδιο τον Τολιόπουλο⁴⁶⁰.

Στην συνοικία του Αη Γιώργη, οι Γερμανοί, στο λιοστάσι Ρουπακιά, είχαν αποθήκη πυρομαχικών, με υπεύθυνο το λοχία Χάουζερ, μαζί με είκοσι οπλίτες που μετέφεραν κιβώτια πυρομαχικών από το σιδηροδρομικό σταθμό⁴⁶¹. Εκεί δούλευαν και εκατό Αγρινιώτες (70 άνδρες και 30 γυναίκες), όλοι οργανωμένοι στο ΕΑΜ, με επικεφαλής τον Δ. Μυλωνά (ΚΚΕ)⁴⁶². Αυτοί προσπαθούσαν να κλέψουν πολεμικό υλικό (χειροβομβίδες και σφαίρες) για να το προωθήσουν στο βουνό. Τον Απρίλιο του 1944, συνελήφθη μια

⁴⁵⁰ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 87

⁴⁵¹ ο.π., σ. 82

⁴⁵² ο.π., σ. 83

⁴⁵³ ο.π., σ. 83-84

⁴⁵⁴ ο.π., σ. 84

⁴⁵⁵ Αφήγηση ιερέα Παπαβαλή από βιβλίο Φίλιππα Γελαδοπούλου, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 90

⁴⁵⁶ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 91

⁴⁵⁷ ο.π., σ. 92-93

⁴⁵⁸ ο.π., σ. 96-98

⁴⁵⁹ ο.π., σ. 98

⁴⁶⁰ ο.π., σ. 99

⁴⁶¹ ο.π.

⁴⁶² ο.π., σ. 100

εργάτρια ονόματι Χρυσή, επειδή πιάστηκε από τον Χάουζερ να κουβαλάει στο τροβά με το φαγητό της και ένα μικρό κιβώτιο με σφαίρες για πιστόλι⁴⁶³. Την κατηγορήσε για κλοπή υλικού και συνεργασία με τους αντάρτες, πράξη που φυσικά τιμωρείται με θάνατο. Η Μαρία παρενέβη στην υπόθεση. Εξέτασε το κιβώτιο και είδε πως ήταν τυλιγμένο με κόκκινες μεταξωτές κορδέλες. Εξήγησε στο λοχία Χάουζερ πως η συγκεκριμένη εργάτρια, της άρεσαν οι κορδέλες και έτσι, άθελά της, πήρε το κιβώτιο⁴⁶⁴. Η εργάτρια αυτή, λοιπόν γλίτωσε από την εκτέλεση. Στο μεταξύ, η Μαρία εργαζόταν ως διερμηνέας μεταξύ αξιωματικών των Γερμανών και του Τάγματος Ασφαλείας και έτσι, έγραφε σε ειδικά βιβλία, τις εγκληματικές ενέργειες των ταγματασφαλιτών⁴⁶⁵.

Ο Θωμάς Κολιοδήμος – υπεύθυνος στις μυστικές υπηρεσίες του εφεδρικού 2/39 Συντάγματος ΕΛΑΣ Αργινίου - που ενημέρωνε τόσο το ΕΑΜ όσο και την κυβέρνηση του βουνού στο Καρπενήσι⁴⁶⁶ (πράγμα που δυσκόλεψε μετά την άφιξη του Τάγματος Ασφαλείας στο Αργίνιο), είχε λάβει εντολή σχηματισμού δικτύου πληροφοριών στο Αργίνιο, υπεύθυνος του οποίου ήταν ο εστιάτορας στο επάγγελμα, ΕΑΜίτης Γεώργιος Πάντζος⁴⁶⁷. Αυτό το δίκτυο απέκτησε 8 κέντρα συνολικά, ένα στην πλατεία Χατζοπούλου, ένα στα Καραπανέικα, ένα στο δρόμο προς τη Μεγάλη Χώρα και ένα στην Αγία Παρασκευή, πάνω από τον συνοικισμό Αγίου Κωνσταντίνου⁴⁶⁸. Το κέντρο “3”, ήταν η ίδια η Μαρία και οι πληροφορίες που έδινε, πληροφορίες σχετικά με κινήσεις Γερμανών και ταγματασφαλιτών, τότε δεν ήταν λανθασμένες⁴⁶⁹. Στις 2 Μαΐου 1944, η Μαρία παραδίδει στο Παπαβαλή 20 νέες ταυτότητες που προορίζονταν για στελέχη του ΕΑΜ, έτσι ώστε κινούνται με άνεση⁴⁷⁰. Άλλο επίτευγμα της Μαρίας ήταν ο εφοδιασμός μελών της Αντίστασης με ειδικά χαρτιά τις λεγόμενες “πράσινες κάρτες”⁴⁷¹. Αυτά παραχωρούνταν κυρίως σε σοφέρ που μεταφέραν εφόδια. Χάρη σε αυτά, οι Γερμανοί, όταν έκαναν μπλόκα και ζητούσαν εξακρίβωση χαρτιών – δικαιολογητικών, μόλις τις αντίκριζαν, δεν έκαναν έλεγχο στα καμιόνια και αφήνονταν ελεύθεροι. Πράσινη κάρτα έδωσε και την Πρωτομαγιά του 1944 στον τυπογράφο Τάκη Χατζόπουλο, για να μπορέσει έτσι να ανενόχλητος - αυτός και ο Γ. Γιωργούλας – από τους γερμανικούς ελέγχους, να μεταφέρει τυπογραφική μηχανή, ποσότητα χαρτιού και άλλα πράγματα για τον εφοδιασμό των εαμικών εφημερίδων⁴⁷². Τέτοιες κάρτες, έδωσε και σε πατριώτες της Εταιρείας Μεταφορών Αργινίου (Γιάννης Παπαχρήστος, Γιάννης Μπάκας, Ανδρέας Ζαγκλής, Χρήστος Κοκολιός, Κώστας Αυγέρης, Αλέκος Ηλιοπούλος και Λάκης Νταούλης)⁴⁷³ αλλά και στον δάσκαλο Απόστολο Ευθυμιάδη⁴⁷⁴. Εκτός από θέματα συλλήψεων αγωνιστών, η Μαρία αναλάμβανε και ζητήματα επισιτισμού, όπως στο χωριό Ζελίχοβο, όπου ο κόσμος πεινούσε⁴⁷⁵. Δημιουργήθηκε επιτροπή κατοίκων με τον πρόεδρο του χωριού Παπασωτήρη και κινήθηκε στο Αργίνιο. Έχοντας την υποστήριξη του Παπαβαλή, η επιτροπή ζήτησε από το Φρούραρχο την μεταφορά τροφίμων και φαρμάκων στο χωριό. Η Μαρία συνεννοήθηκε με τον Τόρμαν σχετικά με τις αιτήσεις της επιτροπής και τελικά, αποφασίστηκε να σταλούν στο χωριό όλα τα απαραίτητα αγαθά⁴⁷⁶.

⁴⁶³ Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αργίνιο, 1982, σ. 100
^{449, 450} ο.π.

⁴⁶⁶ ο.π., σ. 101

⁴⁶⁷ ο.π., σ. 102

^{468, 469} ο.π.

⁴⁷⁰ ο.π., σ. 103

⁴⁷¹ ο.π., σ. 104

⁴⁷² ο.π., σ. 105

⁴⁷³ ο.π., σ. 104

⁴⁷⁴ ο.π.

⁴⁷⁵ ο.π., σ. 105

⁴⁷⁶ ο.π.

Στις 5 Ιουνίου 1944, η Μαρία ενημερώνει τον ΕΛΑΣ για την κίνηση γερμανικής φάλαγγας από την Αμφιλοχία στο Αγρίνιο⁴⁷⁷. Οι αντάρτες τους χτυπούν στο 50 χιλιόμετρο και σκοτώνονται 21 Γερμανοί⁴⁷⁸. Τον ίδιο μήνα, η Μαρία, δίνει μυστικά σχέδια στον ΕΛΑΣ για τις θέσεις των Γερμανών στο χωριό Κοντοχώρι, με αποτέλεσμα στις 10 Ιουνίου, στη μάχη που δόθηκε, οι Γερμανοί να έχουν πάνω από 60 νεκρούς⁴⁷⁹. Όταν οι Γερμανοί συνέλαβαν και φυλάκισαν σχεδόν όλους τους κατοίκους του χωριού Πετροχωρίου Μακρυνείας, με την κατηγορία ότι υπέθαλπαν και τροφοδοτούσαν τους αντάρτες, η Μαρία στη δίκη κατόρθωσε να τους αθωώσει όλους και δεν πήρε από τους χωρικούς τίποτα σε αντάλλαγμα για τη βοήθειά της⁴⁸⁰. Στο Φρουραρχείο, μια φορά, όταν οι Γερμανοί χώρισαν τη Μαρία και το Παπαβαλή την ώρα που συνομιλούσαν και τους ρώτησαν περί τίνος πρόκειται, ο Παπαβαλής εξήγησε πως απλώς κανονίζανε την βάπτιση του μωρού μιας κυρίας⁴⁸¹. Μετά την νίκη του ΕΛΑΣ στο χωριό Καινούριο έναντι των Γερμανών, όπου περίπου οι Γερμανοί είχαν περίπου 70 απώλειες, η Μαρία ειδοποιεί την οργάνωση του χωριού για τον κατάλογο ατόμων που θα συλλάμβαναν οι Γερμανοί με τους ταγματасφαλίτες και έτσι κανένας δεν πιάστηκε⁴⁸². Ειδοποιεί επίσης τον Κολιοδήμο να φυγαδεύσει τους Δ. Τσάτσο και Στράτο Σταυρόπουλο, καθώς τους οι Γερμανοί θα τους συλλάμβαναν⁴⁸³. Τον Αύγουστο του 1944, η Μαρία ειδοποιεί πως οι Γερμανοί θα ξεκινούσαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε Βάλτο και Αη Βλάση και όρισε μάλιστα την ακριβή ημερομηνία και ώρα και άφιξής τους, καθώς και τις δυνάμεις και τον οπλισμό τους⁴⁸⁴. Σύμφωνα με τον Γιαννούτσο, από τότε ήταν που οι ταγματасφαλίτες υποπτεύονταν την Μαρία. Στις 20 Αυγούστου 1944, η Μαρία δίνει πληροφορίες στον ΕΛΑΣ, πως οι Γερμανοί και οι ταγματасφαλίτες, θα χτυπούσαν τμήματά τους στη περιοχή Καμαρούλα – Σχίνο⁴⁸⁵. Η μάχη ξεκίνησε τα χαράματα με διμοιρία υπό τον Γαλάνη, να χτυπάει τη γερμανική φάλαγγα, 50 μέτρα από την Καμαρούλα⁴⁸⁶. Το απόγευμα, έφτασαν ενισχύσεις από το 2/39 Σύνταγμα, με αποτέλεσμα οι Γερμανοί να χάσουν τη μάχη⁴⁸⁷. Ο κλοιός γύρω από την Μαρία, άρχισε να στενεύει. Στις 26 Αυγούστου, ο Καζαντζής ενημερώνεται με βάση εξακριβωμένες πληροφορίες ότι οι ταγματасφαλίτες, που τότε τρομοκρατούσαν το Αγρίνιο και τη γύρω περιοχή θα συλλάμβαναν τη Μαρία⁴⁸⁸. Από το Παναιτώλιο, η 18χρονη Μαρία Προβίδα, στέλνει μήνυμα στη Μαρία που την προειδοποιεί πως κινδυνεύει⁴⁸⁹. Ο Κολιοδήμος τη Προβίδα την είχε στείλει και δεύτερη φορά να ενημερώσει την Μαρία πως η κατάσταση ήταν επικίνδυνη και πως ανέλαβε την πολιτοφυλακή του ΕΑΜ να την παραλάβει στον Αη Γιώργη για την ασφάλειά της. Όμως η

⁴⁷⁷ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 106-107

⁴⁷⁸ ο.π., σ. 107

⁴⁷⁹ ο.π.

⁴⁸⁰ Αφήγηση Γιαγιάς Ερασμίας από το βιβλίο Φίλιππα Γελαδοπούλου, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 108

⁴⁸¹ Αφήγηση ιερέα Παπαβαλή από ο.π., σ. 109

⁴⁸² Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 109

⁴⁸³ ο.π.

⁴⁸⁴ ο.π., σ. 109-110 & “*Το τάγμα των τσολιάδων είχε πάει στον Αη Βλάσιο Αγρινίου, να εμποδίσει την Αντίσταση και ένας τσολιάς πήγε στην εκκλησία και τρύπησε με το ξίφος του την εικόνα της Παναγίας και της είπε «πουτάνα, που έχεις τον γιο σου τον κομμουνιστή» και εννοούσε το Χριστό. Κι αυτούς αναγνώρισαν και δεν αναγνώρισαν αυτούς που πολεμάγανε τους Γερμανούς»* από Αφήγηση ιερέα Παπαβαλή από βιβλίο Φίλιππα Γελαδοπούλου, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 110

⁴⁸⁵ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 109-110

⁴⁸⁶ ο.π.

⁴⁸⁷ ο.π., σ. 111

⁴⁸⁸ ο.π.

⁴⁸⁹ ο.π., σ. 112

Μαρία επέμενε πως δεν κινδυνεύει και πως εκτελεί το χρέος της προς το λαό. Στην τρίτη προσπάθεια σωτηρίας της Μαρίας, το πρωί 30 Αυγούστου, ο Παπαβαλής – κατόπιν εντολής Γιαννούτσου – την επισκέπτεται στο Φρουραρχείο και της λέει πως η Τομεακή Επιτροπή του δήμου Θεστιέων (με έδρα το Καινούριο) έστειλε άτομα στην Ερμίτσα, μόλις 6 χιλιόμετρα από το Αγρίνιο, για την φυγαδεύσουν στην Ελεύθερη Ελλάδα⁴⁹⁰. Η Μαρία, παρόλα αυτά δεν άλλαξε γνώμη καθώς ήθελε να εκμεταλλευτεί κάθε στιγμή στη θέση που είχε ως διερμηνέας, έτσι ώστε να βοηθάει την Αντίσταση. Στο Άγιο Χριστόφορο, ο Γ. Γεωργούλας, μαζί με τους Γ. Κουτσικάκη και Σπ. Νταραγιάννη⁴⁹¹, περίμεναν με ομάδα την Μαρία, αλλά εκείνη δεν φάνηκε.

Το βράδυ του Σαββάτου της 30^{ης} Αυγούστου 1944 ήταν η αρχή του τέλους για την Μαρία. Στις 9 παρά δέκα το βράδυ, η Ερασμία μαθαίνει για τη σύλληψή της Μαρίας στο σπίτι της στη Χαριλάου Τρικούπη από δύο Γερμανούς των SS και ότι γύρω από το τετράγωνο του σπιτιού της υπήρχαν περίπολοι ταγματoσφαλιτών⁴⁹². Η αδελφή της Μαρίας, η Ιφιγένεια Φάρου προσπαθεί να επικοινωνήσει με το Φρουραρχείο αλλά τα καλώδια του τηλεφώνου είχαν κοπεί⁴⁹³. Σύμφωνα με την Αντωνία Καρτσακλή, οι τσολιάδες Λέων Ξυνός και Σπύρος Καββαδίας τα είχαν κόψει⁴⁹⁴. Η Ιφιγένεια κατέβηκε τις σκάλες της βεράντας και διέσχισε την αυλή για να χρησιμοποιήσει το τηλέφωνο του διευθυντή της Εφορίας Καπνού Ευάγγελου Λουκά, αλλά την εμπόδισαν ένας Γερμανός και οι τσολιάδες του τάγματος και παρά τις προσπάθειές της να τους πείσει ότι πρόκειται για κάτι άλλο, εκείνοι επιμένουν και την απειλούν με σύλληψη⁴⁹⁵. Η Μαρία οδηγήθηκε στα γραφεία των SS. Ο διοικητής των SS, Μύλλερ Μπάουμαν, ο οποίος διέταξε τη σύλληψή της και ήταν σε διαμάχη με τον Τόρμαν λόγω προσωπικών ερίδων⁴⁹⁶, ξεκίνησε την ανάκριση της Μαρίας. Στην ανάκριση συμμετείχε και ο ίδιος ο Τολιόπουλος και άλλοι 4 αξιωματικοί του Δεύτερου Γραφείου του Τάγματος Ασφαλείας⁴⁹⁷. Προηγουμένως, γύρω στις 8 το βράδυ, μαθαίνει από τον ανθυπολοχαγό του Τάγματος Ασφαλείας και εξάδελφο της Μαρίας, Άγγελο Σερπάνο, με τον οποίο έπιναν σε ένα ξενοδοχείο, ότι η Μαρία ήταν πιθανόν μέλος στο ΕΑΜ⁴⁹⁸. Ο Τολιόπουλος μετά από λίγο διατάζει τον Σερπάνο να αναφέρει στον ταγματάρχη Σταματίου ενώ ο ίδιος κατευθύνθηκε στο σπίτι του στρατηγού Ι. Παπαθανασίου γύρω στις 10⁴⁹⁹. Εκεί ενημέρωσε το στρατηγό και τη σύζυγό του ότι την επόμενη μέρα θα εκτελέσει μια γυναίκα⁵⁰⁰. Ο Τολιόπουλος δεν μπορούσε βέβαια να διατάξει την σύλληψη της Μαρίας, γιατί θα έμπλεκε με τις γερμανικές αρχές, καθώς η Μαρία ήταν ανώτερο στέλεχος στο Γερμανικό Φρουραρχείο. Έτσι, χρειαζόταν την συμπαράσταση των SS και την συνεργασία του Μπάουμαν, προκειμένου να κριθεί ένοχη η Μαρία, γιατί σύμφωνα με τον Νίκο Παπαϊωάννου⁵⁰¹, η Μαρία ήταν μάρτυς των εγκληματικών πράξεων του ίδιου και των ταγματoσφαλιτών και ανησυχούσαν μην μαθευτούν τα έργα τους και τιμωρηθούν γι' αυτά, καθώς η αποχώρηση των Γερμανών ήταν βέβαιη. Ο Τολιόπουλος στην ανάκριση παρουσίασε πενιχρά στοιχεία και καθόλου αποδείξεις για την ενοχή της Μαρίας και ο ίδιος της έκανε αρκετές ερωτήσεις προκειμένου να την σαστίσει⁵⁰². Η Μαρία όμως απάντησε ψύχραιμα πως πρόκειται περί σφάλματος και συκοφαντίας και αρνείται κατηγορηματικά

⁴⁹⁰ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982, σ. 120

⁴⁹¹ ο.π., σ. 123

⁴⁹² ο.π., σ. 157

⁴⁹³ ο.π., σ. 131

⁴⁹⁴ ο.π., σ. 157

⁴⁹⁵ ο.π., σ. 131

⁴⁹⁶ ο.π., σ. 156

⁴⁹⁷ ο.π., σ. 158

⁴⁹⁸ ο.π., σ. 126-127

⁴⁹⁹ ο.π., σ. 127

⁵⁰⁰ ο.π., σ. 132

⁵⁰¹ ο.π., σ. 146

⁵⁰² ο.π., σ. 159

τις κατηγορίες. Επίσης συνεχίζοντας με έντονο τόνο, πως δεν έφταιγε η ίδια ούτε για ατυχίες του γερμανικού στρατού ευθυνόταν, ούτε τους κρατουμένους των φυλακών - για τους οποίους έδειξε ενδιαφέρον και τους θεωρούσε ανίδεους και αθώους - που οι Γερμανοί στρατοδίκες τελικώς τους αποφυλάκιζαν. Η ανάκριση δεν κατέληξε πουθενά. Ο Μπάουμαν πείστηκε από τα επιχειρήματα της Μαρίας και έτσι την άφησε ελεύθερη. Η Μαρία βγήκε από το κτήριο και συνοδεύονταν από 12 άνδρες του τάγματος στο σπίτι της⁵⁰³. Ωστόσο, οι τσολιάδες άλλαξαν πορεία και οδηγούσαν την Μαρία προς στις φυλακές της Αγίας Τριάδας. Εκεί διαμαρτυρήθηκε και ρώτησε που την πήγαιναν, αλλά οι ταγματасφαλίτες απαντούσαν με βρισιές και σπρωξιές. Όταν εκείνη ζήτησε να δει τον Τολιόπουλο, ο αρχηγός της ομάδας που την συνόδευε, ο ανθυπολοχαγός Αποστολίδης έκανε πως τηρεί το αίτημά της, αλλά διατάζει μετά τους άνδρες του να σημαδεύσουν και να ανοίξουν πυρ⁵⁰⁴. Η Μαρία πέφτει νεκρή και ο Αποστολίδης της δίνει τη χαριστική βολή. Ήταν χαράματα της 31^{ης} Αυγούστου 1944. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός ότι στη δήλωση της Ληξιαρχική Πράξη της Μαρίας, που έκανε στις 16/3/1945 ο έμπορος Ιωάννης Ροντήρης, σημειώνει: «Συλληφθείσα υπό των Γερμανών την 30^{ην} Αυγούστου εν τη οικία της, εξετελέσθη την πρωίαν της επομένης (31^{ην} Αυγούστου 1944)»⁵⁰⁵. Από όλα τα παραπάνω λεγόμενα, πρώτον από τη δήλωση του Τολιόπουλο στον στρατηγό Παπαθανασίου ότι πρόκειται να εκτελέσει την Μαρία, δεύτερον την επιμονή του να κριθεί η ίδια ένοχη από τον διοικητή των SS ότι συνεργάζονταν με την αντίσταση, προκειμένου φυσικά να μην βγάλει στο φως τις εγκληματικές και προδοτικές ενέργειες του ίδιου και των συνεργατών του και τρίτον το γεγονός ότι ανατέθηκε σε απόσπασμα ταγματасφαλιτών να οδηγήσει την Μαρία στο σπίτι της, ενώ στην πραγματικότητα, θα την οδηγούσε στον τόπο εκτέλεσής της, μπορούμε να καταλήξουμε στο ότι η δολοφονία της Μαρίας έγινε όντως κατόπιν εντολής του Τολιόπουλου.

Υπάρχουν όμως πολλές μαρτυρίες σχετικά με τη ευθύνη των ταγματасφαλιτών όσον αφορά την εκτέλεση της Μαρίας. Πρώτη είναι αυτή του Ευάγγελου Κουκούλη⁵⁰⁶, ένας άνθρωπος ο οποίος στρατολογήθηκε στο Τάγμα Ασφαλείας Αργινίου με τη βία.

Δεύτερη είναι αυτή του Δαβίδ Κομματά⁵⁰⁷, αυτόπτης μάρτυρας του θανάτου της Μαρίας καθώς ήταν και αυτός χωρίς τη θέλησή του στο Τάγμα ασφαλείας. Και τέλος είναι ο Επαμεινώνδας Μπέσσας, στέλεχος του ΕΑΜ, φυλακισμένος για τη δράση του⁵⁰⁸. Ο ίδιος ήταν αυτήκοος μάρτυρας της εκτέλεσης της Μαρίας. Αυτός μαζί με άλλους κρατουμένους Εαμίτες έλαβαν τη διαταγή να θάψουν τη Μαρία. Αναφέρει τον Κουκούλη, που τους αποφυλάκισε προσωρινά κατόπιν εντολής από τους ταγματасφαλίτες, ώστε να πραγματοποιήσουν την ταφή της Μαρίας και περιγράφει το σκηνικό μετά την εκτέλεση, καθώς και την συμπεριφορά των εκτελεστών της Δημάδη.

⁵⁰³ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αργίνιο, σ. 136

⁵⁰⁴ ο.π., σ. 138-139

⁵⁰⁵ Ληξιαρχείο Δήμου Αργινίου & βιβλίο Ληξιαρχικών Πράξεων Θανάτων (1940-1945), αριθμ. πράξης 132 από Κωνσταντίνας Μπάδα – Θανάση Δ. Σφήκα (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 106

⁵⁰⁶ Φίλιππας Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αργίνιο, 1982, σ. 133 (Βλ. Παράρτημα 4.2)

⁵⁰⁷ ο.π., σ. 141 (Βλ. Παράρτημα 4.3)

⁵⁰⁸ ο.π., σ. 142-144 (Βλ. Παράρτημα 4.4)

Για την αγωνίστρια, αφιερώθηκαν αρκετά ποιήματα σχετικά με την προσφορά της στην Εθνική Αντίσταση:

ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΔΗ

ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΓΡΙΝΙΟ

*“Αρχή και αρχές από γιατρό πατέρα, ποιητή
και άνθρωπο, περίσσεια τα καλά, τα κάλλη,
κανένας δεν υποψιάστηκε το θηλυκό αγωνιστή
που είχε πύρινη καρδιά και νεύρα από αστάλι.”⁵⁰⁹*

Το 1987, η ΕΡΤ 2, σε σκηνοθεσία Γεωργίου Πετρίδη, προέβαλε την ιστορική – δραματική σειρά «ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΔΗ» με την Ελένη Σάνιου στο ρόλο της Μαρίας, τον Χρήστο Πάρλα στο ρόλο του συνταγματάρχη Τόρμαν, τον Σπύρο Κωνσταντόπουλο στο ρόλο του Παναγόπουλου (θείου Μαρίας) και το Βασίλη Κολοβό στο ρόλο του ταγματάρχη Τολιόπουλου, μια σειρά 7-8 ωριαίων επεισοδίων, που εξιστορεί τη ζωή της Μαρίας στη διάρκεια της Αντίστασης.

Υπάρχουν και άλλες γυναίκες στο νομό Αιτωλοακαρνανίας, που είχαν προσφέρει και αυτές στην Αντίσταση. Σε αυτές συγκαταλέγεται η Κατίνα Χατζάρα, η οποία γεννήθηκε στις 24 Μαρτίου 1912⁵¹⁰, σύμφωνα με την ληξιαρχική πράξη γέννησής της, κόρη του Νικολάου και της Αρετής⁵¹¹, με καταγωγή από το Βάλτο, στην περιοχή Φλωριάδα, στο οικισμό Μαυροχώρι⁵¹². Το κανονικό της όνομα ήταν Βάγια Ρίγανη ή Ρήγα⁵¹³. Η οικογένειά της είχε καταγωγή από το Σούλι, Ηπείρου. Οι γονείς της πεθαίνουν από γρίπη το 1918⁵¹⁴ και έτσι από μικρή ηλικία είχε αναλάβει τους παραδοσιακούς ρόλους της ώριμης γυναίκας εκείνης της εποχής, έχοντας υποχρεώσεις τόσο στο νοικοκυριό όσο και στις αγροτικές δουλειές. Μετά από καιρό, μετακινείται στο Αγρίνιο, όπου θα δουλεύσει ως υπηρέτρια στο σπίτι μιας οικογένεια της πόλης. Κατόρθωσε, παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε στο Αγρίνιο, όπως άνθρωποι πρόθυμοι να την εκμεταλλευτούν και χάρη στο νέο της επάγγελμα, να νοικιάσει ένα διαμέρισμα στον πρώτο όροφο σε σπίτι που ανήκε στον υαλοπώλη Γιάννη Μπαζώνη, επί της οδού Ι. Σταϊκού⁵¹⁵. Στις 12 Φεβρουαρίου 1942⁵¹⁶ παντρεύτηκε τον Αθανάσιο Χατζάρα, υπάλληλο-ταμιά του

⁵⁰⁹ Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Μνήμες και Ελεγεία*, Εκδόσεις ΝΕΟΙ ΚΑΙΡΟΙ, 1989, σ.118 (Βλ. Παράρτημα το υπόλοιπο 5.1)

⁵¹⁰ Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αγρίνιο, 2018, σ. 23 & Κωνσταντίνα Μπάδα, *Η ιστορία και η μνήμη των εκτελέσεων γυναικών στο Αγρίνιο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 465

⁵¹¹ Κωνσταντίνα Μπάδα, *Η ιστορία και η μνήμη των εκτελέσεων γυναικών στο Αγρίνιο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 465

⁵¹² Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αγρίνιο, 2018, σ. 23

⁵¹³ ο.π.

⁵¹⁴ ο.π., σ. 25

⁵¹⁵ Αφήγηση Ευάγγελου Παπαστεργίου (γεν. 1928) από το βιβλίο της Ειρήνης Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αγρίνιο, 2018, σ. 109-110

⁵¹⁶ Βιβλίο Γάμων, Επισκοπή Αιτωλίας και Ακαρνανίας, επαρχία Τριχωνίδας (ενοριακός ναός Αγίας Τριάδος) από άρθρο της Κωνσταντίνα Μπάδα, *Η ιστορία και η μνήμη των εκτελέσεων γυναικών στο Αγρίνιο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-*

υφασματέμπορου Αθανάσιου Παπαλέξη⁵¹⁷. Η ίδια η Κατίνα τον γνώρισε ως πελάτισσα στο κατάστημά του. Είχε επίσης έναν αδελφό που σκοτώθηκε κατά την Κατοχή⁵¹⁸. Η Κατίνα δεν απέκτησε δικά της παιδιά και επομένως υιοθέτησε ως κόρη της την Λούλα Τσιρώνη⁵¹⁹. Κατά την Κατοχή, όπου οι Ιταλοί είχαν επιτάξει το σπίτι στο οποίο είχε το διαμέρισμά της και επομένως ζούσε στο σπίτι του συζύγου της⁵²⁰, είχε αναπτύξει έντονη αντιστασιακή δράση, ως μέλος της Εθνικής Αλληλεγγύης στην αρχή και αργότερα και στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ⁵²¹. Σύμφωνα με μαρτυρίες, ήταν και σύνδεσμος πληροφοριών, τις οποίες μετέδιδε σε διάφορα σημεία όπως στο καφενείο του Λάκη Κουκούλη επί της οδού Διαλέτη και στο βενζινάδικο του Γεωργίου Γιαννούτσου⁵²². Οι αποστολές αυτές που έκανε ήταν εξαιρετικά δύσκολες και προκειμένου να μην γίνεται αντιληπτή από τους κατακτητές, μεταμφιεζόταν ως άνδρας, καλύπτοντας τα μαλλιά της και φορώντας τραγιάσκα. Η Κατίνα μίλαγε μιλούσε λίγα Ιταλικά και έτσι οι Ιταλοί και την προσέλαβαν για διερμηνέα, κάτι που της έδωσε τη δυνατότητα να έρχεται σε επαφή με τους κρατούμενους των φυλακών και να τους προσφέρει βοήθεια⁵²³. Παράδειγμα αποτελεί η παρακάτω αναφορά:

«Το 1942 με συνέλαβαν και με έκλεισαν στη φυλακή οι Ιταλοί. Κατόρθωσα να όμως να δραπετεύσω με τη βοήθεια της Κατίνας Χατζάρας και της φίλης της Ζωής Τσαμίχας [...]. Το περιστατικό της απόδρασής μου έχει ως εξής: Ο Ιταλός διοικητής με τη Ζωή και την Κατίνα με πήγαν από τη φυλακές στο σπίτι του Κόκκαλη στην οδό Μακρή, για να το απολυμάνω, για να μείνει εκεί ο Διοικητής. Αφού έβαλα το θειάφι σε λεκάνη, έκλεισα τα πορτοπαράθυρα και το άναψα, για να γίνει η απολύμανση. Βγήκα και έκατσα στο πλατύσκαλο του σπιτιού μαζί με τις γυναίκες και τον Διοικητή που συζητούσαν μεταξύ τους. Σε λίγο η Κατίνα και η Ζωή μου έκαναν νόημα να απομακρυνθώ για σωματική ανάγκη. Αφού πήρα την άδεια πήγα προς το διπλανό ρέμα και αφού δεν με έβλεπαν πια άρχισα να τρέχω στη ρεματιά. Έτσι δραπέτευσα και γλύτωσα.»⁵²⁴

Το φθινόπωρο του 1943, έχοντας εντολές από την ΕΑ και το ΕΑΜ, μεταφέρει όπλα από τους Ιταλούς προς τους αντάρτες⁵²⁵. Για την ενέργειά της συλλαμβάνεται αλλά σύντομα αφήνεται ελεύθερη. Συλλαμβάνεται όμως από τους Γερμανούς για δεύτερη φορά στα τέλη Μαρτίου 1944, όπου φόραγε ανδρικά ρούχα⁵²⁶, με την κατηγορία ότι έδινε πληροφορίες στους αντάρτες της Μακρυνείας⁵²⁷. Μετά τη σύλληψή της, στάλθηκε στις

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 465 & Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αργίνο, 2018, σ. 40

⁵¹⁷ Κωνσταντίνα Μπάδα, *Η ιστορία και η μνήμη των εκτελέσεων γυναικών στο Αργίνο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 465

⁵¹⁸ ο.π.

⁵¹⁹ Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αργίνο, 2018, σ. 41

⁵²⁰ ο.π., σ. 56

⁵²¹ ο.π., σ. 54

⁵²² ο.π., σ. 55

⁵²³ ο.π., σ. 56

⁵²⁴ Αφήγηση Δημήτριου Μπαλωμένου (γεν. 1929) από το βιβλίο της Ειρήνης Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αργίνο, 2018, σ. 104-105

⁵²⁵ Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αργίνο, 2018, σ. 57

⁵²⁶ Αφήγηση Μαρίας Ντούβα (γεν. 1929) από το βιβλίο της Ειρήνης Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αργίνο, 2018, σ. 106

⁵²⁷ Αφήγηση Τάσου Μαρνέζου (γεν. 1935) από το ο.π., σ. 97-98

φυλακές της Αγίας Τριάδας. Ο σύζυγός της φυγαδεύτηκε για να αποφύγει την σύλληψη. Η ίδια βασανίστηκε για δώσει πληροφορίες για τον άνδρα της, αλλά εκείνη δεν είπε τίποτε. Στην φυλακή έμεινε δώδεκα με δεκαπέντε μέρες, μέχρι την εκτέλεσή της στις 14 Απριλίου 1944, μαζί με άλλους 120 φυλακισμένους πατριώτες. Για την εκτέλεσή της υπάρχει η εξής περιγραφή:

«Ένα απόσπασμα τσολιάδων αποτελούμενο από ένα λοχία και δέκα άντρες τους πήρε να τους πάει στον τόπο της εκτέλεσης. [...] Πήγε και στάθηκε χόρια από τους άλλους. Φαινόταν ψύχραιμη στην αρχή και αμείλικτη. Όπως τους πήγαιναν για εκτέλεση στην στροφή, έπεσε κάτω στη γη. Φαίνεται πως λιποθύμησε. Τότε ένας της πιάνει από το κότσι του ενός ποδιού και την έσερνε μέχρι τη γωνιά του κτηρίου. Ήταν μια εικόνα που δεν θα την ξεχάσω ποτέ. Σβάρνιζαν το κορμί της κάτω... Το χρώμα ήταν βρεγμένο από την μιάλα.»⁵²⁸

Ακολουθεί η Ελένη Ανδρεοπούλου. Ήταν παντρεμένη με τον Επαμεινώνδα Ανδρεόπουλο του Αριστείδη, γεωργό, κάτοικο Αγρινίου και το πατρικό της όνομα ήταν Κομματά, κόρη του Σπυρίδωνα και Αγγελικής Κομματά, που δεν ζούσαν⁵²⁹. Στον δεκάχρονο έγγαμο βίο της, απέκτησε πέντε παιδιά, με το τελευταίο να ήταν μόλις έξι μηνών όταν συνελήφθη⁵³⁰. Σύμφωνα με μαρτυρίες, ήταν σύνδεσμος και μετέφερε σημειώματα στο Πυργί (Βελαούστα), όπου υπήρχε τυπογραφείο για την Οργάνωση Αγρινίου⁵³¹. Αφού συνελήφθη, βασανίστηκε να δώσει πληροφορίες. Χρησιμοποιήθηκε το βασανιστήριο της “γάτας”, όπου της έβαλαν μια γάτα στα εσώρουκά της⁵³². Αφού δεν πέτυχαν το σκοπό τους, την εκτέλεσαν. Ο αδελφός της ήταν στον ΕΛΑΣ. Στη Ληξιαρχική της Πράξη Θανάτου, που έκανε ο σύζυγός της, σημειώνει «εξετελέσθη παρά στρατιωτών Τάγματος Ασφαλείας την 12^η Ιουλίου 1944»⁵³³. Το εξάμηνο κοριτσάκι της το υιοθέτησε ένας δεσμοφύλακας⁵³⁴. Επίσης είναι και η Αγγέλω Στεργιάκη, αγρότισσα από τα Νταλιανείικα. Ήταν και αυτή σύνδεσμος της πόλης με τους αντάρτες του ΕΛΑΣ⁵³⁵. Μαζί με την μεταφορά των ξύλων που κατέβαζε στο Αγρίνιο για να τα πουλήσει, μετέφερε σημειώματα και πληροφορίες ανάμεσα στις δυνάμεις του ΕΛΑΣ και τις οργανώσεις του ΕΑΜ της πόλης⁵³⁶. Συνελήφθη από τους ταγματασφαλίτες που ανακάλυψαν έγγραφα στα ξύλα. Στη φυλακή που την έστειλαν την βασάνισαν και έτσι πέθανε στη φυλακή από τους πόνους⁵³⁷.

⁵²⁸ Σοφοκλέους, Αίας στ. 73-86, μετάφραση Χ. Μύρης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2008 & Χρυσούλα Σπυρέλη (επιμ.), Το Χρονικό μιας συνάντησης, Αφιέρωμα στη Μεγάλη Παρασκευή του 1944 στο Αγρίνιο, Εκδόσεις Ίβκος, Αγρίνιο, 1998 από το βιβλίο Ειρήνης Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αγρίνιο, 2018, σ. 68

⁵²⁹ Κωνσταντίνα Μπάδα, *Η ιστορία και η μνήμη των εκτελέσεων γυναικών στο Αγρίνιο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 470

⁵³⁰, ⁵³¹ ο.π.

⁵³² Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 458

⁵³³ Κωνσταντίνα Μπάδα, *Η ιστορία και η μνήμη των εκτελέσεων γυναικών στο Αγρίνιο* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 470

⁵³⁴ ο.π., σ. 471

⁵³⁵, ⁵³⁶, ⁵³⁷ ο.π.

Βέβαια, δεν μπορούν να εξαιρεθούν και οι δεκάδες γυναίκες από όλες τις περιοχές του νομού που στελέχωσαν τις οργανώσεις, τόσο της ΕΠΙΟΝ όσο και του ΕΑΜ⁵³⁸.

ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ ΚΑΙ ΠΕΕΑ

Στις αρχές του 1944, χάρη στον απελευθερωτικό αγώνα του ΕΑΜ έναντι των κατακτητών, το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής επικράτειας ήταν απελευθερωμένο. Επομένως τον Μάρτιο του ίδιου έτους, αποφασίστηκε από το ΕΑΜ, η συγκρότηση της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής (ΠΕΕΑ), γνωστή και ως η “Κυβέρνηση του Βουνού”. Έδρα της κυβέρνησης αυτή ήταν στις Κορυσχάδες Ευρυτανίας. Στις 23 Απριλίου, ως πρώτη πράξη της ΠΕΕΑ, πραγματοποιήθηκαν εκλογές, όπου ο ελληνικός λαός – πάνω από ένα εκατομμύριο πολίτες - ανέδειξε αντιπροσώπους από όλη την “Ελεύθερη Ελλάδα” οι οποίοι συγκρότησαν Εθνικό Συμβούλιο.

Από το νομό Αιτωλοακαρνανίας, εκλέχτηκαν οι εξής εθνοσύμβουλοι:

Αγρίνιο:

Κώστας Καζαντζής, πολιτικός μηχανικός

Τάσος Πετρίδης, καπνεργάτης και Πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου Αγρινίου

Θανάσης Κακογιάννης, δικηγόρος

Θέρμου:

Αναστάσιος Γ. Ακρίδας, δικηγόρος και πρώην βουλευτής του κόμματος Προοδευτικών

Μακρυνησίας:

Δημήτριος Γαλανόπουλος, δικηγόρος

Μεσολογγίου – Αιτωλικού:

Κ. Μακρυκώστας, γιατρός

Γιάννης Τσέκος, ιδιωτικός υπάλληλος

Ναυπακτίας:

Στέλιος Μασμανίδης, εργολάβος

Ξηρομέρου:

Παντελής Καρασεβδάς, στρατηγός και πρώην βουλευτής του κόμματος των Φιλελευθέρων

Βασίλης Τσέλιος, γιατρός και καπετάνιος του 2/39 Συντάγματος (Γερόδημος)

Βάλτου:

Κώστας Σαλταούρας, αγρότης⁵³⁹

Όλοι οι παραπάνω παρακολούθησαν τις εργασίες του Εθνικού Συμβουλίου, από τις 14 έως τις 27 Μαΐου 1944. Η πατριωτική έξαρση και ο μαχητικός ενθουσιασμός ήταν κυρίαρχη εκδήλωση, μαζί με την διακηρυγμένη από όλους γενικά πίστη για την ανεξαρτησία της χώρας. Συγκροτήθηκε προσωρινό προεδρείο από τον στρατηγό Ευριπίδη Μπακιρτζή, που ήταν αντιπρόεδρος της ΠΕΕΑ, και τους εθνοσυμβούλους Κ. Γεωργαλά (Αθήνα, καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών), Δ. Μαραγκό (Θεσσαλονίκη), Φωτεινή Φιλιππίδου (Λάρισα) και Θ. Κακογιάννη (Αγρίνιο)⁵⁴⁰. Κατά την ορκωμοσία,

⁵³⁸ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 142-145, 147, 153-155 & 163-164, (Δείτε Παράρτημα 2.3)

⁵³⁹ ο.π., σ. 327

⁵⁴⁰ ο.π., σ. 328

στην οποία έγινε δοξολογία και αγιασμός από τον Μητροπολίτη Κοζάνης Ιωακείμ, οι Εθνοσύμβουλοι έδιναν όρκο να υπηρετούν τα καθήκοντά τους ως μέλη υπέρ της πατρίδας και του Ελληνικού Λαού, να αγωνιστούν για την απελευθέρωση της χώρας από τον ζυγό των κατακτητών, να υπερασπίσουν τις λαϊκές ελευθερίες και αναλάβουν τον ρόλο του οδηγού του λαού για την ελευθερία και τα κυριαρχικά δικαιώματά του. Χαρακτηριστικό είναι πως μετά τον διορισμό του τακτικού προεδρίου, στο οποίο πρόεδρος διορίστηκε ο στρατηγός Νεόκοσμος Γρηγοριάδης και αντιπρόεδρος ο μητροπολίτης Ιωακείμ και ο πρώην βουλευτής Ιωάννης Μιχαήλ, τρίτος ο οποίος έδωσε ομιλία ήταν ο Εθνοσύμβουλος από την Αιτωλοακαρνανία Παντελής Καρασεβδάς, όπου τόνισε την ανάγκη της αποκατάστασης των λαϊκών ελευθεριών που είχε καταλύσει το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου του Μεταξά και κήρυξε επίσημα την θέση του κατά της επαναφοράς του βασιλιά Γεωργίου Β'⁵⁴¹.

ΟΙ ΜΑΧΕΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

Α) Η μάχη της Μυρτιάς (Γουρίτσας)

Το καλοκαίρι του 1943 βρίσκει τις αντάρτικες ομάδες του ΕΛΑΣ στην Αιτωλοακαρνανία να μάχονται σε πολλά μέτωπα, στη Μακρυνεία, στον Αχελώο, στη Μακρυνά Λογγιά. Οι επιθετικές ενέργειες ολοκληρώνονται με την επιχείρηση στη Μυρτιά (Γουρίτσα), στο δρόμο Αγρινίου – Θέρμου (Κεφαλόβρυσο), στην ημιορεινή περιοχή της Τριχωνίδας. Την επιχείρηση στη Μυρτιά ανέλαβε το Ι τάγμα του 2/39 Συντάγματος του ΕΛΑΣ που υπάγονταν στο Αρχηγείο ΕΛΑΣ Τριχωνίδας που είχε έδρα τον Αη Βλάση που από τα τέλη του Ιουνίου 1943, ήταν υπεύθυνη για την εκπαίδευση νεοσύλλεκτων⁵⁴². Στις 7 Ιουλίου, η πολιτική οργάνωση ΕΑΜ Αγρινίου στέλνει πληροφορία εξακριβωμένη ότι τμήμα του Γερμανικού στρατού θα μεταβεί στο Θέρμο για εγκατάσταση στρατιωτικής μονάδας και σκοπός ήταν η ματαίωσή του⁵⁴³. Την πληροφορία την έστειλε η Μαρία Δημάδη⁵⁴⁴. Το Ι Τάγμα αριθμούσε 75 με 100 άνδρες και είχε ως διοικητές τους Βασίλη Σκιαδά (Επαμεινώνδας), Θανάση Αλεφάντη (Θρύλος), Θανάση Ζήκο (Ακρίτας), Αντώνιο Παπαϊωάννου (Δίας), Απόστολο Τσιαπούρη (Βάκχος), Β. Νικολακόπουλο (Βράχος), Κ. Σταυρόπουλο (Κλεομένης), Ι. Κωστόπουλο (Ακαρνάνας), Φώτιο Πατσιαλό και με την βοήθεια και συμμετοχή εφεδρικών δυνάμεων του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ Θέρμου, υπό τον Γεώργιο Ι. Παπαθανασόπουλο, Θ. Χαρώνη, Ν. Παπανικολάου (Γιατράκος), που ήταν φρούραρχος του Θέρμου και όλων των μαχητικών εαμικών οργανώσεων των χωριών του Θέρμου, όπως της Αγίας Σοφίας, Καλλιθέας, Λευκού, Ταξιάρχη⁵⁴⁵. Οι Ζήκος, Χαρώνης και Παπαθανασόπουλος είχαν καταγωγή από το Θέρμο και λόγω των εμπειριών τους, με τον πρώτο που ήταν αξιωματικός πολυβόλων στην Αλβανία, τον δεύτερο αξιωματικό πυροβολικού στο μέτωπο της Μακεδονίας και τον τρίτο σχεδιαστή πολεμικών ασκήσεων

⁵⁴¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 330

⁵⁴² Θανάσης Ελεφάντης «*Μερικές σημειώσεις – Ομιλία*», Εφημερίδα Αγρινίου ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ, φ. 784-785, Μάιος 1991

⁵⁴³ ο.π.

⁵⁴⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 284

⁵⁴⁵ ο.π., σ. 283-284

στο Μεσολόγγι, έφτιαξαν τα σχέδια της μάχης⁵⁴⁶. Έκαναν αναγνώριση εδάφους και έστησαν επιμελημένα ενέδρα με κάλυψη, τοποθετώντας χειροβομβιστές και πολυβόλα στις στροφές της Μυρτιάς. Στο μεταξύ ο Επαμεινώνδας επιθεωρούσε τις θέσεις των ανταρτών και των χαρακωμάτων τους και έκανε υποδείξεις και διορθώσεις κάλυψης και έδινε συμβουλές στους ίδιους τους αντάρτες για την μάχη⁵⁴⁷. Παρατηρητήρια και τηλεφωνικές συνδέσεις είχαν οι αντάρτες στον Αφράτο, στο βουνό Ανάλινης Θέρμου και στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής Μυρτιάς⁵⁴⁸.

Το πρωί της 10^{ης} Ιουλίου, ο ΕΛΑΣ μέσω του τηλεφώνου στο μοναστήρι της Μυρτιάς, ότι οι Γερμανοί ξεκίνησαν από το Αγρίνιο για να εγκατασταθούν στο Θέρμο. Η στρατιωτική αυτή μονάδα αποτελούνταν από μια φάλαγγα με 120 αξιωματικούς και στρατιώτες, 14 αυτοκίνητα και 3 μοτοσυκλέτες⁵⁴⁹. Ο Διοικητής της φάλαγγας ήταν λοχαγός Μπέτλερ που αναλάμβανε καθήκοντα ταγματάρχη⁵⁵⁰. Οι αντάρτες παίρνουν τη θέση τους. Στις 6-7 το πρωί οι Γερμανοί φθάνουν στις στροφές που οδηγούν στο Θέρμο. Παρατηρώντας το έδαφος, στέλνουν ανιχνευτή μοτοσυκλετιστή να ερευνήσει. Όταν πέρασε τις στροφές και τους ειδοποιεί από την Μυρτιά (στη θέση Τούμπα) ότι δεν υπάρχουν εμπόδια, οι Γερμανοί πέφτουν στον κλοιό. Το τελευταίο αυτοκίνητο που εισήλθε στον κλοιό μετάφερε φαρμακευτικό υλικό. Ο Επαμεινώνδας, δίνει σύνθημα στον σαλπικτή Φ. Πολιτόπουλο⁵⁵¹ και η επίθεση ξεκινά. Οι χειροβομβιστές ρίχνουν χειροβομβίδες τύπου ΜΙΑΣ στα αυτοκίνητα και με τα όπλα τους χτυπούν τους Γερμανούς, οι οποίοι όταν κατεβαίνουν από τα αυτοκίνητα, σκοτώνονται από σφαίρες οπλοπολυβόλων. Το αυτοκίνητο με τον ασύρματο χάνει την επαφή με το Αγρίνιο και έτσι δεν στάλθηκε ενίσχυση. Ορισμένοι Γερμανοί βρίσκουν καταφύγιο στην γέφυρα Καρασούλου, αλλά κι αυτοί γρήγορα εξοντώνονται. Στην μάχη, ο λοχαγός Μπέτλερ σκοτώνεται⁵⁵². Οι αντάρτες πήραν το όπλο του και τα έγγραφα του, τα οποία τα έφεραν στο Δρυμόνα και τα μετέφρασε ο γερμανομαθής δικηγόρος από το Πετροχώρι Σωκράτης Στίγκας⁵⁵³.

Η Γερμανική φάλαγγα καταστράφηκε ολοσχερώς. Οι Γερμανοί από τους 120 άνδρες τους, είχαν 117 νεκρούς⁵⁵⁴, 1 τραυματία που απέδρασε⁵⁵⁵ και 2 αιχμαλώτους πολέμου, ένας από τους πιάστηκε κάτω από τη γέφυρα Καρασούλου από τον Γιατράκο και στάλθηκε στον Επαμεινώνδα⁵⁵⁶. Ο ΕΛΑΣ στην μάχη έχασε 5 αντάρτες, τους Χαράλαμφο Χαμαμτζή, Δημήτριο Υφαντή, Σωτήρη Παπούτση, Κ. Παπαδονάσιο ή Νασαρή και Σπύρο Γαρδέλη⁵⁵⁷. Υπήρχαν και λίγοι τραυματίες, ένας εκ των οποίων, ο Φώτης Α. Γεωργίου, νοσηλεύτηκε στο νοσοκομείο που είχε ο ΕΛΑΣ στον Δρύμωνα⁵⁵⁸. Τα μισά από τα αυτοκίνητα των Γερμανών τα έκαψαν οι αντάρτες, τα υπόλοιπα μεταφέρθηκαν

⁵⁴⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 283-284

⁵⁴⁷ ο.π., σ. 284

⁵⁴⁸, ⁵⁴⁹ ο.π.

⁵⁵⁰ ο.π., σ. 285

⁵⁵¹ ο.π.

⁵⁵² ο.π., σ. 285-286

⁵⁵³ ο.π., σ. 286

⁵⁵⁴ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 249

⁵⁵⁵ Μαρτυρία Σωκράτη Σμυρλή-Λιακατά, Αγρίνιο, 2/3/2001, από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 83-84 (Δείτε Παράρτημα 4.5)

⁵⁵⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 285

⁵⁵⁷ ο.π., σ. 286 & Νίκος Σκιαδάς, *Καπετάν Επαμεινώνδας*, Αθήνα, 1989, σ. 157-164

⁵⁵⁸ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 286

στη θέση Μελοκοπιά Ταξιάρχη όπου και καταστράφηκαν. Οι 2 αιχμάλωτοι μεταφέρονται στην Αετόπετρα όπου εκτελούνται και ενταφιάζονται στη θέση Λακκούλες-Ζυγουρόστανη-Άγιοι Απόστολοι-Αετόπετρα⁵⁵⁹. Ο εναπομείναν τραυματίας πεθαίνει 2-3 μέρες μετά και ενταφιάζεται στο ίδιο μέρος. Για αυτόν τον Γερμανό που έφυγε από το πεδίο της μάχης, υπάρχουν η συγκεκριμένη αναφορά:

«[...] Έτσι πήγαν τον τραυματισμένο Γερμανό στο κέντρο του χωριού, στο σπίτι του Γεωργίου Κασιμάρη. Στο σπίτι αυτό έμεινε εκείνο το καλοκαίρι ο Γερμανός αξιωματικός, ο επικεφαλής όλων των Γερμανών που έμειναν στο χωριό. Στην είσοδο του σπιτιού υπήρχε ο Γερμανός φρουρός. [...] Κι ενώ οι άλλοι κατέβαζαν τον τραυματία, ο Παναγιώτης Ακίνδυνος πλησιάζει τον φρουρό, για να του πει με νοήματα κλπ ότι φέραμε ένα Γερμανό στρατιώτη που τραυματίστηκε στη μάχη της Γουρίτσας. Στην συνέχεια, όταν ο φρουρός αντίκρισε το συνάδελφό του και όταν και ο τραυματίας του έδωσε κάποιες πληροφορίες, τότε ο φρουρός κατάπληκτος αντιλήφθηκε την συμπεριφορά και το σημαντικό ρόλο που έπαιζαν αυτοί οι άνθρωποι για τη διάσωση του συναδέλφου του. Αμέσως μετά ο φρουρός με το ύφος του, με νοήματα και με τη λέξη γκουτ προσπαθούσε να ευχαριστήσει όλους αυτούς τους ανθρώπους. Το ίδιο βέβαια έκανε ο τραυματίας με νοήματα και υπόκλιση. Στη συνέχεια αποχώρησαν.»⁵⁶⁰

Μεταπολεμικά, τα οστά των 3 αυτών Γερμανών μεταφέρονται στη Γερμανία⁵⁶¹. Η μάχη στη Μυρτιά-Γουρίτσα, όχι μόνο ματαίωσε οριστικά την εγκατάσταση των Γερμανών στο Θέρμο, αλλά αποτέλεσε και μια από τις σημαντικότερες μάχες με ευνοϊκά αποτελέσματα για τους συμμάχους σε υπό γερμανικής κατοχής ευρωπαϊκών εδαφών.

Ο αρχηγός των Συμμαχικών Δυνάμεων Μέσης Ανατολής, στρατηγός Ουίλσον εξέφρασε την ευαρέσκειά του προς το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ για την επιτυχία της μάχης, η οποία μεταδόθηκε στις 20 Ιουλίου 1943 από το ραδιοφωνικό σταθμό του Καΐρου⁵⁶².

Βασική μαρτυρία για την μάχη, εξιστορεί ο Γεράσιμος Παπατρέχας⁵⁶³. Βέβαια, αξίζει να αναφερθεί και η μαρτυρία του ανταρτοεπονίτη Βασίλη Παπαπάνου για την μάχη, καθώς ήταν αυτόπτης μάρτυρας⁵⁶⁴. Στην επιστολή, όχι μόνο εκφράζει την διαταγή του Αρχηγείου ΕΑΜ Δυτικής Ελλάδας προς τους αντάρτες για την περίθαλψη των τραυματισμένων Γερμανών στη μάχη της Γουρίτσας, αλλά τονίζει και τη σημασία της μάχης, όχι μόνο είναι μια από τις τόσες μάχες στον ελλαδικό χώρο που ανέτρεψαν το μύθο των «αήτητων Γερμανών», αλλά και γιατί η νίκη του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ αποτελούσε και νίκη των Συμμάχων, καθώς η μάχη αυτή εντασσόταν στην επιχείρηση των Βρετανικών Επιχειρήσεων Ειδικών Αποστολών (Special Operation Executive – SOE) «ΖΩΑ» (ANIMALS), που ξεκίνησε τα τέλη Ιουνίου 1943 και περιλάμβανε μια οργανωμένη εκστρατεία σαμποτάζ στην Ελλάδα, με την συνεργασία των ελληνικών αντιστασιακών οργανώσεων, με σκοπό την εξαπάτηση των δυνάμεων του Άξονα ώστε να πειστούν πως η Ελλάδα, πιο συγκεκριμένα η περιοχή της Δυτικής Στερεάς και της Ηπείρου, ήταν στόχος μιας Συμμαχικής απόβασης, ενώ στην πραγματικότητα ήταν η Σικελία στην Ιταλία.

⁵⁵⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αργίνο, 2005, σ. 286

⁵⁶⁰ Μαρτυρίες των Νότη και Γιάννη Μαλαματά από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αργίνο, 2008, σ. 85-87

⁵⁶¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αργίνο, 2005, σ. 286

⁵⁶² ο.π., σ. 286 & Συλλογικό, *Στ' Άρματα Στ' Άρματα, Το Χρονικό του Αγώνα – Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης*, Εκδόσεις ΓΙΑΝΝΙΚΟΣ/ΚΑΛΔΗΣ, 12/1980, σ. 195 (Βλ. Παράρτημα 1.2)

⁵⁶³ Κείμενα Γερ. Παπατρέχα, Διάλεξη στις 31.3.1983 στο Αργίνο (Βλ. Παράρτημα 3.21)

⁵⁶⁴ Βαγγέλης Αγγελής, *Το αντι-ηρωικό ημερολόγιο του ανταρτοεπονίτη Βασίλη Παπαπάνου, Αιτωλοακαρνανία – Ευρυτανία – Άρτα 1943-1944*, Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 Εκδόσεις Οδυσσεάς, 1^η έκδοση, Αθήνα, Απρίλιος 2006, σ. 95-97 (Βλ. Παράρτημα 3.22)

Β) Η μάχη του Αχελώου & Μακρυνόρος

Αποτελεί μεγάλη ανάγκη η εξιστόρηση των συμβάντων, πριν την πραγματοποίηση της μάχης.

Καταρχήν, όπως η μάχη στη Γουρίτσα, έτσι και αυτή η πολεμική επιχείρηση εντασσόταν στην Βρετανική επιχείρηση 'ANIMALS'. Στην περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας, στα σαμποτάζ που σχεδίασε η SOE, συμπεριλαμβάνονταν η γέφυρα του Αχελώου, της οποίας η γύρω περιοχή αναγνωρίστηκε στις 16 Ιουνίου. Ο υπεύθυνος της SOE ήταν ο ταγματάρχης Θέμης Μαρίνος και διαδικασία έγινε με την βοήθεια αξιωματικών του ΕΔΕΣ – ΕΟΕΑ Βάλτου και Τριχωνίδας⁵⁶⁵. Υπήρχε ισχυρή Ιταλική φρουρά με περιπόλους και οχυρά και από τις δύο πλευρές. Όμως η επιχείρηση ανατίναξης της γέφυρας έπρεπε να πραγματοποιηθεί στις 21 Ιουνίου χωρίς καθυστέρηση⁵⁶⁶. Για την απόφαση εκτέλεσης της επιχείρησης έστειλε ο ίδιος ο Ναπολέων Ζέρβας στον Χούτα και το αρχηγείο του Βάλτου απόρρητο σημείωμα⁵⁶⁷ λέγοντας ότι συμφωνεί με το σχέδιο δράσης τη γέφυρα του Αχελώου, την συμμετοχή και του ΕΛΑΣ Τριχωνίδας στην επιχείρηση όσον αφορά την παρεμπόδιση ενισχύσεων του εχθρού από το Αγρίνιο ενώ την γέφυρα να την αναλάβουν οι δυνάμεις των ΕΟΕΑ και την ανάγκη συγκέντρωσης μεγάλης δύναμης ανταρτών για την επιχείρηση.

Στη συνέχεια ο Ζέρβας, σε δεύτερο σημείωμα, ενημερώνει τον Χούτα για την αποστολή δύναμης του προς ενίσχυση της αντάρτικης του ομάδας⁵⁶⁸, μιας δύναμης μεγέθους ενός τάγματος υπό τον Μπούρο.

Για την παρεμπόδιση ενισχύσεων από Αγρίνιο, ανέλαβε ο ΕΛΑΣ με διοικητή τον συνταγματάρχη Αναργύρου. Ο Χούτας αρχικά διαφωνούσε με την συνεργασία με τον ΕΛΑΣ, αλλά η εξασφάλιση της συμμετοχής του στην επιχείρηση εξασφαλίστηκε στις 19 Ιουνίου – μετά την συνάντηση των δυο αντιστασιακών παρατάξεων - χάρη στην παρέμβαση ενός εκπροσώπου της SOE, του λοχαγού Menotti McAdam, γνωστού με το ψευδώνυμο Τάρμακ (Tarmac), ο οποίος ήλθε στην χώρα με αεροπλάνο Χάλιφαξ μέσω Ντέρνας της Κυρηναϊκής μαζί με τον ασυρματιστή του τον οπλίτη Bellhouse, με το ψευδώνυμο Knocker⁵⁶⁹. Ο Ντάρμακ μαζί με έναν άλλο αξιωματικό της Βρετανικής Αποστολής, ονόματι Μπράουν, είχαν μια έδρα στον Δρύμωνα Θέρμου⁵⁷⁰. Αυτοί με τον ασύρματο που είχαν επικοινωνούσαν με Κάιρο και Λονδίνο και είχαν ως διερμηνείς τους Σπ. Καμποσιώρα και ο Κ. Κρητικό.

Στις 30 Ιουνίου, στο Βάλτο είχαν ήδη συγκεντρωθεί οι ΕΟΕΑ Τριχωνίδας, Ξηρομέρου και Ευρυτανίας καθώς και το II Ανεξάρτητο τάγμα που έστειλε το Γενικό Αρχηγείο του Ζέρβα με διοικητή τον ταγματάρχη Κ. Μπούρο⁵⁷¹. Την ίδια μέρα ο Θέμης Μαρίνος στέλνει απόρρητο έγγραφο στον Χούτα⁵⁷², λέγοντας ότι κατόπιν εντολής του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, οι δυνάμεις του να πάρουν τις στρατηγικές τους θέσεις, να είναι έτοιμες για μάχη από τις 1^η Ιουλίου και την ανατίναξη τηλεγραφικών και τηλεφωνικών γραμμών αλλά και οδών προς Αγρίνιο και Άρτα για την παρεμπόδιση μετακίνησης των κατακτητών.

⁵⁶⁵ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλτης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 124

⁵⁶⁶ ο.π.

⁵⁶⁷ ο.π., σ. 124-125 (Βλ. Παράρτημα 1.3)

⁵⁶⁸ ο.π., σ. 124 (Βλ. Παράρτημα 1.4)

⁵⁶⁹ ο.π., σ. 93

⁵⁷⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 389

⁵⁷¹ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλτης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 129

⁵⁷² ο.π., σ. 130 (Βλ. Παράρτημα 1.5)

Στις 1 Ιουλίου, σε κοινή συνάντηση ΕΟΕΑ με τον Παντελίδη και ΕΛΑΣ με τον Αναργύρου στο χωριό Αλευράδα, συζητήθηκαν και από τις δυο πλευρές οι τρόποι διεξαγωγής της επιχείρησης. Καταρχήν θα γινόταν ταυτόχρονη καταστροφή μεγάλων τμημάτων τηλεγραφικών και τηλεφωνικών γραμμών και από τις δυο οργανώσεις, σε έκταση πολλών χιλιομέτρων από Άρτα μέχρι και τις νεότερες περιοχές. Οι στόχοι προς ανατίναξη είχαν και κωδικές ονομασίες. Η γέφυρα του Αχελώου και οι άλλοι στόχοι του Βάλτου ονομάστηκαν “Pigs”, οι στόχοι της Τριχωνίδας “Rabbits” και οι στόχοι Μακρυνείας “Rats”⁵⁷³. Στον ΕΛΑΣ ανατέθηκαν το κτύπημα του αεροδρομίου του Αγρινίου, η ανατίναξη τριών γεφυριών στο δρόμο Αγρινίου – Μεσολογγίου με την βοήθεια της Αγγλικής Αποστολής, η καταστροφή και παγίδευση οδικών τμημάτων και της σιδηροδρομικής γραμμής και η προσβολή ιταλικών φρουρίων κοντά στη λίμνη Τριχωνίδας⁵⁷⁴. Το εκρηκτικό υλικό για τις καταστροφές και υπονομεύσεις το είχαν τα συνεργεία της Αποστολής. Το μεγαλύτερο και δυσκολότερο μέρος των επιχειρήσεων το ανέλαβε οι ΕΟΕΑ Βάλτου. Εκτός από την καταστροφή των τηλεφωνικών και τηλεγραφικών γραμμών και την επίθεση στην φρουρά της γέφυρας του Αχελώου, έπρεπε να γίνουν χτυπήματα στους εξής στόχους όπως: α) υπό την ομάδα Πετροπούλου η καταστροφή πέντε γεφυρών, η ανατίναξη τμημάτων του οδικού δικτύου και η τοποθέτηση παγίδων καταστροφής οχημάτων, β) υπό την ομάδα Μούτσου, η ανατίναξη δύο γεφυρών και γ) υπό την ομάδα Ζαχαράκη, η ανατίναξη μια γέφυρας και η τοποθέτηση εκρηκτικών παγίδων στον δρόμο Αγρινίου-Αχελώου⁵⁷⁵. Η Αποστολή στο στρατιωτικό σκέλος των επιχειρήσεων στηρίχτηκε απόλυτα στις ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ. Ο Χούτας εξέδωσε απόρρητες διαταγές προς τους διοικητές των ΕΟΕΑ Τριχωνίδας, Ξηρομέρου, Ευρυτανίας και τον ταγματάρχη Μπούρο, να συγκεντρωθούν στη γέφυρα Χαλκιοπούλων το απόγευμα της 2^{ης} Ιουλίου, με σκοπό τον καθορισμό των σκοπών των διαφόρων τμημάτων⁵⁷⁶. Στο Αρχηγείο του Βάλτου, ανετέθη η κύρια ευθύνη διεξαγωγής των επιχειρήσεων σε επίπεδο διοίκησης και εκτέλεσης και οργάνωσε τις δυνάμεις του σε 2 συντάγματα, ένα υπό τον συνταγματάρχη Παντελίδη και το άλλο υπό τον συνταγματάρχη Κ. Πολυζώη⁵⁷⁷.

Ο ΕΛΑΣ κατόρθωσε να καταστρέψει τις τηλεγραφικές και τηλεφωνικές γραμμές και να ανατινάξει 3 γέφυρες, του “Μπανιά” στον Εύηνο επί της οδού Ναυπάκτου-Μακρυνείας-Θέρμου, του “Αλάμπεη” στον ποταμό Δημίο που ενώνει τις λίμνες Λυσιμαχία και Τριχωνίδα επί οδού Αγρινίου-Μεσολογγίου και μια μικρότερη επί της ίδια οδού στη θέση Κλεισούρα⁵⁷⁸. Η σήραγγα «Κακιά Σκάλα» επί της οδού Μεσολογγίου-Ναυπάκτου κλείστηκε με ανατίναξη και ένα χιλιόμετρο στην ίδια σήραγγα καταστράφηκε ένα τμήμα του δρόμου. Η επιχείρηση κατά του αεροδρομίου Αγρινίου απέτυχε λόγω ιταλικής περιπόλου που ανίχνευσε τους αντάρτες και χτύπησε συναγερμό. Τέλος, ο ΕΛΑΣ, χτύπησε τους Ιταλούς στη Μακρυνεία, με συμπέρασμα τα γύρω χωριά να δεχτούν απειλή. Στις περιοχές Βάλτου και Τριχωνίδας, η δραστηριότητα των ανταρτών εκδηλώθηκε πολύ πιο έντονα και αποτελεσματικά. Η ομάδα Φ. Πετρόπουλου, αποτελούμενο από αντάρτες της Τριχωνίδας υπό τον Παπαϊωάννου και του Ξηρομέρου υπό τον Καραμπέκιο, κατέστρεψε τις εξής τέσσερις γέφυρες, του “Πλατανορέμματος” σε απόσταση 3 χιλιομέτρων από τη γέφυρα Αχελώου στο δημόσιο δρόμο προς το Αγρίνιο, με σκοπό την παρεμπόδιση την αποστολή ενίσχυσης της φρουράς κατά την επίθεση εναντίον της, της “Κουβαράς” “Ρίβιου” που βρίσκονταν στον δρόμο Βάλτου-Άρτας και

⁵⁷³ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 131
⁵⁷⁴, ⁵⁷⁵, ⁵⁷⁶, ⁵⁷⁷ ο.π.

⁵⁷⁸ ο.π., σ. 133

μιας μικρότερης στο δρόμο Μαχαλά-Αστακού⁵⁷⁹. Η ίδια ομάδα ανατίναξε επίσης τμήματα των οδών Μαχαλά-Αγρινίου και Κατούνας-Αμφιλοχίας, με αποτέλεσμα το άνοιγμα μεγάλων ρηγματίων. Επίσης τοποθέτησε δυο εκρηκτικές παγίδες στο δρόμο Αγρινίου νοτίως του “Πλατανορέμματος”, με αποτέλεσμα την καταστροφή εχθρικού αυτοκινήτου που κινήθηκε προς τη γέφυρα του Αχελώου. Η ομάδα του Γ. Μούτσου με βοηθό τον ανθυπολοχαγό Σ. Ματαντό ανέλαβε εκτός από τη γέφυρα του Αχελώου, ανέλαβε την καταστροφή γεφυρών σε κρίσιμα οδικά σημεία με σκοπό την παρεμπόδιση ενισχύσεων του εχθρού. Ανατινάχτηκαν τα γεφύρια “Κομποτίου”, “Αννίνου” “Ζούτου” και “Αγίου Νικολάου” στο δρόμο Αμφιλοχίας-Άρτας και ένα μικρό δρόμο της Άρτα και του επιπέδου της, την Κόπρενα⁵⁸⁰. Τέλος, η ομάδα του Κ. Ζαχαράκη ανατίναξε τη γέφυρα “Ματσουκίου” στο δημόσιο δρόμο μεταξύ Αμφιλοχίας και Αχελώου⁵⁸¹. Και επίσης τοποθέτησε στον ίδιο δρόμο εκρηκτικές παγίδες με αποτέλεσμα την καταστροφή δύο ιταλικών στρατιωτικών οχημάτων της Μεραρχίας BRENERO.

Στον Αχελώο, οι Ιταλοί είχαν οργανώσει ισχυρή βάση και φρουρά. Υπήρχαν διπλά συρματοπλέγματα από κάθε πλευρά μέχρι το ποτάμι, καθώς και χαρακώματα με ορύγματα που συνδέονταν μεταξύ τους, ενώ την βορειοδυτική πλευρά της γέφυρας υπήρχαν μόνιμα πολυβολεία και ολμοβολεία. Στα άκρα των πολυβολείων εξασφάλισαν διασταυρωμένα πυρά προς όλες τις κατευθύνσεις. Επίσης σύμφωνα με τον Χούτα, ο ίδιος ο Ιταλός στρατιωτικός διοικητής της μεραρχίας CAZALE (με έδρα το Αγρίνιο) είχε επιθεωρήσει τη γέφυρα και ενίσχυσε την φρουρά με άλλους 200 άνδρες⁵⁸². Η κινητοποίηση των ΕΟΕΑ έγινε το απόγευμα της 2^{ης} Ιουλίου. Το τμήμα ΕΟΕΑ Τριγωνίδιας, αρχικά έχοντας 80 άνδρες με τον Παπαϊωάννου αλλά μετά ενισχύθηκε με άλλους 70 από τον εφεδρικό λόχο Περδικαρίου Βάλτου, κινήθηκε στο νοτιανατολικό άκρο της γέφυρας με σκοπό την παρεμπόδιση αφίξεως ενισχύσεων από το Αγρίνιο⁵⁸³. Οι εφεδρικές δυνάμεις του ταγματάρχη Θ. Λούβρου και οπλαρχηγού Β. Φωτάκη, που έπιασαν τα υψώματα πλησίον τη γέφυρας, θα εμπόδιζαν την άφιξη ενισχύσεων από το δρόμο προς την Αμφιλοχία⁵⁸⁴. Στο βορειοδυτικό τμήμα η επίθεση κατά της οχυρωμένης βάσης, θα γίνονταν από 250 άνδρες των ΕΟΕΑ Βάλτου υπό τον συνταγματάρχη Παντελίδη με την συμμετοχή 40 ακόμη υπό τον Καραμπέκιο και άλλους 20 από την Ευρυτανία υπό τον ανθυπολοχαγό Ι. Οικονόμου⁵⁸⁵. Την εξουδετέρωση των 2 πολυβολείων ανέλαβε ο 1^{ος} λόχος μονίμων ανταρτών υπό τον λοχαγό Κωνσταντίνου και για την εξουδετέρωση των ολμοβολείων, ο 2^{ος} λόχος υπό τον λοχαγό Γ. Παπαγεωργίου⁵⁸⁶. Στο νοτιανατολικό άκρο για την επίθεση κατά της φρουράς και την εξουδετέρωση των άλλων 2 πολυβολείων ανέλαβε το τάγμα του Μπούρου με 150 άνδρες⁵⁸⁷. Το ίδιο τμήμα στις 3^{ης} Ιουλίου είχε κατέβει στο χωριό Μαλατέικα προκειμένου να περάσει στην απέναντι όχθη και το απόγευμα της επόμενης ημέρας πήρε θέση σε καλυμμένο χώρο δυτικά από το χωριό Καστράκι, έτοιμα για εξόρμηση. Στο νοτιανατολικό άκρο της γέφυρας με σκοπό την υπονόμευση και καταστροφή του, προωθήθηκε επίσης και η ομάδα του Μούτσου. Στο δυτικό πλευρό θα χτυπούσαν δυο ομάδες Ξηρομέρου υπό τον ταγματάρχη Ι. Βλάχο και ανθυπολοχαγό Κ. Σερεπίσο καθώς και ένας λόχος από τη Φλωριάδα Βάλτου υπό τον Ευστράτιο Ρίγανη, ενώ άλλα τμήματα

⁵⁷⁹ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 134

⁵⁸⁰ ο.π.

⁵⁸¹ ο.π., σ. 135

⁵⁸² ο.π., σ. 137

⁵⁸³ ο.π., σ. 136

⁵⁸⁴, ⁵⁸⁵, ⁵⁸⁶, ⁵⁸⁷ ο.π.

θα βοηθούσαν ως ενίσχυση⁵⁸⁸. Τέλος ο Χούτας με τη διμοιρία του Στρατηγείου πήραν θέση στη βόρεια πλευρά της γέφυρας Η έναρξη της επίθεσης έγινε στις 00:30 της 5 Ιουλίου 1943.

Ο Παντελίδης με τους πιο τολμηρούς της ομάδας του περνούν τα συρματοπλέγματα και χτυπούν τους Ιταλούς με αυτόματα και χειροβομβίδες, προκειμένου να ανατραπούν στα χαρακώματα και να κατευθυνθούν στα οχυρωμένα οικήματα με τα πολυβολεία τους. Στο ανατολικό άκρο ο λοχαγός Κωνσταντίνου εξουδετερώνει και το δύο πολυβολεία, αλλά στην πορεία σκοτώνεται μαζί με δύο άνδρες της ομάδας του. Στο βορειοδυτικό άκρο, ο λοχαγός Παπαγεωργίου εξουδετερώνει τα πολυβολεία και τα ολμοβολεία. Την πρώτη γραμμή οικήματος των Καραμπινιέρων εξουδετερώνεται από τους άνδρες του οπλαρχηγού Ρίγανη, με αποτέλεσμα ο εχθρός να έχει απώλειες σε νεκρούς και αιχμαλώτους. Στο νότιο άκρο της γέφυρας τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Οι Ιταλοί ανοίγουν τους προβολείς και ξεκινούν να ρίχνουν καταγιστικά πυρά, με αποτέλεσμα ο διοικητής του 1^{ου} λόχου του τάγματος Μπούρου, λοχαγός Δημητρίου να σημάνει υποχώρηση⁵⁸⁹. Είχε δοθεί περισσότερη σημασία με την παρεμπόδιση άφιξης ενίσχυσης από το Αγρίνιο και υποτιμήθηκε η εκεί ισχύ της φρουράς. Στο ίδιο άκρο της γέφυρας ο αρχηγός διμοιρίας του Μπούρου, ανθυπολοχαγός Λ. Ζαρμακούπης κάνει έφοδο έναντι της αμυντικής γραμμής του εχθρού και κατόρθωσε να διαλύσει ένα πολυβολείο, αλλά όταν το δεύτερο άρχισε να ρίχνει κατά ρυπάς, τραυματίστηκε στο κεφάλι και έτσι οι άνδρες του κινήθηκαν μετόπισθεν⁵⁹⁰. Όλα αυτά προκάλεσαν σύγχυση στις δυνάμεις τους Μπούρου, και οι άνδρες της δύναμής του που με ζώα μετάφεραν εκρηκτικά αποκόπηκαν και σκορπίστηκαν. Στο μεταξύ άρχισαν να μετακινούνται προς τον Αχελώο, ενισχύσεις προς τον εχθρό από Αγρίνιο και Αμφιλοχία. Από το Αγρίνιο, στάλθηκε μια φάλαγγα η οποία έχασε τρία μεταγωγικά λόγω των ναρκών στον δρόμο ενώ σταμάτησε να προχωρά όταν έφτασε στην κατεστραμμένη γέφυρα Πλατανορέμματος. Δυνάμεις των ΕΟΕΑ πλησίον του χωριού Ρουσεϊκά υπό τους Παπαϊωάννου και Βασιλάκη τους χτυπούν αλλά λόγω των όλμων και πυροβολικού τους ανέτρεψαν και διαλύουν και τον λόχο Παπά που δέσποζαν στο νότιο άκρο της γέφυρας Πλατανορέμματος όταν ανέπτυξε δυνάμεις πεζικού⁵⁹¹. Από την Αμφιλοχία στάλθηκε μια φάλαγγα με πεζικό και πυροβολικό. Έχασε δύο οχήματα από τις νάρκες των ανταρτών και σταμάτησε στη θέση Ματσούκι λόγω της κατεστραμμένης γέφυρας. Στις 5.30 το πρωί, ο Χούτας διατάζει υποχώρηση⁵⁹². Στα υψώματα Καστρακίου, οι αντάρτες έθαψαν τους νεκρούς τους, ενώ οι τραυματίες μεταφέρθηκαν σε νοσοκομείο του αρχηγείου του Βάλτου στο χωριό Σταθά. Από πλευρά των ανταρτών των ΕΟΕΑ, υπήρχαν 5 νεκροί και 18 τραυματίες ενώ σύμφωνα με ανακοινωθέν του Ζέρβα, οι Ιταλοί είχαν πολλές απώλειες, κυρίως στο βόρειο τμήμα⁵⁹³. Από τις 5 έως τις 13 Απριλίου, οι Ιταλοί δεν μετακινήθηκαν από τις πόλεις όπου είχαν τις βάσεις τους.

⁵⁸⁸ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 137

⁵⁸⁹ ο.π., σ. 138

⁵⁹⁰ ο.π.

⁵⁹¹ ο.π. σ. 139

⁵⁹², ⁵⁹³ ο.π.

Ο Στυλιανός Χούτας, διοικητής των δυνάμεων ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ Βάλτου

Οι δυνάμεις που συμμετείχαν στη γέφυρα του Αχελώου συγκεντρώθηκαν στο χωριό Μπαμπαλιό, όπου εκεί έγινε απολογισμός των πεπραγμένων από τους διοικητές. Μετά έγινε κατανομή των νέων αντικειμενικών σκοπών. Ενώ το τάγμα του Μπούρου και άλλα τμήματα μετακινήθηκαν νοτιώς της Αμφιλοχίας για την συνέχιση των καταστροφών, ο Χούτας και ο Παντελίδης με τις κύριες δυνάμεις του Αρχηγείου μετακινήθηκαν στο βόρειο τμήμα του Βάλτου, στο Μακρυνόρος⁵⁹⁴. Εκεί μέχρι της 13^{ης} Ιουλίου, δεν είχε εκδηλωθεί κίνηση σοβαρή από τον εχθρό, εκτός από την προσπάθεια μιας ιταλικής φάλαγγας από Άρτα σε Αμφιλοχία, αλλά χτυπήθηκε από αντάρτες κοντά στη γέφυρα Αννίνου και την ανάγκασε να επιστρέψει. Τη νύχτα της 13^{ης} Ιουλίου, φτάνει στο αρχηγείο του Χούτα πληροφορία από τον πρόεδρο Εθνικού Αγώνος ΕΔΕΣ Αμφιλοχίας, δικηγόρο Σπύρο Τσιρογιάννη ότι 680 οχήματα της μεραρχίας BRENERO, δύναμης 6-8 χιλιάδων ανδρών έφθασαν στην περιοχή με σκοπό να φθάσουν στην Ιταλία λόγω της απόβασης των συμμάχων στην Σικελία⁵⁹⁵. Η μεραρχία προήλθε από την Αττική και δεν χτυπήθηκε από τον ΕΛΑΣ όταν περνούσε από περιοχές που έλεγχε. Η μεραρχία θα κινούνταν από την Αμφιλοχία προς την Άρτα και θα περνούσε τα Αλβανικά σύνορα το πρωί της 14^{ης} Ιουλίου. Οι δυνάμεις των ΕΟΕΑ κινητοποιήθηκαν αμέσως και έλαβαν τις κατάλληλες θέσεις στα υψώματα του δρόμου. Η δύναμη των ανταρτών αριθμούσε 450-500 άνδρες και διέθεταν εκτός από ατομικά όπλα, δύο βαρέα πολυβόλα, 12 σπλοπολυβόλα, 4 αντιαρματικά τουφέκια και μερικές νάρκες⁵⁹⁶. Ο Σταθμός διοίκησης του Αρχηγείου Βάλτου εγκαταστάθηκε στο ύψωμα Ν. Παληοκούλια, στο δρόμο προς το χωριό Ανοιξιάτικο μέχρι το ύψωμα Κατάκορφο⁵⁹⁷. Η μεραρχία BRENERO καθώς διέσχισε την πεδιάδα, είχε μοτοσυκλέτες και 4 άρματα μάχης μπροστά και από πίσω ακολουθούσαν βαρέα οχήματα. Στις 7 το πρωί της 14^{ης} Ιουλίου, ξεκινά η επίθεση. Οι μοτοσυκλετιστές δέχονται πρώτοι τα πυρά των ανταρτών με αποτέλεσμα να διασκορπιστούν και ένα άρμα μάχης καταστρέφεται από νάρκη. Ο δρόμος κλείνει και η μεραρχία καθηλώνεται. Το πυροβολικό, οι όλμοι και τα πολυβόλα των Ιταλών, πολλοί από τους οποίους αναζητούσαν κάλυψη, αδυνατούν να κάμψουν τους αντάρτες και ούτε βοήθησε η ανάπτυξη ισχυρών τμημάτων πεζικού στα γύρω υψώματα για αντεπίθεση.

⁵⁹⁴ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 141

⁵⁹⁵ ο.π., σ. 142

⁵⁹⁶ ο.π., σ. 139

⁵⁹⁷ ο.π., σ. 143

Εκείνη τη νύχτα, η μεραρχία έμεινε ακίνητη κοντά στο χωριό Ανοιξιάτικο. Την επόμενη μέρα, οι Ιταλοί επιτίθενται με το πεζικό και με συνεχείς κανονιοβολισμούς τους, αλλά λόγω των ενεδρών των ανταρτών και παρότι είχαν καταλάβει τα υψώματα “Σφέτες” και “Λάλα-Λάκα”, τελικά υποχωρούν. Την νύχτα οι αντάρτες συνεχίζουν αιφνιδιαστικές επιθέσεις και κατόπιν εντολής Χούτας και Παντελίδη, καταστρέφεται μέρος του δρόμου στη θέση «Χάνι Τόλια» στο Μακρυνόρος, με σκοπό την ακινητοποίηση του εχθρού, καθώς ο δρόμος οδηγούσε προς τη θάλασσα. Επίσης, ο βαρύτερος οπλισμός των ανταρτών προωθείται στα υψώματα του Μακρυνόρους ώστε λόγω του στενού περάσματος να μην αναπτυχθεί η αντίπαλη παράταξη. Την ίδια νύχτα, ενώ ο σταθμός διοικήσεως μεταφέρεται στο Τσακνοχώρι, ο Διοικητής της μεραρχίας, διατάζει την εκτέλεση 3 χωρικών ως “συνεργατών των ανταρτών” και τοποθετεί άλλους 17 μπροστά καθώς και ζωντανά από τα κοπάδια τους για να εξουδετερώσουν τις νάρκες. Στις 16 του μήνα, εφόσον οι αντάρτες έκαναν φθορές σε ιταλικά αποσπάσματα υποχωρούν σε νέες θέσεις, οι Ιταλοί έχοντας τους ομήρους μπροστά, μετακινούνται στο Μακρυνόρος. Τα τρία άρματα μάχης μετακινούνταν στη δασώδη πλαγιά του βουνού, μέχρι που σταμάτησαν όταν έφτασαν σε κατεστραμμένο δρόμο. Οι αντάρτες ξεκινούν την επίθεση από όλες τις πλευρές τη φάλαγγα, με αποτέλεσμα να προκληθεί σύγχυση και πανικός στους στρατιώτες που εγκατέλειπαν τα οχήματά τους. Από τις καλά μελετημένες δασώδεις διαβάσεις, έπεφταν καταγιστικά πυρά κατά τμημάτων πεζικού. Το απόγευμα, ενώ οι Ιταλοί χτυπούσαν με βαρέα όπλα το δεξί πλευρό των ανταρτών, χωρίς επιτυχία, το μηχανικό της μεραρχίας πέτυχε να επισκευάσει το δρόμο και να καθαρίσει τα διαλυμένα οχήματα. Στη θέση «Χάνι Τόλια», ο οπλαρχηγός Ευστράτιος Ρίγανης κατόρθωσε να αποκτήσει ένα πυροβόλο, καθώς από τους χειριστές του άλλοι σκοτώθηκαν και άλλοι διέφυγαν⁵⁹⁸. Με την επισκευή του δρόμου, η μεραρχία μετακινήθηκε προς της Άρτα, αλλά έπεσε σε ενέδρα στο Μενίδι, όταν άρμα έπεσε σε νάρκη και όχημα πυρπολήθηκε από πυρά των ανταρτών. Και όταν βρέθηκε στην ανατιναγμένη γέφυρα Αννίνου, εκεί ακινητοποιήθηκε. Την νύχτα, οι αντάρτες έκαναν περιουλογή λαφύρων, όπως όπλα, σφαίρες, λάστιχα αυτοκινήτων, δοχεία με βενζίνη (τα οποία χρησιμοποίησαν για να κάψουν τα εγκαταλειμμένα οχήματα) αλλά και στολές νεκρών Ιταλών όχι μόνο οπλιτών αλλά και αξιωματικών. Στις 17 Ιουλίου, καθώς επιδεινώνεται η μάχη, ο Χούτας καλεί ενισχύσεις από τον Παπαϊωάννου στην Τριχωνίδα, τον Καραμπέκιο στο Ξηρόμερο, τον Οικονόμου στην Ευρυτανία και τον ταγματάρχη Μπούρο⁵⁹⁹. Εκείνες τις ημέρες φτάνει στο Βάλτο νέος αξιωματικός της Βρετανικής Αποστολής, ο ταγματάρχης Le Brocq με ασυρματιστή τον δεκανέα Baptist Jordan⁶⁰⁰. Ο ίδιος προορίζονταν για το Ξηρόμερο αλλά κινήθηκε στο Βάλτο λόγω των πολεμικών επιχειρήσεων και λόγω της απουσίας του Ντάρμακ. Κύριο έργο του ήταν η αποστολή πολεμικού υλικού στις ομάδες των ανταρτών, λόγω της αυξημένης ανάγκης του στο πεδίο της μάχης. Στις 18 Ιουλίου, το ιταλικό πυροβολικό βομβαρδίζει τα υψώματα του Μακρυνόρους. Στο μεταξύ φάλαγγα μετακινείται από το Ανοιξιάτικο προς το Κατάκορφο και προχωρούσε έως στη θέση των ανταρτών στο «Χάνι Κατσούλη», αλλά χτυπήθηκε από βολές του πυροβόλου-λαφύρου των ανταρτών. Παράλληλα χτυπήθηκε και τμήμα των Ιταλών στην πλευρά Αννίνου, με αποτέλεσμα να καθλωθεί στο ύψωμα Παληοκούλια. Οι αντάρτες με την συστηματική χρήση των όπλων λαφύρων και τις επιτυχίες τους, αναπερώνουν το ηθικό τους. Την ίδια μέρα γίνεται η άφιξη της ενίσχυσης των ανταρτών που ζήτησε ο Χούτας. Την νύχτα 19^{ης} με 20^{ης} Ιουλίου, οι αντάρτες διατηρούν και τις θέσεις τους στα υψώματα και άλλη μια ιταλική φάλαγγα ακινητοποιημένη. Συνεχίζουν τις αιφνιδιαστικές επιθέσεις και όσα οχήματα ακινητοποιούνται, τα λεηλατούν και ύστερα τα καταστρέφουν. Την ίδια νύχτα φτάνει το

⁵⁹⁸ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 144

⁵⁹⁹ ο.π., σ. 145

⁶⁰⁰ ο.π.

τάγμα του Μπούρου προς ενίσχυση των αναρτών και προωθήθηκε στο βόρειο τμήμα του Μακρυνόρους. Από το πρωί της 20^{ης} μέχρι το μεσημέρι, οι Ιταλοί επαναλαμβάνουν τις επιθέσεις μέχρι που αποκτούν ενισχύσεις, καθώς έφτασαν οχήματα με στρατό από την Αμφιλοχία και τη Βόνιτσα, οχήματα που ανήκαν στην Γερμανική μεραρχία ENTEΛΒΑΪΣ (άνθος του Βορρά)⁶⁰¹. Παράλληλα κινήθηκε και άλλα τμήματα Ιταλών όπως μια φάλαγγα 600 ανδρών από το Αγρίνιο, η οποία συγκρούστηκε στο χωριό Στράτου με ομάδα του Παπαϊωάννου, επιφέροντάς της μεγάλες απώλειες⁶⁰². Το ηθικό των Ιταλών αναπτερρώθηκε. Δημιουργείται μικτό απόσπασμα το οποίο προχωρεί μέσω του πυκνού δάσους προς τη ράχη του Μακρυνόρους, στη θέση “Μαύρο Κούτσουρο”, χτυπώντας αιφνιδιαστικά το σταθμό Διοικήσεως του τάγματος Μπούρου, αναγκάζοντας τον τελευταίο να υποχωρήσει. Στη συνέχεια, το ίδιο απόσπασμα, ενισχυμένο με νέες δυνάμεις επιτίθεται στις ΕΟΕΑ Βάλτου, κάτι που αρχικά προκάλεσε σύγχυση αλλά στη συνέχεια ο Παντελίδης πραγματοποιεί ανασύνταξη και αντεπιτίθεται, με αποτέλεσμα να καταδιώξει το απόσπασμα το βράδυ. Έτσι η φάλαγγα πάλι δεν κινήθηκε προς βορρά. Το πρωί της 21^{ης} Ιουλίου, τα υποχωρούντα τμήματα επιστρέφουν στις θέσεις τους. Οι Γερμανοί και οι Ιταλοί με συνδυασμένες επιθέσεις χτυπούν και από τις δύο τις πλευρές, αλλά οι αντάρτες διατηρούν τις θέσεις τους, παρά την κούραση και τις στερήσεις. Οι επιθέσεις των κατακτητών αποκρούστηκαν και φάλαγγα μηχανοκίνητη που κινήθηκε το βράδυ προς βορρά, στη στροφή προς το Μενίδι, έπεσε σε ενέδρα και υπέστη βαριές απώλειες. Εκείνη την περίοδο, η απόβαση των Συμμάχων στη Σικελία επιτεύχθηκε και το Αρχηγείο της Μέσης Ανατολής, υπό τον αρχιστράτηγο Γουίλσον ενημερώνει τους αντάρτες πως η Επιχείρηση ΖΩΑ εφόσον πραγματοποιήθηκε, δεν έπρεπε να συνεχίζουν την μάχη και επομένως έπρεπε να παύσουν πυρ. Παράλληλο σήμα έστειλε και ο Θέμης Μαρίνος⁶⁰³ λέγοντας πως το Γενικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής συγχαίρει τις δυνάμεις του Χούτα καθώς η επιχείρηση στέφθηκε με επιτυχία και οι Σύμμαχοι αποβιβάστηκαν στην Σικελία και επομένως έπρεπε οι αντιστασιακές δυνάμεις να διακόψουν τις πολεμικές διεργασίες.

Ο Ζέρβας εκδίδει και αυτός διαταγή⁶⁰⁴ για τον τερματισμό των πολεμικών επιχειρήσεων, συγχαίροντας τους αξιωματικούς και οπλίτες των αντάρτικων ομάδων για την γενναιότητα που έδειξαν στην μάχη και το πώς η συνέχιση του αγώνα θα ανυψώσει το ηθικό του λαού.

Τέλος αργά τη νύχτα της 21^{ης}/22^{ης} Ιουλίου, ο Χούτας εξέδωσε διαταγή παύσεως πυρός⁶⁰⁵ και αποχωρήσεως των τμημάτων των ΕΟΕΑ προς υπερκείμενα υψώματα, αφού προηγουμένως έλαβε μέτρα ασφάλειας ώστε να αποτραπούν αντίποινα εκ μέρους των κατακτητών στα χωριά της περιοχής.

Η μάχη του Μακρυνόρους έληξε με την νίκη των δυνάμεων των ΕΟΕΑ. Το μεσημέρι της 22^{ης} Ιουλίου, η μεραρχία BRENERO εφόσον δεν αντιμετώπισε αντίσταση, πέρασε ανενόχλητη τη διάβαση του Μακρυνόρους και κατευθύνθηκε προς την Άρτα. Συνολικά, σύμφωνα με την έκθεση του ταγματάρχη Παντελίδη, οι Γερμανοί και οι Ιταλοί είχαν ως απώλειες 800 νεκρούς και τραυματίες, ανάμεσά τους και 32 αξιωματικοί, έχασαν 2 άρματα, 47 καταστρεμμένα οχήματα και 100 άλλα να έχουν πάθει βλάβες⁶⁰⁶. Επίσης ποσότητες πολεμικού υλικού έπεσαν λάφυρα στους αντάρτες. Οι δυνάμεις των ΕΟΕΑ αριθμούσε 5 νεκρούς, ανάμεσά τους και ο λοχαγός Ζαρμακούρης και 7 τραυματίες⁶⁰⁷.

⁶⁰¹ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 146

⁶⁰² ο.π., σ. 147

⁶⁰³ ο.π., σ. 148-149 (Βλ. Παράρτημα 1.6)

⁶⁰⁴ ο.π., σ. 149 (Βλ. Παράρτημα 1.7)

⁶⁰⁵ ο.π., σ. 150-151 (Βλ. Παράρτημα 1.8)

⁶⁰⁶ ο.π., σ. 151

⁶⁰⁷ ο.π.

Στις 22 Ιουλίου, ο εκπρόσωπος της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής, Eddie Myers, στέλνει συγχαρητήριο τηλεγράφο στον Χούτα⁶⁰⁸.

Γ) Η μάχη της Αμφιλοχίας

Με τις νίκες των ρωσικών στρατευμάτων στο ανατολικό μέτωπο και την νικηφόρα απόβαση των Αγγλικών και των Αμερικανικών δυνάμεων, η τροπή του πολέμου έδειχνε να αποβαίνει σε βάρος της Γερμανίας και του Άξονα. Επομένως, οι Γερμανοί προσπαθούσαν να κρατήσουν στο νότιο σημείο του μετώπου του, ελεύθερους τους δρόμους και τις διόδους, προκειμένου να αποχωρήσουν εύκολα και να συμπυκνωθούν έτσι ώστε να ενισχύσουν τις θέσεις τους. Μια τέτοια δίοδος που επιδίωκαν να κρατήσουν ελεύθερη ήταν η οδική αρτηρία Κρυονέρι – Αγρίνιο – Αμφιλοχία – Άρτα – Γιάννενα – σύνορα. Γι' αυτό το λόγο διατηρούσαν οχυρωμένα, βαριά εξοπλισμένα φυλάκια στην όλη διαδρομή και κυρίως από το Ρίβιο προς την Αμφιλοχία ως ψηλά στο Μακρυνόρος, καθώς και μέσα στη Αμφιλοχία για την προστασία των κινήσεών τους. Το σύνθημα “επί ποδός πολέμου” επικρατούσε το καλοκαίρι του 1944 σε όλη την Ελλάδα, κάτι που όχι μόνο πύκνωνε τις τάξεις του ΕΑΜ, αλλά και βοηθούσε στον πολλαπλασιασμό των χτυπημάτων κατά των Γερμανών. Έτσι γίνονταν σε καθημερινή βάση, οι επιθέσεις του ΕΛΑΣ κατά των Γερμανών στη γραμμή Αγρίνιο-Ήπειρος, αλλά και σε άλλα μέρη.

Η επιχείρηση κατά της Αμφιλοχίας υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες και αιματηρότερες μάχες που έδωσε ο ΕΛΑΣ μέσα σε ένα κατοικημένο χώρο. Με εντολή του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, η VIII Μεραρχία ανέθεσε στην VII Ταξιαρχία τη μεγάλη επιχείρηση κατά της Αμφιλοχίας και των οχυρωμένων φυλακίων των Γερμανών στο δρόμο προς την Αμφιλοχία και στο δρόμο από την Αμφιλοχία προς την Άρτα⁶⁰⁹. Η VII Ταξιαρχία αποτελούσε από καιρό μια αξιόλογη μονάδα και αποτελούνταν από αντάρτες από την Δυτική Στερεά Ελλάδα, την Αιτωλοακαρνανία, την Κεφαλονιά και την Λευκάδα, μαχητές με υψηλό μαχητικό φρόνημα. Η Αμφιλοχία αποτελούσε ένα ισχυρό κόμβο την γερμανικών δυνάμεων στην περιοχή της Δ. Στερεάς και της Ηπείρου. Το χτύπημα εναντίον αυτής της παραταγμένης δύναμης των Γερμανών, αποσκοπούσε στην παρεμπόδισή τους στην περιοχή, αλλά και σύμφωνα με διαταγή της VIII Μεραρχίας στις 9/7/1944 προς την VII Ταξιαρχία⁶¹⁰, θα βοηθούσε στην ανακούφιση στις δυνάμεις της VI Ταξιαρχία και της IX Μεραρχίας. Η εκτέλεση της επιχείρησης ορίστηκε για τις 12 προς 13 Ιουλίου 1944. Το 2/39 Σύνταγμα και VII Ταξιαρχία με διοικητή τον Στάθη Αρέθα και καπετάνιο τον Γιάννη Χατζηπαναγιώτου (Θωμάς) οργάνωσε την εκτέλεση της επιχείρησης⁶¹¹. Σκοπός ήταν η εξόντωση της γερμανικής φρουράς που στρατωνίζονταν σε διάφορα σημεία της πόλης και ταυτόχρονα η εξουδετέρωση των φυλακίων και φρουρών στο Ρίβιο λίγα χιλιόμετρα από την Αμφιλοχία προς Αγρίνιο, στο Μοναστηράκι της Βόνιτσας και του φυλακίου στον Αράπη, στο Κρίκελο, στο δρόμο από Αμφιλοχία προς Άρτα, στο Μακρυνόρος.

Οι Γερμανοί είχαν δυνάμεις και φυλάκια από το Αγρίνιο στην Άρτα. Στην Άρτα είχαν 400 άνδρες, στο Κομπότι, νότια της πόλης φυλάκιο με 50 άνδρες και στο χωριό Μενίδι 100 άνδρες με δύο πεδινά πυροβόλα⁶¹². Στο Κρίκελο, σε πλήρη οχύρωση 80-90 άνδρες, στο φυλάκιο Αράπης, βορειοδυτικά Κρικέλου, κοντά στη θάλασσα 30 άνδρες, δύο

⁶⁰⁸ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλτης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 152 (Βλ. Παράρτημα 1.9)

⁶⁰⁹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 338

⁶¹⁰ ο.π., σ. 339

⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ο.π.

πυροβόλα βαρέα, αυτόματα και οργάνωση εδάφους⁶¹³. Νοτιότερα ήταν φυλάκιο Μπεκιαράκη με δύναμη 50 ανδρών⁶¹⁴. Τέλος, μέσα στην Αμφιλοχία ήταν 258 Γερμανοί, οι 75 από τους οποίους ήταν οργανωμένοι σε φυλάκια τοποθετημένα σε τρεις δρόμους της πόλης, ένα προς το δρόμο για το Αγρίνιο, ένα στο δρόμο για την Βόνιτσα και το τρίτο στο δρόμο για το Αγρίνιο⁶¹⁵. Εντός της Αμφιλοχίας, οι Γερμανοί οχυρώθηκαν σε διάφορα κτήρια και ήταν εφοδιασμένοι με ομαδικούς όλμους, πολυβόλα και αυτοκίνητα. Είχαν επίσης αποθήκες πυρομαχικών, καυσίμων και περίπου 200 κτήνη για βοήθεια. Νοτιότερα της Αμφιλοχίας, δυτικά, από το στενό της Αμβρακίας λίμνης και νότια του Ρίβιου, υπήρχε ομάδα 80 Γερμανών με τρεις βαρείς όλμους και αυτόματα που προστάτευε τη γέφυρα Ρίβιου, στο δρόμο Αγρινίου – Αμφιλοχίας⁶¹⁶. Στη Βόνιτσα – Άγιο Νικόλαο, υπήρχαν 200 Γερμανοί και στο Μοναστηράκι, νοτιοανατολικά της Βόνιτσα 180 άνδρες, με δύο όλμους, δύο πυροβόλα και αυτόματα⁶¹⁷. Στο Αγρίνιο υπήρχε ισχυρή φρουρά, αλλά ήταν εκτός του τομέα ευθύνης της VIII Μεραρχίας. Συνολικά (χώρια οι δυνάμεις στην Άρτα), οι δυνάμεις των Γερμανών ήταν πάνω από χίλιοι άνδρες. Οι δυνάμεις των ανταρτών ανέρχονταν στους 1473 συνολικά⁶¹⁸. Στο 2/39 Σύνταγμα, το I Τάγμα αποτελούνταν από 290 άνδρες, II Τάγμα από 310 άνδρες, το III Τάγμα από 340 άνδρες και υπήρχαν επίσης ένας λόχος μηχανημάτων με 48 άνδρες, μια διμοιρία ΕΠΟΝ με 37 άνδρες και μια διμοιρία καταστροφών με 18 άνδρες⁶¹⁹. Τέλος το 24^ο Σύνταγμα είχε δύναμη 430 ανδρών⁶²⁰.

Για την εξιστόρηση της μάχης, παρατίθεται πολλές αφηγήσεις. Πρώτη είναι αυτή του ίλαρχου Βασίλη Σκιαδά – Επαμεινώντα, που περιγράφει, ενώ ήταν στις φυλακές πολιτικών κρατουμένων Αγρινίου κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, το σκηνικό της μάχης κατά τις πρωινές ώρες της 13^{ης} Ιουλίου⁶²¹.

Ο μόνιμος λοχαγός του Ελληνικού Στρατού, Κώστα Παπαγεωργίου αφηγείται και αυτός τη μάχη⁶²², συγκεκριμένα στο Ρίβιο αλλά αναφέρει και τα στρατιωτικά τμήματα που θα συμμετέχουν στην επιχείρηση και που ακριβώς θα δράσουν.

Ακόμη, παρατίθεται πάλι κείμενο του Ν. Σκιαδά, σχετικά με την μάχη όπου αναφέρει τα γεγονότα στο Κρίκελο – Αράπης⁶²³, αλλά τις συγκρούσεις στη Βόνιτσα-Μοναστηράκι⁶²⁴. Το 3/40 Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, βοήθησε στην όλη επιχείρηση. Αυτό κάλυπτε τον τομέα της Άρτα, εμποδίζοντας έτσι τους Γερμανούς να στείλουν ενισχύσεις στην Αμφιλοχία⁶²⁵. Τέλος, είναι άξιο αναφοράς η αναφορά του Γεράσιμου Παπατρέχα για την μάχη⁶²⁶, όπου εκτός της περιγραφή του σκηνικού της μάχης τις πρωινές ώρες της 13^{ης} Ιουλίου, εξηγεί και το γεγονός ότι στην μάχη μέσα στην πόλη της Αμφιλοχίας, ο τοπικός σταθμός χωροφυλακής πολέμησε ανοικτά στο πλευρό των Γερμανικών δυνάμεων έναντι των ανταρτών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.

⁶¹⁶ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 340

⁶¹⁷ ο.π.

⁶¹⁸ Νίκος Σκιαδάς, *Καπετάν Επαμεινώνδας*, Αθήνα, 1989, σ. 208-209 & Θέμης Μοσχάτου, *Η Μάχη της Αμφιλοχίας*, Εκδόσεις ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ, 1986, σ. 40-41

⁶¹⁹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 340

⁶²⁰ ο.π.

⁶²¹ Νίκος Σκιαδάς, *Καπετάν Επαμεινώνδας*, Αθήνα, 1989, σ. 211-221 (Βλ. Παράρτημα 3.23)

⁶²² ο.π., σ. 246-256 (Βλ. Παράρτημα 3.24)

⁶²³ ο.π., σ. 270-273 (Βλ. Παράρτημα 3.25)

⁶²⁴ ο.π., σ. 279-280 (Βλ. Παράρτημα 3.26)

⁶²⁵ Γ. Παπαλάκης, εφημ. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ*, αρ, 980, 1995 (Βλ. Παράρτημα 3.27)

⁶²⁶ Γεράσιμος Παπατρέχας, εφημ. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ* Αγρινίου, φ. 967,968 & 969, 7/1995 (Βλ. Παράρτημα 3.28)

Αξιωματικοί του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Προτελευταίος δεξιά ο αρχηγός της μάχης της Αμφιλοχίας (12-13/7/1944) και διοικητής του 2/39 Συντάγματος του ΕΛΑΣ, Ταγματάρχης Στάθης Αρέθας. Δεξιά του ο διοικητής της XIII Μεραρχίας, Γεράσιμος Αυγερόπουλος

Η όλη επιχείρηση της μάχης της Αμφιλοχίας (12-13/7/1944), στην πόλη και γύρω από την πόλη ισχυρών φυλακίων στους δρόμους προς Αγρίνιο, Βόνιτσα και Άρτα.

Με την λήξη της μάχης, οι απώλειες των Γερμανών ανέρχονται σε 270 νεκρούς⁶²⁷ και 60 τραυματίες⁶²⁸. Υπήρχαν και ορισμένοι νεκροί χωροφύλακες εντός της Αμφιλοχίας. Ο ΕΛΑΣ είχε 80-85 νεκρούς, με τα ονόματα των περισσότερων να έχουν γίνει γνωστά⁶²⁹ και περίπου 85 τραυματίες⁶³⁰.

Μετά την μάχη, ο διοικητής της VIII Μεραρχίας του ΕΛΑΣ, στρατηγός Αυγερόπουλος στέλνει μήνυμα⁶³¹, προς τους αξιωματικούς και οπλίτες της VII Ταξιαρχίας, συγχαίροντάς τους για το θάρρος που επέδειξαν κατά τη διάρκεια της μάχης, ενώ παράλληλα από την Γερμανική πλευρά, ο Γενικός Στρατιωτικός Διοικητής Νοτιοανατολικής Ευρώπης Σμιτ Ρίχμπεργκ αναφέρει⁶³² πως ενώ οι επιθέσεις έναντι των γερμανικών μονάδων από τους αντάρτες αυξάνονται, μετά την επίθεσή τους κατά της Αμφιλοχίας, υποχώρησαν.

Δ) Άλλες μάχες

1^η Οκτωβρίου 1943 Μάχη Μακριάς Λόγκας

Τότε το 2/39 Σύνταγμα του ΕΛΑΣ μετακινήθηκε από Δρυμόνα Θέρμου στη θέση Στριγανιά-Λαμπιρή-Στρατιά. Ο Λόχος Διοικήσεως λαμβάνει πληροφορία πως Γερμανική διλοχία κινούνται προς Καλλιθέα με σκοπό να φτάσει στον Προύσο-Αντράνοβα. Η ηγεσία του ΕΛΑΣ είχε τους Γερόδημο, Σταθά, Βράχο, Γιώργο Κατσίμπα, Αιτωλό, Γεννάδιο και άλλους με ενισχύσεις από εφεδρικές δυνάμεις του ΕΛΑΣ από το Χαλίκι

⁶²⁷ <https://www.aixmi-news.gr/aitoloakarnania/amfiloxia/item/96591-i-maxi-tis-amfiloxias-to-1944>

⁶²⁸ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 386

⁶²⁹ Γεράσιμος Παπατρέχας, εφημ. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ* Αγρινίου, φ. 967,968 & 969, 7/1995 (Βλ. Παράρτημα 2.4)

⁶³⁰ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 386

⁶³¹ ο.π., σ. 386-387 (Βλ. Παράρτημα 1.10)

⁶³² 13^η Έκθεση, Ανώτατο Αρχηγείο της ομάδας Στρατιών Ένιλον, Τμήμα Άις Τσε/ΑΟ, Αριθμός Π000/1944, ΑΠΟΡΡΗΤΟΣ, Γενικό Αρχηγείο, 22/7/1944, ΔΕΛΤΙΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΧΘΡΟΥ, Έλληνες αντάρτες, Οι αντάρτικες μονάδες στην Ελλάδα από το βιβλίο του Θανάση Κακογιάννη, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 387 (Βλ. Παράρτημα 1.11)

Θέρμου υπό τον Κ. Ρισβά - Δασκαλάκη και την γύρω περιοχή⁶³³. Τα σχέδια ο Γ. Κατσιμπας τα έφτιαξε και αντάρτες πήραν θέσεις ώστε τα οπλοπολυβόλα να είναι σε πυρά διασταύρωσης. Όταν οι Γερμανοί εισήλθαν στην ενέδρα, ξεκίνησε η επίθεση. Η μάχη διήρκεσε ώρες, με αποτέλεσμα οι Γερμανοί να έχουν 30 νεκρούς και πολλούς τραυματίες και τελικά υποχώρησαν προς στο Αγρίνιο, όπου στο νεκροταφείο της πόλης έθαψαν κάποιους από τους νεκρούς του και άλλους στο Μεσολόγγι, μάλλον για να μην φανεί ο πραγματικός αριθμός των νεκρών τους⁶³⁴. Περιγραφή για την μάχη εκθέτει ο Γ. Παπαλάκης⁶³⁵.

1 Σεπτεμβρίου 1943, Μάχη Φονορέματος Πετροχωρίου-Σιταραλώνων

Εκείνη την εποχή, με την χρήση αυτοκινήτων, οι Γερμανοί μετακινούνταν στα χωριά Μακρυνείας και Θέρμου και σκότωναν όποιο ζωντανό έβρισκαν έξω στις αυλές των σπιτιών των κατοίκων, τα οποία μετέφεραν μετά στο Αγρίνιο και τα χρησιμοποιούσαν για φαγητό στα συσσίτιά τους. Αυτό ήταν κάτι που προκάλεσε αγανάκτηση στους κατοίκους. Στο Πετροχώρι επίσης ανάγκασαν περίπου τριάντα κατοίκους να φορτώσουν τα καπνά τους στα οχήματά τους και μετά τους συλλαμβάνουν, τους στέλνουν στην Αγία Τριάδα Θέρμου και μετά στο Αγρίνιο. Οι οργανώσεις του ΕΛΑΣ, με έδρα το Δρυμόνα, αποφάσισαν έτσι να χτυπήσουν τους Γερμανούς σε ενέδρα. Ο τόπος επιλογής ήταν το Φονόρεμα Πετροχωρίου στα Σιταράλωνα. Ο αρχηγός αυτός της επιχείρησης ήταν ο μόνιμος υπολοχαγός της Σχολής Ευελπίδων και πολεμιστή του Μακεδονικού μετώπου κατά την Γερμανική εισβολή το 1941, Θεόδωρος Αριστείδης Χαρώνης⁶³⁶, γιος του καθηγητή Μαθηματικών του γυμνασίου Θέρμου Αριστείδη Χαρώνη και της Αγρινιώτισσας Ελένης Παπαστράτου και γόνος της οικογένειας Χαρώνη με μεγάλη προσφορά στον πόλεμο του 1821. Ο ίδιος διοικούσε για την επερχόμενη μάχη 100 άνδρες⁶³⁷. Στην μάχη αυτή συμμετείχαν οι Δημήτρης Μαδιάς (Μεσολογγίτης) από την Παληοκαρυά Τριχωνίδα, Δημήτρης Σαμαράς (Ανινος) από την Κατούνα Ξηρομέρου και Ανδρέας Σταθόπουλος (Αχιλλέας)⁶³⁸. Οι αντάρτες διέθεταν μυδράλια, αυτόματα και επαναληπτικά όπλα, τύπου Μανλίχερ και Μάουζερ κυρίως για τη μάχη. Από τα γερμανικά αυτοκίνητα που κατευθύνθηκαν προς το Φονόρεμα, μόνο δύο χτυπήθηκαν, καθώς τα υπόλοιπα ακούγοντας την έναρξη της μάχης, γύρισαν πίσω στο Αγρίνιο. Σε ένα από τα δύο οχήματα, που βγήκε εκτός δημοσίου δρόμου και αναποδογύρισε, σκοτώθηκαν 5-6 Γερμανοί⁶³⁹. Ένας μόνο δραπέτευσε και βρήκε καταφύγιο σε μια καλύβα, μέχρι που οι αντάρτες τον σκότωσαν. Λόγω του φόβου για αντίποινα, οι κάτοικοι του Πετροχωρίου και των γύρω χωριών μάζεψαν τους νεκρούς Γερμανούς από τη μάχη, τους μετέφεραν σε κάρα και τους ενταφίασαν στο νεκροταφείο του Αγίου Θωμά. Έπειτα, ο Πετροχωρίτης δικηγόρος Σωκράτης Στίγκας, που ήταν γερμανομαθής, τοποθέτησε στη διασταύρωση Θέρμου-Πετροχωρίου μια πινακίδα στα γερμανικά, η οποία έγραφε ότι οι Γερμανοί στρατιώτες της μάχης ενταφιάστηκαν στο νεκροταφείο και επομένως υπεύθυνοι για το θάνατό τους ήταν οι αντάρτες και όχι οι κάτοικοι των χωριών⁶⁴⁰. Επομένως μετά τη μάχη, η φάλαγγα που ξεκίνησε από το Αγρίνιο για να επιτεθεί στο Πετροχώρι, μόλις αντίκρισαν τη πινακίδα, δεν προχώρησαν σε εκτελέσεις. Επίσης, γερμανικά αεροπλάνα που είχαν ξεκινήσει από το αεροδρόμιο Αγρινίου για να

⁶³³ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 316

⁶³⁴ ο.π., σ. 316-317

⁶³⁵ Γ. Παπαλάκης, εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ, φ. 977, 1995 (Βλ. Παράρτημα 3.29)

⁶³⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 385

⁶³⁷ ο.π.

⁶³⁸ ο.π., σ. 386

⁶³⁹ ο.π., σ. 387

⁶⁴⁰ ο.π., σ. 388

βομβαρδίσουν το Πετροχώρι, κατάφεραν μόνο να χαλάσουν λίγο τον καμπαναριό της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου, ο οποίος οικοδομήθηκε το 1945.

Πρώτο δεκαήμερο Σεπτεμβρίου 1943, 2^η Μάχη Γουρίτσας

Τον Σεπτέμβριο του 1943 στη Μυρτιά (Γουρίτσα) σημειώθηκε 2^η μάχη μεταξύ ΕΛΑΣ και Γερμανών. Στη μάχη αυτή συμμετείχαν ο Βασίλης Νικολόπουλος (Βράχος), ο Αντώνης Μπότσης (Μαχαίρας), υπολοχαγός από την Αμφιλοχία, ο Γιάννης Καραγιαννόπουλος από το Παναϊτώλιο κα⁶⁴¹. Την εποχή εκείνη γερμανικά αυτοκίνητα περνούσαν από το δρόμο Αργίνιο-Μυρτιά-Θέρμο προς τη Μακρυνεία και από τη Μακρυνεία έρχονταν στο Αργίνιο. Αυτό γίνονταν για τα τρόφιμα, που αρκετές φορές τα συγκέντρωναν από πλιάτσικο και για να πληροφορηθούν για τις κινήσεις των ανταρτών. Τότε το πρώτο δεκαήμερο του μήνα, ένα γερμανικό αυτοκίνητο έπεσε σε ενέδρα των ανταρτών, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν μερικοί και τρεις να τραυματισθούν και να πιαστούν αιχμάλωτοι. Αυτοί με τη συνοδεία του Καπετάν Βράχου, μεταφέρθηκαν στο Δρυμόνα, αρχηγείο του 39 Συντάγματος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ καθώς και το Φρουραρχείο⁶⁴².

5-6 Νοεμβρίου 1943, Μάχη Αγίου Βλασίου

Τότε οι Γερμανοί έκαναν επίθεση στον Άγιο Βλάση (έδρα 2/39 Συντάγματος). Στην μάχη συμμετείχαν 100 αντάρτες από το Λόχο διοικήσεως και το Λόχο Μηχανικού⁶⁴³. Η άμυνά τους οργανώθηκε στο ύψωμα του Αη-Γιάννη. Από τη μια πλευρά ένα μέρος της δύναμης με 1 πολυβόλο και 2 οπλοπολυβόλα και ένα άλλο μέρος παίρνει θέση στις παρυφές του χωριού υπό τον Βράχο με 2 οπλοπολυβόλα και 2 αντιαρματικά πολυβόλα⁶⁴⁴. Η μάχη ξεκινά στις 3 το μεσημέρι, όταν οι Γερμανοί έφτασαν στο Χάνι του Τσάκλα στον Άγιο Βλάσιο. Οι Γερμανοί παρότι έχασαν ένα άρμα μάχης από νάρκη και παρά τις βολές των αντιαρματικών όπλων, κατόρθωσαν με τα πυρά να αναγκάσουν τους αντάρτες να υποχωρήσουν. Τότε ο Β. Τσέλιος-Γεροδήμος διατάζει την ανατίναξη αποθήκης πυρομαχικών των ανταρτών, με όπλα που ήρθαν από Κεφαλονιά μέσω Αστακού-Λεπενούς. Στις 6 του μήνα, οι Γερμανοί έκαψαν τη Χούνη, τα Σιδηρά και τον Αγαλιανό και από τον Αγαλιανό κατευθύνθηκαν στην Επισκοπή Ευρυτανίας και προς τα Μυλωνέικα στον Ασπρόπυργο, όπου πυρπολήθηκαν και αυτά⁶⁴⁵. Οι αντάρτες κατέφυγαν στα χωριά Αλέστια και στην Αγία Παρασκευή.

6-7-8 Αυγούστου 1944, Μάχη Χαλικίου Θέρμου

Στις αρχές Αυγούστου 1944, οι γερμανικές δυνάμεις από το Θέρμο προωθήθηκαν από το βατό δρόμο Μέγα Δένδρο-Παχιά Μύλο-Μουτάφη-Σμύρτα-Άγιοι Απόστολοι Αετόπετρας προς την Αετόπετρα-Δρυμόνα-Κόκινα-Διάσελα-Κορομηλιές- Χαλίκι. Στο Δρυμόνα εκτέλεσαν 6 κατοίκους της περιοχής και κατά την επιδρομή στη Σμύρτα Αετόπετρας σκοτώθηκε από βολή όλμου ο Νικόλαος Α. Μαραγιάννης⁶⁴⁶. Στο βουνό Χαλίκι-Σαμάρι-Χαλικόβρυση-Τριανταφυλλιά υπήρχαν δυνάμεις του 42 Συντάγματος τους ΕΛΑΣ υπό τον καπετάν Περικλή (Γ. Χουλιάρη), Αράπη (Ηλία Μόσχο) και άλλους⁶⁴⁷. Όταν οι Γερμανοί έφτασαν στην στροφή του βουνού, οι αντάρτες τους επιτέθηκαν. Ένα ορειβατικό πυροβόλο των ανταρτών τους χτυπούσε από το ύψωμα Ξαθές του Νεροσύρτη και ανάγκασαν τους Γερμανούς να οπισθοχωρήσουν προς τις Κορομηλιές- Λειβάδι Ακρίδα. Οι Γερμανοί είχαν ένα νεκρό, αρκετούς τραυματίες και έχασαν πολλά μεταγωγικά ζώα. Την άλλη μέρα οι Γερμανοί έκαναν επίθεση κατά των ανταρτών από τρία σημεία, ένα ήταν στο Ξηροβούνι του βουνού Χαλικίου και άλλο στην Τριχιά Τριανταφυλλιάς. Έγινε απόπειρα περικύκλωσης των ανταρτών οι οποίοι

⁶⁴¹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αργίνιο, 2005, σ. 378-379

⁶⁴² ο.π., σ. 378

⁶⁴³ ο.π., σ. 460-461

⁶⁴⁴ ο.π., σ. 461

⁶⁴⁵ ο.π.

⁶⁴⁶ ο.π., σ. 368

⁶⁴⁷ ο.π.

υποχώρησαν προς Καστανιά-Πρόδρομο-Σκοπιά-Μεσοκώμη. Στην μάχη του Χαλικίου οι Γερμανοί είχαν 45 νεκρούς και τραυματίες ενώ οι αντάρτες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ 13 νεκρούς και πολλούς τραυματίες⁶⁴⁸ που τους μετέφεραν για νοσηλεία σε νοσοκομείο του ΕΛΑΣ στο Μεγάλο Χωριό, ενώ οι νεκροί ενταφιάσθηκαν στο νεκροταφείο Μεσοκώμης⁶⁴⁹. Στην Τριχιά Τριανταφυλλιάς στο πλευρό των ανταρτών συμμετείχε και ένας Ιταλός πολυβολητής⁶⁵⁰, ο οποίος χτυπούσε τους Γερμανούς και μια ομάδα ταγματасφαιλιτών που τους συνόδευαν. Αξιοσημείωτο είναι πως την ίδια εποχή, ο ΕΛΑΣ αποκρούει την προέλαση των Γερμανών στη Χούνη και τους αναγκάζουν να οπισθοχωρήσουν στο Αγρίνιο.

Αρκετές συγκρούσεις σημειώνονται μεταξύ των ανταρτών του ΕΛΑΣ και των Γερμανών αλλά και των συνεργατών από τον Απρίλιο έως τον Αύγουστο του 1944. Στις 1 Απριλίου 1944, σε επιχείρηση έξω από το Αγρίνιο, οι αντάρτες πιάνουν αιχμαλώτους 6 ταγματасφαιλίτες⁶⁵¹. Στις 15 του ίδιου μήνα, μετά την εκτέλεση 120 πατριωτών την Μεγάλη Παρασκευή, εφεδροελασίτες συγκρούονται πάλι με το Τάγμα Ασφαλείας, προξενώντας του μεγάλες απώλειες και κάνοντας το να τραπεί σε φυγή ενώ την ίδια μέρα, αντάρτες από το Ξηρόμερο χτυπούν ταγματасφαιλίτες και Γερμανούς στο χωριό Τρύφου στο Ξηρόμερο, προξενώντας στον αντίπαλο 4 νεκρούς, 6 τραυματίες και πιάνοντας έναν αιχμάλωτο⁶⁵². Στις 23 Απριλίου, εδεφροελασίτες χτυπούν Γερμανούς και ταγματасφαιλίτες στο χωριό Μύτικας στο Ξηρόμερο με ανεξακρίβωτες απώλειες για την δεύτερη πλευρά⁶⁵³. Στις 27 του Μήνα, ένα εξοπλισμένο καΐκι δέχτηκε επίθεση στο Μοναστηράκι Φωκίδας κοντά στην Ναύπακτο από τμήμα ανταρτών και μια γερμανική τορπιλάκατος το βοήθησε να ρυμουλκήσει στην Πάτρα⁶⁵⁴. Στις 1 Μαΐου 1944, στο Μακρυνόρος, στο δρόμο Αμφιλοχίας-Αγρινίου, ο ΕΛΑΣ χτυπά 3 γερμανικά αυτοκίνητα, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 2 Γερμανοί⁶⁵⁵. Στις αρχές του ίδιου μήνα, δυνάμεις του ΕΛΑΣ συγκρούονται με τους Γερμανούς στη θέση Αμπάρια Παναιτωλίου, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ο αξιωματικός Σιαφάκας και να τραυματισθεί ο επίσης αξιωματικός και δάσκαλος στο επάγγελμα, Τάκης Παπαϊωάννου⁶⁵⁶. Στις 12 Μαΐου, πάλι στο Μακρυνόρος, τμήμα του 2/39 Συντάγματος χτυπά γερμανική φάλαγγα, προξενώντας στους Γερμανούς 2 νεκρούς και 6 τραυματίες και αρκετά όπλα και πυρομαχικά τους πάρθηκαν ως λάφυρα από τους αντάρτες⁶⁵⁷. Στις 22 με 23 Μαΐου τμήματα της VII Ταξιαρχίας χτύπησαν πομπή 4 γερμανικών αυτοκινήτων στο Μακρυνόρος. Οι Γερμανοί είχαν 62 νεκρούς και τραυματίες⁶⁵⁸ και οι ενισχύσεις που θα λαμβάνανε από την Άρτα αποκρούστηκαν επίσης. Στις 30 Μαΐου τμήμα του 2/39 Συντάγματος κάνουν επίθεση στο χωριό Στάμνου Αμφιλοχίας σε τμήμα ταγματасφαιλιτών, με αποτέλεσμα οι δεύτεροι να έχουν 7 νεκρούς, μεταξύ τους ένας ταγματάρχης και ένας λοχαγός και 15 τραυματίες⁶⁵⁹. Για μάχες του ΕΛΑΣ κάνει αναφορά και ο Γ. Παπαλάκης:

⁶⁴⁸ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 369

⁶⁴⁹, ⁶⁵⁰ ο.π.

⁶⁵¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 291

⁶⁵² ο.π.

⁶⁵³ ο.π., σ. 333

⁶⁵⁴, ⁶⁵⁵ ο.π.

⁶⁵⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 463

⁶⁵⁷ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 333

⁶⁵⁸ Συλλογικό, *Στ' Άρματα Στ' Άρματα, Το Χρονικό του Αγώνα – Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης*, σ. 379

⁶⁵⁹ Γ. Παπαλάκης, εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ, φ. 979, 1995

«Στις 5.6.1944 αντάρτες του 36 Συντάγματος χτύπησαν στο 5^ο χιλιόμετρο, του δρόμου Αγρινίου-Αμφιλοχίας, κοντά στο χωριό Ελαιόφυτο μια γερμανική μοτοσυκλέτα, μια κούρσα με αξιωματικούς και τρία αυτοκίνητα με στρατιώτες. Ανατινάχθηκε η κούρσα με 4 αξιωματικούς νεκρούς, στρατιώτες νεκροί και τραυματίες 12. Απώλειες των ανταρτών ένας νεκρός και δύο τραυματίες.»⁶⁶⁰

Στις 2 Ιουνίου 1944 δύναμη Γερμανών εισβάλλει στο χωριό Βελβίνα Ναυπακτίας. Έρχεται σε σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ με αποτέλεσμα οι Γερμανοί να έχουν 1 νεκρό και οκτώ τραυματίες και αρκετό πολεμικό υλικό, μεταξύ αυτών ένα όπλο και πολλά βλήματα να πέσουν στα χέρια των ανταρτών⁶⁶¹. Στις 6 του μήνα, διμοιρία ανταρτών χτυπά γερμανικό τμήμα στο χωριό Γαβρολίμνη. Οι Γερμανοί είχαν πολλές απώλειες ενώ ο ΕΛΑΣ μόνο 5 νεκρούς⁶⁶². Στις 8 του μήνα, τμήμα του 36 Συντάγματος στήνει ενέδρα σε γερμανική αμαξοστοιχία στο δρόμο Ναυπάκτου – Μεσολογγίου, αφού πρώτα έκοψαν τις τηλεφωνικές γραμμές, με αποτέλεσμα οι Γερμανοί να έχουν 65 νεκρούς και τραυματίες⁶⁶³. Στις 9, άνδρες του 36 Συντάγματος, στη θέση Συκιά, στο δρόμο Αγρινίου-Μεσολογγίου, χτυπούν γερμανικά αυτοκίνητα, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ένας Γερμανός και να αποκομίσουν οι αντάρτες πέντε αυτόματα και δέκα οπλοπολυβόλα⁶⁶⁴. Στις 10, αντάρτες του μηχανικού ανατινάζουν ένα τμήμα του δρόμου Μεσολογγίου-Ναύπακτου, στη θέση Κακιά Σκάλα, με αποτέλεσμα να παρεμποδίσουν τη διακίνηση γερμανικών στρατευμάτων⁶⁶⁵. Στις 16, ο ΕΛΑΣ υπερασπίζει φυλάκιο του στο Μακρυνόρος από απόπειρα περικύκλωσής του από 50 Γερμανούς⁶⁶⁶. Οι κατακτητές είχαν 5 νεκρούς και υποχώρησαν. Στις 17, 200 Γερμανοί κατευθύνονται στο χωριό Ξεροπήγαδο για να χτυπήσουν τους αντάρτες, αλλά εφεδρικά τμήματα του ΕΛΑΣ, με απώλεια ένα τραυματία, τους κάνουν να οπισθοχωρήσουν⁶⁶⁷. Στις 20, 150 Γερμανοί με βαρύ οπλισμό επιχειρούν να περάσουν τη γέφυρα του Μόρνου, αλλά δύναμη ανταρτών τους ανέκοψαν την και τους αναγκάζουν να γυρίσουν στη Ναύπακτο, με απώλειες 32 νεκρούς και τραυματίες⁶⁶⁸. Στις 27, νέα γερμανική δύναμη από τη Ναύπακτο, μεγέθους 600 ανδρών πραγματοποιεί επιχείρηση προς το χωριό Καστράκι όπου λεηλάτησαν και έκαψαν αρκετά σπίτια, μέχρι που τμήμα του ΕΛΑΣ τους επιτίθεται και τους κάνει να αποχωρήσουν με βαριές απώλειες⁶⁶⁹. Επίσης στα τέλη Ιουνίου 1944, υπονομεύεται ο δρόμος Μαχαιρά – Μπαμπίνη στο Ξηρόμερο με νάρκες και ανατινάσσεται γερμανικό αυτοκίνητο, σκοτώνοντας επτά στρατιώτες⁶⁷⁰. Στις 1 Ιουλίου, ισχυρή δύναμη του 36 Συντάγματος μαζί με εφεδρικούς του ΕΛΑΣ χτυπούν Γερμανούς και ταγματσοφάλαγγες στη Ναύπακτο⁶⁷¹. Οι τελευταίοι έχοντας πολλές απώλειες και επομένως με καΐκια κατευθύνονται στην Πάτρα. Εκεί ανασυγκροτούν τις δυνάμεις τους και καταλαμβάνουν αργότερα τη Ναύπακτο. Στις 2 Ιουλίου, στη θέση Γαβρολίμνη, ο ΕΛΑΣ χτυπά φάλαγγα τεθωρακισμένων αυτοκινήτων συνοδευόμενη από μοτοσυκλέτες⁶⁷². Οι Γερμανοί

⁶⁶⁰ Γ. Παπαλάκης, εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ, φ. 979, 1995

⁶⁶¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 335

⁶⁶², ⁶⁶³ ο.π.

⁶⁶⁴ ο.π., σ. 336

⁶⁶⁵ ο.π., σ. 335

⁶⁶⁶ ο.π., σ. 336

⁶⁶⁷ ο.π., σ. 335

⁶⁶⁸, ⁶⁶⁹ ο.π.

⁶⁷⁰ ο.π., σ. 336

⁶⁷¹ ο.π., σ. 335-336

⁶⁷² ο.π., σ. 336-337

οπισθοχωρούν στο Μεσολόγγι με βαριές απώλειες, ενώ ο ΕΛΑΣ είχε μόνο ένα νεκρό. Στις 5 Ιουλίου, τμήματα των 36 και 2/39 Συνταγμάτων, πραγματοποιούν νυχτερινή επίθεση κατά γερμανικής φρουράς στο Καινούριο, σε μικρή απόσταση από το Αγρίνιο, με αποτέλεσμα οι Γερμανοί να υποστούν πολλές απώλειες ενώ ο ΕΛΑΣ μόνο 2 νεκρούς⁶⁷³. Αυτό έφερε ως αποτέλεσμα οι Γερμανοί και το Τάγμα Ασφαλείας στο Αγρίνιο να εντείνουν την τρομοκρατία στην πόλη με τον περιορισμό της κυκλοφορίας και την αύξηση των δυνάμεων των φρουρών, των φυλακίων και των περιπόλων. Στις 25 Ιουλίου, ο ΕΛΑΣ εμποδίζει έξοδο μεγάλης δύναμης ταγματасφαλιτών από την Ναύπακτο, προξενώντας τους 30 απώλειες⁶⁷⁴. Στις αρχές Αυγούστου 1944, τμήμα του 24 Συντάγματος, δίνει μάχη με τους Γερμανούς στο βουνό Περγαντί στο Ξηρόμερο, προξενώντας τους 27 απώλειες σε νεκρούς και τραυματίες και αποκομίζοντας τηλεπικοινωνιακό υλικό και 100 ζωντανά και έχοντας μόνο 6 νεκρούς και 8 τραυματίες⁶⁷⁵. Τέλος, στις 23 του μήνα, ο ΕΛΑΣ για άλλη μια φορά στο Μακρυνόρος, καταστρέφει 5 αυτοκίνητα και 2 κάρα, προξενώντας στους Γερμανούς 35 νεκρούς και τραυματίες⁶⁷⁶.

ΕΚΤΕΛΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΤΩΝ

Οι Γερμανοί, προκειμένου εκδικηθούν τους στρατιώτες τους που σκοτώνονταν τόσο σε ενέδρες των ανταρτών, όσο και σε κανονικές μάχες αλλά και για να τρομοκρατήσουν τον λαό της Αιτωλοακαρνανίας και να κάμψουν το αντιστασιακό του φρόνημα, να τον έχουν δηλαδή ταπεινό, νομιμόφρονα και κάτω από τον έλεγχό τους, προέβησαν σε αντίποινα, δηλαδή σε εκτελέσεις ανθρώπων που ανήκαν στον άμαχο πληθυσμό, τουλάχιστον πέντε με δέκα άτομα για τη ζωή κάθε Γερμανού αξιωματικού και οπλίτη (κάτι φυσικά που γίνονταν και σε άλλες κατεχόμενες ευρωπαϊκές χώρες, ορισμένες φορές και με περισσότερα άτομα για κάθε νεκρό Γερμανό). Τέτοια αντίποινα είναι τα εξής:

Α) Οι 120 της Μεγάλης Παρασκευής

Προτού εισέλθουμε στο κυρίως θέμα, είναι ανάγκη η εξιστόρηση των γεγονότων πριν την εκτέλεση.

Λίγες ημέρες πριν, στις 9 Απριλίου 1944, που ήταν Κυριακή των Βαΐων, σημειώθηκε ένα σαμποτάζ στο σημείο διέλευσης μεταξύ των χωριών Στάμνα και Αγγελοκάστρου. Υπήρχαν πληροφορίες πως μια γερμανική αμαξοστοιχία θα μετακινούνταν από Κρουονέρι-Μεσολόγγι προς Αγρίνιο, μεταφέροντας πολεμικό υλικό, όπως βενζίνη αεροπλάνων για στούκας⁶⁷⁷. Στο σημείο λοιπόν μεταξύ Στάμνα και Αγγελοκάστρου, η αμαξοστοιχία αυτή χτυπήθηκε από ομάδα 100 ανταρτών, ανάμεσά τους και άνδρες του Γιώργου Βονόρτα, του γνωστού Αιτωλού⁶⁷⁸. Η επίθεση στέφθηκε με επιτυχία. Ολόκληρη

⁶⁷³ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 337

⁶⁷⁴ ο.π., σ. 391

⁶⁷⁵ ο.π., σ. 400

⁶⁷⁶ ο.π.

⁶⁷⁷ ο.π., σ. 308 & Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 463

⁶⁷⁸ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 308

η αμαξοστοιχία καταστράφηκε. Οι αντάρτες είχαν μόνο έναν τραυματία, ενώ οι Γερμανοί είχαν 8 τραυματίες και 12 νεκρούς, ανάμεσά τους και ένα ταγματάρχη των SS⁶⁷⁹. Ακολούθησε η αρπαγή πολεμικού υλικού ως λάφυρα. Εκτός από αυτό, πιάστηκαν ως αιχμάλωτοι Γερμανοί αξιωματικοί, τους οποίους προώθησε ο ΕΛΑΣ στον Δρυμόνα. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας, σημειώθηκαν στην Ερμίτσα συγκρούσεις μεταξύ ανταρτών – της ΟΠΛΑ και του εφεδρικού ΕΛΑΣ - και ανδρών του Τάγματος Ασφαλείας, όπως εξηγεί ο Χρ. Δ. Σχισμένος⁶⁸⁰. Παράλληλες συγκρούσεις ΕΛΑΣιτών και περιπόλους ταγματасφαλιτών σημειώθηκαν και στο Πάρκο Παπαστράτου και στη Πλατεία Καραπανέικα στο Αγρίνιο, με το τάγμα να υπέστη βαριές απώλειες.

Την επόμενη ημέρα, στις 10 του μήνα, Μεγάλη Δευτέρα, πραγματοποιείται κλοιός των Γερμανών στο Παναιτώλιο. Εκεί, ο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, είχε μεγάλη οργάνωση, στην οποία συμμετείχαν τα αδέρφια Νικολόπουλοι, ο Κώστας (Ελατος), καθηγητής που έδρασε στο Ξηρόμερο, ο Νίκος (Φίδαρης), γιατρός, και ο Βασίλης (Βράχος), δάσκαλος, που έδρασε στο αντάρτικο Ναυπακτίας. Στις 12 το μεσημέρι εκείνης της ημέρας, οι Γερμανοί περικλείουν το χωριό από όλα τα σημεία. Μια φάλαγγα ερχόμενη από το Αγρίνιο, αραιώσε μόλις έφτασε στην Ερμίτσα, αποκλείοντας το χωριό από βορρά και δύση⁶⁸¹. Μια δεύτερη από Καινούργιο, αραιώσε στην περιοχή του Πολίτη, συμπληρώνοντας τον κλοιό βορειοανατολικά⁶⁸². Μερικοί στρατιώτες της δεύτερης φάλαγγας αναπτύχθηκαν πιο κάτω στη λίμνη, στο δρόμο προς τα ψαράδικα, πραγματοποιώντας τον κλοιό νότια. Κάποιοι άλλοι κινήθηκαν από δυτικά στην εθνική οδό στα ανατολικά προς τη λίμνη. Μερικά εμπόδια έμειναν στο δυτικό μέρος. Οι Γερμανοί, πριν κάνουν στενό το κλοιό, χτένιζαν τις περιοχές γύρω και εξωθούσαν κατοίκους στο κέντρο. Έχοντας ολοκληρώσει τη συγκέντρωση, οι Γερμανοί προχώρησαν σε συλλήψεις, όπως ενός Χαραλαμπάκη, τον οποίο κατηγορούσαν ως κομμουνιστή⁶⁸³. Επικρατούσαν φόβοι για ομαδική εκτέλεση, καθώς οι Γερμανοί είχαν στήσει 40 πολυβόλα (ένα μέτρο το καθένα) στραμμένα στο πλήθος⁶⁸⁴. Κατά τη διάρκεια του κλοιού, τραυματίστηκε η Πηνελόπη Σακαριώτη, η οποία ήταν μέλος της ΕΠΟΝ⁶⁸⁵ και σκοτώθηκαν οι Μάνθος Δημόπουλος⁶⁸⁶ και ο Κώστας Δ. Μπαλτάκος⁶⁸⁷. Ωστόσο, υπήρχαν αρκετά άτομα που κατόρθωσαν να διαφύγουν από τον κλοιό, μερικοί από δαύτους διασώθηκαν μέσω βάρκας⁶⁸⁸.

Οι Γερμανοί μπροστά σε αυτή την κατάσταση, καταφεύγουν στην γνωστή μέθοδο των αντιποίνων, ελπίζοντας έτσι να τρομοκρατήσουν τον κόσμο του Αγρινίου και της γύρω περιοχής. Ως αιτία των εκτελέσεων θα θεωρήσουν το σαμποτάζ του τρένου μεταξύ Στάμνας και Αγγελοκάστρου. Στις αποφάσεις τους, εμπλέκουν τα γεγονότα στο Παναιτώλιο και καθόλου όσα έγιναν στο Τάγμα Ασφαλείας. Εκείνες τις ημέρες, στις φυλακές της Αγίας Τριάδας, ήταν στοιβαγμένοι πατριώτες, αρκετοί αγωνιστές της Αντίστασης, από το Αγρίνιο, την Κατούνα, τον Άγιο Κωνσταντίνο, το Παναιτώλιο και

⁶⁷⁹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 308

⁶⁸⁰ Μαρτυρία Χρ. Δ. Σχισμένου (14/7/2000) από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 47-49 (Βλ. Παράρτημα 4.6)

⁶⁸¹ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 59

⁶⁸² ο.π.

⁶⁸³ ο.π., σ. 64

⁶⁸⁴ ο.π., σ. 65

⁶⁸⁵ ο.π., σ. 92

⁶⁸⁶ Μαρτυρία Παναγιώτη Δημ. Ντζάλα (Παναιτώλιο, 9/4/2001) από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 94-95 (Βλ. Παράρτημα 4.7)

⁶⁸⁷ Μαρτυρία Θεόδωρου Λειβαδίτη (Παναιτώλιο, 20/10/2003), από ο.π., σ. 99-100 (Βλ. Παράρτημα 4.8)

⁶⁸⁸ Μαρτυρία Διον. Παλούμπα από ο.π., σ. 116-118 (Βλ. Παράρτημα 4.9)

γενικά από τα χωριά της ευρύτερης περιοχής, καθώς και 23 από την Κρουοπηγή Πρέβεζας που έφεραν στο Αγρίνιο. Σύμφωνα με κάποιους, κυμαίνονταν στους 450⁶⁸⁹, ανάμεσά τους και ο Κατωπόδης, ταγματάρχης του ΕΛΑΣ από τη Λευκάδα.

Το βράδυ της Μεγάλης Πέμπτης φτάνουν στις φυλακές οι πρώτες πληροφορίες περί εκτέλεσης 60 ατόμων το πρωί της Μ. Παρασκευής. Σύμφωνα με τον Νίκο Κανή: «*Τη Μ. Πέμπτη το βραδάκι ήλθε στις φυλακές ο ταγματασφαλίτης Σταύρος Σταυρόπουλος, με τον οποίο ήμασταν γείτονες και παιδικό φίλο, με κάλεσε στο προαύλιο των φυλακών και μου είπε, “Νίκο, αύριο πρωί θα γίνουν εκτελέσεις, όπως πληροφορήθηκα, και θα εκτελέσουν εξήντα φυλακισμένους. Δεν γνωρίζω, Νίκο, αν θα είσαι μέσα στους 60, κάμε ό,τι είναι δυνατόν, για να με διαγράψεις”, “Καλά”, είπε, “θα κάμω ό,τι μπορώ” και έφυγε.*»⁶⁹⁰. Όμως αργότερα, αυτή η απόφαση ανατρέπεται και ο αριθμός ανεβαίνει στους 120. Για τα αντίποινα και τον αριθμό των κρατουμένων που προορίζονταν για εκτέλεση, είχαν συζητήσει και αποφασίσει μαζί οι Γερμανοί και οι αξιωματικοί του Τάγματος Ασφαλείας Αγρινίου. Όπως εξηγεί ο Σπύρος Γερομυλάτος, αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης: «*Και σκέφθηκαν και αποφάσισαν και εξετέλεσαν από κοινού και εκ συμφώνου το έγκλημα που έδειξε και στη πόλη και στη περιοχή του, την απόθμενη εγκληματικότητα των δυνάμεων που ήθελαν να κυριαρχήσουν και εκείνων που τους αποδέχονταν και βρίσκονταν στο πλευρό τους πολέμοι του λαού μας.*»⁶⁹¹. Οι ταγματασφαλίτες, στο ζήτημα για τους μελλοθάνατους συμμετείχαν γιατί και αυτοί είχαν δεχτεί χτυπήματα από τους αντάρτες. Σημαντικό είναι πως τα ξημερώματα της Μ. Παρασκευής, ο διοικητής του τάγματος, ο Άγγελος Κέντρος, παραιτήθηκε, λόγω του ότι δεν επιθυμούσε να συμμετάσχει στις εκτελέσεις⁶⁹². Επομένως, συνελήφθη και στάλθηκε στο Χαϊδάρι⁶⁹³ και τη θέση του πήρε ο υποδιοικητής του, ο Τολιόπουλος από την Υπάτη⁶⁹⁴.

Σύμφωνα με τον Γεράσιμο Σπ. Γερομυλάτο, «*Σε κοινή σύσκεψη Γερμανών και Ταγματασφαλιτών, στα γραφεία της Γκεστάπο στο Αγρίνιο, αποφασίστηκε η εκτέλεση ομήρων που ήταν φυλακισμένοι στις φυλακές της Αγίας Τριάδας. Οι Γερμανοί πρότειναν τον αριθμό των 60. Ύστερα όμως από πιεστικές προτροπές των Ταγματασφαλιτών ο αριθμός ορίστηκε να είναι 120.*»⁶⁹⁵. Ωστόσο, είναι άξιο αναφοράς πως οι νεκροί Γερμανοί στο σαμποτάζ της Στάμνας – Αγγελοκάστρου ήταν 12 και επειδή οι ίδιοι όταν πρόκειται για αντίποινα εφάρμοζαν την πολιτική 10 ανά 1, δηλαδή 10 Έλληνες για κάθε νεκρό Γερμανό, οπότε και οι Γερμανοί πρέπει να συναποφάσισαν μαζί με τους συνεργάτες τους για τον αριθμό 120. Εκτός από αυτό, αλλά πέρα και από τους νεκρούς, ήταν και ένας στρατηγός τους, που καταγόταν από την ιδιαίτερη πατρίδα του Χίτλερ και είχε πιαστεί αιχμάλωτος από τους αντάρτες στο Αγγελόκαστρο⁶⁹⁶.

Ακολουθεί εξιστόρηση από τον Θ.Μ. Πολίτη. Οι εκτελέσεις ξεκινούν τα χαράματα της 14 Απριλίου 1944. Στις 4:45 το πρωί, πηγαίνει στο προαύλιο των φυλακών, ο Γερμανός λοχίας Καρλ Βέρνερ, συνοδευόμενος από ομάδα εθελοντών ταγματασφαλιτών. Οι πρώτοι που οδηγούνται στη εκτέλεση είναι 3. Είναι ο Πάνος Σούλος, ο Χρήστος

⁶⁸⁹ Αφήγηση Θ. Μ. Πολίτη, εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Αγρινίου, φ. 912, 12/4/1994

⁶⁹⁰ Μαρτυρία Νίκου Κανή (Αγρίνιο 20/2/2001) από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 176

⁶⁹¹ Κείμενο Σπύρου Γερολυμάτου, εφημ. ΑΥΓΗ & ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Αγρινίου, 18-4-1964

⁶⁹² Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάρμπεης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτεμβρίου 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985, σ. 15

⁶⁹³ Γιώργος Δημ. Μόσχος, *Η Πάτρα στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις ΠΗΚΡΑΜΕΝΟΣ, Πάτρα, Ιούλιος 2016, σ. 245

⁶⁹⁴ Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάρμπεης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτεμβρίου 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985, σ. 15

⁶⁹⁵ Γερ. Σπ. Γερολυμάτος, *Δρόμοι που γράφουν Ιστορία*, Εκδόσεις Δ. Μαυρομάτη, 1994, σ. 54

⁶⁹⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 279

Σαλάκος και ο Αβραάμ Αναστασιάδης. Εδώ, προστίθεται και αφήγημα από τον Νίκο Κανή:

«Περίπου στις 5 το πρωί, ένας Γερμανός με έναν Ταγματасφαλίτη άνοιξαν την πόρτα του κελιού μου και ο Γερμανός είπε σπαστά: Χρήστος Σαλάκος, λους-λους. Πετάχτηκε ο Σαλάκος και απευθυνόμενος προς εμάς είπε: “Αδέλφια, ξέρω που με πάνε. Θα πεθάνω σαν Έλληνας”. Περίπου κατά τον ίδιον τρόπο, όπως άκουσα μετά, πήραν από τα κελιά τους και τους άλλους δύο, Αναστασιάδη και Σούλο. Και ενώ οι τρεις έφευγαν είπαν στους άλλους: “Για σας παιδιά, χαιρετισμούς στους δικούς μας”»⁶⁹⁷

Με σπρωξιές, βρισιές και κλωτσιές τους ανεβάζουν σε φορτηγό αυτοκίνητο. Το όχημα τους οδήγησε στην Πλατεία Μπέλλου (σήμερα Πλατεία Δημοκρατίας). Πρώτος κατέβηκε ο Αναστασιάδης τον οποίον είχαν στα χέρια τους δύο Γερμανοί⁶⁹⁸. Προχώρησαν στο φανοστάτη που βρισκόταν στη νοτιοδυτική πλευρά της πλατείας. Πέρασαν μαξιλαροθήκη στο κεφάλι του και το ανεβάζουν στο σκαμνί. Περνούν την θηλιά στο λαιμό του, αφού πρώτα δένουν το σκοινί από το σιδερένιο στεφάνι του φανοστάτη. Ύστερα, δίνουν κλωτσιά στο σκαμνί. Δεύτερος ήταν ο Σούλος, ο οποίος ο συνοδευόμενος από μικτή ομάδα, λόγω ενίσχυσης από τους εθελοντές ταγματасφαλίτες, κρεμάστηκε σε φανοστάτη στη νοτιοανατολική πλευρά της πλατείας⁶⁹⁹. Τελευταίος ήταν ο Σαλάκος, ο οποίος οδηγήθηκε σε ένα φανοστάτη στη βορειοανατολική πλευρά. Στο σκοτάδι ο Σαλάκος αναγνώρισε τον αρχηγό της ομάδας των βοηθών ταγματасφαλιτών, τον επιλοχία (μετέπειτα ανθυπολοχαγό) Φώτη Γεωργόπουλο⁷⁰⁰. Ο Σάλακος αναφωνεί “Θα με εκδικηθεί ο λαός του Αγρινίου, Ζήτω το ΕΑΜ, Ζήτω η Ελλάδα”⁷⁰¹. Ο Γεωργόπουλος αντέδρασε λέγοντας “Σκάσε παλιοκάθαρμα” και τραβάει το σκαμνί, ενώ οι άλλοι τσολιάδες έστρεψαν τα νότια προς την κολώνα για να μη βλέπουν⁷⁰².

Στο μεταξύ στις φυλακές της Αγίας Τριάδας διαδραματιζόνταν άλλα γεγονότα. Αρχικά ο αρχιφύλακας των Ταγματасφαλιτών διατάζει όλους τους φυλακισμένους να βγάλουν τα ρούχα τους, ώστε να μείνουν με τα εσωτερικά παντελόνια τους και να βγουν έξω⁷⁰³. Αυτό γινόταν για να γίνει έρευνα στα ρούχα τους, μήπως βρουν κρυμμένα μαχαίρια, ξυράφια ή σουγιάδες, αλλά και πιθανόν για να τους σπάσουν το ηθικό. Όταν η έρευνα έληξε, ο αρχιφύλακας διατάζει τους κρατουμένους να ντυθούν και να είναι έτοιμοι.

Στις 6 το πρωί, καταφθάνει πάλι ο λοχίας Βέρνερ με τους ταγματасφαλίτες στο χώρο των φυλακών⁷⁰⁴. Διατάζει τους κρατουμένους να μουν σε γραμμή, με το πρόσωπο στραμμένο προ της πόρτας του κτηρίου των φυλακών. Στο κεφαλόσκαλο της πόρτας εμφανίζονται δύο Γερμανοί αξιωματικοί των SS, ο υπολοχαγός Δ. Μπλέσσας⁷⁰⁵ που ήταν σύνδεσμος μεταξύ Γερμανών και αξιωματικών του τάγματος και ο διερμηνέας Δούλβαρης⁷⁰⁶, με συνοδεία λίγων Γερμανών και ταγματасφαλιτών οπλιτών. Στη

⁶⁹⁷ Μαρτυρία Νίκου Κανή (Αγρίνιο 20/2/2001) από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 177

⁶⁹⁸ Αφήγηση Θ. Μ. Πολίτη από ο.π., σ. 162

⁶⁹⁹ ο.π.

⁷⁰⁰ Αφήγηση Θ. Κακογιάννη από Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 322

⁷⁰¹, ⁷⁰² ο.π.

⁷⁰³ Αφήγηση Θ. Μ. Πολίτη, εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Αγρινίου, φ. 912, 12/4/1994

⁷⁰⁴ ο.π.

⁷⁰⁵ ο.π. & “Καρφί, σφουρί, βασανιστής και μέγας καταδότης, ο Μπλέσσας ο εκτελεστής, Ιούδας ο προδότης!” από Παντελής Στ. Αναστασιάδης, *ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΚΡΕΜΑΣΜΕΝΩΝ*, Αγρίνιο, Μεγάλη Παρασκευή 14-4-1944, Εκδόσεις ΙΒΥΚΟΣ, Αγρίνιο, 2000, σ. 125

⁷⁰⁶ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 164

συνέχεια ένας Γερμανός αξιωματικός διαβάζει σε όλους τη διαταγή για την εκτέλεση 120 φυλακισμένων ως αντίποινα. Το κείμενο είναι το εξής:

ΑΝΑΚΟΙΝΩΝΙΣ (BEKANNTMACHUNG)

Την 9^{ην} Απριλίου 1944 ο εκ Μεσολογγίου προς Αγρίνιον κατευθυνόμενος σιδηροδρομικός συρμός υπέστη βορείως της Σταμνάς επίθεση κομμουνιστικών συμμοριών και επιρπολήθη. Γερμανοί στρατιώτες και συνταξιιδέοντες Έλληνες πολίται εφονεύθησαν ή ετραυματίσθησαν, τραυματισμένοι Γερμανοί στρατιώται εφονεύθησαν ή απήχθησαν ανάνδρως.

Ως αντίποινα των ύπουλων τούτων πράξεων, αίτινες πλήττον αφενός τον Γερμανικόν Στρατόν και αφ' ετέρου τους ειρηνικούς κατοίκους, ελήφθησαν και εξετελέσθησαν τα κάτωθι μέτρα:

1) Σήμερον 120 κομμουνισταί εκχωρίων κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής και εκ Παναγιωλίου, οίτινες, ως διεπιστώθη, έλαβαν μέρος εμμέσως ή αμέσως εις την εν λόγω πράξιν, ετυφεκίσθησαν ή απηγχονίσθησαν εν Αγρίνιω.

2) Εις Σταμνάν και Παναγιώλιον ορισμένος αριθμός οικιών εις τας οποίας είχαν διαμείνει συμμορίται ή ανευρέθησαν εν αυταίς όπλα και πυρομαχικά, κατεστράφη.

3) Δέκα χωριά, εξ' ών προήρχοντο οι λησταί, ή τα οποία κείνται κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής υποχρεώθησαν εις την καταβολήν μεγάλης χρηματικής ποινής.

Εις περίπτωσιν επαναλήψεως, όλα τα χωριά, άτινα κείνται παρά την σιδηροδρομικήν γραμμήν, ως εκείνα ων οι κάτοικοι λαμβάνουν μέρος εις απόπειρας, θα καταστραφούν και οι άνω των 16 ετών άρρενες κάτοικοι αυτών θα υποβληθούν εις αντίποινα.

14 Απριλίου 1944

Ο Στρατιωτικός Διοικητής
Των Γερμανικών μονάδων Ηπείρου

BEKANNTMACHUNG

Am 9. 4. 44 ist der von Messolongion nach Agrinion fahrende Eisenbahnzug nördlich Stamma von kommunistischen Bänden überfallen und in Brand gesetzt worden. Dabei sind eine Anzahl deutscher Soldaten und mitreisender Griechen getötet bzw. verwundet worden. Verwundete Soldaten wurden hingemordet und verschleppt. Die zur Hilfeleistung eingesetzte Truppe ist in der Gegend von Panetolion beschossen worden.

Zur Sühne dieser hinterhältigen, sowohl die deutsche Wehrmacht als die friedliche Bevölkerung treffenden Taten sind folgende Massnahmen durchgeführt worden:

- 1.) Heute sind in Agrosman 120 Kommunisten aus Ortschaften an der Bahnstrecke und Panetolion, deren unmittelbare oder mittelbare Beteiligung festgestellt worden ist, erschossen bzw. erhängt worden.
- 2.) In Stamma und Panetolion sind eine Anzahl von Häusern, in denen Bandenangehörige gewohnt haben oder Waffen und Munition vorgefunden worden ist, vernichtet worden.
- 3.) 10 Ortschaften, aus denen Bandenangehörige stammen oder die an der Bahnstrecke liegen, sind mit hohen Geldbussen belegt worden.

Im Wiederholungsfalle werden alle Ortschaften an der Bahnstrecke und solche, deren Bewohner sich an Angelegenheiten beteiligen, vernichtet und ihre männlichen über 16 Jahre alten Bewohner zur Vergeltung herangezogen werden.

O. U., den 14. April 1944.

DER BEFEHLSHABER
DER DEUTSCHEN TRUPPEN IN EPIRUS

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Τήν 9^{ην} Απριλίου 1944 ο εκ Μεσολογγίου προς Αγρίνιον κατευθυνόμενος σιδηροδρομικός συρμός υπέστη βορείως της Σταμνάς επίθεση κομμουνιστικών συμμοριών και επιρπολήθη. Γερμανοί στρατιώται και συνταξιιδέοντες Έλληνες πολίται εφονεύθησαν ή ετραυματίσθησαν, τραυματισμένοι Γερμανοί στρατιώται εφονεύθησαν ή απήχθησαν ανάνδρως.

Ως αντίποινα των ύπουλων τούτων πράξεων, αίτινες πλήττον αφ' ενός τον Γερμανικόν Στρατόν και αφ' ετέρου τους ειρηνικούς κατοίκους, ελήφθησαν και εξετελέσθησαν τα κάτωθι μέτρα:

- 1ον). Σήμερον 120 κομμουνισταί εκ χωρίων κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής και εκ Παναγιωλίου, οίτινες ως διεπιστώθη, έλαβον μέρος εμμέσως ή αμέσως εις την εν λόγω πράξιν, ετυφεκίσθησαν ή απηγχονίσθησαν εν Αγρίνιω.
- 2ον). Εις Σταμνάν και Παναγιώλιον ορισμένος αριθμός οικιών εις τας οποίας είχαν διαμείνει συμμορίται ή ανευρέθησαν εν αυταίς όπλα και πυρομαχικά, κατεστράφη.
- 3ον). Δέκα χωριά, εξ' ών προήρχοντο οι λησταί, ή τα οποία κείνται κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής υποχρεώθησαν εις την καταβολήν μεγάλης χρηματικής ποινής.

Εις περίπτωσιν επαναλήψεως, όλα τα χωριά, άτινα κείνται παρά την σιδηροδρομικήν γραμμήν, ως εκείνα ων οι κάτοικοι λαμβάνουν μέρος εις απόπειρας, θα καταστραφούν, και οι άνω των 16 ετών άρρενες κάτοικοι αυτών θα υποβληθούν εις αντίποινα.

14 Απριλίου-1944.

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ
ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ

Η ανακοίνωση της εκτέλεσης των 120 της Μεγάλης Παρασκευής 14-4-1944, σε γερμανικά και ελληνικά

Μετά, σύμφωνα με τους Νίκου Κανή και Θ.Μ. Πολίτη, ο αξιωματικός αναφέρει πως θα αρχίσει την εκφώνηση ονομάτων από ένα κατάλογο και όποιος άκουγε το όνομά του, θα έλεγε «παρών» και θα μετακινούνταν στη νοτιοανατολική πλευρά του προαυλίου. Ο αξιωματικός άρχισε να εκφωνεί τα ονόματα σε σπαστά Ελληνικά και ο Δούλβαρης συμπλήρωνε ή διόρθωνε την καθαρότητα των ονομάτων⁷⁰⁷. Όταν συμπληρώνονταν η πρώτη δεκάδα, ένας ταγματσαφιλίτης αξιωματικός διέταξε ένα απόσπασμα ευζώνων να πάρει αυτούς τους δέκα και να τους πάνε “εκεί που ξέρει”. Με αυτόν τον τρόπο μάλιστα ξεχώρισαν τους κρατουμένους από την Κρυοπηγή Πρεβέζης, οι οποίοι μάλιστα ήταν από τους πρώτους που οδηγήθηκαν στον τόπο της εκτέλεσης⁷⁰⁸. Οι εκτελέσεις πραγματοποιήθηκαν πίσω από την Αγία Τριάδα, στο χωράφι του Πάνου Σούλου⁷⁰⁹. Σύμφωνα με μια αφήγηση για τα γεγονότα της ημέρας:

«Τους έβαζαν όρθιους στο χώμα το μπόσικο, που είχαν σκάψει την προηγούμενη νύχτα, με το κεφάλι στραμμένο στο όρυγμα. Έτσι όπως τους χτυπούσαν, έπεφταν μόνοι τους στο όρυγμα. Έπειτα περνούσε ο Αξιωματικός και τους έδινε τη χαριστική βολή. Πάνω στα καμπαναριά της εκκλησίας είχαν πολυβόλα.[...]. Δεν άφησαν κανέναν να πάει στο όρυγμα. Το είχαν σκεπασμένο. Αυτοί μετά πέρασαν από την πλατεία και είδαν τους τρεις κρεμασμένους στους φανοστάτες με άσπρα σακιά στο κεφάλι τους.»⁷¹⁰,

«Οι φυλακισμένοι των φυλακών τους κουβάλαγαν και τους έβαζαν στο λάκκο. [...] Οι Ταγματσαφιλίτες που εκτελούσαν τους φυλακισμένους φορούσαν στα πρόσωπα κάλτσες χακί, στρατιωτικές με τρύπες στη μύτη και στα μάτια. [...] Τρεις Γερμανοί φρουρούσαν στους ευκαλύπτους, στο Τρίτο Δημοτικό Σχολείο.»⁷¹¹ και

«Οι Τσολιάδες έκαναν τις εκτελέσεις. Ήταν 10 όρθιοι και 10 γονατιστοί για την ασφαλή σκόπευση. Το σημείο που εκτελέστηκαν ήταν απέναντι από το σημερινό του Κατσίκη, γιατί το κτήμα του Σούλου μετά οικοπεδοποιήθηκε. [...] Η εκτέλεση ξεκίνησε στις 5 και λίγο πριν τις 7 παρά σταμάτησε, απ’ ότι διεδόθη. Θέλησε ο κόσμος να πάει προς τον τόπο της εκτέλεσης, αλλά δεν τον άφηναν, γιατί τα φυλάκια ήταν στη γέφυρα της Αγίας Τριάδας. Όλοι ωδύροντο, αδέρφια, μάνες [...] πολλοί αριστεροί έφευγαν για τα χωριά τους, γιατί φοβήθηκαν μήπως συλληφθούν.»⁷¹²

Μετά το τέλος των εκτελέσεων οι Γερμανοί επιθεώρησαν τον ομαδικό τάφο και στη συνέχεια πήγαν πάλι τους φυλακισμένους πίσω στις θέσεις τους και ένας Γερμανός αξιωματικός τους είπε διάφορες δικαιολογίες, πως οι εκτελέσεις έγιναν γιατί «η Γερμανία πρέπει να κερδίσει τον πόλεμο»⁷¹³. Σύμφωνα με φήμες, οι εκτελέσεις έγιναν την συγκεκριμένη ημέρα προκειμένου οι Γερμανοί να προλάβουν τον εορτασμό των γενεθλίων του Χίτλερ, όπου τότε θα παραχωρούνταν γενική αμνηστία⁷¹⁴.

Τους τρεις κρεμασμένους της πλατείας Μπέλλου τους κατέβασαν μάλιστα νωρίς το πρωί και η ταφή των νεκρών έγινε το Σάββατο αργά προς το βράδυ. Ο Ανδρέας Κανής στο

⁷⁰⁷ Αφήγηση Θ. Μ. Πολίτη από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αργίνο, 2008, σ. 166

⁷⁰⁸ Μαρτυρία Νίκου Κανή (Αργίνο 20/2/2001) από ο.π. σ. 178

⁷⁰⁹ Μαρτυρία Ζάβρα Δημήτριου (Αργίνο, 15/11/2015) από το βιβλίο της Ειρήνης Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αργίνο, 2018, σ. 87

⁷¹⁰ Αφήγηση Νικόλαου Χριστάκη από ο.π., σ. 127-128

⁷¹¹ Αφήγηση Βασίλειου Γραμμένου (γενν. 1934) από ο.π., σ. 83

⁷¹² Αφήγηση Γεωργίου Μητρονίκα (γενν. 1928) από ο.π., σ. 101-102

⁷¹³ Αφήγηση Δημητρίου Αθ. Καρατσάλου από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αργίνο, 2008, σ. 179

⁷¹⁴ Γιώργος Δημ. Μόσχος, *Η Πάτρα στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις ΠΙΚΡΑΜΕΝΟΣ, Πάτρα, Ιούλιος 2016, σ. 245

έργο «Απομνημονεύματα» περιγράφει την κατάσταση⁷¹⁵, αναφέροντας πως η ταφή των εκτελεσμένων πραγματοποιήθηκε από κρατούμενους των φυλακών που αποφυλακίστηκαν από άνδρες του Τάγματος Ασφαλείας.

Ο απαγχονισμένος Αβραάμ Αναστασιάδης στην Πλατεία Μπέλλου (Δημοκρατίας)

Τα γεγονότα των εκτελέσεων της Μ. Παρασκευής του 1944, περιγράφει και ο Γερομυλάτος⁷¹⁶. Κάνει αναφορά για το σκηνικό του εκτελεστικού αποσπάσματος, με τους μελλοθάνατους να σκάβουν τους τάφους τους, καταδικάζει τους ταγματασφαλίτες για το έργο τους, καθώς τονίζει τη θρησκευτική σημασία της ημέρας εκείνης. Τέλος, κάνει αναφορά και για την ηρωική στάση μερικών από των μελλοθάντων, όπως Κατίνας Χατζάρας και του νεαρού Χριστόφορου Σταυράκη.

Οι τρεις απαγχονισμένοι στην Πλατείας Μπέλλου τη Μεγάλη Παρασκευή 14-4-1944, Χρήστος Σάλακος, Παναγιώτης Σούλος και Αβραάμ Αναστασιάδης

Εδώ πρέπει να αναφερθεί, ότι μετά από έρευνα, ο αριθμός των νεκρών της Μεγάλης Παρασκευής ήταν μικρότερος από 120.

Πρώτα, σύμφωνα με αναφορές, υπήρχαν πάρα πολλά άτομα, γύρω στα 17 τα οποία διασώθηκαν από εκτελεστικό απόσπασμα χάρη στην επέμβαση Αγρινιωτών ταγματασφαλιτών.

⁷¹⁵ Ανδρέας Κανής, *Απομνημονεύματα*, Εκδόσεις Ιωλκός, 1/1997, σ. 16-18 (Βλ. Παράρτημα 3.30)

⁷¹⁶ Κείμενο Σπύρου Γερολυμάτου, εφημ. ΑΥΓΗ & ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Αγρινίου, 18-4-1964 (Βλ. Παράρτημα 3.31)

Σε αυτούς συγκαταλέγονται οι Θύμιος Μαρκόπουλος και Δημήτριος Α. Καρατσάλος⁷¹⁷, που μεταφέρθηκαν μετά στον σταθμό της Χωροφυλακής, Κωνσταντίνος Τσέλιος⁷¹⁸, Χρήστος Δ. Τσιλιμπάκος⁷¹⁹, ο οποίος διασώθηκε κατόπιν παρέμβασης του ταγματσαφιλίτη αξιωματικού Λελούδα, οι Κώστας Φωτιάδης και Λάμπρος Τσιρώνης⁷²⁰ που φυλακίστηκαν για παροχή βοήθειας στους αντάρτες και ο Απόστολος Γεωργούλας⁷²¹. Ο τελευταίος ήταν ο τέταρτος που προορίζονταν για την αγχόνη στην πλατεία Μπέλλου⁷²². Ήταν μουσικός με ειδικευση στο μπουζούκι και καθώς τον έστελναν στον τόπο της εκτέλεσης, παρεμβαίνει πρώτα ένας Γερμανός στρατιώτης - που τον συμπάθησε στις φυλακές, λόγω του τραγουδιού του – και επιχειρήσει να τον σώσει προσπαθώντας να πείσει κάποιους από τους ταγματσαφιλίτες αξιωματικούς να του χαρίσουν την ζωή και αφού δεν κατάφερε να το πετύχει, παρεμβαίνει μετά ένας ταγματσαφιλίτης ονόματι Χρυσανθακόπουλος και κατόρθωσε έτσι να πείσει τους ανωτέρους του να μην εκτελεστεί ο Γεωργούλας⁷²³.

Επίσης υπήρχαν και αυτοί οι οποίοι αυτοδιασώθηκαν. Σε αυτούς συγκαταλέγονται οι Δημήτριος Κ. Σταυρόπουλος⁷²⁴, Κωνσταντίνος Δ. Γαλαζούλας⁷²⁵ και Τζαμίλης Ιωάννης⁷²⁶.

Στη συνέχεια, από τον κατάλογο των εκτελεσμένων, εξαιρούνται ονόματα φυλακισμένων οι οποίοι εκτελέστηκαν πολύ αργότερα, σύμφωνα με τις ληξιαρχικές πράξεις θανάτου τους. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται οι Ευάγγελος Διαμαντής που εκτελέστηκε στις 9 Ιουλίου 1944, Γεώργιος Καλαμπόκας στις 30 Μαΐου 1944 και Ιωάννης Τσίρκας στις 31 Ιουλίου 1944⁷²⁷.

Από ανάλυση, η λίστα των εκτελεσμένων της Μ. Παρασκευή περιλαμβάνει 88 ονόματα. Υπάρχουν πιστοποιητικά για 80 από αυτούς που επιβεβαιώνουν ότι εκτελέστηκαν εκείνη την ημέρα⁷²⁸. Έπειτα στην λίστα προστίθενται 8 ακόμα ονόματα. Τρία από αυτά τα άτομα⁷²⁹, παρότι υπάρχουν μαρτυρίες για την εκτέλεσή τους την Μεγάλη Παρασκευή,

⁷¹⁷ Αφήγηση Δημητρίου Αθ. Καρατσάλου από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αργίνο, 2008, σ. 178-180 (Βλ. Παράρτημα 4.10)

⁷¹⁸ Αφήγηση Κωνσταντίνου Τσέλιου (Παναιτώλιο 15/9/2000) από ο.π., σ. 184-185 (Βλ. Παράρτημα 4.11)

⁷¹⁹ Αφήγηση Χρήστου Δημ. Τσιλιμπάκου (Παναιτώλιο 12/8/2000) από ο.π., σ. 193-194 (Βλ. Παράρτημα 4.12)

⁷²⁰ Αφήγηση Δημητρίου Τζωρτζολάκη (Αργίνο 29/3/2001) από ο.π., σ. 195-196 (Βλ. Παράρτημα 4.13)

⁷²¹ Αφήγηση Ανδρέα Σκεπαρνιά (γενν. 1930) από το βιβλίο της Ειρήνης Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αργίνο, 2018, σ. 117 (Βλ. Παράρτημα 4.14)

⁷²² Θ. Μ. Πολίτης, «Ομαδικές εκτελέσεις και απαγχονισμοί στο Αργίνο και την περιοχή του το 1944», στο συλλογικό τόμο: *Η μνήμη του επαρχιακού αστικού τόπου και τοπίου: Το Αργίνο μέχρι τη δεκαετία του 60*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003, σ. 210-214 (Βλ. Παράρτημα 4.15)

⁷²³ Παντελής Στ. Αναστασιάδης, *ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΚΡΕΜΑΣΜΕΝΩΝ*, Αργίνο, Μεγάλη Παρασκευή 14-4-1944, Εκδόσεις ΙΒΥΚΟΣ, Αργίνο, 2000, σ. 139-143 (Βλ. Παράρτημα 3.32)

⁷²⁴ Μαρτυρία Γεωργίου Ευθ. Σαρακιώτη (Παναιτώλιο 21/1/2002) από βιβλίο Κωνσταντίνου Ι. Νικολακόπουλου, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αργίνο, 2008, σ. 199-200 (Βλ. Παράρτημα 4.16)

⁷²⁵ Μαρτυρία Μιχάλη Κ. Γαλαζούλα (Παναιτώλιο 15/3/2003) από ο.π., σ. 188 (Βλ. Παράρτημα 4.17)

⁷²⁶ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*, Αργίνο – Δυτική Στερεά Ελλάδα, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 317 (Βλ. Παράρτημα 3.31)

⁷²⁷ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αργίνο, 2008, σ. 211

⁷²⁸ ο.π., σ. 214-217 & Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αργίνο, 2018, σ. 145-147 (Βλ. Παράρτημα 2.5)

⁷²⁹ ο.π. (Βλ. Παράρτημα 2.5)

δεν έχουν ληξιαρχικές πράξεις θανάτου, λόγω του ότι είχαν καταγωγή από μακριά αλλά κυρίως λόγω του φόβου των συγγενών να τους δηλώσουν εξαιτίας του κλίματος της αντικομμουνιστικής τρομοκρατίας που επικρατούσε στη χώρα μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας. Τέλος είναι και οι υπόλοιποι πέντε εκτελεσμένοι, για τους οποίους δεν βρέθηκαν ληξιαρχικές πράξεις θανάτου⁷³⁰.

Παρά τις έρευνες, στη συλλογική μνήμη των κατοίκων του Αγρινίου, ο αριθμός παραμένει να είναι συμβολικός, δηλαδή 120, τόσοι όσοι είχαν εκφωνήσει οι Γερμανοί και ανάλογα με τους νεκρούς Γερμανούς που σκοτώθηκαν στα Σταμνά-Αγγελόκαστρο, δηλαδή 10 Έλληνες ανά κάθε Γερμανό.

Προς την μνήμη αυτών των εκτελεσμένων, έγιναν αφιερώματα από την τάξη των καλλιτεχνών, με κύριο παράδειγμα τον Γιάννη Ρίτσο και γράφτηκαν αρκετά ποιήματα.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΤΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

*«Τόπος ιερός εδώ που οι αντίχριστοι ξανασταύρωσαν το Χριστό και την Ελλάδα,
κ' ήταν Παρασκευή Μεγάλη, 14 του Απρίλη
και κει που η γης ανάβρυζε κρινάκια, παπαρούνες χαμομήλια για το Πάσχα
σκάφτηκαν τάφοι και στους τάφους δε χωρούσαν οι λεβέντες,
και μες στα σπλάχνα δεν χωρούσε τόσος πόνος»⁷³¹.*

«ΕΚΚΡΕΜΕΣ

*Σούλο, Αναστασιάδη και Σαλάκο, απ' τις γραμμές
της άπιαστης ΕΠΟΝ, στην κεντρική Πλατεία
έγινε ο καθένας σας μακάβριο εκκρεμές,
την ώρα που εκτελούσαν δέκα-δέκα – και η Πολιτεία*

*θρηνούσε – άλλους εκατόν δέκα επτά πατριώτες!
Έτσι μετρήσατε τις ώρες του αγώνα μία-μία,
ως τη στιγμή που λευτεριά σήμαναν οι πρώτες
οι καμπάνες, που δεν τάραζαν τη δική σας ηρεμία.!»⁷³²*

Β) Οι 59 στα Καλύβια

Το χρονικό της εκτέλεσης ξεκινά από τις 29 Ιουλίου 1944, με την εκτέλεση ενός αντάρτη ονόματι Ανδρέα Γ. Κρασσά, στις 10:30 το πρωί, από Γερμανική περίπολο στο χωράφι του Φώτη Ζαπαντίωτη, ένα χιλιόμετρο βορειοανατολικά του χωριού, κάτι που ανησύχησε τους κατοίκους των Καλυβίων⁷³³. Λίγο αργότερα την ίδια ημέρα, ομάδα 12 με 15 ανταρτών, αφού πέρασε τον ποταμό Αχελώο, έφτασε στη θέση Βαρειά και στήθηκε κάτω από τον πλάτανο του κτήματος Κακατσιδίη⁷³⁴. Αυτή η ομάδα ανήκε στον

⁷³⁰ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 214-217 & Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αγρίνιο, 2018, σ. 145-147 (Βλ. Παράρτημα 2.5)

⁷³¹ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 230-232 (Βλ. Παράρτημα – Ολόκληρο 5.3)

⁷³² Θόδωρος Δ. Πολιτόπουλος, *ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΓΙΑ ΝΑ ΤΟΥΣ ΚΡΑΤΗΣΩ ΣΤΗ ΖΩΗ*, Αθήνα, 1986, σ. 17-18 (Βλ. Παράρτημα – Ολόκληρο 5.2)

⁷³³ Αρχείον Αγρινίου Τεύχος 8 του Λευτέρη Τηλιγάδα, Αύγουστος 2018, σ. 3, από βιβλίο του Γιάννη Διονυσάτου, *«Καλύβια Αγρινίου – Ιχνηλατώντας τον Καναδά»*

⁷³⁴ , ⁷³⁵ , ⁷³⁶ , ⁷³⁷ , ⁷³⁸ ο.π.

2^ο λόχο, του 1^{ου} Τάγματος, του 2/39 Συντάγματος, της 7^{ης} [VII] Ταξιαρχίας, η οποία ανήκε στην 8^η [VIII] Μεραρχία του ΕΛΑΣ, με έδρα το Πυργί (Βελαούστα) Τριχωνίδας αλλά μετά τη μάχη της Αμφιλοχίας, μεταφέρθηκε στα Ακαρνανικά όρη και είχε ως διοικητή τον υποστράτηγο Γεράσιμο Αυγερόπουλο⁷³⁵. Καπετάνιος στον 2^ο λόχο ήταν ο έφεδρος υπολοχαγός Φώτης Μάλαινος ή Καπετάν Φαίδων⁷³⁶. Η ομάδα αναρτών ήρθε σε επαφή με συνδέσμους της ΕΠΟΝ, τους Γεώργιο Τσιρογιάννη και Χαρίλαο Σταβάρα⁷³⁷, όπου και ενώθηκαν μαζί τους. Λίγο πριν το χτύπημα, μια νέα ομάδα επτά ελασιτών ενώθηκε μαζί τους, που είχαν εντολή την παρακολούθηση της ενέδρας και την επίτευξή της. Η ενέδρα στήθηκε 800 μέτρα νότια του χωριού στη θέση Φυλάκιο, στην διασταύρωση της γραμμής Αग्रινίου-Κρυονερίου με εκείνη που πήγαινε στη θέση Ξυλεία⁷³⁸. Οι αντάρτες ήταν κρυμμένοι κάτω από σαμακιές, πίσω από θάμνους και χαμηλά υψώματα χωραφιών, κυρίως στην βόρεια και ανατολική πλευρά και περίμεναν την άφιξη του γερμανικού οχήματος. Ήταν μιάμιση ώρα το μεσημέρι όταν ένα γερμανικό όχημα, που ήλεγχε το τμήμα της τηλεγραφικής γραμμής σταθμού Αग्रινίου – Αγγελοκάστρου, που πήγαινε παράλληλα με την γραμμή, φάνηκε να έρχεται από το Αγγελοκάστρο. Λόγω των βροχών, η ανηφοριά του δρόμου ήταν γεμάτη λακκούβες και έτσι ο οδηγός ελάττωσε την ταχύτητα του οχήματος. Οι αντάρτες, με ηγέτη τον Σπυρίδων Στεφανίτση⁷³⁹, τον επονομαζόμενο «Καπετάν Λευτεριά» από το Αργοστόλι Κεφαλονιάς, βρίσκουν την ευκαιρία και χτυπούν. Μια βολή κατά ρυπάς ενός αντάρτη, πετυχαίνει και σκοτώνει τον οδηγό του οχήματος. Την ίδια μοίρα είχε και συνοδηγός. Το όχημα εκτός ελέγχου, φεύγει εκτός δρόμου από τα δεξιά και πέφτει σε χαντάκι. Οι τέσσερις στρατιώτες που βρίσκονταν στο όχημα δέχονται θανατηφόρα πλήγματα από τα πυρά των αναρτών. Τα πτώματα αργότερα καλύφθηκαν με βενζίνη και πυρπολήθηκαν. Η ομάδα κρούσης, έχοντας πετύχει την ενέδρα και χωρίς καμία απώλεια, κινήθηκε δυτικά, διέφυγε μέσω ποταμιού, στη βάρκα του Νικόλαου Καρύμπα και έφτασε στη βάση του, στην περιοχή Βούστρι Κατούνας⁷⁴⁰. Το συμβάν της ενέδρας διαδόθηκε με ταχύτητα αστραπής στα Καλύβια. Οι χωρικοί, φοβούμενοι αντίποινα από τους Γερμανούς, παραιτούν τα χωράφια και τα σπίτια τους και εγκαταλείπουν τον τόπο⁷⁴¹. Μετακινούνται δυτικά πέρα του Αχελώου όπου θα μείνουν προσωρινά στα χωριά Ξηρομέρου, όπως στην Γουριώτισσα και στα Όχθια. Σε αυτή την μετακίνηση, κυρίως των γυναικόπαιδων, βοήθησε ο οδηγός Τασάκλας Αναστασιάδης που γνώριζε πολύ καλά τα περάσματα των Καλυβίων⁷⁴². Ομάδα στρατιωτών από τη διμοιρία που είχαν εγκαταστήσει οι Γερμανοί στη γέφυρα Αγγελοκάστρου, έφτασαν στον τόπο της ενέδρας. Ο έκτος από τους στρατιώτες (που ήταν βασικά Πολωνός), που ήταν ακόμη ζωντανός παρά τα μοιραία εγκαύματα, ψιθύρισε στους συναδέλφους του ότι οι Καλυβιώτες, δεν είχαν σχέση με το επεισόδιο⁷⁴³. Μετά ξεψυχά. Παρόντες στον τόπο της ενέδρας ήταν και εκπρόσωποι το χωριού, ανάμεσά τους και ο Παπα-Ρίσβας⁷⁴⁴. Ο Μιχαήλ Ψιλογιαννόπουλος, αναπληρωτής του προέδρου του χωριού, πήγε κατευθείαν στο Αग्रινίο και ήρθε σε επαφή με τον Γερμανό Φρούραρχο Τόρμαν⁷⁴⁵. Έχοντας την στήριξη της γραμματέας του Φρούραρχου, τη Μαρία Δημάδη, ο Ψιλογιαννόπουλος,

⁷³⁹ Αρχείον Αग्रινίου Τεύχος 8 του Λευτέρη Τηλιγάδα, Αύγουστος 2018, σ. 3-4, από βιβλίο του Γιάννη Διονυσάτου, «Καλύβια Αग्रινίου – Ιχνηλατώντας τον Καναδά»

⁷⁴⁰ ο.π., σ. 4

⁷⁴¹ , 742 , 743 , 744 , 745 , 746 , 747 , 748 , 749 , 750 , 751 , 752 , 753 ο.π.

παρουσιάζοντας τα αληθινά περιστατικά του συμβάντος της ενέδρας, εξήγησε με πειστικότητα ότι οι κάτοικοι των Καλυβίων δεν συμμετείχαν στην ενέδρα των ανταρτών⁷⁴⁶. Μετά επέστρεψε στο χωριό. Στις 30 του μήνα, αργά το απόγευμα της Κυριακής, ο Γερμανός Φρούραρχος έφτασε στα Καλύβια, καθώς ήθελε να διαμορφώσει μια προσωπική αντίληψη για το συμβάν της ενέδρας⁷⁴⁷. Τον υποδέχτηκαν στο χώρο του κοινοτικού πηγαδιού ο Ψιλογιαννόπουλος, μαζί με τον πρόεδρο της κοινότητας Καλυβίων, Θεόδωρο Περεπή, τον Παπα-Ρίσβα και τους δασκάλους του χωριού Σπύρο και Σοφία Χατζή⁷⁴⁸. Αυτοί θα προσπαθούσαν να σώσουν τα Καλύβια από τα αντίποινα των Γερμανών. Έφτασε και στο χώρο μάλιστα και η γερμανικής καταγωγής σύζυγος του Αθηναίου επιχειρηματία Στέλιου Παπαπάνου, ονόματι «Ντουντού»⁷⁴⁹, της οποίας η παρουσία ήταν καθοριστική και απαραίτητη. Γνωρίζοντας τη γερμανική γλώσσα, εκτέλεσε χρέη διερμηνέα. Αγαπούσε το χωριό και απευθυνόμενη στο Φρούραρχο, του εξήγησε πως οι Καλυβιώτες ήταν «καπιταλιστές» και ούτε έτρεφαν φιλικά συναισθήματα προς το ΕΑΜ, ούτε κανείς από αυτούς είχε ενταχθεί σε τμήματα του ΕΛΑΣ. Στη συζήτηση συμμετείχε και η Σοφία Χατζή⁷⁵⁰, που με τα λόγια της, καταπράυνε την οργή του Τόρμαν. Ο Διοικητής αφού άκουσε τις πειστικές εξηγήσεις και έχοντας υπόψη του τη μεγάλη σημασία του χωριού όσον αφορά την παραγωγή της πατάτας, από την οποία μεγάλες ποσότητες προμηθεύονταν για τα γερμανικά στρατεύματα, αποφάσισε την εκτέλεση εξήντα ατόμων ως αντίποινα για το θάνατο των Γερμανών στρατιωτών, αλλά χωρίς να συμπεριλαμβάνεται κανένας Καλυβιώτης. Οι 60 μελλοθάνατοι πατριώτες ήταν έγκλειστοι στις φυλακές απέναντι του Ναού της Αγίας Τριάδας και των αποθηκών Παναγοπούλου στο Αγρίνιο. Στις τελευταίες διέμεναν φυλακισμένοι οι Διονύσιος Θ. Φουκάς, ο από τα Καλύβια γραμματέας της ΕΠΟΝ, Ιωάννης Δ. Καραθάνος και ο Δοκιμιώτης Κωνσταντίνος Παπούτσης⁷⁵¹. Αυτοί λόγω της παρέμβασης μιας Αγαθής από τα Καλύβια (συζύγου κάποιου Παναγιώτη Γαλανόπουλου), τους έσωσε από την εκτέλεση και ο ταγματάρχης Λέων Ξυνός (στο σπίτι του δούλευε η Αγαθή για χρόνια) τους σπρώχνει πάλι στα κελιά των φυλακών⁷⁵². Στις 31 Ιουλίου 1944, επτά η ώρα το πρωί, πραγματοποιείται η εκτέλεση. Η μεταφορά των κρατουμένων γίνεται σε 3 ή 4 καμιόνια. Τους οδηγούν στη θέση φυλάκιο, όπου ήταν και ο τόπος ενέδρας στο γερμανικό όχημα. Το εκτελεστικό απόσπασμα τους ξεφορτώνει ανά ομάδες των οκτώ ή δέκα. Από αυτούς, τέσσερις κρεμάστηκαν από τηλεγραφόξυλα.

Οι κρεμασμένοι πατριώτες ήταν:

α) Ο Αντώνης Παπαντωνίου, γνωστός και ως «Καπετάν Δίας», από τον Αβαρικό του Θέρμου⁷⁵³. Πολέμησε στην μικρασιατική εκστρατεία ως λοχίας – όπου τιμήθηκε με το αργυρούν αριστείο ανδρείας – ενώ στο αλβανικό μέτωπο, λόγω της γενναιότητάς του, τιμήθηκε με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού. Συνελήφθη στις 19 Ιουλίου 1944 το απόγευμα, στο Λεσίνι Ξηρομέρου, σε μια ατυχή επιχείρηση μεταφοράς, με το καΐκι “Άγιος Δημήτριος”, των στελεχών και αγωνιστών του διαλυθέντος τάγματος του ΕΛΑΣ Κεφαλονιάς στην περιοχή Τρικάρδου Κατοχής. Ο θάνατός του δεν επήλθε αμέσως. Κάποιο καρφί από το τηλεγραφόξυλο εμπόδιζε το σώμα του να κατέλθει. Ο Καπετάν Δίας έπιασε με τα χέρια του το σχοινί της κρεμάλας και προσπαθούσε να τραβηχτεί προς τα πάνω. Οι ταγματάρχες που ήταν παρόντες κατά των εκτελέσεων ως βοηθοί,

αντιλήφθηκαν το περιστατικό⁷⁵⁴. Ειδοποίησαν αμέσως τους Γερμανούς του εκτελεστικού αποσπάσματος που είχαν επιβιβαστεί στα οχήματά τους για να αποχωρήσουν από τον τόπο της εκτέλεσης. Ένας Γερμανός αξιωματικός κατέβηκε γρήγορα από το όχημα και με μια ξιφολόγχη όπλου έδωσε στον καπετάν Δία τη χαριστική βολή.

Οι ταγματасφαλίτες, παρότι δεν συμμετείχαν άμεσα στις εκτελέσεις των Καλυβίων, ήταν εξίσου συνένοχοι στην επιλογή των μελλοθάντων. Επίσης, παρών στις εκτελέσεις ήταν ο υποδιοικητής του Τάγματος Ασφαλείας Αγρινίου, ταγματάρχης Αριστείδης Αρσένης⁷⁵⁵.

β) Ο Απόστολος Τσιαπούρης, γνωστός και ως «Καπετάν Βάγκος»⁷⁵⁶. Στο Αλβανικό μέτωπο ήταν στο 42^ο Σύνταγμα Ευζώνων και είχε συλληφθεί μαζί με τον Καπετάν Δία στις 19 Ιουλίου.

γ) Ο δεκαεννιάχρονος ΕΠΟΝίτης Πάνος Μόσχος από το Αγρίνιο⁷⁵⁷. Αυτός δεν δέχτηκε να του περάσει τη θηλιά στον λαιμό ο Γερμανός δήμιος. Του έδωσε μια κλωτσιά στο πρόσωπο και φώναξε «Ζήτω η ΕΠΟΝ» και «Ζήτω η Ελλάδα»⁷⁵⁸.

δ) Ο Ιωάννης Μαυρέλης. Είχε γεννηθεί το 1922 στη Λεπενού και ήταν ένα από τα 12 παιδιά του Επαμεινώνδα και της Βασιλικής. Από αυτά τα 8 σώθηκαν (η Αθηνά, ο Γιάννης, η Μαρία, η Κασσιανή, ο Λάμπρος, η Φωτεινή και ο Γεώργιος)⁷⁵⁹. Μετά τη σχολή, σπούδασε στη Γαλακτοκομική Σχολή Ιωαννίνων⁷⁶⁰. Κατόπιν άνοιξε τυροκομείο στο χωριό του. Είχε ως συνέταιρο τον Κωνσταντίνο Σάλακο και χάρη σε αυτόν, εντάχθηκε στην ΕΠΟΝ. Η σύλληψή του έγινε στις αρχές Μαΐου του 1944⁷⁶¹. Όταν έμαθε ότι το κατάστημα (που άνοιξε στο Αγρίνιο) είχε καταστραφεί πήγε να δει τι έγινε. Καθώς έφυγε από τη Λεπενού το απόγευμα, μέσα από το μονοπάτι Γκούρτζα, πέρασε από τον αρχαίο Στράτο που έβγαινε στον Αχελώο. Από εκεί, κατευθύνθηκε στη γέφυρα Ματσουκίου, όπου έπεσε σε μπλόκο Γερμανών. Εκεί συνελήφθη και στάλθηκε στις φυλακές Αγρινίου, όπου έμεινε για 3 μήνες περίπου. Οι συγγενείς του Χρήστος και Γιάννης Κοτρώτσος από τα Καλύβια προσπάθησαν αλλά μάταια να πείσουν τους Γερμανούς και τους ταγματасφαλίτες να τον απελευθερώσουν⁷⁶². Η θεία του η Ρίτα, έτρεξε μάλιστα στον τόπο της εκτέλεσης και παρακάλεσε να πάρουν τη ζωή της έναντι της δικής του, αλλά την έδωξαν βίαια οι ταγματасφαλίτες.

Από τους υπόλοιπους πατριώτες, οι 55 εκτελέστηκαν στο απόσπασμα⁷⁶³.

Ο μόνος που δεν εκτελέστηκε από τους κρατούμενους ήταν ο Μήτσος Ζωγράφος⁷⁶⁴. Σύμφωνα με μια εκδοχή, οι παρόντες ταγματасφαλίτες τον έντυσαν με στολή δική τους και τον παρουσίασαν στους Γερμανούς ως δικό τους.

Την ίδια ημέρα, ο Γερμανός Φρούραρχος του Αγρινίου, εξέδωσε την ακόλουθη ανακοίνωση:

«Ως αντίποινα για την άνανδρον επίθεσιν υπό μιας κομμουνιστικής συμμορίας τη 30 Ιουλίου ε.ε. πλησίον του χωρίου Καλύβια καθ' ην εφονεύθησαν Γερμανοί στρατιώται,

⁷⁵⁴ Αρχείον Αγρινίου Τεύχος 8 του Λευτέρη Τηλιγάδα, Αύγουστος 2018, σ. 5, από βιβλίο του Γιάννη Διονυσάτου, «*Καλύβια Αγρινίου – Ιχνηλατώντας τον Καναδά*»,

⁷⁵⁵ Γιώργος Δημ. Μόσχος, *Η Πάτρα στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις ΠΗΚΡΑΜΕΝΟΣ, Πάτρα, Ιούλιος 2016, σ. 245

⁷⁵⁶ Αρχείον Αγρινίου Τεύχος 8 του Λευτέρη Τηλιγάδα, Αύγουστος 2018, σ. 5, από βιβλίο του Γιάννη Διονυσάτου, «*Καλύβια Αγρινίου – Ιχνηλατώντας τον Καναδά*»

⁷⁵⁷, ⁷⁵⁸ ο.π.

⁷⁵⁹ ο.π., σ. 8

⁷⁶⁰, ⁷⁶¹, ⁷⁶² ο.π.

⁷⁶³ ο.π., σ. 9 (Βλ. Παράρτημα 2.6)

⁷⁶⁴ ο.π., σ. 5

εξετελέσθησαν δια τουφεκισμού, 55 κομμουνισταί εκ της περιφέρειας Αγρινίου και εκρεμάσθησαν εις τον τόπον του εγκλήματος 4 επικίνδυνοι κομμουνισταί εξ ών δύο Καπεταναίοι του ΕΛΑΣ.

Ο Διοικητής των Γερμανικών Στρατευμάτων Αιτωλοακαρνανίας.»⁷⁶⁵

Ο σταθμάρχης του σταθμού Καλυβίων, Γεώργιος Ξύδης, παρακολουθούσε από μακριά το συμβάν της εκτέλεσης και το νέο μεταδόθηκε στο χωριό με ταχύτητα αστραπής⁷⁶⁶. Οι Καλυβιώτες επέστρεψαν στο χωριό δύο μέρες αργότερα. Το Αυγουστιάτικο λιοπύρι προκαλούσε σήψη στα πτώματα των εκτελεσθέντων έφερε ανυπόφορη δυσοσμία στο χωριό. Έτσι ζητήθηκε από την Γερμανική διοίκηση, η άδεια ταφής των νεκρών, κάτι που πραγματοποιήθηκε στις 2 Αυγούστου 1944 με την φροντίδα του προέδρου του χωριού και του Παπα-Ρίσβα. Επί προεδρίας του Ευθυμίου Χρυσίκου (1983-1984), ανεγέρθηκε μνημείο προς τιμήν των 59 εκτελεσμένων.

Ο Λάμπρος Παπαντωνίου – Καπετάν Δίας

Γ) Οι 12 στη Μεγάλη Χώρα (Ζαπάντι)

Στις 11 Απριλίου 1944 οι Γερμανοί έστησαν ενέδρα στο δρόμο κοντά στην Εκκλησία των Αγίων Αποστόλων Μεγάλης Χώρας σε φάλαγγα ανταρτών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, η οποία με κάρα μετέφερε τρόφιμα στους αντάρτες στο βουνού από τα Καλύβια και το Δοκίμι στο Πυργί (Βελαούστα). Η αποστολή αυτή είχε τελειώσει, αλλά κατά την επιστροφή της, η φάλαγγα έπεσε δε ενέδρα των Γερμανών. Επτά κάρα έπεσαν στα χέρια των Γερμανών. Οι караγωγείς πιάστηκαν αιχμάλωτοι και μετά από λίγο εκτελέστηκαν.

Οι εκτελεσμένοι ήταν 12, με περισσότερους από αυτούς να κατάγονται από τα Καλύβια και το Αγρίνιο⁷⁶⁷. Την ίδια εποχή, τμήματα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ χτυπούν τους Γερμανούς στα

⁷⁶⁵, ⁷⁶⁶ Αρχείον Αγρινίου Τεύχος 8 του Λευτέρη Τηλιγάδα, Αύγουστος 2018, σ. 5, από βιβλίο του Γιάννη Διονυσάτου, «Καλύβια Αγρινίου – Ιχνηλατώντας τον Καναδά»

⁷⁶⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 460 (Βλ. Παράρτημα 2.7)

Καλύβια με σημαντικές απώλειες σε νεκρούς και τραυματίες. Παρόλα αυτά, οι Γερμανοί δεν προχώρησαν σε αντίποινα έναντι των Καλυβίων, καθώς ο μικροπωλητής από το Αγρίνιο, Γεώργιος Κανατάς⁷⁶⁸, τους βεβαίωσε ότι οι αντάρτες δεν προέρχονταν από τα Καλύβια, αλλά από γύρω περιφέρειες.

ΚΑΤΟΧΙΚΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ

Αποτελεί γεγονός ότι κατά την περίοδο της τριπλής κατοχής, υπήρχαν περιστάσεις όπου οι δυνάμεις αντίστασης, αντί να μάχονται τους κατακτητές, χτυπούσαν η μία την άλλη, κυρίως λόγω των ιδεολογικών τους διαφορών. Αυτό παρουσιάζεται στην ελληνική επικράτεια, κατά την διάρκεια των κινημάτων στην Μέση Ανατολή, το 1943.

Σημάδια εμφύλιας διαμάχης έχουμε στην Αιτωλοακαρνανία από τα μέσα μάλιστα του 1943. Ένα παράδειγμα αποτελεί η διάλυση της αντάρτικης μονάδας του ιατρού Γεωργίου Ν. Παπαϊωάννου. Στη Νεροσύρτη Θέρμου, ο Παπαϊωάννου μαθαίνει από κατοίκους της ορεινής Τριχωνίδας και Ναυπακτίας για την επικράτηση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ σε αυτές τις περιοχές ενώ παράλληλα μαθαίνει από τον Θέρμιο Βάσιο Δ. Βασιλόπουλο⁷⁶⁹ ότι το ΕΑΜ στην πόλη κάνει “κομμουνιστική διδασκαλία” και συμπεριφέρεται με αγριότητα σε αγρότες και επομένως οι κάτοικοι έχουν δυσαρεστηθεί. Το Πάσχα του 1943 ο Παπαϊωάννου κατεβαίνει στο Δρυμόνα και εγκαθιστά εκεί το αρχηγείο του⁷⁷⁰. Εκεί τα αδέρφια τα αδέρφια Δημήτριος και Αναστάσιος Αλεξόπουλος, και οι δυο τους οργανωμένοι στο ΕΑΜ, είχαν κρατηθεί αιχμάλωτοι από τον Παπαϊωάννου γιατί αρνήθηκαν να του παραχωρήσουν τα ζώα τους για μεταφορές, μέχρι την απόλυσή τους χάρη στην παρέμβαση του Τάσιου Ακρίδα⁷⁷¹. Εν τω μεταξύ, ο καπετάν Γώγος του ΕΛΑΣ στην περιοχή, απευθυνόμενος στον Παπαϊωάννου του είπε: «*Συναγωνιστή Παπαϊωάννου, να αποχωρήσεις από εδώ. Την περιοχή αυτή την έχουμε απελευθερώσει εμείς και είναι δικής μας*»⁷⁷². Παρόλα αυτά στις 30 Απριλίου ο Παπαϊωάννου κατέβηκε με το επιτελείο του στο χωριό Ταξιάρχη Θέρμου όπου τον υποδέχτηκε στο σπίτι ο στρατηγός και Μπιζανομάχος Θανάσης Καζανάς⁷⁷³. Εκεί εγκατέστησε το Αρχηγείο του, καθώς ο στρατηγός δεχόταν εκπροσώπους από επιτροπές του ΕΔΕΣ των γύρω χωριών. Στις 2 Μαΐου, έρχεται στο χωριό ο στρατηγός Γ. Βάρσος και λόγω της επικράτησης του ΕΑΜ στο Θέρμο, του συνέστησε να μην κατέβει εκεί. Παρόλα αυτά, την επόμενη μέρα μετακινείται στ Θέρμο και εγκατέστησε το Αρχηγείο του στο σπίτι του Βάσιου Δ. Βασιλόπουλου⁷⁷⁴. Φυλάκια δε εγκατέστησε στο Ρολόι του Θέρμου, στα Μπερκιωτάλωνα και αλλού⁷⁷⁵. Με την μεσολάβηση του προέδρου Αυτοδιοίκησης του Θέρμου, του δικηγόρους από τον Αβαρικό, Κώστα Αρ. Σταθόπουλου, λόγω της αντίθετης γνώμης των εαμικών οργανώσεων⁷⁷⁶, ο Παπαϊωάννου έβγαλε λόγω στην πόλη, από το μπαλκόνι της Κοινότητας, στι 4 Μαΐου 1943, όπου είπε: «*Ευχαριστώ, αγαπητοί Θέρμιοι, που είσαστε εδώ μαζί μου εν μέσω της δυνάμεώς μου και εν μέσω των στερήσεων, των κινδύνων και*

⁷⁶⁸ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 460

⁷⁶⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 227-228

⁷⁷⁰ ο.π., σ. 228

⁷⁷¹, ⁷⁷² ο.π.

⁷⁷³ ο.π., σ. 229

⁷⁷⁴, ⁷⁷⁵, ⁷⁷⁶ ο.π.

δοκιμασιών που ευρισκόμεθα. Η απελευθέρωση της πατρίδας πλησιάζει, οι νίκες των συμμάχων μας παντού είναι συνεχείς κατά των δυνάμεων του Άξονος. Όλοι οι Έλληνες πρέπει να είμαστε ενωμένοι να εορτάσουμε τον ερχομό της νίκης. Πρέπει όλες οι ένοπλες ομάδες των ανταρτών να συνεργασθούμε και έτσι θα νικήσουμε τους κατακτητές, όπως τους νικήσαμε στην Πίνδο και να μην έχουμε τίποτε άλλο στο νου μας από αγάπη και εθνοπρεπή συμπεριφορά. Έχουμε χρέος όλοι να αγωνισθούμε για την απελευθέρωση της πατρίδος.»⁷⁷⁷

Η ομιλία του είχε απήχηση στους κατοίκους του Θέρμου. Αξιωματικοί και αντάρτες του ΕΔΕΣ ήρθαν σε επαφή με αντίστοιχους του ΕΛΑΣ. Από εαμικής πλευράς, για αποφυγή αιματηρών γεγονότων λόγω πολιτικών διαφορών και για τη συγκρότηση ενιαίου μετώπου ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ, συμφώνησε στην συμφιλίωση με την αποστολή του συνταγματάρχη Ι. Παπαθανασίου στο Θέρμο⁷⁷⁸. Στις διαπραγματεύσεις συμμετείχαν ο Παπαϊωάννου, ο Παπαθανασίου, ο στρατηγός Βάρσος και ο εκπρόσωπος της ΣΣΜΑ για την Τριχωνίδα Κίτσος (Θεόφιλος Σαρίκας). Ο ΕΛΑΣ θα συμφωνούσε για συνεργασία με τις δυνάμεις του Παπαϊωάννου με 14 όρους⁷⁷⁹. Ο Παπαϊωάννου κρατούσε τις επιφυλάξεις του λόγω κάποιων από των όρων που προϋπέθεταν την μετάθεση ανταρτών σε άλλα αρχηγεία. Η προσπάθεια σχηματισμού ενιαίου αντάρτικου στρατού ναυάγησε. Εκπρόσωποι του ΕΛΑΣ (υποκείμενοι στο ΚΚΕ) θεώρησαν την κάθοδο του Παπαϊωάννου ως “άντεπαναστατική πράξη” και επομένως στέλνοντας δυο συνδέσμους στο Ευηνοχώρι-Γαλατά Μεσολογγίου, ενημερώνει τα τμήματα του ΕΛΑΣ, υπό τους Καπλάνη, δικαστικού υπαλλήλου από τη Λαγκαδιά Καρπενησίου και καπετάνιος στο αρχηγείο Ναυπακτίας, Θρύλο, Δράκο, Αγησίλαο και άλλους, τμήματα που έδιναν την γνωστή “μάχη της σοδειάς” μαζεύοντας κριθάρι και σιτάρι για την επίλυση του επισιτιστικού προβλήματος⁷⁸⁰, να μεταβούν στο Θέρμο για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση που προκάλεσε ο Παπαϊωάννου. Ο Τάσιος Ακρίδας προσπάθησε χωρίς αποτέλεσμα να πείσει τον Παπαϊωάννου να αποχωρήσει και να μεταβεί στο Χαλίκι. Στις 6 Μαΐου 1943 το απόγευμα, η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία του ΕΛΑΣ ανακοίνωσαν μετά από σύσκεψη, στο προαύλιο του ναού της Αγίας Τριάδας Θέρμου, την απόφαση για διάλυση της ομάδας του Παπαϊωάννου⁷⁸¹ και τμήματά του ήταν παρατεταγμένα έξω από την πόλη, στους δρόμους Θέρμου-Πετροχωρίου και Θέρμου-Αρχαιοτήτων⁷⁸², έτοιμα για την επίθεση. Ο Παπαϊωάννου μαζί με τον Ακρίδα και τον Βασιλόπουλο έκαναν επιθεώρηση στο γυμνάσιο Θέρμου και ο Ακρίδας προειδοποίησε για άλλη μια φορά τον Παπαϊωάννου να φύγει από την πόλη καθώς οι δυνάμεις του δεν ήταν έτοιμες να αντιμετωπίσουν πολεμικές καταστάσεις⁷⁸³ αλλά απέτυχε. Το πρωί της 7^{ης} Μαΐου, η επίθεση του ΕΛΑΣ ξεκινά⁷⁸⁴. Το σύνθημα εναντίον του Παπαϊωάννου δόθηκε με 3 πιστολιές στο ύψωμα Παλαιόκαστρου. Κατά τις 10 το πρωί, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ είχαν φθάσει στις προκαθορισμένες θέσεις του σχεδίου τους, στην πλατεία του Θέρμου και στο γυμνάσιο όπου ήταν το αρχηγείο των δυνάμεων του ΕΔΕΣ. Προς την πλατεία κατευθύνθηκαν τμήματα του ΕΛΑΣ υπό τους Αγησίλαο, Κλεομένη (Κ. Σταυρόπουλο), Γ. Παπαθανασόπουλο και άλλους⁷⁸⁵ ενώ προς το γυμνάσιο κινήθηκαν δυνάμεις του Καπλάνη (Σπ. Γκούβα), Δράκου (Σωτήρη Λιόλιο) κα⁷⁸⁶. Ο Παπαϊωάννου λόγω

⁷⁷⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αργίνο, 2005, σ. 230

⁷⁷⁸ ο.π., σ. 231

⁷⁷⁹ ο.π.

⁷⁸⁰ ο.π., σ. 235

⁷⁸¹ ο.π., σ. 236

⁷⁸² ο.π., σ. 235

⁷⁸³ ο.π., σ. 237

⁷⁸⁴ ο.π.

⁷⁸⁵ ο.π., σ. 239

⁷⁸⁶ ο.π.

αιφνιδιασμού από την επίθεση των Ελασιτών, προσπάθησε να εντοπίσει σημείο απόκρυψης και άμυνας. Ο Αγησίλαος προσπάθησε μάλιστα να τον σκοτώσει αλλά λόγω δισταγμού δεν τον έκανε⁷⁸⁷. Και ο Παπαϊωάννου προσπάθησε από τη σειρά του να σκοτώσει τον Αγησίλαο με χειροβομβίδα τύπου Μιλς, αλλά ο Αγησίλαος καταφέρνει να γλυτώσει στέλνοντας πίσω την χειροβομβίδα⁷⁸⁸. Στο μεταξύ, τραυματίζεται ο φοιτητής της Ιατρικής και ανάρτης του ΕΔΕΣ Σπύρος Ρισβός που ήταν στην είσοδο του Γυμνασίου⁷⁸⁹. Ο ισόγειος όροφος του γυμνασίου, που ήταν και αποθήκη πυρομαχικών των δυνάμεων του Παπαϊωάννου, σύντομα καταλαμβάνεται από τις δυνάμεις του Καπλάνη και ο Δράκος χτυπά τους Εδεσίτες από τις τρύπες του τοίχου του ισόγειου που ήταν για σκαλωσιές⁷⁹⁰. Στην μάχη πέφτει και ο υπαρχηγός του Αρχηγείου ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ Τριγωνίδας Μακρυνείας Αριστοτέλης Τσιτσέλης⁷⁹¹, ο οποίος κατόρθωσε να βγει από την αίθουσα της 6^{ης} τάξεως γυμνασίου, κοντά στον ισόγειο όροφο. Στο μεταξύ πιάνεται αιχμάλωτος ο αξιωματικός του ΕΔΕΣ Κώστας Δίπλας⁷⁹² και σκοτώνεται ο αεροπόρος από το Αγρίνιο Θ. Δασκαλόπουλος-Γρίβας όταν εισήλθε από την εξώθυρα του ισόγειου⁷⁹³. Καθώς συνεχίζεται η μάχη, ο Καπλάνης τραυματίζεται από το 1^ο όροφο του Γυμνασίου τον Τσιτσέλη και αργότερα ο καπετάν Δράκος τον εκτελεί όταν το τελευταίος σερνόταν προς τον ισόγειο χώρο της 3^{ης} τάξης του γυμνασίου⁷⁹⁴. Έγιναν και άλλες συλλήψεις αξιωματικών του ΕΔΕΣ, όπως του Αριστείδη Βλάχου από το Καλούδι ο οποίος και υπέστη βιαιοπραγίες⁷⁹⁵. Οι κάτοικοι του Θέρμου λόγω των συγκρούσεων βρήκαν καταφύγιο στα υπόγεια κατοικιών. Οι δυνάμεις μετά του ΕΛΑΣ υπό τους Χρ. Κορόζη, Αγησίλαο και Κλεομένη μετακινούνταν τώρα στο σπίτι του Καλημέρη που ήταν ο Παπαϊωάννου. Το αρχηγείο του ΕΔΕΣ παρά την άμυνά του, καταλήφθηκε. Οι Ελασιτές επιχείρησαν να πυρπολήσουν το σπίτι του Καλημέρη, αλλά αυτό αποφεύχθηκε λόγω του κινδύνου να πυρποληθεί όλο το Θέρμο⁷⁹⁶. Έπειτα από ένα χρονικό διάστημα, ο Παπαϊωάννου μαζί με τον αξιωματικό Νέστορα Μακρυνγιάννη, παραδίνονται στον ΕΛΑΣ. Από το μπαλκόνι του σπιτιού ο ίδιος ο Παπαϊωάννου, αμέσως μετά την παράδοση του Μακρυνγιάννη, σηκώνει τα χέρια και αναφωνεί: “*Αδέλφια παραδινόμαστε, ζήτω το ΕΑΜ, ζήτω ο ΕΛΑΣ.*”⁷⁹⁷. Ο Αχιλλέας Ρίσβας, αδερφός του Σπ. Ρίσβα ζητάει από τον Φρούραρχο του Θέρμου να νοσηλευτεί στο τοπικό νοσοκομείο που διέθετε ο ΕΛΑΣ, αλλά αυτός και άλλοι σκληροπυρηνικοί Εαμίτες της πόλης αρνήθηκαν με αποτέλεσμα ο Σπ. Ρίσβας να πεθάνει⁷⁹⁸.

Ο Παπαϊωάννου μεταφέρεται από τον ΕΛΑΣ προς τα Καλύβια Θέρμου και έπειτα στην Άνω Χρυσοβίτσα, όπου λειτουργούσε και Σχολή Μόνιμων Υπαξιωματικών του ΕΛΑΣ⁷⁹⁹. Μαζί του ήταν και άλλοι αξιωματικοί της ομάδας του, όπως ο Νέστορας Μακρυνγιάννης που ήταν ταγματάρχης της χωροφυλακής, ο λοχαγός Αριστείδης Βλάχος, ο υπολοχαγός Ανδρέας Δημουλίτσας, ο υπίλαρχος Ιωάννης Πλαστήρας, ο έφεδρος υπολοχαγός Κωνσταντίνος Χολέβας, οι έφεδροι ανθυπολοχαγοί Σπυρίδων Αρμενάκος, Μιχαήλ Χαραλαμπίδης και Γεώργιος Νάστας, ο ανθυπολοχαγός Θωμάς Στρατόπουλος, ο

⁷⁸⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 238

⁷⁸⁸ ο.π.

⁷⁸⁹ ο.π., σ. 239

⁷⁹⁰, ⁷⁹¹, ⁷⁹² ο.π.

⁷⁹³ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 240

⁷⁹⁴, ⁷⁹⁵, ⁷⁹⁶, ⁷⁹⁷ ο.π.

⁷⁹⁸ ο.π., σ. 242

⁷⁹⁹ ο.π., σ. 243

εύελπς Ηλίας Τσαλάκος και ο ανθυπασπιστής Πεζικού Δημήτριος Καρμανιόλας⁸⁰⁰. Μαζί τους ήταν και ο Βάσιος Βασιλόπουλος. Στο Θέρμο, ο καπετάν Δράκος εναντιώθηκε στην ταφή του Αριστείδη Τσιτσέλη, αλλά άλλαξε γνώμη μετά την παρέμβαση της δασκάλας Ελένης Πυρπύλη και της αδερφή της Ασπασίας⁸⁰¹. Ο καπετάν Δράκος εξήγησε αργότερα στον καπετάν Στάθα στη Χρυσοβίτσα πως η εκτέλεση του Τσιτσέλη έγινε λόγω του ότι ο καπετάν Γρίβας σκοτώθηκε από αυτόν⁸⁰². Ο Τσιτσέλης θάφτηκε στο νεκροταφείο της Αγίας Τριάδας Θέρμου. Την αμέσως επόμενη μέρα, ο Καπλάνης εκδίδει λόγω στο Θέρμο και εξηγεί τις αιτίες διάλυσης της ομάδας του Παπαϊωάννου, λέγοντας πως αυτόν οι Άγγλοι εφοδίαζαν κατά προτεραιότητα με όπλα, πυρομαχικά και είδη ιματισμού, ενώ ο ΕΛΑΣ δεν έπαιρνε τίποτα αλλά και γιατί, όπως εξηγούσε στη συνέχεια, ο Παπαϊωάννου είχε πάρει διαταγή από τον Ζέρβα και τον Χούτα να χτυπήσει τις ανάρτικες ομάδες του ΕΛΑΣ⁸⁰³. Εξέδιδε μάλιστα έγγραφα σχετικά με αυτό. Αξίζει να σημειωθεί, πως πριν η ομάδα του Παπαϊωάννου έρθει στο Θέρμο, είχε συγκρουστεί με τις δυνάμεις του εφεδρικού ΕΛΑΣ στο κάτω Ξηρόμερο, κοντά στον Αχελώο ποταμό, σε μια μάχη που διήρκησε για 2 μέρες μέχρι την παρέμβαση ιταλικής δύναμης που ανάγκασε και τις δύο πλευρές να υποχωρήσουν⁸⁰⁴. Στην Χρυσοβίτσα ο Παπαϊωάννου κακοποιήθηκε αλλά λόγω επέμβασης αξιωματικών της Αγγλικής Αποστολής, κατόπιν διαμαρτυρίας του Ζέρβα αφέθηκε ελεύθερος⁸⁰⁵. Ο Στέλιος Χούτας όταν ενημερώθηκε για την διάλυση της ομάδας του Παπαϊωάννου και λόγω του ότι ανησυχούσε για πιθανή επίθεση του ΕΛΑΣ έναντι της περιοχής του, κήρυξε στρατιωτικό νόμο στο Βάλτο και διατάζει τη σύλληψη του τοπικού υπεύθυνου του ΕΑΜ Νικόλαου Πάνου⁸⁰⁶, ο οποίος συγκέντρωνε και αποθήκευε όπλα και πυρομαχικά στο χωριό Σταθά. Επίσης, στέλνει δύο επείγοντα έγγραφα, ένα στο Ζέρβα, ζητώντας βοήθεια και προειδοποιώντας τον λέγοντας πως όποια συμφωνία με τον ΕΛΑΣ θα ήταν θανάσιμη παγίδα για τον ΕΔΕΣ και ένα άλλο στον Έντυ Μάγιερς πληροφορώντας τον για τον αφοπλισμό του Παπαϊωάννου. Παράλληλα μέχρι την απελευθέρωση του τελευταίου, σχηματίζει ομάδα ΕΟΕΑ στην Τριχωνίδα υπό τον ανθυπολοχαγό Κ. Αναστασόπουλο⁸⁰⁷. Στο μεταξύ, ο Χούτας περνά τον Νικόλαο Πάνου σε στρατοδικείο⁸⁰⁸. Ο ΕΛΑΣ ζητά την απελευθέρωσή του και μετά την άρνηση του Χούτα, στέλνει ως εκπρόσωπό του στο Τρίκλινο, τον αξιωματικό Σπύρο Ματαράγκα, ο οποίος αμέσως συλλαμβάνεται από τον Χούτα όταν τον αναγνώρισε ως πρώην συνεργάτη των Ιταλών στην Αμφιλοχία⁸⁰⁹. Ο Πάνος μετά το στρατοδικείο εκτελείται και αυτό εξοργίζει τον ΕΛΑΣ⁸¹⁰. Μαζί με τον Πάνο, είχαν εκτελεστεί ως “συνεργάτες των Ιταλών” και ο Ματαράγκας και ένα άλλο στέλεχος του ΕΛΑΣ, ο Ευγένιος Σκούρτας⁸¹¹. Οι σχέσεις ΕΟΕΑ Βάλτου και ΕΑΜ-ΕΛΑΣ οξύνονται. Στις 14 Μαΐου, η ομάδα ΕΔΕΣ στο Ξηρόμερο υπό τον Καραμπέκιο, δέχεται επίθεση από δυνάμεις του ΕΛΑΣ υπό τον

⁸⁰⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 251

⁸⁰¹ ο.π., σ. 243

⁸⁰² ο.π., σ. 244

⁸⁰³ ο.π., σ. 245

⁸⁰⁴ Τάκης Σκούρτας, *Η Αντίσταση, ο Ροβεσπιέρος και το σχέδιο των Εγγλέζων, ΧΡΟΝΙΚΟ-ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ*, Εκδόσεις ΕΝΤΟΣ, Ερυθραίας 4, Καισαριανή, Αθήνα, Ιανουάριος 2009, σ. 98

⁸⁰⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 253

⁸⁰⁶ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 91

⁸⁰⁷ ο.π., σ. 92

⁸⁰⁸ ο.π., σ. 94

⁸⁰⁹, ⁸¹⁰ ο.π.

⁸¹¹ Τάκης Σκούρτας, *Η Αντίσταση, ο Ροβεσπιέρος και το σχέδιο των Εγγλέζων, ΧΡΟΝΙΚΟ-ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ*, Εκδόσεις ΕΝΤΟΣ, Ερυθραίας 4, Καισαριανή, Αθήνα, Ιανουάριος 2009, σ. 99

Καπλάνη, στο χωριό Κανδήλα και έπειτα από δύο μέρες μάχη, η ομάδα διαλύεται και ο Καραμπέκιος με δύναμη 30 ανδρών καταφέρνει να αποδράσει, μόνο για να δεχτεί δεύτερη επίθεση από τον ΕΛΑΣ στο χωριό Ρίγανη, με αποτέλεσμα, λίγοι αντάρτες και αξιωματικοί να διασωθούν⁸¹². Τη νύχτα τις 16 με 17 Μαΐου, ο Χούτας παραλαμβάνει εφόδια από αλεξιπτωτιστές και την ίδια μέρα απωθεί τον ΕΛΑΣ από την προσπάθεια του τελευταίου να καταλάβει την γέφυρα της Τατάρνας⁸¹³. Ο ίδιος έχει οχυρώσει τη θέση του στο Βάλτο για να αποτρέψει επίθεση του ΕΛΑΣ. Η ίδια η ΒΣΑ (Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή) για όποια κίνηση του ΕΛΑΣ έναντι του Βάλτου, ακόμα και αν χτυπούσαν πρώτοι οι άνδρες του Χούτα, θα καθιστούσε τον ΕΛΑΣ υπεύθυνο. Στο χωριό Βαλαώρα Ευρυτανίας, ο ομαδάρχης του ΕΛΑΣ Γαρδικιώτης, κατηγορήθηκε για συνομοσία εντός του ίδιου του ΕΛΑΣ και επομένως ο ίδιος και άλλοι 40 συνεργάτες του, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν πρώην χωροφύλακες που εντάχθηκαν αργότερα στο ΕΑΜ, βασανίστηκαν και εκτελέστηκαν⁸¹⁴. Στο μεταξύ, ο Χούτας λαμβάνει ενισχύσεις με την άφιξη στο Βάλτο του αντισυνταγματάρχη Μενελάου Παντελίδη και της εθνικιστικής ομάδας του από την Αθήνα⁸¹⁵. Μετά την εκτέλεση του Πάνου, ο Ζέρβας περνά διαταγή για την διασφάλιση του δικαίου σε στρατοδικεία και προτείνει στον ΕΛΑΣ που ήταν υπέρ των λαϊκών δικαστηρίων να κάνει το ίδιο⁸¹⁶. Με την απελευθέρωσή του, ο Παπαϊωάννου είχε ακόμη την δυνατότητα να σχηματίσει αντάρτικη ομάδα του ΕΔΕΣ στην Τριχωνίδα αλλά δεν θα ξεπερνούσε τα 150 όπλα. Μαζί του θα τον συνόδευε ο Βασίλης Τσέλιος (Γεροδήμος), ο οποίος, ενώ ήταν στο Δρυμόνα του αξίωσε να υπογράψει συμφωνητικό μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ και ότι ο ΕΔΕΣ δεν θα δεχόταν την παλινόρθωση του Γεωργίου του Β' αν δεν προηγηθεί δημοψήφισμα, κάτι που ο Παπαϊωάννου δεν υπέγραψε⁸¹⁷.

Στα τέλη Μαΐου 1943, με την επέμβαση της Αγγλικής Αποστολής υπό τον Έντυ Μάγιερς, υπογράφεται ένα συμφωνητικό ειρήνης μεταξύ των ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ και στις 29 με 30 Μαΐου ο Παπαϊωάννου με τον Ψαρρό και τον Κρανιά απελευθερώνονται⁸¹⁸. Το Συμφωνητικό προέβλεπε, την αναγνώριση όλων των αντάρτικων ομάδων, την διαίρεση της Ελλάδας σε στρατιωτικές περιοχές καθοριζόμενες ως ανεξάρτητες εδαφικές περιφέρειες, την μη είσοδο ομάδων ανταρτών μιας παράταξης σε περιοχές της άλλης, την αναγνώριση των ανταρτών της μίας παράταξης από την άλλη και την ελευθερία δημόσιας έκφρασης των ανταρτών χωρίς ωστόσο η έκφραση αυτή να στρέφεται κατά των ανταρτών, την ελεύθερη ανάπτυξη οργανώσεων και αντάρτικων ομάδων σε οποιαδήποτε περιοχή εφόσον αποδέχονται τις διαταγές του Κοινού Γενικού Στρατηγείου, τον εφοδιασμό των ανταρτών με τρόφιμα από τους κατοίκους των πεδινών περιοχών, την αλληλοβοήθεια μεταξύ των ομάδων όταν πρόκειται για στρατιωτικές ενέργειες κατά των κατακτητών, την λήξη βάρβαρων πράξεων όπως, μόνιμων κρατήσεων, άδικων δικών και εκτελέσεων από τις αντάρτικες ομάδες εις βάρος ανταρτών της άλλης παράταξης, την παραχώρηση πλήρους αμνηστίας σε όποιον αντάρτη άλλαξε αντάρτικη παράταξη πριν την υπογραφή του συμφωνητικού, την αναγνώριση των στρατιωτικών εφοδίων που αποστέλλονταν στην Ελλάδα ως χειρονομία ευχαριστία από τα Ηνωμένα Έθνη για τον αγώνα των ελληνικών αντάρτικων ομάδων έναντι του Άξονα, την σύσταση Κοινού Γενικού Στρατηγείου με εκπροσώπους από όλες τις ομάδες

⁸¹² Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 90

⁸¹³ ο.π., σ. 95

⁸¹⁴ ο.π., σ. 97-98

⁸¹⁵ ο.π.

⁸¹⁶ ο.π., σ. 95

⁸¹⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 252

⁸¹⁸ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 109

για τον συντονισμό όλων των στρατιωτικών ενεργειών και τον καθορισμό Βρετανών αξιωματικών από τη Μέση Ανατολή, που θα συμμετέχουν στο Κοινό Αρχηγείο στο ρόλο συνδέσμου αξιωματικού ο οποίος μάλιστα θα ενημερωνόταν για τυχόν προστριβές μεταξύ των αντάρτικων ομάδων⁸¹⁹.

Παρότι ο ΕΛΑΣ, μέσω του Καπετάν Διάκου, δέχονταν τους όρους του Συμφωνητικού, ο Χούτας και αρκετοί αντάρτες των ΕΟΕΑ από την άλλη κρατούσαν επιφυλάξεις όσον αφορά την αδελφική συνεργασία του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ, καθώς ο ίδιος ο Χούτας δεν έβλεπε με καλό μάτι τη δραστηριοποίηση ομάδων του ΕΑΜ σε περιοχές του ΕΔΕΣ⁸²⁰. Στο Ξηρόμερο, ο Καραμπέκιος συλλαμβάνει ένα στέλεχος του ΕΛΑΣ με καταγωγή από την Κατούνα, κάποιον Λαζαρόπουλο και με την κατηγορία περί “συνεργασίας με τους Ιταλούς”, ενώ στην πραγματικότητα τροφοδοτούσε τους κομμουνιστές κρατούμενους της περιοχής, τον εκτελεί⁸²¹. Ο ΕΛΑΣ αντιδρά στέλνοντας δύναμη με αρχηγό τον καπετάν “Γεροπόρο” να διαλύσει την ομάδα του Καραμπέκιου⁸²². Η ομάδα του τελευταίου χτυπήθηκε σε ενέδρα στην περιοχή Αετός και παρά την υπεροχή της σε άνδρες και οπλισμό, μετά από πολύωρη μάχη, κάποιοι ΕΔΕΣίτες αξιωματικοί έπαψαν να παλεύουν στο πλευρό του Καραμπέκιου και τον άφησαν να τα βγάλει μόνος του, κάτι που τον οδήγησε στο να τα παρατήσει και φύγει για τον Βάλτο και με τον ΕΛΑΣ να καταλάβει όλο το Ξηρόμερο⁸²³. Στις 10 με 11 Ιουνίου ο Παπαϊωάννου, που ανέλαβε την ομάδα που σχημάτισε ο Χούτας, κατευθύνεται στον Αβαρικό Θέρμο, στη θέση Αλώνι Κουκιά⁸²⁴, όπου παραλαμβάνει όπλα από τους Άγγλους, υπό τον ίδιο τον Ντάρμακ, ώστε η δύναμή του από 75 άνδρες να φτάσει τους 200⁸²⁵. Για τα όπλα έγιναν ρίψεις από δύο αεροπλάνα. Ωστόσο, τα όπλα αυτά μετά, μαζί με τα τρόφιμα που στάλθηκαν από το Κάιρο, περιήλθαν στα χέρια του ΕΛΑΣ. Όταν πραγματοποιήθηκε η ρήψη των όπλων αυτών, έφτασε στο σημείο εκείνο της ρήψης ο καπετάν Γεροδήμος. Έγινε συζήτηση όπου εξήγησαν στον Γεροδήμο πως κατόπιν συμφωνίας και έγκρισης του Βελουχιώτη και του Σαράφη, θα παραλάμβανε η ομάδα Παπαϊωάννου όπλα για τη δεύτερη συγκρότησή του⁸²⁶. Όμως ο Γεροδήμος είπε στον Παπαϊωάννου πως η ρίψη γινόταν σε έδαφος της δικαιοδοσίας του ΕΑΜ. Οι συζητήσεις συνεχίζονταν έντονα. Στο μεταξύ, ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ υπό τους Καπλάνη, Ωρίωνα, Θάνο και Παυλόπουλο είχαν καταλάβει τα γύρω υψώματα⁸²⁷. Η συζήτηση συνεχίστηκε στη Χρυσοβίτσα. Η παράταξη του ΕΑΜ συνεχίζει να επιμένει στην παραβίαση της συμφωνίας από τον Παπαϊωάννου, παρότι η συμφωνία προϋπόθετε την επανασύσταση της ομάδας του. Τα όπλα έτσι μεταφέρθηκαν σε μια αποθήκη και ο Έντυ κανόνισε στην ρήψη νέων όπλων, ενημερώνοντας μάλιστα και τον Γεροδήμο⁸²⁸. Όμως πολύ γρήγορα, η αποθήκη αυτή λεηλατήθηκε και ο ΕΛΑΣ πήρε τα όπλα και επειδή ο κλοιός γύρω από την ομάδα του Παπαϊωάννου έσφιγγε με την παρουσία ένοπλων ελασίτικων τμημάτων, ο ίδιος μαζί με μόνο 15 άνδρες της ομάδας τους, ανάμεσά τους και οι ανώτεροι αξιωματικοί του, κατέφυγαν στο Βάλτο⁸²⁹. Έτσι διαλύθηκε για δεύτερη

⁸¹⁹ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 116-118

⁸²⁰ ο.π., σ. 119

⁸²¹ Τάκης Σκούρτας, *Η Αντίσταση, ο Ροβεσπιέρος και το σχέδιο των Εγγλέζων, ΧΡΟΝΙΚΟ-ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ*, Εκδόσεις ΕΝΤΟΣ, Ερυθραίας 4, Καισαριανή, Αθήνα, Ιανουάριος 2009, σ. 100

⁸²² ο.π.

⁸²³ ο.π., σ. 100-101

⁸²⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 255

⁸²⁵ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 120

⁸²⁶ ο.π., σ. 121

⁸²⁷ ο.π.

⁸²⁸ ο.π., σ. 122

⁸²⁹ ο.π.

φορά, η ομάδα του Παπαϊωάννου. Κατά τον Ιούλιο του 1943, στο Περτούλι Τρικάλων, όταν ο Έντο Μάγιερς συναντήθηκε με τον Άρη Βελουχιώτη και τον ρώτησε σχετικά με την κατάσχεση των όπλων από την ομάδα του Παπαϊωάννου, ο Άρης του εξήγησε πως σύμφωνα με πληροφορίες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ που είχε ο ίδιος και ο καπετάν Γεροδήμος, τα όπλα αυτά ο Παπαϊωάννου τα παρέλαβε από τον δήμαρχο Αγρινίου Τζάνη, κατηγορώντας τον ως συνεργάτη με την κατοχική εξουσία⁸³⁰. Εντάθηκαν έτσι οι τόννοι στις συζητήσεις. Η 19^η Ιουλίου μάλιστα είχε ορισθεί προς εκδίκαση της προσφυγής της Αγγλικής Αποστολής κατά του ΕΛΑΣ Τριχωνίδας, σχετικά με την αρπαγή των όπλων που προορίζονταν για τον Παπαϊωάννου και σε αυτήν το ζήτημα το ανέλαβε μια μικτή επιτροπή από μέλη της Αποστολής και του ΕΛΑΣ⁸³¹. Σε αυτήν ο Γεροδήμος κατηγορήσε τον Παπαϊωάννου για “συνεργασία με τους Ιταλούς”⁸³². Ο καπετάν Εύμαιος παρενέβη και είπε πως πρόκειται περί παρεξηγήσεως. Ο Μάγιερς χαμηλώνει έτσι τους τόνους. Έτσι στις 20 Ιουλίου, εφόσον το θέμα θεωρείται λήξαν από τις δύο πλευρές και τους Άγγλους, υπογράφεται ένα καινούριο συμφωνητικό⁸³³, το οποίο υπέγραψαν οι Σαράφης, Βελουχιώτης και Β. Σαμαρινιώτης από πλευράς του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και ο υποστράτηγος Κ. Μαυρομάτης από πλευράς του ΕΔΕΣ. Το συμφωνητικό προέβλεπε, ότι μια ομάδα 30 ανταρτών μιας παράταξης μπορούσε να εισέλθει σε επαρχία που ήταν υπό την δικαιοδοσία της άλλης παράταξης, την δυνατότητα των ομάδων να εκλέγουν τους αρχηγούς τους και τα κορυφαία στελέχη τους με 2 από αυτά να είναι από άλλη περιφέρεια, την λήψη μόνο 50 όπλων από την συμμαχική αποστολή και την απαγόρευση λήψης όπλων από άλλη επαρχία, την ενημέρωση των αρχηγών των ομάδων μιας παράταξης για την είσοδο σε δική της περιοχής οργανώσεων από την άλλη παράταξη, την διαμονή μόνο δύο μηνών για την ένοπλη και πρόσφατα οργανωμένη ομάδα μιας παράταξης στην επαρχία της άλλης, την συγκρότηση εφεδρικών ένοπλων ομάδων κατόπιν διαταγής του Κοινού Αρχηγείου αν οι οργανώσεις υπερβούν τους 100 οπαδούς, την εξυπηρέτηση και ικανοποίηση των αναγκών των ομάδων από τις οργανώσεις καθώς και τη συγκρότηση κοινοτικών συμβουλίων ή λαϊκών επιτροπών των οποίων οι αποφάσεις θα καθορίζουν τη δράση των ενόπλων ομάδων, την πληρωμή ατόμων των οργανώσεων τα ζητούμενα τρόφιμα για τις υπηρεσίες τους, την χρήση φύλλου άδειας για κινήσεις ατόμων και χωρίς την κατοχή οπλισμού, την συντήρηση των αντάρτικων ομάδων από το Γενικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής με την πληρωμή μιας λίρας για τον κάθε αντάρτη, την χορήγηση μισθών στις άπορες οικογένειες ανταρτών και την μη παροχή μισθού σε αξιωματικούς και αντάρτες, την παροχή διατροφής σε μέλη των εφεδρικών ομάδων από τα έξοδα και βοηθήματα των οργανώσεων μόνον όταν δεν βρίσκονται σε ενεργή υπηρεσία και το δικαίωμα μόνιμου αξιωματικού και αντάρτη να ενταχθεί σε ομάδα της αρέσκειάς του ακόμα και της άλλης παράταξης εφόσον έχουν παραδώσει τον ιματισμό και οπλισμό που έλαβαν από την Αποστολή.

Το Συμφωνητικό όμως δεν ήταν αρκετό για να δώσει τέλος στις εχθρικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των αντιστασιακών ομάδων. Στο Αγρίνιο, μέλη του ΕΛΑΣ συλλαμβάνουν και στη συνέχεια εκτελούν τους Παύλο Βιδωρή (Καθηγητή Μαθηματικών), Βασίλειο Παπαγεωργίου, Σπύρο Νταρταγιάννη, Βασίλειο Κριντά, (δημοσιογράφο από την Ευρυτανία και στέλεχος του ΕΔΕΣ), Γεώργιο Σκαφίδα, Σπύρο Δομουζόπουλο και Νικόλαο Ακρίδα, με την κατηγορία της συνεργασίας με τους κατακτητές⁸³⁴. Εκτός από αυτούς, εκτελούνται αργότερα το 1944 και 11 πολίτες του Αγρινίου, με την κατηγορία

⁸³⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 255

⁸³¹ Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000, σ. 160-161

⁸³² ο.π., σ. 161

⁸³³ ο.π., σ. 162-164

⁸³⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 398

ότι δεν ήταν ευθυγραμμισμένοι με την επίσημη πολιτική του ΚΚΕ, επειδή οι ίδιοι ήταν αρχαιο-μαρξιστές/τροτσκιστές⁸³⁵. Μετά τα γεγονότα του Θέρμου, ο ΕΛΑΣ Δ. Ρούμελης, κατόπιν διαταγής του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, στις 10 Οκτωβρίου επιτίθεται έναντι του ταγματάρχη του ΕΔΕΣ Β. Παπαγιάννη στο Αχλαδόκαστρο Ναυπακτίας⁸³⁶. Οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ, οι οποίες δεν χτύπησαν την ισχυρή δύναμη 200 Γερμανών στη θέση Χλιμόβου στο ποταμό Γιδομαντρίτη που λεηλατούσαν τους κατοίκους, ανέρχονταν στους 1000 άνδρες υπό τους Καπλάνη, Θ. Χαράνη και Γ. Παπαθανασόπουλο⁸³⁷. Η μάχη στο Αχλαδόκαστρο Ναυπακτίας διήρκεσε 2 μέρες και από πλευράς του ΕΔΕΣ σκοτώθηκαν ο αξιωματικός Νικόλαος Χ. Σκεπαριάς και ο υπαξιωματικός Νικόλαος Χριστοδούλου⁸³⁸. Έπειτα τμήματα του ΕΛΑΣ υπό τους Γ. Σισμάνη και Ι. Καραδήμα επιτίθενται έναντι εναπομενοντών δυνάμεων του Παπαγιάννη στην Περδικοβρύση Ναυπακτίας, και αργότερα, πιάστηκαν αιχμάλωτοι ο στρατηγός Μαυρομάτης και ο Παπαντώνης Χαλμούκης από το Διασελάκι, τους πήγαν στο Αχλαδόκαστρο και μέσω Δρυμόνα τους πήγαν σε στρατόπεδο κρατουμένων στον Προυσσό Ευρυτανίας⁸³⁹. Άλλους τους έστειλαν στη Δόμνιστα Ευρυτανίας. Μετά τη διάλυση του Β. Παπαγιάννη, μια ομάδα ανταρτών στο Θέρμο τραγουδούσε το εξής το τραγούδι:

*Ζήτη το ΕΑΜ κι ο στρατός του Καπλάνη
π' αντέταξαν τα στήθια στον Παπαγιάννη
Εμπρός στο θάνατο με τόλμη, θάρρος
Στον αιμοβόρο, στο δολοφόνο φασισμό...*

*Κάνουν αντάρτικα με μισθοφόρους για να εξοντώσουν τον ΕΛΑΣ
τους Μανιαδάκηδες και τους Κοτζιάδες να ξαναφέρουνε σε μας...*⁸⁴⁰

Την ίδια ακριβώς ημερομηνία, ο ΕΛΑΣ επιχειρεί για 3^η φορά αφοπλισμό της ομάδας του Παπαϊωάννου⁸⁴¹. Ο ίδιος ο ανταρτοεπονίτης Βασίλης Παπαπάνος στο ημερολόγιο εκφράζει τη δυσαρέσκειά για τον εμφύλιο σπαραγμό των Ελλήνων εντός του πλαισίου της Εθνικής Αντίστασης⁸⁴².

Βέβαια, δεν μπορεί να παραμεληθεί ένα άλλο περιστατικό το οποίο αξίζει να ενταχθεί εντός του πλαισίου του κατοχικού εμφυλίου πολέμου στην Αιτωλοακαρνανία. Πρόκειται φυσικά για ένα στέλεχος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, τον Ανδρέα Φιλίππου, γνωστός με το ψευδώνυμο “Ροβεσπιέρος”. Καταγόταν από την Άνδρο, ήταν μηχανικός στο επάγγελμα, παντρεύτηκε, απέκτησε δυο παιδιά και επί δικτατορίας Μεταξά, έγινε συνétairos σε μηχανουργείο⁸⁴³. Παρότι ήταν δηλωσίας αριστερός, ειδικός στην τέχνη του πολέμου και γλωσσομαθής, δεν ήταν οργανωμένος στο ΚΚΕ⁸⁴⁴. Κατά την Κατοχή, ως διερμηνέας των Ιταλών στο Μώλο Λαμίας, λόγω των γνώσεών του στην Ιταλική γλώσσα, κατορθώνει να αποφυλακίσει αρκετούς κρατουμένους που ήταν μέλη του ΕΑΜ, κάτι που έκανε τον τοπικό πληθυσμό της περιοχής, κυρίως της Λοκρίδας να τον εκτιμήσουν

⁸³⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 338

⁸³⁶ ο.π., σ. 320

⁸³⁷, ⁸³⁸, ⁸³⁹ ο.π.

⁸⁴⁰ ο.π., σ. 321

⁸⁴¹ Βαγγέλης Αγγελής, *Το αντι-ηρωικό ημερολόγιο του ανταρτοεπονίτη Βασίλη Παπαπάνου, Αιτωλοακαρνανία – Ευρυτανία – Άρτα 1943-1944*, Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 Εκδόσεις Οδυσσεάς, 1^η έκδοση, Αθήνα, Απρίλιος 2006, σ.118

⁸⁴² ο.π. (Βλ. Παράρτημα 3.33)

⁸⁴³ Τάκης Σκούρτας, *Η Αντίσταση, ο Ροβεσπιέρος και το σχέδιο των Εγγλέζων, ΧΡΟΝΙΚΟ-ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ*, Εκδόσεις ΕΝΤΟΣ, Ερυθραίας 4, Καισαριανή, Αθήνα, Ιανουάριος 2009, σ. 118

⁸⁴⁴ ο.π., σ. 119

πάρα πολύ ως πατριώτη⁸⁴⁵. Μετά από λίγο καιρό, έφυγε κρυφά από τον Μώλο, ανέβηκε στο βουνό και εντάχθηκε στον εφεδρικό ΕΛΑΣ Λοκρίδας όπου πήρε και το ψευδώνυμο “Ροβεσπιέρος”⁸⁴⁶. Στην Αντίσταση έπαιξε κύριο ρόλο στην παράδοση των Ιταλών και των όπλων τους στην Αιδηψό Εύβοιας στις δυνάμεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και την μεταφορά τους στην Λοκρίδα με την βοήθεια μιας επίλεκτης ομάδας στελεχών του ΕΑΜ, που περιλάμβανε τους Αμπλανίτη, Καλέντζη, Λαφαζάνη, Μωραΐτη, Τεπελένη, Κατσαβό κτλ⁸⁴⁷. Ο ίδιος ο Ροβεσπιέρος με το πέρασμα του χρόνου, είχε αναπτύξει επαφές με την Βρετανική Αποστολή και την Intelligence Service⁸⁴⁸. Σύντομα, εγκαταστάθηκε στην Αιτωλοακαρνανία, συγκεκριμένα στο Ξηρόμερο, μαζί με 5-6 συναγωνιστές του, αποσπασμένοι από τον ΕΛΑΣ, όπου ανέλαβε καθήκοντα διοίκησης τοπικής πολιτοφυλακής⁸⁴⁹, καθώς στο τελευταίο έτος της Κατοχής, με εξαίρεση ορισμένες περιοχές, όπως το Μύτικα και τον Αστακό, το Ξηρόμερο στην μεγάλη του πλειοψηφία ήταν υπό τον έλεγχο του ΕΛΑΣ⁸⁵⁰. Στο Ξηρόμερο, που υπήρχε αυτοδιοίκηση, ίδρυσε αρκετούς σταθμούς πολιτοφυλακής, όπου χάρη στις ικανότητές του, τη στελέχωσε με αρκετά ντόπια εαμικά στελέχη, κάτι που ισχυροποίησε την παρουσία της οργάνωσης στην περιοχή. Ο Ροβεσπιέρος, έχοντας συγκεντρώσει πληροφορίες από τους ντόπιους, έμαθε για τις τοπικές ισχυρές οικογένειες (τα σόγια) και για το ποιοι από τους κατοίκους ήταν ενταγμένοι στον ΕΛΑΣ και ποιοι στον ΕΔΕΣ, καθώς το Ξηρόμερο είχε χωριστεί μεταξύ αυτών των δύο αντιστασιακών παρατάξεων κατά την διάρκεια της Κατοχής, με κτηνοτρόφους, εργάτες γης κτλ να στρέφονται προς τον ΕΔΕΣ, λόγω της επιρροής που άσκησαν οι τοπικές ελίτ, ενώ η μορφωμένη μάζα των κατοίκων και οι νέοι, κατά το 70% περίπου, να παίρνει το πλευρό του ΕΛΑΣ⁸⁵¹. Αυτούς που έβαλε πρώτους στο μάτι ήταν τους ΕΔΕΣίτες και άλλους δεξιούς και εθνικόφρονες. Στην αρχή τους έπιανε φιλία στη συνέχεια τους κατηγορούσε άλλους ως συνεργάτες των κατακτητών και άλλους ως “επικίνδυνους”, ενώ σε άλλους τους έδειξε ανοχή εφόσον συνεργάζονταν μαζί του, μια τακτική που του επέτρεψε να μάθει για τις κινήσεις των Γερμανών και των συνεργατών του καθώς και για τις δυνάμεις του αντίπαλου ΕΔΕΣ, αλλά έφερε ως αποτέλεσμα πάρα πολλοί κάτοικοι, εις το όνομα της φιλίας τους με τον Ροβεσπιέρο ή να έχουν το κεφάλι τους ήσυχο από αυτόν, κατέδιδαν σε αυτόν συγχωριανούς τους, τις περισσότερες φορές με ψεύτικες κατηγορίες περί δοσιλογισμού υπέρ των Γερμανών ή και συνομοσίας, με τα διάφορες μεταξύ τους προσωπικές έριδες, έχθρες και μικροσυμφέροντα να είναι η κύρια αιτία της αλληλοκατηγορίας⁸⁵². Σημαντικό παράδειγμα είναι σε ένα χωριό, όπου ένα μέλος της τοπικής οργάνωσης του ΕΔΕΣ, παρέδωσε στον Ροβεσπιέρο έναν υπ ‘αριθμό 11, που ήταν σύνδεσμος οργάνωσης υπό τον Καραμπέκιο και επομένως αυτό το άτομο δεν τον πείραξε ο Φιλίππου ξανά⁸⁵³. Μέσα σε λίγους μήνες, η έδρα της Πολιτοφυλακής μεταφέρθηκε από την Κομποτή στην Κωνωπίνα και μεταφέρθηκαν κρατούμενοι από όλη την περιοχή του Ξηρομέρου⁸⁵⁴. Εκεί, ο Ροβεσπιέρος άρχισε να δείχνει ένα εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα. Καταρχήν, στην Κωνωπίνα, ανέλαβε το καθήκον να πατάξει και με βίαιο τρόπο, το φαινόμενο της κλεψιάς, κυρίως της ζωοκλοπής, ένα φαινόμενο πολλών αιώνων στον Ξηρόμερο⁸⁵⁵. Με την πάροδο του χρόνου, οι επαφές με τα τοπικά

⁸⁴⁵ Τάκης Σκούρτας, *Η Αντίσταση, ο Ροβεσπιέρος και το σχέδιο των Εγγλέζων, ΧΡΟΝΙΚΟ-ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ*, Εκδόσεις ΕΝΤΟΣ, Ερυθραίας 4, Καισαριανή, Αθήνα, Ιανουάριος 2009, σ. 119-120

⁸⁴⁶ ο.π. σ. 120

⁸⁴⁷ ο.π. σ. 121

⁸⁴⁸ ο.π. σ. 125

⁸⁴⁹ ο.π. σ. 126-127

⁸⁵⁰ ο.π. σ. 110

⁸⁵¹ ο.π. σ. 90 & 129

⁸⁵² ο.π. σ. 129-130

⁸⁵³ ο.π. σ. 132-133

⁸⁵⁴ ο.π. σ. 151

⁸⁵⁵ ο.π. σ. 156

μέλη του ΕΛΑΣ, της ΕΠΟΝ, αλλά και του ΚΚΕ γίνονταν μέρα με τη μέρα όλο και πιο συχνές, σε σημείο που απέφενγε την συνάντηση μαζί τους, σε πλήρη αντίθεση με τους εθνικόφρονες και δεξιούς κατοίκους, όπου υπήρξε φιλοξενούμενος σε σπίτια ορισμένων και ανέπτυξε έτσι σχέσεις συνεργασίας⁸⁵⁶. Επίσης μετά τον Μάιο του 1944, άρχισε διοικεί την περιοχή με τρομοκρατία, φτάνοντας στο σημείο να συλλαμβάνει αθώους και άλλους να τους ανακρίνει εντός του καφενείου του χωριού, κάτι που έκανε ακόμα και στελέχη του ΕΑΜ να τον φοβούνται⁸⁵⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του έργου ήταν όταν ανέθεσε σε δύο άνδρες, που παρίσταναν τους δεξιούς να συνοδεύσουν στον Βάλτο, έναν δάσκαλο εθνικόφρονα που είχε συλλάβει χωρίς αιτία, χωρίς να το γνωρίζει ο ίδιος ο δάσκαλος, οι δύο αυτοί ένοπλοι είχαν λάβει εντολή να τον εκτελέσουν⁸⁵⁸. Και καθώς περνούσαν οι ημέρες η κατάσταση χειροτέρευε καθώς ο Ροβεσπιέρος συλλάμβανε ακόμα και άτομα που ήταν φιλικά προσκείμενα στον ΕΛΑΣ, με κύριο παράδειγμα την σύλληψη τριών μελών της οικογένειας Κολοκυθά, τον τρίτον μάλιστα τον εκτέλεσε επειδή χειροδίκησε εις βάρος ενός πολιτοφύλακα⁸⁵⁹. Η δράση του Ροβεσπιέρου έγινε γνωστή στα αυτιά του ΕΑΜ και αποφάσισε να συλλάβει το άτομο το οποίο δυσφημούσε το κίνημα και ήταν “εχθρός της επανάστασης”⁸⁶⁰. Το στέλεχος του ΕΑΜ Μήτρος Παπαγιάννης επομένως εκδίδει διαταγή για τη σύλληψη του Ροβεσπιέρου και του υπαρχηγού του Θωμά Παπαφώτη και στη θέση του Ροβεσπιέρου ως διοικητή πολιτοφυλακής στο Ξηρόμερο, τοποθετείται ο καπετάν “Νικηφόρος”⁸⁶¹. Ένα γνωστό στέλεχος του ΚΚΕ, ο Αρίστος Βασιλειάδης αναλαμβάνει το καθήκον σύλληψης του Ροβεσπιέρου⁸⁶². Ο ίδιος όμως δεν υπάκουσε στην εντολή της σύλληψης και αρνήθηκε να φύγει από την Κωνσταντινούπολη. Ο ίδιος και ο Παπαφώτης για να αποφύγουν τη σύλληψη, καταφεύγουν στην Λοκρίδα, όπου έμειναν για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, μέχρι που ο Ροβεσπιέρος αποφάσισε να παραδοθεί⁸⁶³. Στο ανταρτοδικείο που ακολούθησε, πολλοί μάρτυρες κατηγορίες εμφανίστηκαν για να εκφράσουν τα παράπονά τους όσον αφορά τις ενέργειες του Ροβεσπιέρου, ενώ ο ίδιος δεν είχε κανέναν μάρτυρα υπερασπίσεως. Παρότι ο ίδιος ισχυριζόταν πως εκτελούσε τις διαταγές της ΠΕΕΑ, ωστόσο καταδικάστηκε ως όργανο της Intelligence Service (δεδομένου της επαφής του μαζί της), που είχε ως στόχο την “δυσφήμιση και διάλυση του αντιστασιακού κινήματος”, ωστόσο η εκτέλεσή του δεν πραγματοποιήθηκε⁸⁶⁴. Μετά τον πόλεμο, είχε περάσει από 4 άλλες δίκες και καταδικάστηκε σε θάνατο, αλλά παρόλα αυτά, δεν έπαθε τίποτα και τη δεκαετία του 60 αποφυλακίστηκε και έπιασε δουλειά σε γραφείο διοίκησης μηχανουργείου στον Πειραιά⁸⁶⁵.

⁸⁵⁶ Τάκης Σκούρτας, *Η Αντίσταση, ο Ροβεσπιέρος και το σχέδιο των Εγγλέζων, ΧΡΟΝΙΚΟ-ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ*, Εκδόσεις ΕΝΤΟΣ, Ερυθραίας 4, Καισαριανή, Αθήνα, Ιανουάριος 2009, σ. 151-153

⁸⁵⁷ ο.π. σ. 154 & 160

⁸⁵⁸ ο.π. σ. 167-168

⁸⁵⁹ ο.π. σ. 170, 172 & 176

⁸⁶⁰ ο.π. σ. 177

⁸⁶¹ ο.π. σ. 177-178

⁸⁶² ο.π. σ. 178

⁸⁶³ ο.π. σ. 182

⁸⁶⁴ ο.π. σ. 182, 191, 192 & 193

⁸⁶⁵ ο.π. σ. 183

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Από τις αρχές Σεπτεμβρίου 1944, είχε αρχίσει η βαθμιαία αποχώρηση των Γερμανών από τη Δυτική Ελλάδα, καθώς οι ίδιοι οι Γερμανοί έχαναν τον πόλεμο και επομένως οι μονάδες τους άρχισαν την προς τον βορρά σύμπτυξή τους. Ενόψει της αποχώρησης των τοπικών Γερμανικών δυνάμεων για να καλύπτονται κατά την αποχώρηση, είχαν έρθει σε συνεννόηση με τις δυνάμεις των Ταγμάτων Ασφαλείας, όπου υπήρχαν, ώστε να προστατεύεται ανενόχλητος ο Γερμανικός στρατός κατά την διάρκεια της αποχώρησης και σύμπτυξής του.

Οι Γερμανοί, μετά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, που είχαν διενεργήσει στις αρχές του Αυγούστου και αφού συγκέντρωσαν τις φρουρές τους στο Αγρίνιο, άρχισαν να συμπύκνωσης και να αποχωρούν κατά τις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1944. Από το Αγρίνιο, αποχώρησαν στις 10 του μήνα⁸⁶⁶. Πρώτα, ανατίναξαν τα πυρομαχικά τους, τα οποία είχαν στα λιοστάσια των εργατικών κατοικιών στο δρόμο προς τον Άγιο Ιωάννη το Ριγανά⁸⁶⁷. Υπεύθυνο σ' αυτά και προσωρινό Στρατιωτικό Διοικητή στο Αγρίνιο τότε οι Γερμανοί είχαν τον αξιωματικό Μύλλερ και αυτός έκανε την ανατίναξη⁸⁶⁸. Η κατεύθυνση αποχώρησής των Γερμανών ήταν η γέφυρα Αχελώου-Καστρακίου, Αμφιλοχία-Μακρυνόρος, Άρτα, Ιωάννινα. Ο τελευταίος Γερμανός που αποχώρησε από το Αγρίνιο ήταν ο λοχίας Γιόχαν⁸⁶⁹. Αυτός φόρτωσε πράγματα σε φορτηγό νταλίκια και βιαστικά έφυγε προς την Αμφιλοχία, Δύο ώρες μετά την αποχώρηση, η γέφυρα Αχελώου στο Καστράκι ανατινάσσεται.

Έχοντας εγκαταλείψει το Αγρίνιο, οι Γερμανοί άφησαν ως οπισθοφυλακή πίσω τους το Τάγμα Ασφαλείας, το οποίο προηγουμένως εφοδίασαν με βαρύ οπλισμό, αρκετά πυρομαχικά και τρόφιμα για πολυήμερη άμυνα. Οι άνδρες του τάγματος, είχαν οχυρωθεί στις αποθήκες Παπαστράτου, Παπαπέτρου, Παναγοπούλου, καθώς και σε ξενοδοχεία της πόλης, σε περίπτωση που γινόταν μάχη⁸⁷⁰.

Στο μεταξύ, ο ΕΛΑΣ είχε συμπύκνωσης τις δυνάμεις του γύρω από το Αγρίνιο. Το 1^ο Τάγμα του 42 Συντάγματος, με διοικητή τον ανθυπολοχαγό Γραβάνη Μιλτιάδη και καπετάνιο τον Νάκο Μπελή, είχαν καταλάβει το χώρο από τη Βελαούστα (Πυργί) μέχρι την Αβόρανη⁸⁷¹. Ο εφεδρικός Λόχος Αγρινίου, δύναμης 250 εφεδροελασιτών με διοικητή τον έφεδρο ανθυπολοχαγό Κώστα Σκρέττα και καπετάνιο τον Ανδρέα Τσιχριτζή, υπάλληλο της Αγροτικής Τράπεζας Αγρινίου, βρισκόταν κοντά στο Αγρίνιο, με σταθμό διοίκησης του στη Βελαούστα⁸⁷². Το ΙΙΙ Τάγμα του 2/39 Συντάγματος, με διοικητή τον Βασίλη Σκιαδά (Επαμεινώνδας) και καπετάνιο τον Δημήτρη Σούφρα, βρισκόταν στην περιοχή από τον Άγιο Κωνσταντίνο μέχρι το χωριό Δοκίμι⁸⁷³. Μαχητικό τμήμα της ΟΠΛΑ είχε το σταθμό διοίκησής του στο Ελαιόφυτο (Σμόλιανα)⁸⁷⁴. Ο εφεδρικός ΕΛΑΣ Μακρυνείας, σαν εφεδρεία, είχε πιάσει τον εθνικό δρόμο Αγρινίου – Μεσολογγίου, μαζί

⁸⁶⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 470

⁸⁶⁷, ⁸⁶⁸, ⁸⁶⁹ ο.π.

⁸⁷⁰ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 419

⁸⁷¹ ο.π. σ. 420 & Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 442

⁸⁷², ⁸⁷³, ⁸⁷⁴, ⁸⁷⁵, ⁸⁷⁶ ο.π.

με ομάδα του εφεδρικού ΕΛΑΣ Θέρμου, με διοικητή τον Παπαθανασόπουλο⁸⁷⁵. Ο εφεδρικός ΕΛΑΣ Μεσολογγίου κατείχε την σιδηροδρομική γραμμή έξω από το Αγρίνιο⁸⁷⁶. Διοικητής όλων αυτών των δυνάμεων του ΕΛΑΣ, ανερχομένων στους 7,000⁸⁷⁷ περίπου μαχητές, τοποθετήθηκε ο διοικητής του 42 Συντάγματος, ο μόνιμος λοχαγός Φοίβος Γρηγοριάδης, ο γνωστός Βέρμιοις⁸⁷⁸.

Κατά τις 10 με 12 Σεπτεμβρίου 1944, το Αγρίνιο πολιορκήθηκε από δυνάμεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Ο εφεδρικός Λόχος Αγρινίου, κατά διαστήματα, έριχνε βλήματα όλμου προς το Αγρίνιο. Χαρακτηριστική είναι η μάχη που δόθηκε στο Δοκίμι Αγρινίου, μεταξύ ενός τμήματος 300 ανταρτών και ομάδα 65-70 ταγματасφαιλιτών με διοικητή τον υπολοχαγό Γρηγόρη Παπουτσή⁸⁷⁹. Η μάχη ήταν ολονύκτια και οι άνδρες του τάγματος υποχώρησαν προς το Αγρίνιο στις 5 το πρωί. Ο αγωνιστής Σπύρος Γερομυλάτος αφηγείται για τις πολεμικές εξελίξεις στο Δοκίμιο⁸⁸⁰, κάνοντας αναφορά στον τραυματισμό και αργότερα το θάνατο οπλιτών και από τις δύο πλευρές. Ο Κωνσταντίνος Σκρέττας του εφεδρικού ΕΛΑΣ Αγρινίου, παραθέτει και αυτός δική του αφήγηση, αναφέροντας τις συγκρούσεις στη συνοικία του Αγίου Κωνσταντίνου⁸⁸¹.

Οι σποραδικές αυτές ενέργειες έδειχναν πως οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ που είχαν περικυκλώσει το Αγρίνιο πως ήταν σε θέση επίθεσης και ετοιμάζονταν να εισέλθουν στην πόλη. Αυτή ήταν εξάλλου και η διαταγή της XIII Μεραρχίας, όσον αφορά το Αγρίνιο, πρώτα η απελευθέρωσή του και ύστερα αποδέσμευση των δυνάμεων του ΕΛΑΣ για την απελευθέρωση των άλλων πόλεων⁸⁸².

Η παράδοση της πόλης του Αγρινίου, έγινε ως εξής:

Από τις 10 του Σεπτεμβρίου 1944, ο Λάμπρος Δημοσθένης Αντωνίου (γνωστός και ως Ντικ), εκπρόσωπος του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής (ΣΣΜΑ)⁸⁸³, που είχε καταγωγή από το Μέγα Δένδρο Θέρμου, το γένος Παλιούρα, αγωνιστή του 21 και υπηρέτησε στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο⁸⁸⁴ ως υπαξιωματικός της χωροφυλακής, και δρούσε τότε στην Αγία Σοφία Θέρμου με τον Δωδεκανήσιο ασυρματιστή Αντώνιο Σπίρτο⁸⁸⁵, έλαβε επιστολή από τον δήμαρχο του Αγρινίου Ν. Καρμανίδη και τον διοικητή Χωροφυλακής Αγρινίου ταγματάρχη Τζωρτζάκη, μέσω του τραπεζικού υπαλλήλου της από την Αγία Σοφία Θέρμου, Γ. Τρομάρα, στην οποία του ζητούσαν την μεσολάβησή τους ως εκπρόσωπος τους Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής για την αναίμακτη παράδοση του Αγρινίου από το Τάγμα Ασφαλείας της πόλης στον ΕΑΜ-

⁸⁷⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 471

⁸⁷⁸ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 420 & Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 442

⁸⁷⁹ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 459

⁸⁸⁰ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 421-422 & Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 443 (βλ. Παράρτημα 3.34)

⁸⁸¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 422-423 (βλ. Παράρτημα 3.35)

⁸⁸² ο.π., σ. 423 & Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 444

⁸⁸³ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 472

⁸⁸⁴ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005, σ. 351

⁸⁸⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 472

ΕΛΑΣ⁸⁸⁶. Δεύτερη επιστολή έδωσε στον Αντωνίου και ο Βάσιος Δ. Βασιλόπουλος, υπαρχηγός της αποστολής του ΣΣΜΑ με έδρα το χωριό Ανάληψη Θέρμου, με το ίδιο αίτημα. Ο Αντωνίου επικοινωνήσε με το Αρχηγείο στη Μέση Ανατολή το οποίο του απάντησε:

*«Δεν έχουμε προηγούμενο να σε καθοδηγήσουμε STOP
Ενεργήσατε πρωτοβούλως με στόχο αποφυγής αιματοχυσίας STOP
Ενημερωθή Ελληνική Κυβέρνηση STOP»⁸⁸⁷*

Μετά την απάντηση από το Κάιρο, ο Αντωνίου κινήθηκε προς το Αγρίνιο. Κάλεσε το διοικητή του ΕΛΑΣ, τον Φοίβο Γρηγοριάδη να αναβάλει την επίθεση κατά του Αγρινίου και όντας αναβλήθηκε⁸⁸⁸. Το βράδυ της ίδιας ημέρας, στο σπίτι του μικροβιολόγου γιατρού Δημήτρη Παπαχρήστου στην πλατεία Στράτου (Ειρήνης σήμερα) και στην πίσω αίθουσα του εργαστήριου του, συναντήθηκαν ο Λάμπρος Δ. Αντωνίου, ο Βασίλειος Δ. Βασιλόπουλος μαζί με τον Δήμαρχο της πόλης Καρμανίδη, τον διοικητή της Χωροφυλακής Τζωρτζάκη και εκπροσώπους του Τάγματος Ασφαλείας, ανάμεσά τους και ο Τολιόπουλος και οι αξιωματικοί Αρσένης, Παυλής και Σταματίου⁸⁸⁹. Τη συζήτηση ξεκίνησε ο Αντωνίου με την ιδιότητά του ως εκπρόσωπος του ΣΣΜΑ λέγοντας πως η Ελληνική Κυβέρνηση στο Κάιρο έχει αποκηρύξει τα Τάγματα Ασφαλείας και ότι αυτά έπρεπε να παραδώσουν τα όπλα τους στις αντιστασιακές οργανώσεις. Μετά απευθύνθηκε στον Τολιόπουλο λέγοντας: *«Θα σας δίνουμε συγχαρητήρια κ. Τολιόπουλε εάν ερχόσασταν σε συμφωνία με τους Ελασίτες και χτυπούσατε τους Γερμανούς στο Μακρυνόρος όταν υποχωρούσατε και τους παίρνατε τον οπλισμό τους αλλά δεν το πράξατε και δεν σας παραδεχόμαστε»⁸⁹⁰*. Ο Τολιόπουλος παίρνει θέση λέγοντας: *«Έχουμε αποφασίσει να μην επιτρέψουμε την είσοδο του ΕΛΑΣ στο Αγρίνιο και θα αντισταθούμε. Έχουμε 1,800 άνδρες και αρκετό πολεμικό υλικό και οχυρωμένες θέσεις. Λάβαμε όλα τα μέτρα μας ν μην διαρραγεί η άμυνά μας, μέχρι να έλθουν στο Αγρίνιο οι συμμαχικά δυνάμεις και επ' ουδενί λόγω θα παραδώσουμε την πόλη εις τους κομμουνιστάς»⁸⁹¹*. Και ο Αντωνίου απαντά: *«Έχω ασφαλείς πληροφορίες ότι οι περίξ δυνάμεις του Αγρινίου του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ είναι πολύ μεγάλες και εσείς δεν τις γνωρίζετε και πολλοί άνδρες σας είναι επιστρατευμένοι και με πρώτη ευκαιρία θα σας εγκαταλείψουν. Ομιλείτε κατά τις επιθυμίες σας και σας καλώ χάριν του εθνικού συμφέροντος και της ζωής των κατοίκων του Αγρινίου, ως εθνικός αγωνιστής και ως εκπρόσωπος του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής να συμφωνήσετε και να με εξουσιοδοτήσετε να διαπραγματευθώ με την ηγεσία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ την ειρηνική παράδοση της πόλεως Αγρινίου με αντίστοιχον εξασφάλισιν την αποφυγήν αντιποίνων εις βάρος των υπηρετούντων στα τάγματα και των εθνοφορώνων πολιτών, μέχρι αφίξεως της Κυβερνήσεως της Εθνικής Ενότητας. Σας εγγυώμαι εγώ κ, Τολιόπουλε. Δεν θα πάθεις τίποτε.»⁸⁹²*. Αργότερα ανεβάζει του τόνους λέγοντας: *«Ομιλείς με το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής. Συμμορφώσου κ. Τολιόπουλε με ό,τι σου λέμε»⁸⁹³*. Έχοντας πειστεί από τον δήμαρχο και τον ταγματάρχη Τζωρτζάκη, ο Τολιόπουλος και οι αξιωματικοί του δέχονται ο Αντωνίου να έρθει σε

⁸⁸⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 472

⁸⁸⁷ ο.π., σ. 473

⁸⁸⁸, ⁸⁸⁹ ο.π.

⁸⁹⁰ ο.π., σ. 474-475

⁸⁹¹ ο.π., σ. 475 & Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάμπεης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτεμβρίου 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985, σ. 41

⁸⁹² Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 475

⁸⁹³ ο.π.

επαφή με την ΕΑΜική ηγεσία, προκειμένου να συζητηθεί το θέμα για την αναίμακτη παράδοση του Αγρινίου.

Στις 13 Σεπτεμβρίου, το απόγευμα, έφτασαν από το Καρπενήσι στο χωριό Καμαρούλα, κοντά στο Αγρίνιο, ο Αθανάσιος Χατζής (εθνοσύμβουλος της ΠΕΕΑ) και ο Θόδωρος Καλλίνος, ο γνωστός Αμάρμπεης, ο οποίος θα παίξει σημαντικό ρόλο στην παράδοση της πόλης⁸⁹⁴. Εκεί πραγματοποιήθηκε σύσκεψη. Παρών ήταν και ο διοικητής των δυνάμεων του ΕΛΑΣ, ο Φοίβος Γρηγοριάδης⁸⁹⁵. Στην σύσκεψη εκτέθηκε η κατάσταση από άποψη των στρατιωτικών ενεργειών του ΕΛΑΣ γύρω από την πόλη. Το ζήτημα ήταν να παραδοθεί το Αγρίνιο στον ΕΛΑΣ με ή χωρίς μάχη. Την ίδια μέρα έφτασε στο χωριό ένα στέλεχος του γραφείου ΚΚΕ Στερεάς Ελλάδας, Αρίστος Βασιλειάδης⁸⁹⁶. Η 13^η Μερραρχία του ΕΛΑΣ, με διοικητή τον Δημήτριο Ματσούκα και επιτελάρχη τον αντισυνταγματάρχη Αθανάσιο Παπαθανασίου⁸⁹⁷, είχε αποφασίσει την απελευθέρωση του Αγρινίου και το διαβίβασε στις λοιπές οργανώσεις. Σχετικά με την σύσκεψη, ομιλεί ο ίδιος ο Θόδωρος Καλλίνος⁸⁹⁸, ο οποίος συζητά με τον Βέρμαιο την κατάσταση σχετικά με την απελευθέρωση του Αγρινίου, την δυσκολία που θα αντιμετωπίσει ο ΕΛΑΣ λόγω της υπεροχής του Τάγματος Ασφαλείας σε όπλα και την ανάγκη εφοδιασμού από την 13^η Μερραρχία με βαρέα όπλα για την πολιορκία.

Μόλις είχε τελειώσει η σύσκεψη στην Καμαρούλα, όπως αναφέρει ο Καλλίνος, έφτασαν εκεί σύνδεσμοι του ΕΑΜ, οι Σταυρόπουλος Θανάσης (Φασαριάς) και Βασίλης Δρόσος⁸⁹⁹, που έφεραν μήνυμα από την οργάνωση Αγρινίου, η οποία ζητά από τον διοικητή των ανταρτών να γίνουν διαπραγματεύσεις στο χωριό Νέα Αβόρανη. Η νέα σύσκεψη πραγματοποιήθηκε το απόγευμα της ίδιας ημέρας στη Νέα Αβόρανη⁹⁰⁰. Οι συμμετέχοντες ήταν ο εκπρόσωπος του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής Λ. Δ. Αντωνίου, που καθοδηγούσε τις συζητήσεις, ο εθνοσύμβουλος Αθ. Χατζής, ο Θ. Καλλίνος, ο διοικητής του ΕΛΑΣ Γρηγοριάδης-Βέρμαιοι, ο Αρ. Βασιλειάδης και οι επίσης εθνοσύμβουλοι της ΠΕΕΑ Κώστας Καζαντζής και Θανάσης Κακογιάννης⁹⁰¹. Αργότερα, ερχόμενοι στην Νέα Αβόρανη από το Αγρίνιο ο δήμαρχος Καρμανίδης, ο ειρηνοδίκης Ν. Πολυμερίδης, ο επιχειρηματίας Αριστείδης Παρθένης, ο καπνέμπορος Γιάννης Ροντήρης, οι επαγγελματίες Φώτης Καρασούλος και Μιχάλης Φαφούτης κα⁹⁰². Στην επιτροπή που συστήθηκε, συμμετείχε ο αρχιμανδρίτης Απόστολος Φαφούτης, γνωστός και ως Παπαποστόλης⁹⁰³. Ο ίδιος πριν λίγο, έστειλε γράμμα στον γραμματέα του ΕΑΜ Κληρικών Δυτικής Στερεάς, Ι. Αναστασόπουλο, στο οποίο έγραφε: «*Αδελφέ Παπαγιάννη, όλα τα παιδιά είναι καλά στο Αγρίνιο, αλλά υπάρχουν και αδυναμίες. Εδώ κρεμάσθηκε κόσμος και σκοτώθηκαν σε μέρες άγιες. Θα σε παρακαλέσω να κάνεις ό,τι μπορείς να μην μπουν στο Αγρίνιο αντάρτες Αγρινιώτες και εγώ θα κάμω ό,τι μπορώ για*

⁸⁹⁴ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 423

⁸⁹⁵ ο.π. & Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 475

⁸⁹⁶ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 423

⁸⁹⁷ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 471

⁸⁹⁸ Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάρμπεης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτέμβρη 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985, σ. 36 (Βλ. Παράρτημα 3.36)

⁸⁹⁹ ο.π., σ. 37 & Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 424

⁹⁰⁰ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 424

⁹⁰¹ ο.π.

⁹⁰² ο.π., 425

⁹⁰³ ο.π. & Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 446

να μην χυθεί αίμα.»⁹⁰⁴. Ο Αναστασόπουλος (Παπαγιάννης) του απαντά ότι του εγγυάται ότι δεν θα χυθεί αίμα. Μετά ο Παπαποστόλης πηγαίνει στο Αγρίνιο, στον Τολιόπουλο και του εγγυάται ότι αιματοχυσία δεν θα υπάρξει⁹⁰⁵.

Στην Ειρηνευτική επιτροπή στην Νέα Αβόρανη, τέθηκαν οι όροι για την ειρηνική είσοδο του ΕΛΑΣ στην πόλη και ότι είχε χρέος όχι μόνο την απελευθέρωση του Αγρινίου αλλά και την καταδίωξη των αποχωρούντων Γερμανών. Επίσης το Τάγμα Ασφαλείας έπρεπε να παραδοθεί και να παραχωρήσει όλο τον οπλισμό και τις προμήθειες που διέθετε⁹⁰⁶. Σε περίπτωση που οι όροι γίνονταν δεκτοί οι όροι, ο ΕΛΑΣ εγγυάται πως θα λάβει όλα τα απαραίτητα και αναγκαία μέτρα ώστε να μην γίνουν αυτοδικίες και πράξεις αντεκδικήσεων, από μέλη οικογενειών και συγγενών των θυμάτων της πόλης από τους ταγματασφαλίτες, αλλά στην περίπτωση που οι όροι δεν γίνονταν δεκτοί και το Τάγμα δεν δεχόταν να παραδοθεί, τότε ο ΕΛΑΣ για να απελευθερώσει την πόλη, θα διατάζει επίθεση και δεν θα είναι υπεύθυνο των συνεπειών και καταστροφών που θα ακολουθήσουν⁹⁰⁷. Στις διαπραγματεύσεις, ο στρατηγός Πέτρος Κλάδος πρότεινε: «Προτείνουμε να κρατήσει την πόλη το Τάγμα Ασφαλείας, που είναι ο φυσικός απελευθερωτής, κι εσείς να κρατήσετε την περιοχή έξω από την πόλη, μέχρις ότου έλθει εκπρόσωπος της Κυβέρνησης της χώρας. Εάν δεν συμφωνήσετε, το Τάγμα θα υπερασπισθεί την πόλη δια των όπλων»⁹⁰⁸. Ο Καλλίνος απαντά σε αυτό λέγοντας: «Αφήστε τα αυτά στρατηγέ. Ο ΕΛΑΣ είναι τμήμα του Συμμαχικού Στρατηγείου και εκτελεί εντολές του. Τα όπλα που κρατάει το Τάγμα δεν τα έδωσε η Πατρίδα. Τα έδωσαν οι Γερμανοί κατακτητές για να κρατήσουν υπόδουλη την πατρίδα μας και να εξασφαλίσουν χωρίς απώλειες την αποχώρησή τους από την Ελλάδα, για να πολεμήσουν και μ' αυτές τις δυνάμεις τους Συμμάχους στο Ανατολικό και Δυτικό μέτωπο. Γι' αυτό θα παραδοθούν στον πραγματικά αγωνιζόμενο για την ολοκλήρωση απελευθέρωσης της Πατρίδας Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό»⁹⁰⁹. Ο Καρμανίδης μετά απομάκρυνε τον στρατηγό Κλάδο από τις διαπραγματεύσεις.

Στη συζήτηση παρενέβη μετά ο Παπαποστόλης και είπε πως ο Τολιόπουλος θα διαπραγματευθεί για την παράδοση της πόλης με έναν μόνιμο αξιωματικό⁹¹⁰. Ωστόσο, μόνιμοι αξιωματικοί ήταν μόνο ο Καλλίνος και ο Γρηγοριάδης. Και ο Καλλίνος εξηγεί παρακάτω: «Έπρεπε να αποφασίσω με βάση τη χειρότερη περίπτωση: Ότι δεν θα δέχονταν ο Τολιόπουλος τους όρους μας και θα κρατούσε εμένα και το Γρηγοριάδη σαν ομήρους και, αν ενεργούσαν επίθεση από τον ΕΛΑΣ, θα μπορούσε και να μας εκτελέσει. Ο Γρηγοριάδης ήταν Διοικητής των δυνάμεων του ΕΛΑΣ από ημέρες και συνεπώς περισσότερο κατατοπισμένος. Έπρεπε να είναι έξω από το Αγρίνιο, για να διευθύνει τη μάχη σε περίπτωση αποτυχίας των διαπραγματεύσεων. [...] Έπρεπε να διαλέξω ή να απορρίψω τους όρους του Τολιόπουλου και να ενεργήσουμε επίθεση ή να μπω μόνος μου στην πόλη. Σε τέτοιες δύσκολες στιγμές που κρέμεται η τύχη εκατοντάδων ανθρώπων και ολόκληρης της πόλης, ο διοικητής πρέπει να αποφασίζει με γνώμονα το γενικό συμφέρον. [...] Σκέφθηκα: Αυτούς που κρατούσε ο Τολιόπουλος φυλακισμένους και θα μπορούσε να τους εκτελέσει. Τα σκέφθηκα όλα αυτά και αποφάσισα να ρισκοκινδυνεύσω για να

⁹⁰⁴ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 447

⁹⁰⁵ ο.π.

⁹⁰⁶ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 425

⁹⁰⁷ ο.π.

⁹⁰⁸ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 448

⁹⁰⁹ Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάρμπεης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτεμβρίου 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985, σ. 45

⁹¹⁰ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 427

αποφευχθεί η αιματοχυσία και όλη η καταστροφή της πόλης. [...] Είπα στους άλλους ότι θα μπω εγώ μέσα στην πόλη, γιατί αν αποτύχουν οι διαπραγματεύσεις, ο Φοίβος πρέπει να είναι απέξω για να διευθύνει την μάχη». Μετά την απόφασή του, πρόσθεσε λέγοντας στην επιτροπή: «Πηγαίνετε μέσα και πέστε στον Τολιόπουλο, ότι θα μπω εγώ στην πόλη. Είμαι της Σχολής Ευελπίδων, καπετάνιος της XIII Μεραρχίας. Μαζί μου θα μπει και ο εθνοσύμβουλος Θανάσης Χατζής. Αν σε μισή ώρα δεν μας έρθει απάντηση αρνητική, εμείς θα μπούμε στην πόλη οπλισμένοι μόνον με περίστροφα.»⁹¹¹

Η Επιτροπή την ίδια μέρα έφυγε για το Αγρίνιο και έκανε συνάντηση με τον Τολιόπουλο. Ο σύνδεσμος με την αρνητική απάντηση δεν στάλθηκε στην Νέα Αβόρανη μετά τη λήξη της προθεσμίας, δείχνοντας πως ο Τολιόπουλος δέχτηκε να δεχτεί τον Καλλίνο και τον Χατζή στο Αγρίνιο⁹¹². Με τις υποδείξεις του Αρ. Παρθένη, οι δυο τους έφτασαν στην κεντρική πλατεία μέχρι που ένας ταγματасφαιλίτης αξιωματικός τους οδήγησε στην οικία Σκαλίγκου⁹¹³. Η υπόλοιπη επιτροπή ακολούθησε και μαζί τους, ο στρατηγός Κλάδος, ο Παπαποστόλης, ο πρώην δήμαρχος Τζάνης, ο ειρηνοδίκης Πολυμερίδης και άλλοι, ενώ ο Τολιόπουλος συνοδεύονταν από τον υπασπιστή του και δυο τσολιάδες (τους Σπύρο Καββαδία και Λέων Ξυνόπουλο)⁹¹⁴. Οι διαπραγματεύσεις έγιναν το απόγευμα της 13^{ης} Σεπτεμβρίου. Στη συνάντηση ο Παπαποστόλης, σύμφωνα με την αφήγηση του Αγρινιώτη Χ. Νικολέσσα, είπε στον Τολιόπουλο: «Όταν μπόυνε μέσα στο Αγρίνιο και το καταλάβουν με μάχη, δεν είναι κανένας κερδισμένος, ούτε από τους μεν ούτε από τους δε, και καλόν είναι να συνθηκολογήσουμε. Είμαστε όλοι Έλληνες και αδέρφια και δεν πρέπει να κτυπηθούμε»⁹¹⁵. Συνεχίζει ο Καλλίνος λέγοντας: «Έχουμε διαταγή, τις δυνάμεις και τα μέσα να απελευθερώσουμε με μάχη την πόλη. Εάν παραδώσετε αμαχητί την πόλη, μαζί με ανέπαφο όλο τον οπλισμό, το πολεμικό υλικό, τον εφοδιασμό και τα τρόφιμα από το Τάγμα, εμείς εγγυόμαστε για τη ζωή των ανδρών του Τάγματος και όλων των συνεργατών των κατακτητών. Για την τύχη σας η Κυβέρνηση της Εθνικής Ενότητας θα αποφασίσει. Για όσους δεν παραδοθούν ή κρυφτούν ή διαφύγουν δεν εγγυόμαστε για τη ζωή τους. Σε αντίθετη περίπτωση, δηλαδή άρνησης εισόδου των δυνάμεων του ΕΛΑΣ στην πόλη, για όσα θα συμβούν, για θύματα του άμαχου πληθυσμού και για ενδεχόμενες αντεκδικήσεις από τις οικογένειες και τους συγγενείς των εκτελεσμένων, για τις καταστροφές και τις υλικές ζημιές που θα ακολουθήσουν από μια σύγκρουση, θα έχετε προσωπικά ολόκληρη την ευθύνη.»⁹¹⁶, «Τότε ο Τολιόπουλος κοίταζε τους απέναντι παρευρισκόμενους, μίλησε ψιθυριστά με τους διπλανούς του και τους είπε: “Δεχόμαστε τους όρους, ζητάμε μόνο να τηρηθούν αυτές οι υποσχέσεις” Εγώ απάντησα: “Γι’ αυτό προσωπικά εγγυώμαι” Ο Χατζής πρόσθεσε: “Πρέπει να δώσετε διαταγή οι κρατούμενοι αγωνιστές και πατριώτες να απελευθερωθούν, να κοιμηθούν απόψε στα σπίτια τους.” Απευθυνόμενος στον Τολιόπουλο συνέχισα: “Τα τμήματα του ΕΛΑΣ θα μπουν στην πόλη την ώρα 8.00 από την ανατολική πλευρά στην πόλη Να συγκεντρωθεί όλος ο οπλισμός και το πολεμικό υλικό σε αποθήκες, για να παραδοθεί αύριο στα τμήματα του ΕΛΑΣ. Να φρουρηθούν οι αποθήκες τροφίμων και εφοδιασμού, για να μην λεηλατηθούν τη νύχτα. Να παραδοθεί το Αρχείο. Πρέπει να δώσετε συγκεκριμένες διαταγές

⁹¹¹ Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάρμπεης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτέμβρη 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985, σ. 46-47

⁹¹² Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 450

⁹¹³ ο.π., σ. 450-451

⁹¹⁴ ο.π.

⁹¹⁵ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 428 & Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 450

⁹¹⁶ Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάρμπεης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτέμβρη 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985, σ. 11-20

και να πάρετε να αναγκαία μέτρα μέχρι τα πρωί, για να αποφύγουμε δυσάρεστα συμβάντα”»⁹¹⁷.

Μετά τη συμφωνία να παραδοθεί η πόλη του Αγρινίου από το Τάγμα Ασφαλείας στις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, ο διοικητής Γρηγοριάδης, ο λοχαγός Γεωργίου, οι εθνοσύμβουλοι Κακογιάννης και Καζαντζής και οι υπόλοιποι, έχοντας ενημερωθεί από σύνδεσμο, μετακινούνται από την Νέα Αβόρανη και εισέρχονται στο Αγρίνιο, με συνοδεία ανταρτών⁹¹⁸. Το βράδυ, η συνάντηση όλων των αντιπροσώπων των δύο πλευρών, συγκεντρώνονται στο ξενοδοχείο ‘*Ίλιον Παλλάς*’⁹¹⁹. Εκτός από τον Χατζή, τον Καλλίνο, τον Τολιόπουλο (που ήταν ήδη στην πόλη) παρών στις διαπραγματεύσεις ήταν και ο διοικητής της Χωροφυλακής Τζωρτζάκης⁹²⁰. Οι διαπραγματεύσεις τελείωσαν αργά τη νύχτα και επομένως υπογράφηκαν δυο πρωτόκολλα για την παράδοση του Αγρινίου στις δυνάμεις των ανταρτών. Και τα δύο υπογράφηκαν στις 14 Σεπτεμβρίου. Το πρώτο⁹²¹ προέβλεπε την παράδοση της πόλης από το Τάγμα Ασφαλείας στις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, κατόπιν διαγγέλματος της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, την μη κακομεταχείριση των αξιωματικών και οπλιτών του τάγματος και τη συγκρότηση επιτροπής από τον ΕΛΑΣ και την Εθνική Πολιτοφυλακή που θα τηρεί την ασφάλεια και την τάξη στην πόλη μέχρι την ανάδειξη αρχών που θα υπακούουν στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας που ερχόταν από το Κάιρο. Το δεύτερο πρακτικό παράδοσης⁹²², αφορούσε την σύσταση Λαϊκής επιτροπής στο Αγρίνιο, η οποία θα έθετε υπό τον έλεγχο της τις τράπεζες και τις δημόσιες λειτουργίες, όριζε την τύχη της χωροφυλακής η οποία θα παρέμενε στις θέσεις της και θα λάμβανε σίτιση από τον ΕΛΑΣ, την διάλυση του Τάγματος Ασφαλείας, την απόλυση των αξιωματικών και οπλιτών και την παράδοση όλου του οπλισμού του στον ΕΛΑΣ.

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1944, το Αγρίνιο επίσημα απελευθερώνεται. Οι κρατούμενοι στις φυλακές του Τάγματος Ασφαλείας απελευθερώνονται. Ο λαός του Αγρινίου είχε βγει στους δρόμους και στις πλατείες. Καθώς η πόλη αποτελούσε τον κορμό του αντιστασιακού αγώνα κατά του Άξονα στον νομό και στον ευρύτερο χώρο της Δυτικής Στερεάς, πολλοί κάτοικοι από την περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας, όπως το Μεσολόγγι, το Αιτωλικό, την Αμφιλοχία, το Ξηρόμερο και τα χωριά της Μακρυνείας συγκεντρώθηκαν εκεί⁹²³.

Υπάρχει και σχετική περιγραφή για την απελευθέρωση της πόλης στην Εφημερίδα *Δυτική Ελλάς* εκείνη την χρονιά, με τους πολίτες να επικροτούν τους μαχητές του ΕΛΑΣ, να υψώνουν ελληνικές σημαίες και να ζητωκραυγάζουν υπέρ των Συμμάχων⁹²⁴.

Κατά τις 11 η ώρα το πρωί, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ γύρω από την πόλη, συγκεντρώθηκαν σε κοινό σημείο. Με διοικητή τον Φοίβο Γρηγοριάδη-Βέρμαιο, το 42 σύνταγμα εισέρχεται στο Αγρίνιο, παρελαύνει την οδό Παπαστράτου, φτάνει στην κεντρική πλατεία και παρατάσσεται κάτω από το *Ίλιον Παλλάς* ενώ ο λαός τραγουδούσε αντάρτικα τραγούδια⁹²⁵. Ακολουθεί το III τάγμα του 2/39 Συντάγματος με επικεφαλής το

⁹¹⁷ Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάρμπης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτέμβρη 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985, σ. 32-33

⁹¹⁸ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 428

⁹¹⁹ ο.π.

⁹²⁰ ο.π., σ. 431

⁹²¹ Γεράσιμος Σπ. Γερομυλάτος, *Δρόμοι που γράφουν Ιστορία*, Εκδόσεις Μαυρομμάτη, Αθήνα, 1994, σ. 105-108 (Βλ. Παράρτημα 6)

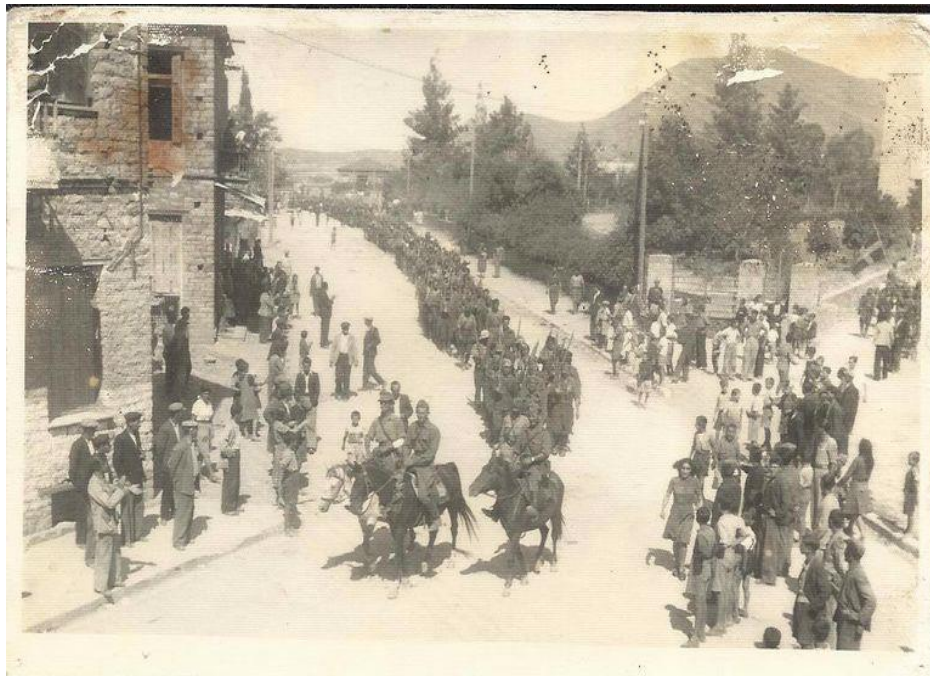
⁹²² ο.π., σ. 108-111 & Εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Αγρινίου, 14.9.1993 (Βλ. Παράρτημα 6)

⁹²³ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 438

⁹²⁴ Εφημερίδα ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΣ, 15.9.1944 (Βλ. Παράρτημα 3.37)

⁹²⁵ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 435

Βασίλη Σκιάδα-Επαμεινώντα⁹²⁶. Στη συνέχεια ένας ουλαμός του 2/39 Συντάγματος υπό τον Γεώργιο Κατσιμπα και ύστερα το υπόλοιπο του συντάγματος με τον λοχαγό Κώστα Παπαγεωργίου και Δημήτρη Σούφρα-Απόλλωνα⁹²⁷. Τέλος παρέλασαν τα στελέχη των οργανώσεων της πόλης, του ΕΑΜ, του ΚΚΕ, της ΕΠΟΝ, της Εθνικής Αλληλεγγύης και της Εθνικής Πολιτοφυλακής⁹²⁸.

Δυνάμεις του ΕΛΑΣ, εισέρχονται στο Αγρίνιο μετά την απελευθέρωσή του, 14-9-44

Παρέλαση του ΕΛΑΣ στο Αγρίνιο, 14/9/1944

⁹²⁶ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 435

⁹²⁷ ο.π., σ. 435-438

⁹²⁸ ο.π., σ. 438

Στο μπαλκόνι του *Γλιον Παλλάς*, μίλησαν οι εκπρόσωποι της Αντίστασης. Πρώτος στο βήμα ήταν ο Καλλίνος⁹²⁹, όπου απευθύνει χαιρετισμό τους μαχητές τους ΕΛΑΣ, στο λαό του Αγρινίου στην διατήρηση του αντιστασιακού πνεύματος κατά την διάρκεια της Κατοχής και κάνει αναφορά για τους σκοπούς του αντιστασιακού αγώνα, που δεν ήταν μόνο η ελευθερία της χώρας, αλλά και η εθνική ανεξαρτησία, η λαϊκή κυριαρχία και η δημοκρατία. Ομιλίες έβγαλαν και ο Φοίβος Γρηγοριάδης-Βέρμαιοι, οι εθνοσύμβουλοι Αθ. Χατζής, Θ. Κακογιάννης και Κ. Καζαντζής, ο Γ. Καραπαπιάς και άλλα μέλη του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ⁹³⁰. Ο Γρηγοριάδης τόνισε στην ομιλία του ότι η συμφωνία παράδοσης της πόλης θα τηρηθεί επί το πλείστον. Κατά τις ομιλίες, φτάνει στην πλατεία, αποθεωμένο από τους κατοίκους το επιτελείο της VII Ταξιαρχίας με διοικητή τον Στάθη Αρέθα και καπετάνιο τον Ν. Παπαϊωάννου, καθώς και η μουσική μπάντα της μονάδας που έπαιζε επαναστατικά τραγούδια⁹³¹. Μετά τις ομιλίες κρατήθηκε ένα λεπτό σιγή για τους νεκρούς του αγώνα. Έπειτα ζητήθηκε από τον λαό, η έγκριση του προσωρινού Λαϊκού Δημοτικού Συμβουλίου του Αγρινίου. Μετά την έγκριση, ο εθνοσύμβουλος Κακογιάννης, μέλος του Συμβουλίου, τόνισε ότι η συμφωνία παράδοσης πρέπει να τηρηθεί, ότι δεν θα γίνονταν αντιδικίες και ότι τους συνεργάτες των Γερμανών θα τους αναλάμβανε η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας εφόσον ολοκληρωνόταν η απελευθέρωση της χώρας⁹³². Μάλιστα η περιφερειακή Επιτροπή του ΕΑΜ δημοσίευσε ανακοίνωση προς το λαό της πόλης⁹³³, εξηγώντας πως με την περιοχή του Αγρινίου - Τριχωνίδας απελευθερωμένη, οι συμφωνίες που υπέγραψε, θα τις τηρήσει και προέτρεπε στους πολίτες να κάνουν και αυτοί το ίδιο. Με την λήξη της έγκρισης, παίχτηκε ο Εθνικός Ύμνος. Το βράδυ έγινε συνεδρίαση της επιτροπής στο Δημαρχείο και ο Κακογιάννης ορίστηκε δήμαρχος⁹³⁴.

Το Τάγμα Ασφαλείας εκτός από τους 700 και πλέον άνδρες του⁹³⁵ και, παρέδωσε και όλο του τον οπλισμό και πολεμικό υλικό, περίπου 28,000 βλήματα όλμων και πυροβόλων, τα οποία προωθήθηκαν μέσω Κάτω Χρυσοβίτσας Θέρμου στην Ορεινή Ναυπακτία⁹³⁶. Οι παραδοθέντες αξιωματικοί και οπλίτες του Τάγματος συγκεντρώθηκαν στις αποθήκες Παναγοπούλου και φρουρούνταν από την Εθνική Πολιτοφυλακή⁹³⁷. Ο Τολιόπουλος φυλάγονταν στο τμήμα μεταγωγών στα Καραπανέικα⁹³⁸. Αρχισε ανακριτικό τμήμα και σχημάτισε δικογραφίες εις βάρος των ταγματασφαλιτών και άλλων συνεργατών των κατακτητών με βαριές κατηγορίες όπως εκτελέσεις, καταδόσεις, βασανισμούς και άλλες αντεθνικές πράξεις⁹³⁹. Ένας μικρός αριθμός κρατήθηκε και περίπου 100 από αυτούς μεταφέρθηκαν στον Πλάτανο Ναυπακτίας⁹⁴⁰. Μετά την Συμφωνία της Βάρκιζας, αυτοί θα απελευθερωθούν⁹⁴¹. Ο Τολιόπουλος δεν λογοδότησε για τις ενέργειές του και

⁹²⁹ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 454 (Βλ. Παράρτημα 3.38)

⁹³⁰ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 479

⁹³¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 438

⁹³² ο.π.

⁹³³ ο.π., σ. 439-440 (Βλ. Παράρτημα 1.12)

⁹³⁴ ο.π., σ. 438

⁹³⁵ ο.π., σ. 444

⁹³⁶ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 480

⁹³⁷ Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008, σ. 455

⁹³⁸, ⁹³⁹, ⁹⁴⁰ ο.π.

⁹⁴¹ ο.π. & Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 444

αργότερα, τον Μάιο του 1948, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, προήχθη σε αντισυνταγματάρχη⁹⁴².

Τμήματα του ΕΛΑΣ οδηγήθηκαν στους καταυλισμούς τους στα ελαιοστάσια Αγίας Βαρβάρας ώστε να προετοιμασθούν για να απελευθερώσουν την Ναύπακτο και την Άμφισσα. Συγκρούσεις των Γερμανών με τον ΕΛΑΣ σημειώθηκαν και πριν την απελευθέρωση. Στις 7 Σεπτεμβρίου, οι αντάρτες χτυπούν γερμανικό τμήμα στο δρόμο έξω από την Άρτα, προξενώντας του ως απώλειες 13 νεκρούς και τραυματίες⁹⁴³. Στις 9 του μήνα, οι Γερμανοί αποχωρούν από τον Αστακό αλλά και από τη Βόνιτσα και το Μοναστηράκι, καθώς τις δυο τελευταίες κωμοπόλεις τις καταλαμβάνει ο ΕΛΑΣ⁹⁴⁴. Και στις 10, οι αντάρτες χτυπούν γερμανική φάλαγγα αυτοκινήτων στο Μακρυνόρος, με αποτέλεσμα να υποστούν πολλές απώλειες η γερμανική πλευρά⁹⁴⁵.

Στις 14/9/1944, η VII Ταξιαρχία του ΕΛΑΣ μπήκε στην Ναύπακτο χωρίς μάχη⁹⁴⁶. Ένα μεγάλο μέρος των ταγματασφαλιτών παραδόθηκε ενώ οι υπόλοιποι κατέφυγαν στην Πάτρα⁹⁴⁷. Από την Ναύπακτο προχώρησαν και στην υπόλοιπη Αιτωλοακαρνανία. Την ίδια μέρα, τμήματα του 24^{ου} Συντάγματος περνούν από το Ξηρόμερο και απελευθερώνουν την Πρέβεζα ενώ στις 13 Οκτωβρίου το II τάγμα του 36^{ου} Συντάγματος, εξουδετερώνει γερμανικό φυλάκιο στο 51^ο χιλιόμετρο Άμφισσας-Λαμίας⁹⁴⁸.

Η απελευθέρωση του Μεσολογγίου πραγματοποιήθηκε από τις 12 του Σεπτεμβρίου 1944⁹⁴⁹. Οι συγκρούσεις των Γερμανών με τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ είχαν ξεκινήσει πριν δύο μέρες, με τους πρώτους να επιχειρούν να κλέψουν ζώα που θα τους βοηθήσουν στην υποχώρηση. Στις 12 του μήνα, κατά τις 11 το πρωί η χωροφυλακή της πόλης μετά από επιστολή, παραδίδει τα όπλα της στον ΕΛΑΣ. Στις 12 η ώρα, η πόλη απελευθερώνεται, δήμαρχος ορίζεται ο δικηγόρος Μπασαγιάννης και νομάρχης ο εθνοσύμβουλος Γαλανόπουλος.

Σε όλο τον νομό Αιτωλοακαρνανίας, μετά την απελευθέρωση, οι κατοικημένες περιοχές, στο κενό εξουσίας λόγω της αποχώρησης των δυνάμεων κατοχής, διοικούνταν από δικές τους αυτοδιοικήσεις. Λαϊκοί εκπρόσωποι σε συνεργασία με τις αντιστασιακές και εθνικοαπελευθερωτικές οργανώσεις, αναλάμβαναν τα ηνία της διοίκησης. Ενώ στις πόλεις δημοτικές αρχές ορίζονταν με έγκριση των λαϊκών μαζών, στα χωριά υπήρχαν κοινοτικά συμβούλια, αποδεκτά από συγχωριανούς⁹⁵⁰.

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1944, εφόσον συγκροτήθηκε στο Αγρίνιο Τοπική Αυτοδιοίκηση⁹⁵¹, οι οργανώσεις του ΕΛΑΣ, της Περιφερειακής Επιτροπής τους ΕΑΜ, του ΚΚΕ, της ΕΠΟΝ, της Εθνικής Αλληλεγγύης και της Εθνικής Πολιτοφυλακής εγκαταστάθηκαν στην πόλη και άρχισαν να εκτελούν τα καθήκοντά τους και να αποκαθιστούν την κανονική ζωή τόσο στο Αγρίνιο και στη γύρω περιοχή του. Ο Κακογιάννης ως δήμαρχος εγκατέστησε το Εφετείο του ΕΑΜ στο σπίτι του Δικηγόρου Ν. Ξυνόπουλου, με τη

⁹⁴² Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)* από το βιβλίο Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010, σ. 65

⁹⁴³ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 400

⁹⁴⁴ ο.π., σ. 400-401

⁹⁴⁵ ο.π., σ. 401

⁹⁴⁶ ο.π., σ. 448

⁹⁴⁷ ο.π.

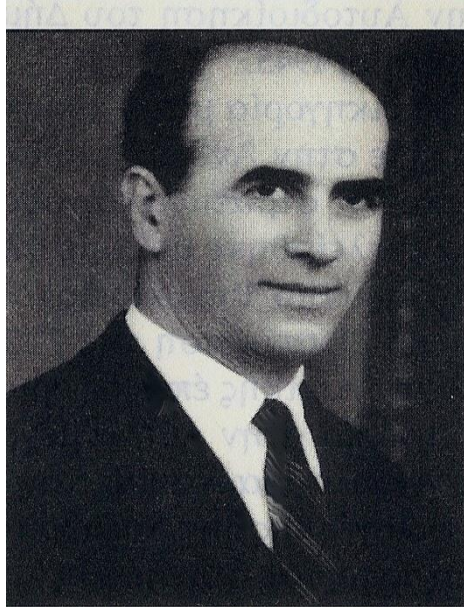
⁹⁴⁸ ο.π., σ. 449

⁹⁴⁹ Εφημ. ΝΤΑΠΙΑ Μεσολογγίου, 9/1989 (Βλ. Παράρτημα 3.39)

⁹⁵⁰ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 451

⁹⁵¹ ο.π., σ. 453

θέληση του ιδίου και έπειτα στην Πλατεία Παναγοπούλου⁹⁵². Πρόκειται για το Ακυρωτικό Δικαστήριο, πρωτοσύστατος θεσμός λαϊκής δικαιοσύνης που σχηματίστηκε στα βουνά της Ρούμελης. Πρόεδρος ήταν ο εκ Αθηνών δικηγόρος Τέλης Γεωργίου και με μέλη τον δικαστή Γιώργο Τσίγκα, ο οποίος κακοποιήθηκε από τους ταγματασφαλίτες και ο αδελφός του Χαρ. Φλωράκη, δικαστής Λάμπρος Φλωράκης⁹⁵³. Απέναντι από το δημαρχείο, στο σπίτι του καπνέμπορου Γ. Σακελλαριάδη, εγκαταστάθηκε το κλιμάκιο του Εθνικού Θεάτρου της Ελεύθερης Ελλάδας, με επικεφαλής τον Αιμίλιο Βεάκη και μέλη τους Σάσα Ιωαννίδη, Σπύρος Πατρικίος και Λέλα Πατρικίου⁹⁵⁴.

Θανάσης Κακογιάννης, εθνοσύμβουλος της ΠΕΕΑ από την Αιτωλοακαρνανία και δήμαρχος Αγρινίου από τις 14-9-1944 έως τις 31-3-1945.

Όσον αφορά την Πολιτοφυλακή, ενώ η διοίκηση της ήταν στο Μεσολόγγι, η υποδιοίκηση ήταν στο Αγρίνιο στο ακίνητο των Σκαλτσαίων, επί της οδού Παπαστράτου, στο ισόγειο⁹⁵⁵. Διοικητής της Υποδιοίκησης ήταν ο Δημήτριος Βύσιος-Μανιάκης από το Αιτωλικό⁹⁵⁶. Γραμματέας – ανακριτής ήταν ο Μιχαήλ Γ. Τσώνης⁹⁵⁷. Επιλοχίας της Πολιτοφυλακής και γραμματέας του Ανακριτικού ήταν ο Πολυδεύκης Γ. Τσουνής (Γούλας) από την Καλλιθέα Τριγωνίδας⁹⁵⁸.

Η υποδιοίκηση της Πολιτοφυλακής είχε στο Αγρίνιο, εκτός από το ακίνητο Σκαλτσαίων στον 1^ο όροφο και άλλα δύο τμήματα. Το δεύτερο ήταν επί της οδού Ιωάννη Στάϊκου και το τρίτο στο ακίνητο του Αριστεΐδη Σχισμένου στην Πλατεία Καραπανέϊκα⁹⁵⁹. Άλλες

⁹⁵² Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 489 & Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 462

⁹⁵³ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 462

⁹⁵⁴ ο.π., σ. 462-463 & Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 489

⁹⁵⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 489-490

⁹⁵⁶ ο.π., σ. 491

⁹⁵⁷ ,⁹⁵⁸ ,⁹⁵⁹ ,⁹⁶⁰ ,⁹⁶¹ ,⁹⁶² ,⁹⁶³ ,⁹⁶⁴ ο.π.

υποδιοικήσεις η Πολιτοφυλακή είχε στον Άγιο Κωνσταντίνο, στα Καλύβια, στο Καινούριο με διοικητή τον Νικόλαο Φέγγα, στο Θέρμο με τον Αριστείδη Λαμπροκωστόπουλο και στον Άγιο Βλάσιο με τον Γεώργιο Φέγγα, από τον Ασπρόπυργο Ευρυτανίας⁹⁶⁰. Η Ενιαία Τροφοδοσία του Αντάρτη αρχικά εγκαταστάθηκαν στο σπίτι του ιατρού και μετέπειτα δημάρχου Γεωργίου Ν. Παπαϊωάννου και έπειτα στο ακίνητο του Λαλάκη Ψύχα επί της οδού Χαρ. Τρικούπη⁹⁶¹. Διευθυντής του Νοσοκομείου Αγρινίου τοποθετήθηκε ο Κονίσκιος γιατρός Δημήτριος Κ. Πανόπουλος⁹⁶². Πρόεδρος του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου διορίστηκε ο δικηγόρος Ιωάννης Καρράς και Λαϊκός Επίτροπος ο νεαρός δικηγόρος Σπύρος Κουτρούλος – Σωτηρόπουλος⁹⁶³. Στρατιωτικά τμήματα του ΕΛΑΣ τοποθετήθηκαν στο ακίνητο του Κ. Καμποσιώρα, στην γωνία των σημερινών οδών Π. Σούλου και αδελφών Παναγοπούλου, ακίνητο που ο ΕΛΑΣ παρέλαβε από το Τάγμα Ασφαλείας⁹⁶⁴. Τέλος ως φρούραρχος του Αγρινίου στην αρχή τοποθετήθηκε ο δάσκαλος Γιάννης Σιμιτζής, γνωστός ως Καπετάν Όλμος με βοηθό τον Θέρμιο οδοντίατρο Νικόλαο Παπαϊωάννου⁹⁶⁵ και μετά την μεταφορά του πρώτου στην Κεφαλονιά, τη θέση του ανέλαβε ο συνταγματάρχης Ευθύμιος Ζούλας του 36^{ου} Συντάγματος και έπειτα ο καπετάν Τραίνος, διοικητής του θεσσαλικού τμήματος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στο Αγρίνιο⁹⁶⁶.

Μια από τις μεγάλες προσφορές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στο Αγρίνιο είναι τα λαϊκά συσσίτια. Τα οργάνωσε ο Γενικός Γραμματέας του Δήμου Αγρινίου Προκόπιος Μοναστηριώτης⁹⁶⁷ με την βοήθεια της Εθνικής Αλληλεγγύης της πόλης, της ΕΠΟΝ, του Ερυθρού Σταυρού – για τους τρεις πρώτους μήνες - και της Επιμελητείας του Αντάρτη. Η τελευταία ενίσχυσε μέσω της Αυτοδιοίκησης τα συσσίτια με παροχή τροφίμων όπως σιτάρι, λάδι, ελιές, όσπρια και καλαμπόκι. Τα συσσίτια, στα οποία συμμετείχαν όλα τα άπορα παιδιά μεταξύ 5 και 14 ετών, λειτούργησαν στο ακίνητο (καπναποθήκη) του Χαρίλαου Φαρμάκη επί οδών Χαρ. Τρικούπη και Μακρή, ο ίδιος ο Φαρμάκης μάλιστα πρόσφερε οικειοθελώς τις υπηρεσίες του στην πόλη, εκκενώνοντας το μεγαλύτερο μέρος του κτηρίου⁹⁶⁸. Επίσης βοήθησε για τα συσσίτια και η Δημοτική Αρχή, με την παραχώρηση του 20% της παραγωγής από την πόλη και την γύρω περιοχή, που παρακράτησε για αυτό το σκοπό⁹⁶⁹. Άλλες προσφορές περιλαμβάνουν την καθαριότητα της πόλης, υπό τον Αναστάσιο Τσουλούφι⁹⁷⁰, όπου συμμετείχαν εθελοντικά αρκετοί πολίτες του Αγρινίου. Επίσης είναι και παροχή στέγασης, την οποία ανέλαβε μια επιτροπή τον δημοτικό σύμβουλο Λευτέρη Πολύζο και η οποία παραχώρησε στους κατοίκους τα σπίτια τα οποία είχαν επιτάξει οι Ιταλοί, οι Γερμανοί και το Τάγμα Ασφαλείας⁹⁷¹. Ακολουθεί η εξασφάλιση κοινωνικής πρόνοιας από τον Επαμεινώνδα Καμαριάρη, πρόεδρος Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού Αγρινίου⁹⁷², ο οποίος εκτός από την

⁹⁶⁵ Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 495

⁹⁶⁶ ο.π.

⁹⁶⁷ ο.π., σ. 492 & Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 458

⁹⁶⁸ ο.π.

⁹⁶⁹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 461

⁹⁷⁰ ο.π., σ. 459 & Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011, σ. 492

⁹⁷¹ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 457

⁹⁷² ο.π.

οικειοθελώς παραχώρηση τροφίμων, παρέδωσε και τα κλειδιά για τις αποθήκες του Ερυθρού Σταυρού, έτσι ώστε να παραχωρηθεί το απαραίτητο για τις ανάγκες των κατοίκων φαρμακευτικό υλικό. Φάρμακα παραχώρησε σε άπορους ασθενείς και ο φαρμακοποιός του δήμου, Γκικόκας⁹⁷³. Τέλος η Τοπική Αυτοδιοίκηση φρόντισε για την παραχώρηση ηλεκτρικού ρεύματος στα σπίτια, λόγω της περιορισμένης ποσότητας πετρελαίου, για την ύδρευση και μετά από συνεννόηση με το υπαλληλικό προσωπικό του Δήμου, για την παράδοση ραδιοφώνων στους πολίτες, όσα φυσικά είχαν απομείνει από το πλιάτσικο των ταγματασφαλιτών⁹⁷⁴.

Κατά τα Δεκέμβριο του 1944, ενώ εξελίσσονταν η ένοπλη σύγκρουση στην Αθήνα, μεταξύ τμημάτων του ΕΛΑΣ και δυνάμεων της Κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου και Αγγλικών στρατευμάτων, (Δεκεμβριανά), είχαν σημειωθεί συλλήψεις ατόμων από την Πολιτοφυλακή Αγρινίου. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν μέλη του Πρωτοδικείου Αγρινίου, οι δάσκαλοι Αθανάσιος Πανταζής ή Παπασωτηρόπουλος και Σωτήρης Μαρκόπουλος (καθηγητές του δημάρχου Κακογιάννη) και οι δικηγόροι Γεώργιος Τσακανίκας και Νίκος Ξυνόπουλος, ο τελευταίος ήταν αδελφός γνωστού ταγματασφαλίτη⁹⁷⁵. Οι συλλήψεις έγιναν κατόπιν εντολής του εξ Αθηνών Γραμματέα της Περιφερειακής Επιτροπής του ΚΚΕ, για λόγους ασφάλειας κατά αυτού και δεν ευθύνονταν για αυτές η Τοπική Αυτοδιοίκηση της πόλης⁹⁷⁶. Μετά από λίγες ημέρες, τα άτομα αυτά αποφυλακίστηκαν.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση του Αγρινίου δεν διήρκησε για πολύ. Στις 31 Μαρτίου 1945, ένα και πλέον μήνα μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας, η οποία έδωσε τέλος στην σύγκρουση των Δεκεμβριανών, και την παράδοση του οπλισμού των ανταρτών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στην νέα κυβέρνηση του Ν. Πλαστήρα, κατά τις πρωινές ώρες, ένα ένοπλο αγγλικό στρατιωτικό άγημα έφτασε στην πόλη και κατευθύνθηκε προς το Δημαρχείο, όπου εκεί ο διοικητής της μονάδας με παρατεταμένο το αυτόματο, ανάγκασε τον δήμαρχο και τον γενικό γραμματέα του δήμου να παραιτηθούν από τις θέσεις τους⁹⁷⁷. Η ελληνική κυβέρνηση δεν αντέδρασε και διόρισε ως δήμαρχο τον δικηγόρο Ηλία Σαγιώρη⁹⁷⁸. Την κατάσταση περιγράφει και ο Γ. Καραπαπάς⁹⁷⁹, κάνοντας αναφορά για την άφιξη Άγγλου αντιπροσώπου στο ΊΛΙΟΝ ΠΑΛΑΣ και πως η τοπική οργάνωση του ΕΑΜ στην Αιτωλοακαρνανία εξέφρασε πρώτον παράπονα στους Άγγλους πως οι ίδιοι έδιναν όπλα που παραδόθηκαν στη Βάρκιζα σε μη εαμικές οργανώσεις και δεύτερον την επιθυμία του και την επιθυμία του λαού να μην εξελιχτεί το διχαστικό κλίμα που επικρατούσε στην χώρα σε εμφύλιο πόλεμο.

⁹⁷³ Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997, σ. 458

⁹⁷⁴ ο.π., σ. 459-460

⁹⁷⁵ ο.π., σ. 484

⁹⁷⁶ ο.π.

⁹⁷⁷ ο.π., σ. 467

⁹⁷⁸ ο.π.

⁹⁷⁹ ο.π., σ. 474-475 (Βλ. Παράρτημα 3.40)

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να πούμε πως ο νομός Αιτωλοακαρνανίας, αποτελεί εξαιρετο παράδειγμα της Ελληνικής Εθνικής Αντίστασης του 1941-1944 σε τοπικό επίπεδο. Όπως και άλλοι νομοί της χώρας με την ένταξη της στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο το 1940, έτσι και η Αιτωλοακαρνανία στελέχωσε με δικούς τους κατοίκους τον ελληνικό στρατό προκειμένου να πολεμήσουν έναντι των δυνάμεων του Άξονα, πρώτα τους Ιταλούς και έπειτα τους Γερμανούς. Κατά την διάρκεια της τριετής Κατοχής, η περιοχή βίωσε σκληρές και απάνθρωπες συνθήκες, με τον ντόπιο πληθυσμό της να υποφέρει από τις κακουχίες, την πείνα, την εξαθλίωση, τις αρρώστιες καθώς και την σκληρότητα των κατακτητών. Όμως παρόλα αυτά, το ηθικό της δεν ποείται και οργανώνει αντίσταση για την καταπολέμηση των δυνάμεων της Κατοχής και για την απελευθέρωσή του. Στην αρχή αυτή η αντίσταση είχε πάρει τη μορφή ανυπακοής. Γίνεται από μυστικές οργανώσεις και ήταν περιορισμένη στις πόλεις με σκοπό την αφύπνιση του πατριωτικού αισθήματος των πολιτών, την ενημέρωσή των για τα πολεμικά δρώμενα στο εξωτερικό και στην οργάνωση ειρηνικών αντικατοχικών διαδηλώσεων. Η αντίσταση με την πάροδο του χρόνου γιγαντώθηκε, με την συμμετοχή ατόμων όλων των κοινωνικών τάξεων και επαγγελμάτων, όλων των ηλικιών, κυρίως των νέων που έπαιξαν δραστήριο ρόλο ως μέλη της ΕΠΟΝ, αλλά και των δύο φύλων, καθώς αξιοσημείωτη ήταν και η προσφορά των γυναικών, όπως η Μαρία Δημάδη. Πολύ γρήγορα η αντίσταση από ανυπακοή και απήφιση εξελίσσεται σε ένοπλη σύγκρουση. Συγκροτούνται ένοπλα αντάρτικα σώματα στις ορεινές περιοχές του νομού, τα οποία αποτελούν τμήματα αντιστασιακού στρατού, και κύριο παράδειγμα τον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και τα οποία συγκρούονται σε αρκετές μάχες, μικρού και μεγάλου μεγέθους με τις στρατιωτικές δυνάμεις των κατακτητών, πρώτα κατά των Ιταλών και στην συνέχεια κατά των Γερμανών, όταν οι πρώτοι αποχώρησαν από το στρατόπεδο του Άξονα. Ο νομός θα πενήσει κι αυτός δεκάδες κατοίκους-θύματα, τα οποία εκτελούνται από τους Γερμανούς, ως αντίποινα για το θάνατο των δικών τους στρατιωτών και αξιωματικών, κάτι που το οποίο δεν έκανε τον αγωνιζόμενο πληθυσμό να υποκύψει. Όπως και όλες οι περιοχές της χώρας, έτσι και η Αιτωλοακαρνανία είχε δικούς της εκπροσώπους στην κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδας. Ο νομός έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς συνέβαλε καθοριστικά στην διάσωση των Εβραίων από τις Γερμανικές αρχές. Επίσης, όπως παντού στην ελληνική επικράτεια, είχε και η Αιτωλοακαρνανία υπήρχαν και μερικοί από τους ντόπιους οι οποίοι για διάφορους λόγους συνεργάστηκαν με τον κατακτητή, πρώτα ως άτομα που εκμεταλλεύτηκαν το δεινό κλίμα της Κατοχής προκειμένου να αποκτήσουν πλούτο ως μαυραγορίτες και ως καταδότες-πληροφοριοδότες στις αρχές Κατοχή για “ύποπτους” πολίτες και στη συνέχεια ως ένοπλοι, με όπλα από τους ίδιους τους κατακτητές, για να βοηθήσουν έτσι τα στρατεύματα τους να εναντιωθούν στην αντίσταση, τόσο δίνοντας μάχες με τους αντάρτες όσο και τρομοκρατώντας τους κατοίκους στις πόλεις και τα χωριά. Αξιοσημείωτο είναι πως όπως σε πολλά σημεία της χώρας, έτσι και στην Αιτωλοακαρνανία, υπήρχαν διαστήματα εμφυλιοπολεμικών διενέξεων όπου οι αντιστασιακές οργανώσεις μάχονταν η μία την άλλη αντί τον κατακτητή. Τέλος, όπως η υπόλοιπη Ελλάδα, ο νομός απελευθερώνεται το φθινόπωρο του 1944, με την αποχώρηση των Γερμανικών στρατευμάτων και την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος τοπικής αυτοδιοίκησης από τα αντάρτικα σώματα το οποίο ήταν προσωρινό καθώς διήρκεσε έως την άνοιξη του 1945, μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας.

ΠΗΓΕΣ

ΑΡΧΕΙΑ

- Αρχείον Αγρινίου Τεύχος 8 του Λευτέρη Τηλιγάδα, Αύγουστος 2018
- Ληξιαρχείο Δήμου Αγρινίου & βιβλίο Ληξιαρχικών Πράξεων Θανάτων (1940-1945), αριθμ. πράξης 132
- Βιβλίο Γάμων, Επισκοπή Αιτωλίας και Ακαρνανίας, επαρχία Τριχωνίδας (ενοριακός ναός Αγίας Τριάδος)
- 13^η Έκθεση, Ανώτατο Αρχηγείο της ομάδας Στρατιών Έψιλον, Τμήμα Άις Τσε/ΑΟ, Αριθμός Π000/1944, ΑΠΟΡΡΗΤΟΣ, Γενικό Αρχηγείο, 22/7/1944, ΔΕΛΤΙΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΧΘΡΟΥ, Έλληνες αντάρτες, Οι αντάρτικες μονάδες στην Ελλάδα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαγγέλης Αγγελής, *Το αντι-ηρωικό ημερολόγιο του αναρτοεπονίτη Βασίλη Παπαπάνου, Αιτωλοακαρνανία – Ευρυτανία – Άρτα 1943-1944*, Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 Εκδόσεις Οδυσσέας, 1^η έκδοση, Αθήνα, Απρίλιος 2006
- Παντελής Στ. Αναστασιάδης, *ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΚΡΕΜΑΣΜΕΝΩΝ, Αγρίνιο, Μεγάλη Παρασκευή 14-4-1944*, Εκδόσεις ΙΒΥΚΟΣ, Αγρίνιο, 2000
- Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Ηρωίδα της Εθνικής Αντίστασης*, Αγρίνιο, 1982
- Φίλιππος Γελαδόπουλος, *Μαρία Δημάδη, Μνήμες και Ελεγεία*, Εκδόσεις ΝΕΟΙ ΚΑΙΡΟΙ, 1989
- Γεράσιμος Σπ. Γερομυλάτος, *Δρόμοι που γράφουν Ιστορία*, Εκδόσεις Μαυρομμάτη, Αθήνα, 1994
- Βασίλης Α. Γεωργίου, *Πορεία Ζωής Εξήντα Χρόνων, Αναμνήσεις-Ντοκουμέντα*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2004
- Θανάσης Κακογιάννης, *Μνήμες και σελίδες της Εθνικής Αντίστασης, Αγρίνιο – Δυτική Στερεά Ελλάδα*, Εκδόσεις Κωσταράκη, Αθήνα, 1997
- Θεόδωρος Καλλίνος – Αμάρμπεης, *Η Απελευθέρωση του Αγρινίου 14 Σεπτέμβρη 1944*, Έκδοση Δήμου Αγρινίου, 9/1985
- Ανδρέας Κανής, *Απομνημονεύματα*, Εκδόσεις Ιωλκός, 1/1997
- Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Η Εθνική Αντίσταση στο Θέρμο και στα χωριά του 1940-1941, Λαογραφικά, Πολιτιστικά, Αντιστασιακά*, Εκδόσεις Μυρτιά, Αγρίνιο, 2005
- Κώστας Δ. Μαραγιάννης, *Το Αγρίνιο, Μια περιδιάβαση στο τόπο, Μια προσέγγιση σε πρόσωπα και γεγονότα*, Εκδόσεις Πάραλος, Αγρίνιο, Ιούλιος 2011
- Θέμης Μαρίνος, *Ο Εφιάλης της Εθνικής Αντίστασης (Προσωπικές Μαρτυρίες 1941-1944)*, Πρώτη Έκδοση, Μέρος Β, Εκδόσεις Εταιρείας Μελέτης, Αθήνα, 2000
- Θέμης Μοσχάτου, *Η Μάχη της Αμφιλοχίας*, Εκδόσεις ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ, 1986
- Γιώργος Δημ. Μόσχος, *Η Πάτρα στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις ΠΙΚΡΑΜΕΝΟΣ, Πάτρα, Ιούλιος 2016

- Κωνσταντίνα Μπάδα – Θανάσης Δ. Σφήκας (Επιμέλεια), *ΚΑΤΟΧΗ-ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ-ΕΜΦΥΛΙΟΣ, Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*, Εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 2010

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ (από το παραπάνω βιβλίο):

- 1) Απόστολος Βετσόπουλος, *Οικονομικές συνθήκες στην περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου στην Αιτωλοακαρνανία*
- 2) Στράτος Δορδανάς, *Κατοχικές δυνάμεις και γερμανικά αντίποινα στην Αιτωλοακαρνανία*
- 3) Κωνσταντίνα Μπάδα, *Η ιστορία και η μνήμη των εκτελέσεων γυναικών στο Αγρίνιο*
- 4) Χρήστος Μπακάλης, *Πόλη και σύμβολα: ο αστικός χώρος πριν και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου*
- 5) Βασίλης Πατρώνης – Μαρία Αγγέλη, *«Ούτε φύλλον καπνού...»: ο καπνός του Αγρινίου στην ταραγμένη δεκαετία του '40*
- 6) Αθανάσιος Δ. Σταμάτης, *Η μικρή και μεγάλη ιστορία μέσα από το βιβλίο ταμείου της ενορίας Αγίου Αθανασίου Δομνίστας Ευρυτανίας*
- 7) Yitzchak Kerem, *Οι Εβραίοι του Αγρινίου στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*
- 8) Herman Frank Meyer, *η 104^η Μεραρχία Καταδρομών στη Δυτική Ελλάδα (Ιούλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944)*

- Χρήστος Μπασαγιάννης, *Από τη συμμετοχή μου στο Κοινοβούλιο, Μεσολόγγι*, 1993
- Κωνσταντίνος Ι. Νικολακόπουλος, *ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ και άλλα Θέματα*, Εκδόσεις ΠΑΣΧΕΝΤΗ, Αγρίνιο, 2008
- Ευάγγελος Παπαστράτος, *Η Δουλειά και ο Κόπος της, Από τη ζωή μου*, Β΄ Έκδοση, Εκδόσεις GEMA, Αθήνα, 2012
- Θόδωρος Δ. Πολιτόπουλος, *ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΓΙΑ ΝΑ ΤΟΥΣ ΚΡΑΤΗΣΩ ΣΤΗ ΖΩΗ*, Αθήνα, 1986
- Νίκος Σκιαδάς, *Καπετάν Επαμεινώνδας*, Αθήνα, 1989
- Τάκης Σκούρτας, *Η Αντίσταση, ο Ροβεσπιέρος και το σχέδιο των Εγγλέζων, ΧΡΟΝΙΚΟ-ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ*, Εκδόσεις ΕΝΤΟΣ, Ερυθραίας 4, Καισαριανή, Αθήνα, Ιανουάριος 2009
- Χρυσούλα Σπυρέλη (επιμ.), *Το Χρονικό μιας συνάντησης, Αφιέρωμα στη Μεγάλη Παρασκευή του 1944 στο Αγρίνιο*, Εκδόσεις Ίβυκος, Αγρίνιο, 1998
- Ειρήνη Δ. Τριανταφύλλου, *Κατίνα Χατζάρα (1912-1944), Δοκιμή ιστορικής Βιογραφίας με προσωπικές μαρτυρίες*, Εκδόσεις Γράμμα, Αγρίνιο, 2018
- Spyros Tsoutsoumpis, *A History of the Greek Resistance in the Second World War, The People's Armies*, Manchester University Press, Manchester, 2016
- Θανάσης Χατζής, *Η Νικηφόρα Επανάσταση που χάθηκε, 1941-1945*, Εκδόσεις Παπαζήση, 1977
- Σοφοκλέους, Αίας, μετάφραση Χ. Μύρης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2008
- Συλλογικό, *Η μνήμη του επαρχιακού αστικού τόπου και τοπίου: Το Αγρίνιο μέχρι τη δεκαετία του 60*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003
- Συλλογικό, *Στ' Άρματα Στ' Άρματα, Το Χρονικό του Αγώνα – Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης*, Εκδόσεις ΓΙΑΝΝΙΚΟΣ/ΚΑΛΛΗΣ, 12/1980

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- ΑΥΓΗ, 1964
- ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΣ, 1944
- ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Αγρινίου 1964, 1991, 1994, 1995, (Γ. Παπαλάκης)
- ΜΑΧΗΤΗΣ, 2020
- Μεσολογγίτικα Χρονικά, 1982
- ΝΤΑΠΙΑ Μεσολογγίου, 1989

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

- Μιχάλη Κ. Γαλαζούλα (Παναιτώλιο 15/3/2003)
- Βασιλείου Γραμμένου (γενν. 1934)
- Δημήτριος Ζάβρας (Αγρίνιο, 15/11/2015)
- Νίκου Κανή (Αγρίνιο 20/2/2001)
- Δημητρίου Αθ. Καρατσάλου
- Αγγελικής Κουτσαντώνη (20/2/2008)
- Θεόδωρου Λειβαδίτη (Παναιτώλιο, 20/10/2003)
- Νότη και Γιάννη Μαλαματά
- Τάσου Μαρνέζου (γεν. 1935)
- Γεωργίου Μητρονίκα (γενν. 1928)
- Δημήτρη Μπαλωμένου (γεν. 1929, 6/2/2008)
- Παναγιώτη Δημ. Ντζάλα (Παναιτώλιο, 9/4/2001)
- Μαρίας Ντούβα (γεν. 1929)
- Διονυσίου Διον. Παλούμπα
- Ευάγγελου Παπαστεργίου (γεν. 1928)
- Γεωργίου Ευθ. Σαρακιώτη (Παναιτώλιο 21/1/2002)
- Ιωάννη Σκαβάρα (Αγρίνιο 10-12-2020)
- Ανδρέα Σκεπαρνιά (γενν. 1930)
- Σωκράτη Σμυρλή-Λιακατά, (Αγρίνιο 2/3/2001)
- Χρ. Δ. Σχισμένου (14/7/2000)
- Δημητρίου Τζωρτζολάκη (Αγρίνιο 29/3/2001)
- Κωνσταντίνου Τσέλιου (Παναιτώλιο 15/9/2000)
- Χρήστου Δημ. Τσιλιμπάκου (Παναιτώλιο 12/8/2000)
- Χαρίκλειας Τσιρώνη (γεν. 1927)
- Αλέκου Τσούτσου (Αγρίνιο 14/6/2003)
- Νικόλαου Χριστάκη

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟ ΥΛΙΚΟ

- <https://www.aixmi-news.gr/aitoloakarnania/amfiloxia/item/96591-i-maxi-tis-amfiloxias-to-1944>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

1.1 Επιστολή του Θέμη Μαρίνου προς τους αντάρτες των ΕΟΕΑ του Βάλτου για την παράδοση των ανδρών της Ιταλικής Μεραρχίας CAZALE

«Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή

Απόρρητος

Προς το Αρχηγείον Εθνικών Ομάδων Ανταρτών Βάλτου

Όπου

1. Σας πληροφορούμεν επισήμως ότι ευρισκόμεθα εις συνεννοήσεις μετά του Ιταλού Στρατηγού κ. Μαντζάνι προς παράδοσιν της υπό τας διαταγάς του Μεραρχίας Καζάλε εις την Βρετανικήν Στρατιωτικήν Αποστολήν εν Ελλάδι.
2. Εάν πραγματοποιηθή η παράδοσις αυτή, οι Ιταλοί θα έλθουν πάνοπλοι, τον δε σπλισμόν των θα θέσουν υπό την Βρετανικήν δικαιοδοσίαν.
3. Η παράδοσις θα γίνη άνευ όρων, ημείς εξάλλου θα τους εγγυηθώμεν δια την ασφάλειαν της ζωής των, καθ' όλον το χρονικόν διάστημα και μέχρι της απελευθερώσεως της Ελλάδος.
4. Λόγω της φύσεως του εδάφους και των συνθηκών αίτινες υφίστανται εν ΒΑΛΤΩ, κατά πάσαν πιθανότητα τα Ιταλικά αυτά τμήματα θα εισέλθουν εις την ημετέραν περιοχήν προς παράδοσιν.
5. Εάν αι διαπραγματεύσεις καταλήξουν εις το ποθητόν αποτέλεσμα, θα σας ειδοποιήσωμεν εγκαίρως δια την ημερομηνίαν και τον τρόπον της παραδόσεως.
6. Το πιθανότερον είναι ότι εν μία και μόνη νυκτί ξη όλη υπόθεσις θα τελειώση. Κι ότι οι Ιταλοί θα προσέρχονται κατά τάγματα κεχωρισμένως.
7. Εις περίπτωσιν επιτυχίας των διαπραγματεύσεών μας αυτών, θα χρειασθή να κινήσετε όλα σας τα τμήματα προς διευκόλυνσιν και επιτάχυνσιν της παραδόσεως.
8. Εκτός των ενόπλων τμημάτων σας θα πρέπει να κινήσετε και αρκετόν αριθμόν άοπλων, καθ' ότι είναι αναγκαίον να εξασφαλίσωμεν την μεταφοράν του υλικού εις το εσωτερικόν της Επαρχίας. Αηφθήτω υπ' όψιν ότι τα ανωτέρω δεν αφορούν μόνο το Ιταλικόν Πεζικόν αλλά και το πυροβολικόν καθώς και οιοδήποτε άλλο όπλο ή σχηματισμόν υπαγόμενα εις την Μεραρχίαν Καζάλε.
9. Τα υμετέρα τμήματα θα απασχοληθούν με την παραλαβήν μεταφοράν κι εναποθήκευσιν των υλικών εις μέρος ασφαλές, τα περαιτέρω είναι έργον ιδικών μας.
10. Πολύ πιθανόν την ημέραν της παραδόσεως των Ιταλών να χρειασθή όπως να δώσωμεν εικονικήν μάχην προς δικαιολογίαν και κάλυψιν την όλης εργασίας.
11. Είναι αναγκαίον να τονισθή ότι οσονδήποτε καταφανώς φιλικαί και εάν είναι αι διαθέσεις των Ιταλών, πρέπει ημείς να λάβωμεν άπαντα τα μέτρα ασφαλείας.
12. Μετά τον αφοπλισμόν των οι Ιταλοί δέον όπως οδηγηθούν εις τοιαύτην θέσιν ώστε να εξασφαλίζεται τόσο η διατροφή των όσον και η ασφάλειά των. Το πιθανότερον είναι ότι οι περισσότεροι εξ' αυτών θα αποσταλούν βορειότερον, προς το Γενικόν Αρχηγείον. Οι αξιωματικοί θα οδηγηθούν χωριστά και εις ιδιαίτερον χώρον.
13. Εν ονόματι του Διεθνούς Δικαίου και προς τήρησιν της μεθ' ημών Συνθήκης των Ιταλών, δεν επιτρέπεται ούτε η ελαχίστη ενόχλησις ή κακοποιήσις των, παρά των ανταρτών. Βεβαίως ούτε φιλικαί εκδηλώσεις επιτρέπονται εις μεγάλον βαθμόν.
14. Ως και εν παράγραφω 2 της παρούσης μου, σας γράφω, τα υλικά της Μεραρχίας θα τεθούν υπό τον Βρετανικόν έλεγchon μέχρι νεωτέρας διαταγής. Επίσης οι αιχμάλωτοι

θα θεωρούνται ως αιχμάλωτοι της Βρετανικής Αποστολής, δια τον λόγον δε τούτον ενδιαφερόμεθα εξαιρετικά δια την απόλυτον ασφάλειαν των δι' ην και θα εγγυηθώμεν εις αυτούς.

15. Αν και η παρούσα είναι απόρρητος, εν τούτοις θα ήτο καλόν ορισμένοι εν ων υμετέρων Αξιωματικών να ελάβανον γνώσιν, προς μελέτην του πράγματος κι εξεύρεσιν του καταλληλοτέρου τρόπου ενέργειας προς επιτυχίαν και ασφάλειαν της όλης υποθέσεως.
16. Παρακαλώ απαντήσετε εις την παρούσαν μου αποστέλλοντες την απάντησίν σας τόσο εν εις εμέ όστις θα ευρίσκομαι εις το Αρχηγείον Ξηρομέρου, όσον και εις λοχαγόν ΤΑΡΜΑΚ ο οποίος θα ευρίσκεται εις Σκουτεσιάδα. Επίσης γνωρίσατε την απάντησιν και εις ταγματάρχην ΜΠΙΛΛ. Το Βρετανικόν Αρχηγείον Τριχωνίδας θα πρέπει να λάβη το ταχύτερον την απάντησίν σας, διότι ευρίσκεται εις συνεχή στενήν μετά του Αγρινίου επαφήν.

Ωρα 17.00 Κάπου 5/8/1943

Θέμης, Ταγματάρχης Βρετανικού Στρατού
Γενικό Αρχηγείο Δυτικής Στερεάς Ελλάδος»

1.2 Επιστολή του Βρετανού Στρατηγού Γουίλσον προς τους αντάρτες του ΕΛΑΣ για την επιτυχία του στη μάχη της Μυρτιάς

«Επιθυμώ να μεταβιβάσω εις όλους τους βαθμούς του αντάρτικου στρατού της Ελλάδος τα ειλικρινή μου ευχαριστήρια μια συγχαρητήρια δια τας προσφάτους μεγάλας ελληνικάς επιτυχίας εις ολόκληρον την Ελλάδα. Αι επιχειρήσεις των εκείναι, επιμελώς παρασκευασθείσαι από ημάς και εκτελεσθείσαι μετά μεγάλης ακριβείας από σας, συνέβαλον και συνετέλεσαν εις τας επιτυχίας των συμμαχικών στρατιών επί της Σικελίας. Ο άξων παρασυρθείς, υπέθεσε μίαν επίθεσιν εις τα Βαλκάνια. Αι ενισχύσεις εις άνδρας και αεροπλάνα, τα οποία ήσαν διατεθειμένα δια την Ιταλίαν απησχολήθησαν εις τα Βαλκάνια. Η προσοχή του εστράφη προς την Ελλάδα και μια μεγάλη νηοπομπή επέρασεν ανενόχλητη την Μεσόγειον. Παραδέχομαι, ότι αι επιχειρήσεις των ανταρτών δεν ήταν ακίνδυνοι και ο άμαχος πληθυσμός υπέφερε πολύ. Παρακαλώ μεταβιβάσατε εις εκείνους και εις τον πληθυσμόν της Ελλάδος την εκτίμησιν δια την αφοσίωσιν των εις τους αντάρτας και συνεργάτας αυτών.

Εύγε εις τους αντάρτας
ΟΥΙΑΣΟΝ»

1.3 Επιστολή του Ναπολέοντα Ζέρβα προς τους αντάρτες του Βάλτου σχετικά με την απόφαση του Θ. Μαρίνου για την επιχείρηση στη Γέφυρα του Αχελώου

«Ελευθέρα Ορεινή Ελλάς
Εθνικαί Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών
Γενικόν Αρχηγείον
Αρχηγόν Βάλτου

Κοινοποιώ κατωτέρω σημείωμα Ταγματάρχου Θέμη ίνα λάβετε γνώσιν:

Στρατηγέ μου,

1. Συμφώνως προς το σχέδιον επιθετικής δράσεως σαμποτάζ, απεφασίσθη όπως την νύκτα της 21^{ης} Ιουνίου γίνη ανατίναξις της γέφυρας ΑΧΕΛΩΟΥ.

2. Η κατάληψις της γέφυρας και η παρεμπόδισις αφίξεως ενισχύσεων εξ Αμφιλοχίας ανετέθη εις τας Εθνικάς Ομάδας. Η παρεμπόδισις αποστολής ενισχύσεων εξ Αγγρινίου ανετέθη εις Ομάδα ΕΛΑΣ Τριγωνίδα.
3. Η ανατίναξις της γέφυρας θα πραγματοποιηθή παρ' εμού τη βοήθεια του Κίτσου και του υπολοχαγού του μηχανικού Μούτσου.
4. Λόγω του ότι θα απαιτηθή μεγάλος αριθμός δυνάμεων προς εξουδετέρωσιν των εχθρικών δυνάμεων το ταχύτερον, παρακαλώ όπως ει δυνατόν ενισχύσετε τας δυνάμεις του Βάλτου δια δυνάμεως. Καταλληλότετος δι' αυτού του είδους την επιχείρησιν είναι ο υπολοχαγός Πετρουλάκης, επομένως αν θα ηδύνασθε να τον διαθέσετε θα ευκολύνετε τον Αντ/ρχην Παντελίδην.
5. Εάν έχετε πιστόλια φωτοβολίδων και φωτοβολίδα, παρακαλώ να διατάξητε την άμεσον αποστολήν των εις το Αρχηγείον Βάλτου.
6. Επειδή κατά την 21^{ην} εγώ θα είμαι εις επιχειρήσεις, θα ενδείκνυτο όπως εσείς παρευρίσκεσθε κατά την ημέραν εκείνην παρά τω Γεν. Βρετ. Αρχηγ. ή τουλάχιστον πλησίον σταθμού ασυρμάτου δια την περίπτωσιν λήψεως νεωτέρων οδηγιών εκ μέρους του Γενικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής.
7. Μετά την λήξιν της επιχειρήσεως θα επιστρέψω παρ' υμίν.

Θέμης Ταγματάρχης ΒΣΑ
Γενικόν Αρχηγείον τη 17 Ιουνίου 1943
Ο Γενικός Αρχηγός
Ν. Ζέρβας»

1.4 Επιστολή του Ναπολέοντα Ζέρβα προς τον Στυλιανό Χούτα σχετικά με την αποστολή ενισχύσεων

«Ελευθέρα Ορεινή Ελλάς
Εθνικαί Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών
Γενικόν Αρχηγείον
Αριθμ. πρωτ. 4140
Ταγματάρχην Θέμη
Αξιωματικόν Σύνδεσμον Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής
Όπου

Επείγουσα - Απόρρητος

Έχω υπ' όψιν μου σημείωμά σας σημερινόν, ώρα 10.25'.
Μετακίνησις Πετροπουλάκη προς τομέα δράσεως σας είναι αδύνατος διότι δεν θα φθάση εγκαίρως. Διέταξα τάγμα Μπούρου κινηθή προς κατεύθυνσίν σας, έλθη εις επαφήν με Αρχηγόν Βάλτου και συνεργασθή εις επικείμενας επιχειρήσεις.
Φωτοβολίδες δεν υπάρχουν, ούτε πιστόλια φωτοβολίδων.
Το Βρετανικόν Αρχηγείον δεν ευρίσκεται εις Θεοδώριανα. Συνεπώς, δεν παρίσταται ανάγκη μεταβάσεως μας. Θα ευρισκόμεθα εις Βάλτον, κατά πάσαν πιθανότητα εις την έδραν του Αρχηγείου Βάλτου.

Γενικόν Αρχηγείον τη 17 Ιουνίου 1943
Ο Γενικός Αρχηγός Ν. Ζέρβας
Κοινοποιήσις: Αρχηγείον Βάλτου»

1.5 Επιστολή του Θέμη Μαρίνου προς Στυλιανό Χούτα σχετικά με την πολεμική επιχείρηση στον Αγελώο

«Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή

ΑΠΟΡΡΗΤΟΣ

Αρχηγείον Δυτικής Στερεάς 30 Ιουνίου 1943

Προς τον Αρχηγόν των Εθνικών Αντάρτικων Ομάδων Βάλτου

κ. Στυλιανόν Χούταν

Όπου

1. Κατόπιν τηλ/κής διαταγής του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, εντέλεσθε όπως προβήτε εις άμεσον κινητοποιήσιν όλων των υφ' ημάς αντάρτικων ομάδων Ε.Ο.Ε. (μόνιμων και εφεδρικών) προκειμένου να αναλάβουν την διεξαγωγήν επιχειρήσεων υψίστης στρατιωτικής σημασίας εναντίον των κατακτητών εις μεγάλην κλίμακα.

2. Τα τμήματά σας πρέπει να είναι έτοιμα προς δράσιν από 1^{ης} Ιουλίου 1943.

3. Συγκεκριμένως το Ανώτατον Συμμαχικόν Στρατηγείον Μέσης Ανατολής ζητεί παρ' ημών την καταστροφήν των τεχνικών έργων επί της οδοῦ ήτις άγει από Αργινίου εις Άρταν και την πάση θυσία παρεμπόδισιν κάθε εχθρικής κινήσεως δια την οδοῦ ταύτης από 4^{ης} Ιουλίου και μέχρι νεωτέρας διαταγής.

4. Ολίγον προ της ενάρξεως των επιχειρήσεων πρέπει να καταστραφούν αι τηλεφωνικαί και τηλεγραφικαί γραμμαι, αι διερχόμενοι δια της άνω οδοῦ, κρατηθούν δε κεκομμένα μέχρι πέρατος των επιχειρήσεων.

Τας ομάδας καταστροφών των τμημάτων σας (αίτινες τελευταίως εξεπαιδεύθησαν παρ' εμού) μετά των αξιωματικών των, παρακαλώ όπως θέσητε υπό τας άμέσους διαταγάς μου ίνα παρασκευάσωμεν τας καταστροφάς ταχέως και καλώς. Αύται θα εξαρτώνται παρ' εμού μέχρι πέρατος των επιχειρήσεων, αν ανώτερω αξιωματικού καταστροφών.

Παρακαλώ όπως μου γνωστοποιήσετε την λήψιν της παρούσης.

Σ.Δ.Σ.Α.

THEMIE MAJOR»

1.6 Επιστολή του Θέμη Μαρίνου προς τον αρχηγό των δυνάμεων των ΕΟΕΑ Βάλτου Στυλιανό Χούτα για παύση πυρός

«Στρατιωτική Συμμαχική Αποστολή (Α.Μ.Μ.)

Αρχηγείο Δυτικής Στερεάς

ΑΠΟΡΡΗΤΟΣ 19/7/1943

Προς τον Αρχηγόν των Εθνικών Ομάδων (Ε.Ο.Ε.)

Ανταρτών Βάλτου, κ. Στυλιανόν Χούταν

Όπου

1. Τηλεγράφημα εκ Μέσης Ανατολής αναφέρει ότι, ο αντικειμενικός σκοπός των επιχειρήσεων άτινας διεξάγετε από 4^{ης} Ιουλίου ε.ε. επέτυχε πλήρως, της αποβάσεως εις Σικελίαν στεφθείσης υπό πλήρους επιτυχίας.

2. Κατόπιν τούτου, διατάσσει το Γενικόν Στρατηγείον Μ. Ανατολής να παύσητε πυρ και να συμπτηχθήτε άμέσως και κανονικώς εις τας βάσεις σας, της περιόδου των επιχειρήσεων θεωρηθείσης ληξάσης.

3. Παρακαλώ δεχθήτε τα συγχαρητήρια του Ανωτέρω Αρχηγείου μου δια τας επιτυχίας της όλης δράσεως των γενναίων τμημάτων σας.

THEMIE MAJOR»

1.7 Επιστολή του Ναπολέοντα Ζέρβα στις δυνάμεις των ΕΟΕΑ σχετικά με την επιτυχία των πολεμικών διεργασιών στο Μακρυνόρος

«Ελευθέρα Ορεινή Ελλάς / Εθνικαί Ομάδαι Ελλήνων Ανταρτών
Γενικό Αρχηγείον (Γραφείον ΙΙον)

Αριθμ. Πρωτ. 5455

Γενική Διαταγή

Ι. Κατόπιν των νικηφόρων επιχειρήσεων, αίτινες τα μεγάλα συνετέλεσαν εις την αισίαν έκβασιν των επιχειρήσεων εν Σικελία, δραττόμενος της ευκαιρίας ταύτης

Εκφράζω

Την πλήρη ευαρέσκειάν μου εις τους Αξιωματικούς, οπλαρχηγούς και αντάρτας, καθ' όσον, δια της ηρωικής των προσπάθειας και με κίνδυνον της ζωής των, επέφερον σκληρά πλήγματα εις τον εχθρόν, και προσήνεγκον μεγάλας υπηρεσίας εις τον αγώνα των Συμμάχων, δια την απόκτησιν τη ελευθερίας της δούλης Πατρίδος μας. Επιθυμώ να ευρεθώ εις την ευχάριστον θέσιν, να αμείψω ηθικώς τους διακριθέντας εις τα πεδία των μαχών.

ΙΙ. Του σκοπού τούτου επιτευχθέντος εκ μέρους των Μονάδων, άπαντα τα τμήματα να επανελθώσιν εις την προγενεστέραν κατάστασιν, και να καταδιώξωσι πάση θυσία την οργάνωσιν των ομάδων των από πάσης θυσίας.

ΙΙΙ. Επειδή ο αγώνας θα συνεχισθή αργότερον εις πλέον έντονον ρυθμόν, άπαντες οι Δ/νται Μονάδων να οργανώσωσι, με συνεργασίαν των Επιτροπών Εθνικού Αγώνος, δίκτυον Συνδέσμων και Αστυνομίας, ίνα, εν περιπτώσει επιχειρήσεων ευρείας κλίμακας λειτουργήσωσιν δραστηρίως. Επίσης δραττόμενοι πάσης ευκαιρίας, να ομιλώσιν εις τους κατοίκους των περιφερειών, να εξυψώνωσι το ηθικόν των, και γενικώς να επιλύωσι εν πατρική μερίμνη τας διαφοράς των. Διαρκής μέριμνα όλων των ηγητόρων, η εξύψωσις του ηθικού των ανταρτών και κατοίκων.

Σ.Δ. Γενικού Αρχηγείου, τη 20 Ιουλίου 1943

Ο Γενικός Αρχηγός Ν. Ζέρβας

(Τ.Σ.) Υπογραφή»

Αποδέκται:

Άπασαι Μονάδαι

1.8 Επιστολή του Στυλιανού Χούτα προς τους αντάρτες των ΕΟΕΑ για την επιχείρηση στο Μακρυνόρος

«ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΔΙΑΤΑΓΗ ΑΡΧΗΓΕΙΟΥ ΒΑΛΤΟΥ

22-7-1943 παρ. 88

Δύναμει διαταγής του Γενικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, από του μεσονυκτίου της 21-7-43 πάυει η πρώτη φάσις των επιχειρήσεων των Εθνικών μας Ομάδων εναντίον του εχθρού, επιτευχθέντων των αντικειμενικών σκοπών των επιχειρήσεων τούτων, οίτινες ήσαν:

1. Να δώσουν εις τον εχθρόν την εντύπωσιν, ότι θα γίνη Συμμαχική απόβασις εν Ελλάδι.

2. Να επιβραδυνθή η μετακίνησις των εχθρικών δυνάμεων.

Η επιτυχία υπήρξε πλήρης. Ο εχθρός, παραπλανηθείς, έστρεψε την προσοχήν του προς την Ελλάδα, και εδόθη ούτω πως καιρός εις τα Συμμαχικά στρατεύματα να επιτύχουν απόβασιν εις την Σικελίαν.

Ειδικωτέρων, αι διενεργηθείσαι παρ' ημών επιχειρήσεις εις Αχελών και Μακρυνόρος υπερέβαλον τους καθορισθέντας υπό του Γενικού Στρατηγείου Μ. Ανατολής αντικειμενικούς σκοπούς.

Υπήρξαν επιχειρήσεις υψίστης ιστορικής σημασίας.

Μια δραξ Ελλήνων Πατριωτών, εμπνεομένων υπό των υψηλοτέρων πατροπαράδοτων αρχών, της αγάπης προς την Ελευθερίαν και του μίσους προς τους κατακτητάς της Πατρίδος των, κατώρθωσαν να συντρίψουν ασυγκρίτως υπερτέρας εις αριθμόν και οπλισμόν εχθρικής δυνάμεις, αφήνοντας ούτω πως φωτεινόν παράδειγμα ηρωισμού και αυτοθυσίας, εις τας επερχομένας γενεάς.

Επί τν επιτυχεί λήξει της νικηφόρου ταύτης περιόδου των επιχειρήσεων,

Εκφράζω,

Εν ονόματι της αγωνιζομένης Πατρίδος μας, τα εγκάρδια συγχαρητήρια μου προς τον συνταγματάρχη Μ. Παντελίδην και τους λοιπούς αξιωματικούς, οπλαρχηγούς και άνδρας του αντάρτικου Σώματος Βάλτου.

Η Πατρίς θα τους ευγνωμονή εσαεί

Ο Αρχηγός

(Τ.Σ.) Στυλιανός Χούτας»

1.9 Επιστολή του Eddie Mayers προς τον Στυλιανό Χούτα σχετικά με την επιτυχία στο Μακρυνόρος

«Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή

Προς

Τον Αρχηγόν Βάλτου, Ιατρόν κ. Χούταν

Όπου

1. Μετά μεγάλης χαράς και θαυμασμού παρηκολούθησα τας επιχειρήσεις, αίτινες τόσον ηρωικώς διεξήχθησαν παρά των υμετέρων ενόπλων τμημάτων, κατά το διάστημα της περιόδου των "ΖΩΩΝ" και μέχρι σήμερα.

2. Δεχθήτε, σας παρακαλώ, την πλήρη ικανοποίησιν μου, καθώς και την έκφρασιν των συγχαρητηρίων μου, τόσον προς υμάς όσον και προς τους Αξιωματικούς και Στρατιώτας σας.

Γενικόν Αρχηγείον 22/7/1943

Eddie

(Τ.Σ.) Ταξίαρχος Αγγλικού Επιτελείου»

1.10 Επιστολή του στρατηγού Γεράσιμου Αυγερόπουλου της VIII Μεραρχίας προς τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ για την μάχη της Αμφιλοχίας

«4935/14.7.1944 Ώρα Επείγουσα VII Ταξιαρχίαν, 3/40 Σύνταγμα I/B Πυροβολαρχίαν, Κοινοποίηση: Γενικόν Στρατηγείον ΕΛΑΣ, Συγκρότημα Τζουμέρκων, Αντάρτες, Καπεταναίους, Αξιωματικούς, Επιτελείων και Διοικήσεις VII Ταξιαρχίας, 3/40 και I/B Πυροβολαρχίας, δια επιχειρήσεις 13^{ης} και 14^{ης} Ιουλίου συγχαίρομεν εγκάρδια και εκφράζομεν πλήρη ευαρέσκειάν μας δι' ολοκληρωτικήν επιτυχίαν ανατεθείσης αυτούς αποστολής με λαμπρούς των αγώνες εκτελεσθέντας με ηρωισμό, αυτοθυσία και επιθετικό πνεύμα, αντάξια λαϊκών αγωνιστών.

Στρατηγός Αυγερόπουλος»

1.11 Επιστολή του Γενικού Στρατιωτικού Διοικητή Νοτιοανατολικής Ευρώπης Σμιτ Ρίμππεργκ για την μάχη της Αμφιλοχίας

«Οι κομμουνιστικές μονάδες τελευταία πολλαπλασίασαν τις αιφνιδιαστικές επιθέσεις εναντίον δικών μας τμημάτων και τις πράξεις σαμποτάζ στην περιοχή του Αγρινίου. Κατευθύνουν τις επιθέσεις των ιδιαίτερα εναντίον του βασικού οδικού κόμβου ανεφοδιασμού μας Αγρινίου – Άρτας και Αγρινίου – Αστακού. Στις 15 Ιουλίου διενεργήθηκε επίθεση από μεριάς ισχυρής αντάρτικης μονάδας κατά της Αμφιλοχίας. Μετά από πολύωρη μάχη οι αντάρτες αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν.»

1.12 Ανακοίνωση του ΕΑΜ Αγρινίου-Τριγωνίδας προς το λαό του Αγρινίου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Προς το Λαό της Πόλης

Η μαρτυρική μας πόλη, αναπνέει τον αέρα της λευτεριάς. Όλοι μας πρέπει να χαρούμε και να γιορτάσουμε το ιστορικό αυτό για την πόλη μας γεγονός που είναι το στεφάνωμα των τρίχρονων σκληρών αγώνων μας.

Πρέπει όλοι μας, πιστοί στην συμφωνία που υπογράφηκε να σταθούμε υποδείγματα πολιτισμένου λαού, που κατάχτησε την λευτεριά του ύστερα από τόσους σκληρούς και ποτάμια αίματος.

Σε κάθε μας ενέργεια πρέπει να έχουμε υπ' όψει μας τη συμφωνία που υπογράφηκε.

Κάθε διαπληκτισμός, προστριβή, πρόκληση, προσωπική ευθύνη κλπ είναι ενέργεια αντίθετη προς τη συμφωνία που υπογράφηκε, αντίθετη προς τους κόπους και τα σύμβολα του σκληρού αγώνα.

Για κάθε παράπονο, για κάθε διαφορά ν' απευθύνεστε στα γραφεία μας.

Πιστή εφαρμογή της συμφωνίας και τάξη, χαρά και ενθουσιασμός είναι τα συνθήματα που πρέπει να κυριαρχήσουν σε όλους μας.

Όλοι στο συναγερμό για να γιορτάσουμε όπως αξίζει τη λευτεριά της πόλης μας.

Η Π.Ε. ΕΑΜ Αγρινίου-Τριγωνίδας.

2.ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ

2.1 Νεκροί Αιτωλοακαρνάνες στον πόλεμο του 1940-41

- 1) Γεράσιμος Αυγερινός, δεκανέας, Αγρίνιο (Γκόλικο, 19/2/1941)
- 2) Αλέξανδρος Ασημάκης, δεκανέας, Περδικόβρυση Ναυπακτίας (Βίγλα, 16/11/1940)
- 3) Αθανάσιος Βασιλείου, στρατιώτης, Αγρίνιο (Γκόλικο, 27/2/1941)
- 4) Κωνσταντίνος Βασιλόπουλος, στρατιώτης, Ανάληψη (Κεφαλόβρυσο, 15/11/1940)
- 5) Κωνσταντίνος Βελέντζας, στρατιώτης, Άγιος Βλάσιος (Κεφαλοβουλγάρα, 15/11/1940)
- 6) Χαρίλαος Γεωργόπουλος, στρατιώτης, Καστανιά Ευρυτανίας (Βίγλα, 14/11/1940)
- 7) Δημήτριος Γεωργούλης, στρατιώτης, Σκουτεσιάδα (Γκόλικο, 27/2/1941)
- 8) Απόστολος Γωγάκης, στρατιώτης, Ραπτόπουλο Ευρυτανίας (Βίγλα, 14/11/1940)
- 9) Βασίλειος Δημητρόπουλος, στρατιώτης, Αγρίνιο (Τεπελένι, 1/3/1941)
- 10) Απόστολος Δημόπουλος, στρατιώτες, Σπαρτιάς (Χορμόβα, 22/2/1941)
- 11) Παναγιώτης Δημόπουλος, στρατιώτης, Σπαρτιάς, (Χορμόβα, 22/2/1941)

- 12) Πέτρος Δημόπουλος, στρατιώτης, Θέρμος (Κεφαλοβουλγάρα, 15/11/1940)
- 13) Γρηγόριος Δόσιος, στρατιώτης, Προσήλια (Υψωμα 1615, 14/12/1940)
- 14) Κωνσταντίνος Δούμας, στρατιώτης, Αγρίνιο (Τεπελένι, 8/3/1941)
- 15) Γεώργιος Δροσόπουλος, στρατιώτης, Παναιτώλιο (Τεπελένι, 6/3/1941)
- 16) Ευάγγελος Ζάβρας, στρατιώτης, Αγρίνιο (Τεπελένι, 25/3/1941)
- 17) Σωτήρης Ζάκας, στρατιώτης, Φαμίλα Ναυπακτίας (Βίγλα, 16/11/1940)
- 18) Αλκιβιάδης Ζαχαρίας, λοχίας, Σιταράλωνα (Γκόλικο, 27/2/1941)
- 19) Χρήστος Καλλιακμάνης, στρατιώτης, Σπαρτιάς (Χορμόβα, 19/12/1940)
- 20) Ιωάννης Καλλιακμάνης, στρατιώτης, Σπαρτιάς (Βίγλα, 16/11/1940)
- 21) Δημήτριος Καλογεράς, στρατιώτης, Σπαρτιάς (Βίγλα, 16/11/1940)
- 22) Χριστόφορος Καλογεράς, στρατιώτης, Παληοκαρυνά (Δόριβα, 20/2/1941)
- 23) Χρίστος Καλοτάντανος, στρατιώτης, Καινούριο (Τεπελένι, 8/3/1941)
- 24) Αθανάσιος Καλτσάς, στρατιώτης, Αγγελόκαστρο (Βίγλα, 16/11/1940)
- 25) Βασίλειος Καλύβας, λοχίας, Ταξιάρχης (Κεφαλοβουλγάρα, 15/11/1940)
- 26) Αριστείδης Καραγιάννης, στρατιώτης, Διασελάκι Ναυπακτίας (16/11/1940)
- 27) Ζαχαρίας Καραδήμας, στρατιώτης, Ανάληψη (Τεπελένι, 20/2/1941)
- 28) Κωνσταντίνος Καραϊσκος, στρατιώτης, Μυρτιά, (Τεπελένι, 26/3/1941)
- 29) Σπυρίδων Καρασούλος, στρατιώτης, Μυρτιά (Γκόλικο, 1/3/1941)
- 30) Ιωάννης Κοντογιάννης, στρατιώτης, Αγαλιάνος (Υψωμα Ταβόν, 5/4/1941)
- 31) Ιωάννης Κοτρώτσος, στρατιώτης, Καλύβια (Τεπελένι, 22/2/1941)
- 32) Ιωάννης Κολτούκης, δεκανέας, Αγρίνιο (Τεπελένι, 16/2/1941)
- 33) Γεώργιος Κολώνιας, στρατιώτης, Κάτω Κεράσοβο Μεσολογγίου (Βίγλα, 15/11/1940)
- 34) Χρήστος Κουρεμένος, στρατιώτης, Αγρίνιο (Τεπελένι, 16/2/1941)
- 35) Δημήτριος Κούκας, στρατιώτης, Αντίρριο (Βίγλα, 14/11/1940)
- 36) Βασίλειος Κρανιάς, στρατιώτης, Δοκίμι (Τεπελένι, 16/2/1941)
- 37) Γεώργιος Κυρίλης, στρατιώτης, Αγρίνιο (Δόντι, 7/3/1941)
- 38) Δημήτριος Κυρίλης, στρατιώτης, Αγρίνιο (Γκόλικο, 7/3/1941)
- 39) Ηλίας Κωνσταντινόπουλος, λοχίας, Μεγαδένδρο (Τεπελένι, 22/3/1941)
- 40) Ιωάννης Κωστόπουλος, στρατιώτης, Αργυροπηγάδι (Γκόλικο, 1/3/1941)
- 41) Αθανάσιος Λάμπρος, στρατιώτης, Στράνωμα Ναυπακτίας, (Βίγλα, 16/11/1940)
- 42) Αθανάσιος Μήτσιος, στρατιώτης, Σπολάϊτα, (Υψωμα 1800, 16/4/1941)
- 43) Πέτρος Μέρης, στρατιώτης, Άγιος Βλάσιος (Υψωμα 1630, 22/4/1941)
- 44) Ηλίας Μερμύγγης, στρατιώτης, Κέδρα Ευρυτανίας (Βίγλα, 14/11/1940)
- 45) Δημήτριος Μπουρτσάλας, εφ. Αξιωματικός (Βίγλα, 16/11/1940)
- 46) Χρήστος Μουτάφης, δεκανέας, Παραβόλα (Χορμόβα, 19/2/1941)
- 47) Κωνσταντίνος Μουτόπουλος, δεκανέας, Αγαλιάνος (Τεπελένι, 13/3/1941)
- 48) Απόστολος Μπακής, δεκανέας, Περιστέρι (Λάμποβο, 11/12/1940)
- 49) Βασίλειος Μπλάνης, δεκανέας, Παναιτώλιο (Γεροπλάτανος, 16/11/1940)
- 50) Ιωάννης Νάκος, δεκανέας, Μεγάλη Χώρα (Σούγα, 3/12/1940)
- 51) Δημήτριος Νάτσης, δεκανέας, Αγρίνιο (Πόβλα, 25/11/1940)
- 52) Μιχαήλ Νταλιαμπές, δεκανέας, Πεντάκορφο (Γκόλικο, 27/2/1941)
- 53) Φώτιος Ξηρός, στρατιώτης, Μεσολόγγι (Βίγλα, 16/11/1940)
- 54) Παντελής Οικονόμου, δεκανέας, Σπολάϊτα (Γκόλικο, 7/3/1941)
- 55) Χριστόφορος Παλαβιάς, δεκανέας, Ελαιόφυτο (Γκόλικο, 27/2/1941)
- 56) Θεόδωρος Παναγόπουλος, δεκανέας, Αγρίνιο (Δόντι, 7/3/1941)
- 57) Κυριάκος Παξημαδέλος, στρατιώτης, Μεσολόγγι (Βίγλα, 16/11/1940)
- 58) Θεοφάνης Παπαδόπουλος, δεκανέας, Αγρίνιο (Χορμόβα, 28/12/1940)
- 59) Λεωνίδας Παπαθανασόπουλος, δεκανέας, Θέρμο (Γκόλικο, 17/2/1941)
- 60) Νικόλαος Παπαϊωάννου, στρατιώτης, Αλέστια Ευρυτανίας (Βίγλα, 15/11/1940)
- 61) Σπυρίδων Παπαϊωάννου, στρατιώτης, Κόνισκα (Χορμόβα, 28/12/1940)
- 62) Δημήτριος Παπανικολάου, στρατιώτης, Αγρίνιο (Λαμπόβα, 8/2/1941)
- 63) Ελευθέριος Παπανικολάου, στρατιώτης, Αγρίνιο (Βίγλα, 16/11/1940)

- 64) Κωνσταντίνος Παπανικολάου, στρατιώτης, Αμβρακιά (Βίγλα, 16/11/1940)
- 65) Χαρίλαος Παπαντώνης, δεκανέας, Λυσιμαχία, (Βίγλα, 16/11/1940)
- 66) Δημήτριος Παπασπύρου, λοχίας, Βασιλόπουλο Ξηρομέρου (Βίγλα, 16/11/1940)
- 67) Δημήτριος Επ. Παπαχρίστος, στρατιώτης, Κόνισκα (Τεπελένι, 8/3/1941)
- 68) Ευθύμιος Πεινασμένος, στρατιώτης, Μεσολόγγι (Βίγλα, 16/11/1940)
- 69) Γεώργιος Πελεκάνος, στρατιώτης, Παντάνασσα (Υψωμα 630, 22/1/1941)
- 70) Χρήστος Πολύζος, στρατιώτης, Ματαράγκα (Βίγλα, 16/11/1940)
- 71) Ιωάννης Πολυχρόνης, στρατιώτης, Αβαρικός (Υψωμα Τσιάνο, 8/3/1941)
- 72) Γεώργιος Προβίδας, στρατιώτης, Κοκκινόβρυση (Βίγλα, 16/1/1941)
- 73) Θεοδόσιος Προβίδας, στρατιώτης, Αμπέλια (Χορμόβα, 14/12/1940)
- 74) Μιχάλης Πύρρος, εφ. Αξιωματικός, Πετροχώρι (Γκόλικο, 8/3/1941)
- 75) Βασίλειος Σαρδέλης, στρατιώτης, Παναιτώλιο (Χορμόβα, 29/1/1941)
- 76) Σπυρίδων Σβόλης, στρατιώτης, Άγιος Βλάσιος (Γκόλικο, 17/2/1941)
- 77) Σπυρίδων Σερέτης, στρατιώτης, Αγρίνιο (Γκόλικο, 7/3/1941)
- 78) Ανδρέας Γ. Σιάχος, στρατιώτης, Αγία Σοφία (Χορμόβα, 14/2/1941)
- 79) Ανδρέας Ι. Σιάχος, στρατιώτη, Αγία Σοφία (Δόντι, 11/4/1941)
- 80) Γεώργιος Σταθόπουλος, στρατιώτης, Ανάληψη (Τεπελένι, 6/3/1941)
- 81) Χρήστος Σταυρόπουλος, στρατιώτης, Αγρίνιο (Πέκλι, 10/4/1941)
- 82) Ευθύμιος Στεργιάκης, εφ. Αξιωματικός, Προυσσός Ευρυτανίας (Βίγλα, 16/11/1940)
- 83) Αλέξανδρος Στραβοδήμος, στρατιώτης, Ξηρονέρια Ναυπακτίας (Βίγλα, 16/11/1940)
- 84) Σπυρίδων Στρατόπουλος, στρατιώτης, Λιθοβούνι Μεσολογγίου (Βίγλα, 16/11/1940)
- 85) Βασίλειος Στυλιαράς, στρατιώτης, Σπολάϊτα (Χορμόβα, 13/11/1941)
- 86) Δημήτριος Ταξιαρχιώτης, στρατιώτης, Θέρμο (Χορμόβα, 4/1/1941)
- 87) Ιωάννης Τασολάμπρος, στρατιώτης, Μεγάλη Χώρα (Χορμόβα, 18/12/1940)
- 88) Κωνσταντίνος Τσαρούχης, στρατιώτης, Μυρτιά (Χορμόβα, 16/2/1941)
- 89) Αλέξιος Τσέλος, δεκανέας, Άγιος Βλάσιος (Γκόλικο, 7/3/1941)
- 90) Ανδρέας Τσίγκας, εφ. Αξιωματικός, Παναιτώλιο (Βίγλα, 16/11/1940)
- 91) Χρήστος Τσόκλας, στρατιώτης, Σταμνά Μεσολογγίου (Βίγλα, 16/11/1940)
- 92) Χρήστος Χαλβατζής, στρατιώτης, Σιτώμενα (Γκόλικο, 19/2/1941)
- 93) Ιωάννης Χασάπης, στρατιώτης, Κάτω Μακρυνού (Βίγλα, 16/11/1940)
- 94) Νικόλαος Χορμόβας, υπολοχαγός, Γρηγόριο Ναυπακτίας (Βίγλα, 14/11/1940)
- 95) Αθανάσιος Χορταριάς, στρατιώτης, Αγρίνιο (Δόντι, 8/4/1941)

2.2 Αξιωματικοί του αντάρτικου στρατού στην Αιτωλοακαρνανία

ΜΟΝΙΜΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ

Γεράσιμος Αυγερόπουλος, υποστράτηγος, έφεδρος εκ μονίμων

Κ. Αναργύρου, αντισυνταγματάρχης, έφεδρος εκ μονίμων

Ευάγγελος Κουδέας, αντισυνταγματάρχης πεζικού

Παντελής Σακκάς, ταγματάρχης πυροβολικού, έφεδρος εκ μονίμων

Στάθης Αρέθας, ταγματάρχης έφεδρος εκ μονίμων

Δημήτριος Στασινός, ταγματάρχης πεζικού

Κώστας Αυδής, μόνιμος λοχαγός πυροβολικού

Γεώργιος Ζέρβας, μόνιμος λοχαγός (καταγωγή από το Βάλτο)

Γ. Κατεμής (Αραχναίος), μόνιμος λοχαγός (24^ο Σύνταγμα)

Κώστας Παπαγεωργίου, μόνιμος λοχαγός πεζικού

Νίκος Σπ. Βάλβης, λοχαγός πυροβολικού

Αλέκος Αραχωβίτης, λοχαγός πεζικού

Απόστολος Υφαντής, ίλαρχος

Θόδωρος Ζαλοκώστας (Παληούρας) μόνιμος υπολοχαγός (24^ο Σύνταγμα)

Σπυρίδων Παπαπάνος, υπολοχαγός πεζικού

Τάσος Μακρής (Τρίκαρδος), μόνιμος ανθυπολοχαγός πεζικού
Κατωπόδης (από Λευκάδα), ταγματάρχης, έφεδρος εκ μονίμων
Γεώργιος Κατσίμπας, μόνιμος υπολοχαγός

ΕΦΕΔΡΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ

Αλοΐσιος Ποταμίτης, έφεδρος υπολοχαγός
Νίκος Κούστας, έφεδρος υπολοχαγός
Βασίλειος Σκιάδας (Επαμεινώνδας), έφεδρος ίλαρχος,
Βύρων, έφεδρος υπολοχαγός
Κώστας Μυλωνάς, έφεδρος υπολοχαγός (Μακρυνεία)
Στάικος (Γερόμπορος), έφεδρος υπολοχαγός
Βασίλης Κουζέλης, έφεδρος υπολοχαγός (Μακρυνεία)
Δημήτριος Κωνσταντούλας, έφεδρος υπολοχαγός
Αναστάσιος Παπανδρέου, Νίκος Πατρίκιος, Σώζων Μηλιώνης, Ευάγγελος Δαρλαμήςτος,
έφεδροι από το Μεσολόγγι
Γιάννης Βουλτέμης, έφεδρος ανθυπολοχαγός (από Αθήνα)
Θανάσης Κακογιάννης, έφεδρος ανθυπολοχαγός
Λάκης Κατσαρός, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Παληάμπελα Ξηρομέρου)
Στάθης Λιάκας, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Αρχοντοχώρι Ξηρομέρου)
Παντελής Λιότσος, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Δρυμός Ξηρομέρου)
Φώτης Μάλαινος, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Φαίδων, από το Αγρίνιο)
Βαγγέλης Μητσοστέργιος, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Φυτείες Ξηρομέρου)
Παναγιώτης Παπαντώνης, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Αιμίλιος)
Νίκος Παπαϊωάννου, έφεδρος ανθυπολοχαγός (από Αγρίνιο)
Τάσος Παναγόπουλος, έφεδρος ανθυπολοχαγός (από Αγρίνιο)
Δημήτρης Σούφρας (Απόλλων), έφεδρος ανθυπολοχαγός (Φυτείες Ξηρομέρου)
Στράτος Σταυρόπουλος, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Παληοκαρυνά Τριχωνίδας)
Τάκης Τσιμιστέλης (Παναγιώτου), έφεδρος ανθυπολοχαγός (από Αγρίνιο)
Βασίλης Τσούνης, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Αμφιλοχία)
Κώστας Σκρέττας, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Αγρίνιο)
Ανδρέας Τσιχριτζής, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Αγρίνιο)
Κώστας Μυριούνης, έφεδρος ανθυπολοχαγός (Αγρίνιο)
Θεοχάρης Παπαθανασόπουλος, λοχαγός πυροβολικού
Χαράλαμπος Γεωργόπουλος (Καψάλης), έφεδρος λοχαγός

ΓΙΑΤΡΟΙ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΙ

Χρίστος Αλμπανόπουλος, λοχαγός & Βασίλης Υφαντής (Μεσολόγγι)
Δημήτριος Πανόπουλος (από Αγρίνιο)
Δημήτριος Σκυφτούλης από την Κατούνα Ξηρομέρου
Γιάννης Παυλάκης (από Αθήνα)
Βασίλειος Τσέλιος (Γεροδήμος), από τον Αστακό Ξηρομέρου
Δημ. Καρκατζός (από Αγρίνιο)

ΚΕΛΕΥΣΤΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΑΝ (ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ)

Δήμος Γ. Μπαρμπαρίτσας
Χρήστος Παλαιολόγος

ΑΕΡΟΠΟΡΟΙ

Κώστας Γούναρης, (Σταυραετός) από το Αγρίνιο
Γιάννης Πολίτης (Δαίδαλος), από την Παντάνασσα Τριχωνίδας
Ανδρέας Σιαμπαλής (Ξάνθος) από τη Μακρυνεία
Θ. Δασκαλόπουλος, υποσημναγός από το Αγρίνιο

Γιάννης Δασκαλάκης

ΚΑΠΕΤΑΝΕΟΙ

Διονύσης Πομόνης (Παυλόπουλος)
Κώστας Τσακλατήρας (Σταθάς) από το Αγρίνιο
Κώστας Αυγούλης, από το Αγρίνιο
Μήτσος Παπαγιαννόπουλος, από το Αγρίνιο
Αντώνης Παπαϊωάννου (Δίας), από τον Αβαρικό Θέρμου
Χαράλαμπος Γεωργόπουλος (Καψάλης), λοχαγός πεζικού
Αθανάσιος Ελεφάντης (Θρύλος) από Ευρυτανία
Αντώνης Τσιαπούρης (Βάκχος) από Ευρυτανία
Γιάννης Κωστόπουλος (Ακαρνάνας), από τον Πρόδρομο Ξηρομέρου
Τάκης Γκαραβέλος, από το Ξηρόμερο
Νίκος Παπαζέκος, από την Αμφιλοχία
Γιάννης Μιχαλόπουλος (Ωρίων), από την Αθήνα
Πάνος Γιαννούλης, από τη Λευκάδα
Αησιόλαος, από την ορεινή Ναυπακτία
Σπύρος Γκούβας (Καπλάνης), από τη Ναυπακτία
Βασίλης Νικολακόπουλος, από το Παναιτώλιο

2.3 Οι γυναίκες στην Εθνική Αντίσταση

Από το Αγρίνιο, από την ΕΠΟΝ έχουμε τις:
Άννα Παληγιανοπούλου,
Φωτεινή Αποστολοπούλου,
Γιούλα Αλέξα,
Κική Μποκόρου,
Ζωή Κουτρομπούση,
Βάσω Παπασάικα,
Κορίνα Κολοκύθα,
Μαρία και Τασία Χαβέλα,
Λούλα και Μαρία Ζολώτα,
Σπυριδούλα Πανταζή,
Ευγενία Χριστογιάννη,
Βάσω και Κωνσταντούλα Λαμπρακοπούλου και
Ταβιθά Καρατσαλου.

Από το ΕΑΜ τις:
Ελένη Θεοφίλου,
Αρετή Βλάχου,
Ανθούλα Γουβέλη,
Κωνστάντω Αρβανίτη,
Καλυψώ Μακρή,
Κατερίνα Σαμαρά,
Βασιλική Παπατρέχα,
Ελένη Σταυροπούλου,
Σοφία Τριάντη,
Θεοδώρα Μαλαίνου,
Μαρία Ρεμπελιά,
Τούλα και Τασία Καρέλου,
Δήμητρα Μανιάκη,

Φρόσω Ιωάννου,
Λούλα και Σοφούλα Παπαγεωργίου,
Γερασιμούλα Τσίτου,
τις τέσσερις αδελφές Κυλπάση,
Χρυσάνθη Μαυρογιάννη,
Παρασκευή Καμένου,
Λούλα και Ερμιόνη Πετρούλα,
Μαρία Θωμοπούλου,
Αθηνά Γκολφινόπουλου,
Νίτσα Λουροπούλου,
Χρυσάνθη Μπαϊρακτάρη,
Μαρίνα Πανάρα,
Τερψιχόρη Γουβέλη,
Λούλα και Αγγελική Τσαντή,
Ευθυμία Μαραβέγια,
Λούλα Σαλάκου,
Γεωργία Παπακωστούλα,
Μαρία Κουκούλη,
Αλίκη Πολύζου,
Φλώρα Καραπαπά,
Μαρία Παπασταματίου,
Θεοδώρα Βουγιουκλίδου,
Ελένη Δαβαρούκα,
Σοφία και Ακριβή Λουροπούλου,
Αλίκη Μετσίνη,
Κατίνα Νανοπούλου,
Κατίνα Σταυροθανάση,
Κατίνα Τσαλή,
Σοφία Παγκαλίδου από τον Άγιο Κωνσταντίνο και
Δωροθέα Τριανταφύλλου-Πανουργιά, σύνδεσμος της Μαρίας Δημάδη.
Από το Αγρίνιο επίσης, ως αντάρτισσες στον ΕΛΑΣ, έχουμε τις:
Παβώ Πασγάλη,
Λούλα Λασπίτη και
Ταρσίτσα Ηλιοπούλου.

Από το Ξηρόμερο, στην ΕΠΟΝ, έχουμε τις:
Αδελφές Κούλα, Τασία, Άννα, Χριστίνα και Αγλαΐα Παπαφώτη,
Σοφία και Παρθένα Στρατομήτρου,
τις αδελφές Κωστοπούλου και
τις Ελένη Λιαπάκη και Άννα Παπαδημητρίου από την Κατούνα, οι οποίες εντάχθηκαν
και στο αντάρτικο.

Από το Θέρμο τις:
Νίκη Γαϊτάνη,
Ελπίδα και Ελένη Παπαδογιάννη,
Ιωάννα Παπαθανασίου,
Βασιλική Χατζή,
Ναυσικά Κωτσαρέλη,
Γεωργία Τσώνη,
Δήμητρα Ροντήρη και
Παναγιώτα Ρατζή.

Από την Παραβόλα τις:
Μαρία Μουτάφη,
Δήμητρα και Πάτρα Καπέρδα,
Ειρήνη και Χρυσούλα Μαυραγάνη,
Κατίνα Καρτέρη,
Παρασκευή Κοσκινιώτη,
Ευθυμία Καλαμπαλίκη-Κατακίτσου,
Ευδοκία Παραδείση,
Ρήνα και Βιργινία Λαΐου,
Ευτυχία και Μαρίνα Ματζανά,
Μάρθα Σταμάτη,
Βιβή Γιαννακά και
Ευτυχία Μουτάφη-Ελεφάντη.

Από τον Αστακό τις:
Τασία Παπίτσα,
Βασιλική Τσέλιου και
Αδελφές του Καπετάν Βασίλη Τσέλιου, του Γεροδήμου.

Από το Καινούριο τις:
Αδελφές Καλφούτζου και
αδελφές Λαμπροκωστοπούλου.

Από το Παναιτώλιο την:
Αδελφές Παπαϊωάννου.

Από την Αβόρανη την:
Αδελφές Κυλάφη.

Από την Ναυπακτία τις:
Ειρήνη και Βούλα Καμπούρη,
Φωτεινή Πολιτοπούλου,
Λαμπρινή Φούτζουλα,
τις αδελφές Βασιλοπούλου,
Ρόζα Πολιτοπούλου,
Ταρσή Ρούγκα,
Ευθυμία Βουτσινά και
Αγγελική και Ευρυδίκη Αναστασοπούλου.

Από το Αιτωλικό – Μεσολόγγι, σε ΕΑ, ΕΠΟΝ ΚΑΙ ΕΑΜ, έχουμε τις:
Ζωή Γεωργοπούλου,
Χρυσάφω Καρκανιά,
Μέλισσα Σεμίρη και Μαριορή Μπαλτά (δασκάλες),
Ντίνα Μαρούδη και Νότα Ιγγλέση (οδοντίατροι),
Γεωργία Παβιτσίνη και Μαρίκα Μαργέλη (νοσοκόμες),
Ζαφειρούλα Μπακανδρέα,
Αθανασία Μπεργούννη,
Κική Μουστακλή-Πετροπούλου,
Δώρα Βρεττού-Παχή,
Ν. Τέγα,
Χρυσούλα Γουίβερτ,
τις αδελφές Ασπασία, Μαρία και Νίκη Μπίλιου,

Γιώτα Λιούμη,
Ρούλα Κασβίκη-Παπαθέου,
Αθηνά Μπασαγιάννη,
Σταυρούλα, Στέλλα και Μαρία Στούμπου,
Πελαγία Στρατοπούλου,
Αμαλία Μαρκή,
Μαρία Βύσιου,
Ιουλία Καπέ,
Καλλιρόη Καλατζή,
Αναστασία Βλάχου,
Ασπασία Μπίλιου,
Ευγενία Μαυροσκότη,
Πλουσία Λιακατά,
Σπυριδούλα Σπαγοπούλου,
Τσάντα Παπαχρήστου και
Βάσω Κατράκη-Λεονάρδου.

Από την Αμφιλοχία τις:
Αδερφές Φαίδρα, Ναυσικά, Ισμήνη και Μπέμπα Μάντζου,
αδελφές Τσουνή και Σοφία Τσούμα και
τις Κ. Γιάγκα-Τσιμιτσέλη και Μαρίνα Ματαράγκα, οι οποίες με κοπέλες της ΕΠΟΝ
Βάλτου, συγκρότησαν την πρώτη ανταρτοεπονίτικη ομάδα γυναικών της VII Ταξιαρχίας,
στην οποία ήταν οι:
Γεωργία Παληγιαννοπούλου-Καλλίνου,
Ουρανία Χατζή-Λαδά και
Αναστασία Τσαούση.

Έχουμε επίσης από Χρυσοβίτσα την:
Χαίδω Κ. Τσόμπου

Από τα Σιταράλωνα την:
Πόπη Παπαθεοδώρου

Και από τη Γαβαλού Μακρυνείας την:
Τούλα Τσιτσέλη και πολλές άλλες.

2.4 Οι νεκροί Ελασίτες στη μάχη της Αμφιλοχίας

«ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ:
*Λούβρος Βαγγέλης (ανθυπολοχαγός),
Αληγιάννης Δημήτριος,
Αναστασίου Ευθύμιος,
Γαλατάς Δημοσθένης,
Ζησιμόπουλος Βασίλειος,
Κονοφάγος Αγ.,
Καρύδας Βασίλης,
Καραγεώργος Γ.,
Καραχρήστος Γρ.,
Κονιάρης Βελ.,
Μουλαρέτος Φ.,
Μπέσσας Κων.,
Μεναγιάς Παν.,*

Νταλαγιώργος Β.,
Παπαδάκης Α.,
Γαλιάς Παν.,
Ευστρατίου Νικ.,
Ζαραϊδώνης Π.,
Κοκόσης Διον.,
Κούτσουλας Αθ.,
Κουλούρης Α.,
Καλπακούλης Ηλ.,
Μαρούλης Δημ.,
Μεταξωτής Δημ.,
Μαλαγρίδης Ι.,
Νεοφώτιστος Ι.,
Νεζερίδης Σπ.,
Παναγιωτάτος Α.,
Σάμπας Φώτιος,
Τζανάκας Στ.,
Πράπας Ι.,
Σκαμιάς Αποστ.,
Φρίζος Χρ.

ΣΑΜΑΡΙ ΡΙΒΙΟΥ:

Αυγεράκης Αθανάσιος,
Κανάκης Δημ.,
Λιάτος Σωτήριος,
Σταριάς Γεώργιος,
Κανάκης Κώστας,
Δρόσος Νικόλαος,
Καρίμπας Κωνσταντίνος,
Σπυράτος Χαρ.,
Φούντας Γεώργιος,
Ζαβράς Σωτήρης

ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ:

Κοντογιάννης Σ.,
Κατσαμπές Ι.,
Καλατζής Χαρ.

ΚΡΙΚΕΛΟ

Βλαχομήτρος Αγ.,
Κεραμισιάνος Ι.,
Ξούργιας Νικ.,
Παγουλάτος Βασίλης,
Σταθόπουλος Ν.,
Ζαβιτσάνος Χρ.,
Κολαΐτης Δημ.,
Παπαδής Γ. (ανθυπολοχαγός),
Πυλαρινός Βασίλης,
Χριστίδης Ι.»

2.5 Οι εκτελεσμένοι της Μεγάλης Παρασκευής στο Αγρίνιο (14/4/1944)

Οι έχοντες πιστοποιητικά για εκείνη την ημέρα:

1. Αγγελάκης Ευ. Γεώργιος (Άγιος Κωνσταντίνος)
2. Αλεξανδρής Α. Κωνσταντίνος (Αγρίνιο)
3. Αναστασιάδης Αβράαμ (Αγρίνιο) – κρεμασμένος
4. Αναστασίου Θ. Χρήστος (Αγρίνιο)
5. Αντωνόπουλος Χρ. Γεράσιμος (Αγρίνιο)
6. Βίτσας Ιωάννης (Μπουρλέσσα Μακρυνείας)
7. Βλάχος Β. Αλέξανδρος (Κατούνα)
8. Βλάχος Β. Δημήτριος (Αγρίνιο)
9. Γιάγκας Β. Σπύρος (Οχθια Στράτου)
10. Γράφας Χ. Βασίλειος (Αγρίνιο, γενν. Λευκάδα)
11. Γυφτομήτρος Οδ. Γεώργιος (Λεπιανά Ευρυτανίας)
12. Δανιάς Κ. Γεώργιος (Καμαρούλα)
13. Διαμαντής Κ. Γεώργιος (Παναιτώλιο)
14. Ζήκας Χρ. Βασίλειος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
15. Ζήκας Χρ. Κωνσταντίνος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
16. Ζήκας Μιχάλης (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
17. Καβγιούλας ή Γαβγιούλας Ιωάννης (Αγρίνιο)
18. Καλλίμαχος Θ. Σωτήρης (Αγρίνιο)
19. Καλυβιώτης Χρ. Κωνσταντίνος (Δοκίμι)
20. Καρφής Β. Γεώργιος (Αγρίνιο)
21. Κασαγιάννης Σ. Παναγιώτης (Αγρίνιο)
22. Κατσάμπαλος ή Κατσάμπελος Κ. Νικόλαος (Αγρίνιο)
23. Κίτσος Χρήστος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
24. Κοροκόμπας Αθ. Γεώργιος (Κατούνα)
25. Κολοβός Χρ. Χαράλαμπος (Αγρίνιο)
26. Κουκουμέλας Βασίλειος (Παναιτώλιο)
27. Κουρούπης Αντώνιος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
28. Κούρτης Ευάγγελος (Αγρίνιο)
29. Κυρελής Ν. Χρήστος (Αγρίνιο)
30. Μαριώλης Αθ. Βασίλειος (Αγρίνιο)
31. Μιχαλόπουλος Γ. Δημοσθένης (Δοκίμι)
32. Μπαρτζώκας Ευ. Σταύρος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
33. Μπέλλος Γ. Δημήτριος (Αγρίνιο)
34. Μπλίτσας Κωνσταντίνος (Κατούνα)
35. Νιάφας Δ. Απόστολος (Δοκίμι)
36. Νικολάου Λ. Χρήστος (Αγρίνιο)
37. Ντελής Α. Αλέξανδρος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
38. Ντελής Ιωάννης (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
39. Ντελής Χρ. Χρήστος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
40. Πανής Κ. Γεώργιος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
41. Πανής Χρ. Ευάγγελος (Κρυσπηγή Πρεβέζης)
42. Παπαδήμας Γ. Σταύρος (Αγρίνιο)
43. Παπαευθυμίου Γ. Ανδρέας (Λαμπίρι Τριχωνίδας)
44. Παπακωνσταντής Μιλτ. Χρήστος (Κατούνα)
45. Παπανίκος Στ. Ιωάννης (Αβόρανη)
46. Παπαπάνος Θ. Γεώργιος (Αγρίνιο)

47. Παππάς Ι. Δημήτριος (Λεπιανά Ευρυτανίας)
48. Παππάς Χαρ. Διονύσιος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
49. Παππάς Ιωάννης (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
50. Πέππας Β. Χαράλαμπος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
51. Σαλάκος Ν. Χρήστος (Αγρίνιο) – κρεμασμένος
52. Σαμαντάς Α. Χρήστος (Κατούνα)
53. Σβώλης Κ. Χρήστος (Αγρίνιο)
54. Σισμάνης Η. Φώτιος (Αγρίνιο)
55. Σκαρλάτος Α. Ιωάννης (Αγρίνιο)
56. Σκιάδας Ν. Κωνσταντίνος (Άγιος Βλάσιος)
57. Σουπικιώτης Βασίλειος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
58. Σουπικιώτης Νικηφόρος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
59. Σουπικιώτης Κ. Χαράλαμπος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
60. Σούλος Κ. Παναγιώτης (Αγρίνιο) – κρεμασμένος
61. Σταυράκης Σπ. Χριστόφορος (Αγρίνιο)
62. Σταυρόπουλος Χριστοφ. Σπύρος (Αγρίνιο)
63. Σωκρατάκης Κ. Παναγιώτης (Αγρίνιο)
64. Ταμπάκης Δ. Κωνσταντίνος (Κατούνα)
65. Τζαμίλης Γ. Αντώνιος (Αγρίνιο)
66. Τζίμας Σπ. Γεώργιος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
67. Τζίμας Γ. Σπύρος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
68. Τσικώνης Δ. Γεράσιμος (Κατούνα)
69. Τσίπης Γ. Βασίλειος (Αγρίνιο)
70. Τσιτσώνης Γ. Σταμούλης (Κατούνα)
71. Τσούτσης Δημήτριος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
72. Τσούτσης Αθ. Μιλτιάδης (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
73. Τσούτσης Μιχάλης (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
74. Τσούτσης Αλ. Χαράλαμπος (Κρυοπηγή Πρεβέζης)
75. Χαραλαμπίδης Σάββα Παρασκευάς (Αγρίνιο)
76. Χατζάρα Κατίνα (Αγρίνιο)
77. Χατζηελευθερίου Β. Νικόλαος (Άγιος Κωνσταντίνος)
78. Χολέβας Ι. Γεώργιος (Αβόρανη)
79. Χρήστου Χαραλαμπ. Αριστείδης (Τσικλίστα Ευρυτανίας)
80. Χριστάκης Κ. Γεώργιος (Καμαρούλα)

Οι έχοντες πιστοποιητικά για εκείνη την ημέρα, αλλά δεν είχαν καταγραφεί λόγω του κλίματος μετά της Βάρκιζας:

1. Πετρόπουλος (ή Τσιώνης) Δημήτριος (Κερασοχώρι Ευρυτανίας), γραμματέας της Κοινότητας Παναιτωλίου.
2. Ευθυμίου Αποστόλης (Γουρνόλακα).
3. Κριθαριάς (τσαγκάρης στο Παναιτώλιο).

Οι μη έχοντες πιστοποιητικά για εκείνη την ημέρα:

1. Αδάμος Παναγιώτης
2. Γιαννακάς Σπύρος
3. Καρέλλος Θεόδωρος
4. Κατσαρός Γεώργιος
5. Πατσαούρας Γεώργιος

2.6 Οι εκτελεσμένοι των Καλυβίων (31/7/1944)

1. Αμάραντος Νικόλαος
2. Βαλλιανάτος Ιωάννης
3. Γάκης Ιωάννης
4. Γκαλάγκος Ανδρέας
5. Γουλές Γεώργιος
6. Γρηγοράτος Σπυρίδων
7. Δαηλάτος Σταύρος
8. Δημονίτσας Δήμος. Γεννήθηκε το 1903 και το 1928, νυμφεύτηκε την Ειρήνη Παππά του Σωτηρίου. Έκανε μεταφορές για ανταλλαγή αγροτικών προϊόντων, για να θρέψει την οικογένειά του. Επισκέπτονταν πολλές φορές τα Καλύβια. Καλλιεργούσε καπνά και σιτηρά στο χωριό του. Συνελήφθη στις αρχές Ιουλίου 1944 - παρότι δεν ήταν αριστερός – και στάλθηκε στο Αγρίνιο.
9. Δοντάτος Σταύρος
10. Ευθυμίου Φώτιος
11. Ευθυμίου Δ. Χρήστος
12. Ζαρκαδούλας Γεώργιος
13. Καλπουζάνης Γεώργιος. Γεννήθηκε το 1922 στην Αράχωβα Ναυπακτίας. Κατά την πείνα στην Κατοχή ήταν στο Αγγελόκαστρο για αγροτικές εργασίες όπου έσπερνε σιτάρι και καλαμπόκι. Το 1944, ξαναπήγε εκεί για θερίσει. Όταν συνέβη το περιστατικό στο σταθμό Αγγελοκάστρου, οι Γερμανοί ξεχύθηκαν στο χωριό για συλλήψεις. Στο σπίτι της Ασήμως Ράπτη κατέφυγαν πολλοί συγγενείς και χωριανοί για να αποφύγουν τη σύλληψη. Πολλοί κρύφτηκαν στο ταβάνι του σπιτιού. Ο Γιώργος που κατέφυγε εκεί, αλλά λόγω του ότι το πολύ βάρος θα ανάγκαζε το ταβάνι να καταρρεύσει, αναγκάστηκε να φύγει από το σπίτι. Πήγε στην καλαμιά, στο ρέμα που διέφυγε το χωριό. Ύστερα όμως από την επιχείρηση των Γερμανών πιάστηκε αιχμάλωτος από αυτούς, Στάλθηκε στις φυλακές Αγρινίου μαζί με άλλους συλληφθέντες Αραχωβίτες του Αγγελοκάστρου, πολλοί από τους οποίους ελευθερώθηκαν αργότερα από άνδρες του Τάγματος Ασφαλείας.
14. Καλύβας Λεωνίδα
15. Καράμπελας Ιωάννης
16. Καραπαναγιωτίδης Αθανάσιος
17. Καραπάνος Κωνσταντίνος
18. Καταρέλος Γεώργιος
19. Κατωπόδης Κωνσταντίνος
20. Κουφοπάνος Δημήτριος
21. Μαρούλης Δημήτριος
22. Μερεισιώτης Ανδρογένης
23. Μπάκας Κωνσταντίνος
24. Μπάλλας Δημήτριος
25. Μπάλλας Χαρίλαος
26. Μπαστάνης Βασίλειος
27. Μπαστάνης Γεώργιος
28. Μπεχλούλιας Κωνσταντίνος
29. Μπινούλης Βασίλειος
30. Μπούρας Δημήτριος
31. Μπουρμπούλης Σωτήριος
32. Νεόφυτος Διονύσιος
33. Νεοφώτιστος Σπυρίδων
34. Ντανσκόι Κωνσταντίνος
35. Παναγιωτόπουλος Πέτρος

36. Παπαδημητρίου Κωνσταντίνος
37. Πασίσης Θεοχάρης
38. Πατσαούρας Κωνσταντίνος
39. Πεταρούδας Βασίλειος
40. Πόλκας Ιωάννης (Μαστρογιάννης Αντώνιος)
41. Πολάτος Γ. Νικίας
42. Ριγάλος Αντώνιος
43. Σακαπέτης Βασίλειος
44. Σαμψών Απόστολος
45. Σέτας Ιωάννης
46. Σπίγγος Ιωάννης
47. Σταυρόπουλος Σπυρίδων
48. Τριανταφύλλου Βασίλειος. Γεννήθηκε το 1927 στο Αγγελόκαστρο. Στις 24 Ιουλίου 1944, είχε πάει με την αδερφή του Σοφία και τους δύο ίππους τους για αγροτικές εργασίες στο βάλτο Αγγελοκάστρου, μεταξύ της Λυσιμαχίας και του σταθμού Αγγελοκάστρου. Το μεσημέρι παρατήρησαν βαγόνι με αιχμάλωτους Έλληνες σε μια εποχή που οι Γερμανοί έκαναν συλλήψεις. Ο ίδιος είπε στην αδερφή του να πάρει τα ζωντανά και επιστρέψει στο χωριό, ενώ ο ίδιος θα πήγαινε να δει τον φίλο του Σπύρο Σταυρόπουλο από το Αγρίνιο. Όταν πλησίασε το βαγόνι, οι Γερμανοί θεωρώντας τον ύποπτο, τον συλλαμβάνουν. Μάλιστα, ένας ντόπιος καταδότης, που τον χαρακτήρισε ως “κομμουνιστή, ενημέρωσε τους Γερμανούς να μην τον αφήσουν. Έτσι ο Βασίλης παρέμεινε στη σύλληψη και στάλθηκε στο Αγρίνιο. Σημαντικό είναι πως ο πατέρας του κατόρθωσε να πάρει το σώμα του μετά την εκτέλεση, με απόλυτη προσοχή, και με την βοήθεια συγγενών και άλλων χωριανών, πραγματοποιήθηκε η κηδεία του νεαρού, με σύντομες διαδικασίες, λόγω του φόβου ανακάλυψης από τους Γερμανούς.
49. Τσίρκας Ιωάννης
50. Τσούτσουρας Παναγιώτης
51. Φαμώλης Ιωάννης
52. Φατούρης Σπυρίδων
53. Φλαμιάτος Κωνσταντίνος
54. Χαρτομανώλης Βασίλειος
55. Χατζόπουλος Ιωάννης

2.7 Οι εκτελεσμένοι στο Ζαπάντι

1. Παναγιώτης Δ. Αναγνωστόπουλος (από Καλύβια)
2. Βασίλειος Δ. Γαλανόπουλος (από Καλύβια)
3. Φώτιος Ι. Ζαπαντιώτης (από Καλύβια)
4. Γεώργιος Β. Κοτρώτσος (από Καλύβια)
5. Νικόλαος Δ. Φαναριώτης (από Καλύβια)
6. Κωνσταντίνος Θ. Τσακαρδάνος (από Μεγάλη Χώρα)
7. Χρίστος Φ. Καραμπίνης (από Αγρίνιο)
8. Ιωάννης Γ. Μαγνήσαλης (από Αγρίνιο)
9. Νικόλαος Χρ. Πετρούλας (από Αγρίνιο)
10. Γρηγόριος Χρ. Τσαπάρας (από Αγρίνιο)
11. Δημήτριος Ν. Θεοδωρόπουλος (από Χούνη)
12. Βασίλειος Σπ. Μπαμπάνης (από Αγράμπελα Ξηρομέρου)

3.ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ & ΟΜΙΛΙΕΣ

3.1 Αφήγηση Γ. Καραπαπά για την οργάνωση Αγρινίου

«Προς το τέλος του 1941, και ενώ τα γερμανικά στρατεύματα σάρωναν την Ευρώπη, είχαν συνέλθει οι ηγέτες της Σοβιετικής Ένωσης, της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ, Στάλιν, Τσόρτσιλ και Ρούζβελτ και υπέγραψαν την ιστορική Διακήρυξη του Ατλαντικού, στην οποία οι τρεις Μεγάλοι διακήρυτταν την απόφασή τους να κατανικήσουν οριστικά τη ΒΙΑ, το ΦΟΒΟ και την ΠΕΙΝΑ. Το συγκλονιστικό αυτό ντοκουμέντο η οργάνωση του Αγρινίου αποφάσισε να το γνωρίσει πλατιά σε όλο το λαό για να γεμίσει την καρδιά του και την ψυχή, φως και ελπίδα. Η οργάνωση βρήκε ένα χαλασμένο πολύγραφο της Εθνικής Τράπεζας, τον διόρθωσε κάπως και ο Κ. Αυγούλης τύπωσε αρκετά αντίγραφα, από την προκήρυξη που είχε συνταχθεί, στην οποία μετά μια μεγαλόστομη εισαγωγή ακολουθούσε το κείμενο της διακήρυξης του Ατλαντικού [...]. Η μεμβράνη χτυπήθηκε σε γραφομηχανή της τράπεζας της Ελλάδος από τον αξέχαστο Γιάννη Πολύζο και τη μοιράσαμε λίγοι, ας πούμε πιο ψημένοι, τη νύχτα στα μαγαζιά και σε λίγα σπίτια. Στο μοίρασμα είχε βοηθήσει ένας από τους πιο αγαπητούς Αγρινιώτες, ο Λάκης Κουκούλης που είχε ένα καφενείο στην οδό Τσαλδάρη. Την άλλη μέρα όλο το Αγρίνιο μιλούσε για την προκήρυξη. Οι Ιταλικές αρχές Κατοχής ήταν ανάστατες. Άρχισαν έρευνες, ανακρίσεις και ζήτησαν από τη Χωροφυλακή να τους παραδώσει έναν κατάλογο παλαιών κομμουνιστών, γιατί αυτούς θεωρούσαν σαν υπεύθυνους της κυκλοφορίας των προκηρύξεων. Η Χωροφυλακή συμφώνησε μετά από συνεννόηση μαζί μας να δώσει στους Ιταλούς έναν κατάλογο κομμουνιστών που δεν ζούσαν ή είχαν φύγει από το νομό μας.»

3.2 Αφήγηση Γ. Καραπαπά για τη Συνδιάσκεψη στο Λιγοβίτσι

«... Το καλοκαίρι του 1942 είναι σημαντικό για την ανάπτυξη του απελευθερωτικού αγώνα. Με πρωτοβουλία της Π.Ε. Τριχωνίδας, συνήλθε στο μοναστήρι του Λιγοβιτσίου η Παναττωλοακαρνανική Συνδιάσκεψη του ΕΑΜ. Πήραν μέρος αντιπρόσωποι από το Ξηρόμερο, το Βάλτο, Τριχωνίδα, Ναυπακτία, Μακρυνεία, Μεσολόγγι. Αντιπρόσωποι της Τριχωνίδας ήταν ο Κώστας Αυγούλης, ο Χρίστος Παπαπάνος και ο Γεώργιος Καραπαπάς. Κατεβήκαμε στο Αγγελόκαστρο, περάσαμε το ποτάμι και ανηφορήσαμε για το μοναστήρι. Οι αγρότες που συναντήσαμε μας κοιτούσαν περίεργα, υποψιάζονταν, αλλά σιωπούσαν. Δεν πρόδιδαν... Μια παράξενη συγκίνηση, ένιωσα όταν φτάσαμε στο ιστορικό μοναστήρι και ανταμώσαμε με τους άλλους συναγωνιστές. Από το μοναστήρι αυτό είχαν περάσει άξιοι πρόμαχοι της Λευτεριάς... Η συνδιάσκεψη με τις συζητήσεις και τα συμπεράσματα πολύ βοήθησε το νεαρό τότε κίνημα στη χάραξη μιας σωστής πολιτικής. Πολύ αξιόλογες ήταν οι εισηγήσεις πάνω σε διάφορα θέματα. Τις διέκρινε μια υπευθυνότητα κι ένα πολύ πλατύ πνεύμα. Ο αγώνας για την επιβίωση έπρεπε να κυριαρχεί κι εκεί έπρεπε να υποταχτούν και οι ταξικές διεκδικήσεις που άρχισαν να προβάλλονται. Εκεί μιλήσαμε για την οργάνωση του ένοπλου αγώνα, χωρίς όμως να υποτιμηθεί ο αγώνας των πόλεων. [...] Όταν γυρίσαμε από το Λιγοβίτσι είχαμε διαποτισθεί, από ένα αίσθημα αυτοπεποίθησης και βαρύτερης ευθύνης, είχαμε κατανοήσει ότι από μας βασικά η Ελλάδα περίμενε την λευτεριά της και κάτι περισσότερο: ένα καλύτερο μέλλον για τον προικισμένο λαό της. Το κίνημα πια είχε γιγαντωθεί, ήτανε ώριμο για την μαχητική αντίκρουση του εχθρού. Βασικά βοήθησε η σωστή πλατειά πολιτική του ΚΚΕ που αποτελούσε και την αποκλειστική καθοδηγητική πολιτική δύναμη του απελευθερωτικού κινήματος.»

3.3 Αφήγηση Γ. Παπαλάκη για τη δράση του ΕΠΟΝίτικου λόχου Αγρινίου

«Στις 23 Φλεβάρη 1943, ιδρύθηκε η ΕΠΟΝ... Με την ίδρυση έγινε οργανωτική αναδιάρθρωση στην περιφέρειά μας, σύμφωνα με το καταστατικό και τις αποφάσεις του Κεντρικού Συμβουλίου. [...] Πρώτα πάρθηκε απόφαση για τη στρατολογία επονιτών για την ένταξη τους στον ΕΛΑΣ για τη δημιουργία υποδειγματικών ομάδων ΕΠΟΝ και γι' αυτό έφυγε στο αντάρτικο ο Άνθιμος και αντικαταστάθηκε από το Γεώργιο Τσαπούρα (Σωκράτη) και δεύτερο η δημιουργία Επονίτικου Εφεδρικού Λόχου Αγρινίου με το συνοικισμό Αγίου Κωνσταντίνου. Η διοίκηση ανατέθηκε στον Κώστα Χατζηγεωργίου (Χάτζο), στρατιωτικό, Γεώργιο Παπαλάκη (Πάπαλο) καπετάνιο και Απ. Γεωργούλα (Λαζαρίδη) πολιτικό. Έγινε επιλογή από τα μαχητικότερα μέλη της οργάνωσης και συγκροτήθηκε λόχος με ομάδες, διμοιρίες και με πλήρη στρατιωτική διάρθρωση, βάζοντας επικεφαλής εμπειροπόλεμα στελέχη. Χωρίς καθυστέρηση άρχισε η θεωρητική και στη συνέχεια η πρακτική κατάρτιση με την αποστολή στην Λεύτερη Ελλάδα. Ο οπλισμός στην αρχή ήταν 5 πιστολιά, 1 στεν και λίγες χειροβομβίδες ιταλικές και με την συνθηκολόγηση των Ιταλών ενισχύθηκε περισσότερο. Η δράση του λόχου, συνοπτική βέβαια ήταν η παρακάτω:

Στις 24 και 25 Μαρτίου 1943 έγινε στεφάνωμα του μνημείου των πεσόντων και γράψιμο στους τοίχους συνθημάτων ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟ ΦΑΣΙΣΜΟ, ΖΗΤΩ Η ΕΠΟΝ, ΛΕΥΤΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ, από επονίτες, με την περιφρούρηση των μαχητών του λόχου. [...]

Στρατολογία και ένταξη επονιτών στο αντάρτικο, στην αρχή 60, όπου πολλοί από αυτούς πήραν μέρος στη μάχη της Γουρίτσας, παρ' όλο που λίγο καιρό είχαν καταταγεί και μάλιστα είχαμε και το θύμα, από την οργάνωση, τον Μπάμπη Χαματζή (Παυσανία) που σκοτώθηκε πολεμώντας ηρωικά ενάντια στους ναζήδες καταχτητές.

Το καλοκαίρι του 1943 ελαστικό τμήμα χτύπησε φάλαγγα Γερμανών στο χωριό Δαφνιάς Μακρυνείας. Οι Γερμανοί σε αντίποινα έκαψαν τα χωριά της Μακρυνείας, εξαναγκάζοντας τους κατοίκους να φύγουν. Ο λόχος πήρε μέρος στη μεγάλη επιχείρηση μαζί με τις άλλες αντιστασιακές οργανώσεις επιστρατεύοντας κάθε μέσο για την μεταφορά του πληθυσμού προς το Αγρίνιο και την τακτοποίηση του σε σπίτια.

Είχε αναπτύξει πλήρες δίκτυο πληροφοριών με καθημερινό δελτίο αποστολής στα τμήματα της Λεύτερης Ελλάδας. Έκανε συγκέντρωση πάσης φύσεως υλικών και προώθηση στο αντάρτικο, αρπάζοντας από διάφορες αποθήκες των Ιταλών.

Αλλά η μεγαλύτερη δραστηριότητα και αυτοθυσία ήταν με τη συνθηκολόγηση των Ιταλών το Σεπτέμβριο του 1943. Κινητοποιήθηκε ο λόχος και οι μαχητές μπήκαν επί κεφαλής ομάδων αγοριών και κοριτσιών της ΕΠΟΝ και άρχισε η συνεννόηση με Αξιωματικούς και στρατιώτες για την παραλαβή του οπλισμού και των υλικών και η άμεση προώθηση στη Λεύτερη Ελλάδα, μέχρι που έφτασαν οι Γερμανοί, οι οποίοι ξεχύθηκαν μέσα στην πόλη και άρχισαν το κυνηγητό πυροβολώντας.

Υπήρχε τμήμα συνδέσμων με τη Λεύτερη Ελλάδα για την αποστολή εγγράφων από και προς τον ΕΛΑΣ και τις πολιτικές οργανώσεις καθώς και περιφρούρησης στελεχών και συσκέψεων μέσα στην πόλη.

Έκανε περιπολίες σε καθημερινή βάση και συγκρούσεις με φασιστικά στοιχεία, όπου σε μια σύγκρουση τραυματίστηκε σοβαρά και πέθανε ο ατρόμητος επονίτης Θανάσης Φαρμάκης. Ιστορική έχει μνήμη των αγώνων η κηδεία του που έγινε με τη συμμετοχή όλου του πληθυσμού του Αγρινίου [...]

Αυτοί οι νέοι πάλεψαν με όλη τη δύναμή τους διαπαιδαγωγημένοι από το πνεύμα της ΕΠΟΝ, πολεμώντας και τραγουδώντας ενάντια στους ναζήδες καταχτητές και τους συνεργάτες τους για την απελευθέρωση και την ανεξαρτησία της Ελλάδας»

3.4 Αφήγηση Βασίλη Παπαγιανόπουλου για την επιχείρηση της 6/11/1943

«Υστερα από απόφαση της οργάνωσης ΕΑΜ Θέρμου και της ΕΠΟΝ του νομού, μια ομάδα από δέκα περίπου πατριώτες, από τα ορεινά της Τριχωνίδας μαζί με μια ομάδα από οκτώ

επονίτες, που όλοι τους ήταν μέλη του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ, στις 6 Νοεμβρίου, διατάχθηκαν να διαπεραιωθούν από την πλευρά τους προς την αντικρυνή πλευρά της λίμνης Τριχωνίδας, δηλαδή από τη Μακρυνεία για να δράσουν εκεί μαζί με τους Μακρύνειους οργανωμένους του Εφεδρικού ΕΛΑΣ και της ΕΠΟΝ. Η διαταγή – τουλάχιστο προς την ομάδα της ΕΠΟΝ – ήταν επείγουσα. Έπρεπε να περάσουν από τα παραλίμνια χωριά της Τριχωνίδας προς τα απέναντι κατά τη διάρκεια της νύχτας. Από τη δημοσιότητα ήταν αδύνατο να προχωρήσουν διότι επιτηρούνταν από περιπολίες και μπλόκα των Γερμανών. Η μόνη λύση ήταν να διασχίσουν τη λίμνη, την Τριχωνίδα, την οποία όμως αυτή, σχεδόν καθημερινά την επιτηρούσαν οι Γερμανοί με ταχύπλοο περιπολικό, οι δυο ομάδες συναντήθηκαν στο παραλίμνιο μέρος που είχε καθοριστεί για την επέμβαση, την ώρα που είχε καθορισθεί. Στις οργανώσεις του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ Αγρινίου είχε δοθεί η πληροφορία ότι τρία αυτοκίνητα με Γερμανούς στρατιώτες θα πήγαιναν στη Μακρυνεία για λεηλασία. Έπρεπε πάση θυσία να χτυπηθούν οι Γερμανοί, αυτή ήταν η εντολή προς τις ομάδες. Σε λίγο μέσα από τις καλαμιές, στα παράλια της λίμνης, ξεπρόβαλε αθόρυβα το πλεούμενο, καθοδηγημένο και αυτό από τις οργανώσεις που θα τους μετέφερε απέναντι στη Μακρυνεία. Ξαφνικά ο καιρός ντουμάνιασε και άρχισε να βρέχει κατακλυσμιαία. Ο καπετάνιος, αγέρωχος θαλασσόλυκος, έδωσε αμέσως τις οδηγίες της επιβίβασης. Ο καθένας έπρεπε να πάρει τη θέση που του όριζε ο καπετάνιος για να κρατιέται το πλεούμενο σε ισορροπία. Με τάξη και πειθαρχία πήραν όλοι τη θέση τους και το ηρωικό καϊκι, που πρωτοεμφανίζεται στη λίμνη, σαλπάρισε για τον προορισμό του. [...] Ξαφνικά, σα να μην τους έφτανε η καταιγίδα, πρόβαλε από μακριά το αρματωμένο γερμανικό περιπολικό, που με τους δυνατούς προβολείς του, φωτοβόλιζε όλη την επιφάνεια της ανεμοδαρμένης λίμνης. Όλοι μας μονομιάς βουβαθήκαμε. Οι ανάσες κοπήκανε. Οι καρδιές τους έφτασαν στο άκραιο παλμό τους. Ο καπετάνιος άνοιξε όσο έπαιρνε τη μηχανή του για να φτάσει πιο γρήγορα στη στεριά. Οι προβολείς πηγαινοέρχονταν αδιάκοπα. Αν τους έβλεπαν οι Γερμανοί θα τους θέριζαν με τα μυδράλια. Μα για καλή μας τύχη οι Γερμανοί δεν προχώρησαν μέσα στην καταιγίδα. Δεν φαντάστηκαν ποτέ πως μπορούσε να περάσει κανείς τη λίμνη νύχτα και με τέτοια φουρτούνα. Το περιπολικό γύρισε πίσω στο ορμητήριό του. Η καταιγίδα έσωσε την ομάδα. Σε λίγο πατάγανε στη στεριά χαρούμενοι, αγκαλιάζοντας με δάκρυα τον ατρόμητο καπετάνιο Ποσειδώνα που τους έφτασε σώους στον προορισμό τους, έτοιμοι για να δώσουν τη μεγάλη μάχη για την προστασία του λαού.»

3.5 Αφήγηση Βασίλη Παπαγιαννόπουλου για την μάχη της Ναυπάκτου

«Το Νομαρχιακό Συμβούλιο της ΕΠΟΝ Δυτικής Στερεάς με ειδική καμπάνια στις περιοχές Ξηρομέρου, Βάλτου, Τριχωνίδας, Μεσολογγίου και Ναυπακτίας εργάζεται για την ενίσχυση σε έμφυχο υλικό των αντάρτικων τμημάτων του ΕΛΑΣ. Συγκρότησε τριμελείς ομάδες, οι οποίες περιόδευαν στις επαρχίες του νομού, συγκέντρωναν τους νέους στα χωριά, τους μίλησαν σε συγκεντρώσεις για τον απελευθερωτικό αγώνα, τους μοίραζαν διαφωτιστικό υλικό που είχαν ετοιμάσει οι οργανώσεις του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ και ακολουθούσαν σε εθελοντική κατάταξη στον ΕΛΑΣ... Την ομάδα διαφώτισης της Ναυπακτίας την αποτέλεσαν τα στελέχη του Νομαρχιακού Συμβουλίου, ο Βαγγέλης Παπαγιαννόπουλος, ο Κώστας Τσιμιτσέλης και ο Θανάσης Καλαμπόκας. Έτσι ξεκίνησαν οι ομάδες αυτές με πίστη, αποφασιστικότητα, αλλά και άμιλλα, όχι μόνο να πιάσουν, αλλά να ξεπεράσουν τα πλάνα τους η κάθε μια ομάδα στην περιοχή της. Σύνθημα: “Όλοι οι νέοι στον ΕΛΑΣ για να τσακίσουμε τους κατακτητές και τους συνεργάτες τους”. Η αποστολή μας είχε μεγάλη επιτυχία. Μεμονωμένα, αλλά και ομαδικά οι Επονίτες προσχωρούσαν στον ΕΛΑΣ και δημιουργούσαν τις ηρωικές ανταρτοομάδες. Πολλές από αυτές έμειναν στην ιστορία, με τον ηρωισμό τους, σύμβολα της Εθνικής Αντίστασης. Τις τελευταίες μέρες του Ιούνη 1944 η ομάδα μας είχε φτάσει σχεδόν έξω από την Ναύπακτο. Εκεί συναντήσαμε ένα τμήμα του 36 Συντάγματος του ΕΛΑΣ. Μας φρόντισαν όσο μπορούσαν, αφού μάθανε την αποστολή μας και προς το βράδυ ο καπετάνιος μας είπε ιδιαίτερον. “Απόψε έχουμε πανηγύρι, επιχείρηση, θα χτυπήσουμε τον εχθρό μέσα στην πόλη, θέλουμε την βοήθειά σας”. Του απαντήσαμε ότι

είμαστε πρόθυμοι για κάθε βοήθεια. Ακολούθησε ένθερμη εκδήλωση μεταξύ μας και αμέσως έδωσε εντολή να οπλιστούμε και να ενταχθούμε σε τμήμα, όπως και έγινε. Κατά τις 10 το βράδυ την 1^η Ιουλίου του 44 ξεκινήσαμε για τη μεγάλη επιχείρηση, την κατάληψη της Ναυπάκτου. Το τμήμα μας είχε σκοπό να καταλάβει το κάστρο και μετά θα έπραττε ανάλογα με την εξέλιξη της μάχης. [...] Μόλις είχαμε πλησιάσει περίπου στα 30 μέτρα από το αμπρί, ακούστηκε από μέσα μια βροντερή φωνή “Τις ει”. Ο επικεφαλής μας άφοβα απάντησε “Έλληνες” κι αμέσως έδωσε διαταγή να πέσουμε μπρούμυτα. Ταυτόχρονα από το αμπρί το πολυβόλο τους γάζωνε με ριπές το στενοσόκακο. Έρποντες οπισθοχωρήσαμε. Γρήγορα ειδοποιήσαμε και ήρθαν δύο όλμοι που εξουδετέρωσαν το αμπρί. Σε μισή ώρα η πόλη είχε καταληφθεί. Η επιχείρηση αυτή ήταν κυρίως επιχείρηση ανεφοδιασμού. Αμέσως τα συνεργεία επιδόθηκαν στο έργο τους. Οι αποθήκες ιματισμού, τροφίμων και οπλισμού σε δύο ώρες άδειασαν τελείως. Εκατόν σαράντα ζώα και κάρα φορτώθηκαν με προορισμό το Ευάλιο και από εκεί για τις αντάρτικες μονάδες της Ναυπακτίας και αλλού. Το ίδιο και ένα τεθωρακισμένο όχημα. Στην άκρη της πόλης είναι το Γυμνάσιο. Μέσα σ’ αυτό είχε κλειστεί μεγάλη δύναμη τσολιάδων. Σιγά-σιγά τα τμήματα του ΕΛΑΣ περικύκλωσαν το Γυμνάσιο και άρχισαν να το χτυπούν με μικρούς όλμους και πολυβόλα [...] ... Αφού ολοκληρώθηκε η λαφυραγώγηση και η αποκομιδή της πλούσιας λείας, ουσιαστικά τελείωσε η επιχείρηση. Θα ήταν ώρα 4.30 όταν δόθηκε το σύνθημα της αποχώρησης. Εκείνες τις στιγμές θρηνήσαμε θύματα. Όταν όλη η δύναμη κρούσης της επιχείρησης είχε σιγά-σιγά εκκενώσει την πόλη και κάθε τμήμα πλέον ακολουθούσε το προδιαγραφμένο δρομολόγιο του για να φθάσει στο προκαθορισμένο σημείο συνάντησης, οι τέσσερις νέοι με το αντιαρματικό δεν είχαν αντιληφθεί έγκαιρα το σύνθημα της αποχώρησης. Εγκατέλειψαν το κάστρο πολύ αργότερα με αποτέλεσμα να αποκοπούν και να χάσουν την επαφή με την κύρια δύναμη. [...] βγαίνοντας από τα καταφύγια τους είδαν τέσσερις νέους αντάρτες, να είναι μοναχοί τους αβοήθητοι και χαμένοι μέσα στην πόλη, τους κύκλωσαν και τους αιχμαλώτισαν, ακουμπώντας τα όπλα τους στις πλάτες των. Την άλλη μέρα, μάθαμε ότι και τα τέσσερα νέα παιδιά τα είχαν μεταφέρει στην Πάτρα όπου και τα κρέμασαν στην πλατεία Ψηλά Αλώνια. Η ομάδα διαφώτισης του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ έχασε ένα πολύτιμο συναγωνιστή, τον Θανάση Καλαμπόκα.»

3.6 Αφήγηση Θεογάρη Παπαθανασόπουλου για δράση του ΕΛΑΣ Αιτωλοακαρνανίας

«... Κατά το 1943, το αντάρτικο έχει φουντώσει για καλά. Στην ορεινή Τριχωνίδα, στην ορεινή Ναυπακτία και το Ξηρόμερο τα ένοπλα τμήματα του ΕΑΜ, οι θρυλικοί αντάρτες του ΕΛΑΣ υπό τον Επαμεινώνδα και Θρύλο στην Τριχωνίδα, υπό τον Καπλάνη στη Ναυπακτία και το Γερόδημο στο Ξηρόμερο στο πέρασμά τους από τα χωριά, με τα καινούργια τραγούδια, θούρια του αγώνα, ξεσηκώνουν τον κόσμο για τον λυτρωμό και γίνονται δεκτοί με μεγάλο ενθουσιασμό απ’ όπου κι αν περάσουν. Οι Ιταλοί τρομαγμένοι και τρομοκρατημένοι... αποσύρονται από το Θέρμο, από τη Χούνη και τα Καραμανείικα του Άη Βλάση και λουφάζουν στο Αγρίνιο και έτσι το Πάσχα του Θέρμου βρίσκει το Θέρμο ελεύθερο...».

3.7 Αφήγηση Γεράσιμου Παπατρέγα για τη μάχη της Τσαπουρνιάς

«... μικρή δύναμη του αρχηγείου Ξηρομέρου, πραγματοποιεί την πρώτη κατά των Ιταλών επιχείρηση στην περιοχή. Οι Ιταλοί αμέσως μετά την εμφάνιση των πρώτων αντάρτικων σχηματισμών, είχαν διακηρύξει, ότι κάθε πολεμική ενέργεια σε βάρος του στρατού Κατοχής, θα επισύρει σκληρά αντίποινα και θα καίγονται τα πλησιέστερα χωριά... Αλλά στον ένοπλο αγώνα δεν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις... Η έλλειψη όπλων και πυρομαχικών ήταν απελπιστική. Μοναδική πηγή για όπλα και πυρομαχικά ήταν ο εχθρός. Κάθε απόγευμα επέστρεφε στον Αστακό από το Αγρίνιο η πόστα με δύο αυτοκίνητα και γύρω στους τριάντα

άνδρες συνοδείας. Στις 5 Μαΐου 1943 στήθηκε η ενέδρα στην Τσαπουρνιά (Λυκοδόντι) κι ύστερα από λιγώωρη μάχη παραδόθηκαν οι Ιταλοί. Πρώτοι αιχμάλωτοι, πρώτα λάφυρα κι ο πρώτος νεκρός αντάρτης ο Τσόγκας (Τσιγαρίδας). Άρχισε το μάτωμα. Η επιχείρηση δεν ήταν τόσο σπουδαία, αλλά ήταν η πρώτη. Κι έλυσε το πρόβλημα του οπλισμού και των πυρομαχικών. Για τους Ιταλούς ήταν κεραυνός, κι αποφασίζουν τρομακτικά αντίποινα... Καίνε τέσσερα χωριά Μαχαιρά, Πρόδρομο, Αγράμπελο, Χρυσοβίτσα, αρπάζοντας κι ό,τι βρίσκαν και σκοτώνοντας τους αδύναμους γέρους που έμειναν μέσα. Ήταν κάτι συγκλονιστικό... είναι φοβερό να βλέπεις μόχθο γενεών να μεταβάλλεται σε καπνίζοντα ερείπια και στάχτη. Το θαυμάστο είναι, ότι οι κάτοικοι γρήγορα το ξεπέρασαν. Και το ξεπέρασαν γιατί ήταν τεράστια η ηθική επιβολή της επανάστασης.»

3.8 Αφήγηση Γ. Παπαλάκη για τη μάχη της Τσαπουρνιάς

«Χτύπησαν σε ενέδρα 2 Ιταλικά αυτοκίνητα γεμάτα στρατό στη θέση Λυκοδόντι στο δημόσιο δρόμο Αγρινίου – Αστακού. Έπειτα από σύγκρουση μιας ώρας ο εχθρός εκμηδενίστηκε. Αιχμαλωτίστηκαν 16 Ιταλοί, που οδηγήθηκαν στο χωριό Βλυζανά και την επόμενη αφέθηκαν ελεύθεροι. Πάρθηκαν λάφυρα: 3 οπλοπολυβόλα, 35 όπλα, 9,000 φυσίγγια και 150 χειροβομβίδες. Τα αυτοκίνητα πυρπολήθηκαν. Δικές μας απώλειες, ένας νεκρός και 2 τραυματίες.»

3.9 Αφήγηση Χ. Κατσίκας για τη μάχη στη Δαφνιά Μακρυνείας

«Διοικητής τάγματος Επαμεινώνδας. Βρισκόμαστε με το τμήμα μας στη Δερβέκιστα Τριχωνίδας προς ξεκούραση. Έρχεται σύνδεσμος με έγγραφο στον Επαμεινώνδα από τον Αντύπα – Παντελή Γκόρτση, ζητώντας να μετακινηθούμε προς Σιταράλωνα Τριχωνίδας. Με φωνάζει ο Επαμεινώνδας και μου λέει: σύνταξε το τμήμα σου για εκκίνηση. Φωνάζω το σαλπικτή, χτύπα συγκέντρωση του λέω, όπως κι έγινε. Κινήσαμε προς Σιταράλωνα. Σταματήσαμε έξω από το χωριό κουρασμένοι. Στείλαμε σύνδεσμο για επαφή με τον Αντύπα. Ήρθε σε επαφή ο Επαμεινώνδας. Γυρίζοντας μας κάλεσε έξω τα στελέχη, και μας είπε, ότι στο χωριό Δαφνιά είναι Γερμανοί και θα τους χτυπήσουμε, όπως κι έγινε. Η μάχη άρχισε με αιφνιδιασμό, φραγμό πυρών με αυτόματα και χειροβομβίδες. Αμύνθηκαν οι Γερμανοί, αφού τους εξουδετερώσαμε παίρνοντας τον οπλισμό και μερικούς αιχμαλώτους και μαζί το διοικητή Γερμανό λοχαγό. Όλο το τμήμα πήγαμε στα Δερβέκιστα, μείναμε εκεί το βράδυ και το πρωί, εμείς με το τμήμα μας ταξιδεύουμε για την Άνω Χρυσοβίτσα...»

3.10 Αφήγηση Δ. Σαλούρου για τη μάχη στη Δαφνιά Μακρυνείας

«Τμήμα του Υπαρχηγείου Μεσολογγίου χτύπησε σε ενέδρα στο χωριό Δαφνιά Μακρυνείας φάλαγγα Γερμανών που έπαιρναν μέρος στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις και κατάστρεψε 1 μοτοσυκλέτα, 1 κούρσα και 2 αυτοκίνητα με στρατό. Απώλειες Γερμανών 2 αξιωματικοί και 15 στρατιώτες νεκροί, 6 αιχμάλωτοι. Ύστερα από το χτύπημα αυτό η Γερμανική διοίκηση έδωσε εντολή εκκένωσης της Μακρυνείας. Οι εφεδροελαστίτικες οργανώσεις του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ με αυτοθυσία βοήθησαν στη μετακίνηση και εγκατάσταση των κατοίκων στο Αγρίνιο.»

3.11 Αφήγηση Βασίλη Παπαπάνου για συμμετοχή σε ανάκριση και βασανισμό αιχμαλώτων

«19/5/1943 Τ.

Σήμερα το πρωί ήρθαν και πήραν τον πρώτο κρατούμενο, ένα εβραίο που ήταν διερμηνέας στο Αγρίνιο για ανάκριση, δηλ. για ζύλο, βασανιστήρια κλπ. Συνέχεια παίρνουν και τον δεύτερο, ένα χωροφύλακα, κατόπιν αντάρτη, έπειτα αντάρτη, έπειτα Ιταλό караμπινέριο και

τέλος συνεργάτη του άσου των χαφιέδων Κροκίδα. Τρίτη παίρνουν για ανάκριση την παπαδιά, τσιράκι κι αυτή του Κροκίδα. Αποφασίζω να την παρακολουθήσω για να παραστώ στην περίφημη αυτή ανάκριση. Η ανάκριση γίνεται στο Αρχηγείο [...]. Μόλις μπήκα μέσα βλέπω τον χωροφύλακα να βγαίνει κουτσαίνοντας και σε κακά χάλια από το ξύλο. Αμέσως μου χτύπησαν στο μάτι οι αγριεμένες φάτσες των ανταρτών με τους βούρδουλες και τα ξύλα στο χέρι, κι ένα αγγείο λάδι να βράζει στη φωτιά. Χωρίς περιστροφές την ξάπλωσαν κάτω και την αρχίζουν με τον βούρδουλα, που σφυρίζοντας στον αέρα σημάδευε τις σάρκες της. Κοίταξα σχεδόν αποβλακωμένα όταν ο π.κ. λέει να μου δώσουν το βούρδουλα “για να πάρω το βάπτισμα του πυρός”. Στην αρχή δίστασα γιατί μου φάνηκε πολύ περίεργο να δείρω στα καλά καθούμενα μια γυναίκα ανυπεράσπιστη χωρίς να μου φταίξει προσωπικά. Αλλά με τη σκέψη αργότερα πως κάτι τέτοιοι χαφιέδες μπορούσαν να κάμουν να πάθουν τα ίδια οι δικοί μου, μ’ εξαγρίωσε και άρχισα να αφήνω ματωμένα σημάδια με το βούρδουλα στο κορμί της. Με ολοένα αυξανόμενη δύναμη έπεφτε ο βούρδουλας στο ανθρώπινο κρέας και σηκωνόταν ματωμένος. Σε λίγο της βγάζουν όλα τα ρούχα, κι ολόγυμνη αρχίζει να σπαράζει κάτω από τα χέρια μου. Το αίμα με είχε μεθύσει και χτύπαγα με τυφλή μανία, ώσπου λαχάνιασα και αναγκάστηκα να παραδώσω σε άλλον τον βούρδουλα. Τότε συνήρθα λίγο και κοίταξα με φρίκη το φαγωμένο κορμί χωρίς να δοκιμάσω όμως καμιά λύπη ή μετάνοια για αυτό που έκανα. Σε λίγο φέρνουν τον τέταρτο, ένα κουλό συφοριασμένο άνθρωπο, Χωρίς διαδικασίες τον περιλαμβάνω και τον κάνω να βογκάει σπαράζοντας στο πάτωμα, αλλά παρ’όλο το ξύλο δεν μαρτύρησε τίποτε. Ίσως το έφαγε τσάμπα, μια φορά εγώ έβγαλα το άχτι που είχα για τους χαφιέδες. Εν τω μεταξύ μια και αποφασίστηκε η εκτέλεσή τους, οι αντάρτες άρχισαν να παίρνουν αρβύλες, σακάκια, παντελόνια και τότε κατάλαβαν οι φουκαράδες πως δεν θα τους παρίστατο ανάγκη στο μέλλον να φροντίσουν για το ντύσιμό τους. [...]. Στις 2.15 οι κρατούμενοι με συνοδεία μεταφερόντουσαν στο νεκροταφείο του χωριού που είχε ορισθεί ως τόπος εκτελέσεως. [...] τοποθετήθηκαν κι οι 4 πλάι-πλάι με τα νώτα γυρισμένα προς το εκτελεστικό απόσπασμα. Πρώτα η παπαδιά, πλάι της ο χωροφύλακας, δίπλα ο εβραίος και δίπλα ο κουλός. Τέσσερις αντάρτες στεκόντουσαν 2 μέτρα πιο πίσω. Ο καθένας είχε το θύμα του. Στάθηκα 5-5 μέτρα πιο πέρα για να παρακολουθήσω το μακελειό αυτό. Με το παράγγελμα 3 πυροβολισμοί ακούστηκαν. Το θέαμα που είδα με κυνηγάει πάντοτε. Είδα το κεφάλι του εβραίου να τινάζεται με το σκόρπια ματωμένα μυαλά στον αέρα και τραβήχτηκα απότομα με φρίκη για να μην λερωθώ, ενώ το υπόλοιπο σώμα του σωριάζονταν σαν άδειο τσουβάλι. Ο αντάρτης όμως που σημάδευε τον κουλό καθυστέρησε να πυροβολήσει κι ο τελευταίος βλέποντας με φρίκη το θέαμα βόγκησε φριχτά ώσπου η σφαίρα ανοίγοντας διάδρομο στο κεφάλι του τον σώριασε χάμω. Έριξαν τα πτώματα στο λάκκο, μάζεψαν με ένα φτυάρι και τα σκόρπια μυαλά. Το θέαμα του αδειασμένου ματωμένου κεφαλιού ου εβραίου θα μου μείνει αξέχαστο.»

3.12 1^η Αφήγηση Βασίλη Παπαπάνου για το αντάρτικο

«20/5/43 Π.

[...] Το μεσημέρι ήρθαν και οι υπόλοιποι 11 από τους 15 που περιμέναμε. Απογοητεύτηκα τελείως μόλις τους είδα, γιατί οι περισσότεροι είναι αλήτες που ήρθαν για φαΐ και για διασκέδαση. Από τους 18 που είμαστε μόνο 6-7 ήρθαν για την καλύτερη κοινωνία. Μετανόησα που έπεσα σε τέτοια φάρα. Εντύπωση μου έκανε η στάση τους την ώρα του συσσιτίου, μια συφοριασμένη ομάδα πειναλέων ανθρώπων. Γενικά τα 70%-80% πήγαν αντάρτες είτε γιατί πεινούσαν, είτε γιατί ήσαν εκτός νόμου, είτε εγκλημάτησαν. Γενικά έγιναν αντάρτες ασυνείδητα. Τέτοιοι άνθρωποι επ’ ουδενί λόγω δεν έπρεπε να γίνουν δεκτοί στ’ αντάρτικο.[...]

27/5/1943

[...] Σήμερα στη θεωρία ένας είπε ότι ο ήλιος βγαίνει από τη Δύση και το χειρότερο ότι όλοι οι άλλοι αμόρφωτοι σαν κι αυτόν έσκασαν στα γέλια. Η ιδεολογία του καθεμιανού είναι απελπιστική, όλοι τους βόδια που δεν ξέρουν που παν τα τέσσερα. [...]

12/6/43 Σ.

Για τέταρτη φορά σημειώθηκε κλοπή στην ομάδα μας. Είναι να παλαβώνεις από την ασυνειδησία αυτών των ανθρώπων που τιλοφορούνται απελευθερωταί του λαού. Σου 'ρχεται να τους βάλεις στη γραμμή και να τους καθαρίσεις όλους τα κτήνη.[...]

16/6/43 Τ.

[...] Στη γραμμή παρουσίαζαν ένα αποκαρδιωτικό θέαμα κουρελιασμένοι με σακάκια αναρριχτά ή μισοφορεμένα και με τρύπια παπούτσια. Ήσαν οι νέοι αντάρτες της ΕΠΟΝ, η νέα γενιά κι ελπίδα της Ελλάδας, σχήμα οξύμωρον. Μπορείς ποτέ να συνεργαστείς με τέτοιους ανθρώπους; Σε πιάνει απελπισία, απογοητεύεσαι τέλεια. Κι έτσι δυστυχώς οι πρώτες ομάδες της ΕΠΟΝ, αποτελέστηκαν από τα πιο σάπια κι άχρηστα στοιχεία της κοινωνίας, από λούστρους, διαρρήκτες, ομοφυλόφιλους κι άλλα καθάρματα. Αν δεν διωχτούν όλοι αυτοί, θα ζητήσω να πάω στην Παρνασσίδα.»

3.13 2^η Αφήγηση Βασίλη Παπαπάνου για το αντάρτικο

«3/6/43 Π.

[...] Δηλώνω ασθένεια και με βάζουν σε ένα σπίτι του χωριού για νοσηλεία, οι σπιτονοικοκυραίοι μόλις πήγα, άρχισαν να κλαίγονται πως δεν έχουν μέρος να με βάλουν, ούτε σκεπάσματα, πως έχουν άρρωστο, πως δεν ξέρουν να βγάζουν βεντούζες κι ένα σωρό ψέματα ξεχνώντας οι παλιάνθρωποι πως χάρις σε εμάς ζουν λεύτεροι και χαίρονται τα καλά τους. [...]

18/6/43 Π.

[...] Πήγαμε να αγοράσουμε κεράσια και παρ'όλα τα λεφτά που δίναμε στους χωριάτες για να αγοράσουμε, τα χτήνη δεν μας έδινε κανείς, έπρεπε να τους τα πάρουμε βίαια σαν τους Ιταλούς. [...]

27/7/43 Τ.

[...] Τη νύχτα κατούρησε κάποιος τον συναγωνιστή του για αστείο, αυτά είναι τα χάλια μας. Η ελευθερία που δόθηκε εξ αρχής, πριν συνειδητοποιηθούν οι αντάρτες, συνετέλεσε στο να κινδυνεύει να διαλυθεί ο ΕΛΑΣ αν δεν μπει πειθαρχία καθόλου. [...]

30/7/43 Π.

Πρέπει να τα καταφέρω να φύγω. Η κατάσταση έγινε απελπιστική. Όλα τα καθίκια που λέγονται συναγωνιστές σε απογοητεύουν αφάνταστα. Χτες τσακώθηκαν κι έπαιζαν ξύλο για λίγο φαΐ, ποιος να το πρωτοπάρει. Ένας άλλος ρίχτηκε στο συναγωνιστή του για να τον εκβιάσει. Δεν μπορώ να μείνω άλλο με τέτοιους ανθρώπους. 10 θεωρίες τη μέρα και αν τους κάνω, θα πάνε όλες χαμένες. Άδικος κόπος, οι λούστροι θα μείνουν λούστροι, κι οι λωποδύτες, λωποδύτες. Το πολύ να μείνω και τον Αύγουστο, έπειτα θα προσπαθήσω να πάρω αόριστη άδεια και θα πάω, έστω και περπατώντας, στην Αθήνα. [...]

2/8/43 Δ.

[...] Έπειτα από 4ωρο εξήγηση ότι δεν πρέπει να κλέβουμε τα δέντρα των χωριατών, 2 συναγωνιστές άρχισαν με τις πέτρες την ξένη κορομηλιά. Χαμένος καιρός! Οι αλήτες δεν διορθώνονται. [...]

4/8/43 Τ.

Η αστικοστρατικοποίηση του ΕΛΑΣ προχωράει γοργά. Έλειψε η ισότητα και δημιουργήθηκε τάξη αρχηγών. Εμείς που πολεμάμε να καταργήσουμε τις τάξεις, δημιουργούμε νέες. Αυτό σημαίνει πως ο αγώνας μας προδόθηκε, κι έτσι σε μας τους γνήσιους επαναστάτες, μπαίνει το δίλημμα: ή να μείνουμε οπότε θα εξυπηρετήσουμε άλλους κι όχι τους προλετάριους οπότε δηλαδή θα γίνουμε προδότες ή θα φύγουμε ακριβώς για να μην αναγκαστούμε να προδώσουμε τον αγώνα μας. Κύμα αγανάκτησης επικρατεί στους αντάρτες για την ανωτερότητα θέσης των αξιωματικών και αρχηγών.»

3.14 Ομιλία του Άρη Βελουγιώτη στο Θέρμο

«Αδελφια,

Αυτή τη στιγμή που ανέβηκα σε αυτό το ταπεινό μπαλκόνι για να μιλήσω σε εσάς που συγκεντρωθήκατε εδώ να με ακούσετε, δεν έχω σκοπό να βγάλω λόγο με ρητορικά σχήματα για να δείξω ότι εμείς οι αντάρτες είμαστε πολύ μορφωμένοι, αλλά σκοπός μου είναι να μιλήσω σε καθέναν από εσάς για να εξηγήσω ποιοι είμαστε, γιατί είμαστε εδώ και ποιες είναι οι παραπέρα επιδιώξεις μας. Την 28^η Οκτωβρίου 1940, το έθνος μας μπήκε σε μια μεγάλη πολεμική περιπέτεια, σε μια μεγάλη σήραγγα και κανένας δεν γνωρίζει πότε και πώς θα εξέλθει από αυτή. Ο Ιωάννης Μεταξάς με τον επίορκο βασιλιά Γεώργιο Γλύξμπουργκ, στις 4 Αυγούστου 1936 έκαμαν στην πατρίδα μας τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου και στείλανε στην εξορία τους τίμιους αγωνιστές της Δημοκρατίας. [...] Την 28 Οκτωβρίου του 1940 αυτοί είπαν ΟΧΙ στο μαύρο φασισμό και ο λαός αυτό το ΟΧΙ το έβαλε στην καρδιά του και το έκαμε πράξη στα αλβανικά βουνά κατατροπώνοντας τις μεραρχίες του Μουσολίνι. Όταν οι Γερμανοί κατέλαβαν την πατρίδα μας, η Κυβέρνηση του Εμμανουήλ Τσουδερού με τον βασιλιά, δεν καθήσανε εδώ δίπλα στο λαό μας να γευθούν μαζί την πίκρα της σκλαβιάς, αλλά πήρανε το χρυσό του έθνους και τον κουβάλησαν στο Κάιρο και μας αφήσανε εδώ στην πείνα και στη μαύρη σκλαβιά. [...] Η Αγγλία με την ντόπια και την ξένη οικονομική ολιγαρχία μας βάλανε στο σβέρκο τους βασιλιάδες και κατόπιν μας φέρανε τους Μανιαδάκηδες και τους Κοτζιάδες και ρουφούσανε σαν βδέλλες το αίμα του λαού μας. [...] Τώρα όμως τα πράγματα είναι διαφορετικά. Του Ρήγα ο σπόρος φύτρωσε και ρίζωσε βαθιά και γίνηκε κλωνάρι που φουντώνει και απλώνει και θεριεύει και τώρα δεν θα αγωνιστούμε μόνο για την λευτεριά της πατρίδας, αλλά θα αγωνιστούμε πρώτα να γίνουμε αφέντες στον τόπο μας και μετά για μια πανανθρώπινη λευτεριά. Δεν θα πάθουμε όμως εμείς ό,τι πάθανε οι πρωταγωνιστές του 1821, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και άλλοι, οι οποίοι αντί να κυβερνήσουν το έθνος το οποίο απελευθέρωσαν, φυλακίστηκαν. [...] Εμείς θα έχουμε το νου μας, γι' αυτό πήραμε τα όπλα και βγήκαμε πάνω στα βουνά να πολεμήσουμε για την πολυπόθητη λευτεριά, για μια καλύτερη δικαιοσύνη, για μια καλύτερη τύχη στο έθνος και στο λαό μας. [...] Ο στρατός μας πολέμησε τους Ιταλούς στην Αλβανία και αυτούς θα τους ρίχναμε στη θάλασσα, αλλά τότε δεν αφήσανε αυτούς τα αγγλικά συμφέροντα, γιατί οι Αγγλοι ήθελαν να έχουν ανοιχτό μέτωπο στα Βαλκάνια για άλλους πολεμικούς σκοπούς. Τους Ιταλούς σήμερα όπου ήλθαμε αντιμετώπιζουμε συντρίψαμε. Πάσανε να σφάζουν αμάχους στη μέση στο Παζάρι. Έχουν να κάνουν σήμερα με εμάς και τους αντάρτες του ΕΛΑΣ και για ένα μόνο πράγμα μπορώ να σας διαβεβαιώσω, ότι στο Θέρμο κατακτητές δεν θα ξανάρθουν. [...] Παράλληλα εδώ στην Ελεύθερη Ελλάδα αγωνιζόμαστε και θα αγωνιστούμε για μια νέα Ελλάδα και ένα κράτος δικαίου. Καταργήσαμε τη ζωοκλοπή και τις ληστείες και τιμωρήσαμε σκληρά και αφάνταστα τους ζωοκλοπούς και θα τους τιμωρήσουμε. Η λαϊκή δικαιοσύνη είναι και θα γίνει θεσμός του έθνους και ανεξάρτητη και θα καταπολεμήσουμε κάθε αδικία, ώστε ο καθένας να ορίζει το γέμα και τον ιδρώτα του. Η τοπική αυτοδιοίκηση θα είναι και θα αποτελέσει το σπουδαιότερο κύτταρο της πολιτείας και το θεμέλιο της Δημοκρατίας. Οι άρχοντες θα είναι αιρετοί και θα εκλέγονται δια αμέσου και καθολικής ψηφοφορίας ανδρών και γυναικών, σύμφωνα με κώδικα που σύντομα θα συνταχθεί. Στη γυναίκα θα δώσουμε πλήρη πολιτικά δικαιώματα, ώστε να γίνει ισότιμη με τον άνδρα και να εκλέγουν μαζί με αυτούς τους άρχοντες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η χειραφέτηση της γυναίκας θεωρείται δεδομένη από τις πρώτες κιόλας εκλογές της αυτοδιοίκησης που θα γίνουν. [...] Οι άνδρες πρέπει να σέβονται τις γυναίκες και τους πρέπει ο σεβασμός αυτός. Θα πραγματοποιήσουμε την αγροτική μεταρρύθμιση και θα μοιράσουμε τα χωράφια στους αγρότες καλλιεργητές και θα ανήκουν σε αυτούς που τα καλλιεργούν και κοπιάζουν. Θα φροντίσουμε να φέρουμε για τους αγρότες τρακτέρ και μηχανές για να ανοίξουν δουλειές και θα φροντίσουμε να μην εκμεταλλεύονται τον ιδρώτα τους και τα προϊόντα τους οι βιομήχανοι και οι καπνοβιομηχανίες, οι οποίοι δεν δίνουν στον αγρότη ούτε ένα πακέτο τσιγάρα από μια οκά καπνό. Με ένα λόγο, πρέπει να σταματήσουμε η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. [...] Εμείς θα δώσουμε στα παιδιά

του λαού μας ίσες δυνατότητες, ώστε να μαθαίνουν γράμματα όλα τα παιδιά του λαού μας και να διακρίνονται σε όλα τα αξιώματα της πολιτείας, αρκεί να είναι ικανά. Δεν μας φταίνε οι θρησκείες, οι Εκκλησίες και οι παπάδες, οι οποίοι δεν είναι και λίγοι αυτοί που και σήμερα είναι μαζί μας, αλλά ορισμένοι από αυτούς ή και εκπρόσωποί των, οι οποίοι χρησιμοποιούν τη θρησκεία για να έχουν δικό τους οικονομικό και προσωπικό όφελος. Δεν μας φταίνε τα εργοστάσια, αλλά μερικοί βιομήχανοι που μετατρέπουν τα εργοστάσια σε τόπο εκμετάλλευσης των εργαζομένων. Το εργατικό κίνημα θα αναπτυχθεί και ο εργάτης θα δικαιωθεί, ώστε να μην τον εκμεταλλεύονται τα οικονομικά τραστ και οι βιομήχανοι. Οι αξιωματικοί θα ανήκουν στο Έθνος και θα είναι στους στρατώνες και ουδεμία ανάμειξη θα έχουν στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας. Δασάρχες, δασικοί υπάλληλοι, δασοφύλακες και αγροφύλακες θα περιορισθούν αυστηρά στα καθήκοντά τους και δεν θα τους τρέμουν οι πολίτες, η δε δικαιοσύνη θα στέκεται στο ύψος της και εκεί που της πρέπει. Στην εξωτερική πολιτική η Ελλάδα θα έχει ίση φιλία με όλα τα κράτη και όχι όπως μέχρι τώρα, ώστε να τα έχουμε με όλους καλά. [...] Σήμερα μπορεί να έχουμε και έχουμε την ανάγκη της συμμάχου Αγγλίας να μας βοηθήσει στον εθνικό αγώνα να απελευθερωθούμε και θέλουμε να έχουμε τη βοήθεια της και ζητούμε να μας δώσει όπλα, πολεμικό υλικό και ιματισμό, αλλά δεν θα δεχθούμε ποτέ να μας πάρουν αιχμαλώτους για τρεις φανέλες και πέντε σόβρακα, όπως έγινε κατά το 1821. [...] Μετά την απελευθέρωση της πατρίδας από το φασισμό και το ναζισμό, ο κυρίαρχος λαός μας μόνος του, ανεπηρέαστος και ελεύθερος, θα αποφασίσει για την τύχη του και τον τρόπο διακυβερνήσεώς του με ένα γνήσιο δημοψήφισμα, ώστε το μεγάλο θέμα της επανόδου του βασιλιά στην πατρίδα μας να λυθεί λαοκρατικά. Μετά το δημοψήφισμα θα γίνουν ελεύθερες εκλογές για να εκλέξει ο λαός μας ποιοι θα τον κυβερνήσουν. [...] Καλώ όλους σας να 'ρθείτε μαζί μας ο ένας πλάι στον άλλο να αγωνιστούμε για την πολυπόθητη λευτεριά της πατρίδας μας και για τα εθνικά μας ιδανικά. Σηκώστε ψηλά το κεφάλι σας εργάτες, αγρότες, αντάρτες, λαός, μαζί ενωμένοι να βαδίσουμε εμπρός. [...] Ελάτε όλοι μαζί μας να αγωνιστούμε κατά του μαύρου φασισμού, για την απελευθέρωση της πατρίδας και για τα δικαιώματα του λαού μας. Ζήτω η ελευθερία, Ζήτω η Λαοκρατία, Ζήτω το ΕΑΜ, Ζήτω ο λαός.»

3.15 Αφήγηση Νικόλαου Σκιαδά για το πρώτο τυπογραφείο στην Ελεύθερη Ελλάδα

«...Ήταν Φλεβάρης του 1943. Στην πλατεία Μπέλλου συνάντησα το γνωστό μου Χρήστο Παπαπάνο, που ήταν υπάλληλος στην Αγροτική Τράπεζα. [...] Του μίλησα για καμιά δουλειά, καθότι ήμουν άνεργος. Αυτός βέβαια ήξερε, ότι εγώ ήμουν τυπογράφος και μου είπε ότι με χρειάζεται για το τυπογραφείο του ΕΑΜ. Το τυπογραφείο μεταφέρθηκε αρχικά στη Γουρίτσα κι από κει με βάρκα μεταφέρθηκε στη Μακρυνού στο σπίτι του Γιάννη Τσώνη, πολιτικού μηχανικού, κι από κει σε κάποια κρυψώνα, το Κουρμέκι. [...] Πήγαμε στον Άγιο Γεώργιο και πήραμε μια σούστα που πήγαινε στη Γαβαλού και από κει πήγαμε στην Κάτω Μακρυνού, στο σπίτι ενός δασκάλου ονόματι Καλαβρυζιώτης, και κατόπιν συστάσεως του αδελφού του που ήταν συνάδελφος τους Παπαπάνου. Φτάσαμε το βράδυ εκεί. Μας φιλοξένησε ο δάσκαλος και το πρωί θα πηγαίναμε για το Κουρμέκι, στο σπίτι του Γιάννη Τσώνη. Εκεί είχε πάει και το τυπογραφείο. Μας υπέδειξε ο δάσκαλος ένα μονοπάτι για πιο σύντομα. Εκεί συναντήσαμε τον σ. Γιάννη Τσώνη, με την μάνα του την κυρία Σοφία, μια αρχοντογυναίκα. Καθώς μας σύστησε ο Γιάννης στη μάνα του, με ρώτησε εμένα, πώς σε λένε κύριε. Με έπιασε εξαπίνης και βέβαια, απάντησα Σπύρος Παπαδόπουλος, και αυτή μου απάντησε, μαύρε Σπύρο, να σε λένε. Κι ο Γιάννης λέει στη μάνα του. Τυπογράφος είναι για τον φιλοξενήσουμε στο χωριό, θα βγάλουμε μια εφημερίδα, μάνα, του ΕΑΜ. Έτσι κι έγινε. Με μια λάμπα πετρελαίου. Γονατιστός ξεχώρισα τα στοιχεία που ήταν στα χαρτιά, ένα-ένα. [...] Κοπιαστική δουλειά, 24 ώρες το 24ωρο για να βγει το πρώτο φύλλο του “Αγώνα των Σκλαβωμένων”. Έπρεπε να πάρουμε και τα συνωμοτικά μέτρα γιατί ήταν αρχές. Εγώ φυσικά πήγαινα πρωί και έφευγα για την Αχυργιώνα (Αχυρώνας) 11-12 το βράδυ. [...] Οι τρεις συντάκτες με θαύμασαν για την

υπομονή μου. Βγάλαμε το πρώτο φύλλο. Ο σ. Γιάννης Πολύζος έφυγε με το φύλλο για το Αγρίνιο, πήγε στην Κάτω Μακρυνού. Εκεί βρήκε ένα γερμανικό αυτοκίνητο κι έκανε χρήση της ιδιότητάς του ως υπάλληλος της Τράπεζας Ελλάδος κι έτσι πήγε εκ του ασφαλούς, αλλά όταν έμαθα έγινα έξω φρενών. Την άλλη μέρα ήρθε σώος κι έληξε ο φόβος. Το σπίτι του σ. Γιάννη Τσώνη έγινε πλέον γνωστό και το τυπογραφείο έπρεπε να φύγει. Είχαμε μια μικρή ανάπαυλα. Φύγαμε για το χωριό Μπερίκο αλλά καθοδόν χάλασε το πιεστήριο. Πήγαμε με έναν μηχανικό και το φτιάξαμε. Από κει έπρεπε να φύγουμε. Ο αγώνας γινόταν πιο αγωνιστικός. Πήγαμε για λίγες μέρες στο χωριό Ζαπάντι. Πολύ επικίνδυνη η κατάσταση. Αποφασίσαμε να πάμε στο χωριό Βελαούστα (Πυργί). [...] Η πρωτοβουλία βέβαια, ανήκε σε μας τους τυπογράφους. Φεύγουμε μαζί με το σ. Κώστα Ποσοτίδη και το Βασίλη Γκούμα. Εκεί συναντάμε το Δημήτρη Βαρά και πηγαίνουμε να συναντήσουμε τους θείους του Γρηγόρη Ζαρκάδα και αφού τους είπαμε σχετικά τους λόγους, που είμασταν εκεί, τοποθετήσαμε σε μια μικρή πρόχειρη καλύβα το τυπογραφείο και μεις κοιμόμασταν σε ένα σπίτι, του Τσιρογιάννη. Τέλη Σεπτεμβρίου κάνουμε εξόρμηση οι Γερμανοί... Κάψανε και μερικά σπίτια, μάλιστα σε ένα που είχαμε το χαρτί. Αποφασίσαμε να φύγουμε. Ο μπάριμπα-Γρηγόρης πάλι σε ενέργεια. Μας υποδείχνει μια ρεματιά και αφού μας φτιάχνει μια πρόχειρη στέγη μ' ένα τσίγκο, μεταφέραμε εκεί το τυπογραφείο και λίγο πέραν ήταν τρεις καλύβες που ήταν ο μπάριμπα-Κίτσος από τη Μερισί Καρπενησίου με τα πρόβατα του. [...] Στο χωριό πηγαίναμε κάθε μέρα και παίρναμε την ύλη που στέλναμε από το Αγρίνιο, ο Κώστας Ποσοτίδης και ο Βασίλης Γκούμας, καθώς και τρόφιμα που σπάνια έρχονταν. [...] Η οργάνωση ΕΑΜ εγκαταστάθηκε στο χωριό Αγία Παρασκευή (Ζελίχοβο). Πάω στην Αγία Παρασκευή. Συνεννοούμαι με την οργάνωση. Γυρίζω. Φορτώνουμε το τυπογραφείο πάλι. Το εγκαθιστούμε στο σπίτι του Χολιασμένου. Ήταν στους πρόποδες του Παναιτωλικού. Εκεί αρχίσαμε να δουλεύουμε. [...] Ο Ρωσικός στρατός προελαύνει. Έπρεπε να βγάζουμε καθημερινά Δελτίο Ειδήσεων. Βρίσκουμε ένα ραδιόφωνο καθώς κι ένα μοτέρ. Έπρεπε να το βάλουμε σε κίνηση. Ένας Επονίτης από το χωριό Προσήλια που το είχε αυτό, μας δείχνει και μας λέει και τον τρόπο εκκινήσεως. Εγκαταστάθηκε στο μύλο Κατσιμπάρδου κι εκεί με το νερό που έπεφτε φτιάχνουμε το μοτέρ να δουλεύει και να παράγει ηλεκτρικό ρεύμα. Έτσι κάθε πρωί είχαμε το δελτίο ειδήσεων. Ο σ. Ντίνος Σωτηρόπουλος (Σώτρης), φιλόλογος και γλωσσολογός, έπαιρνε όλες τις ειδήσεις, τις μεγάλες προελάσεις του ρωσικού στρατού. Πρωί 8 η ώρα είμασταν έτοιμοι. Έρχονταν οι σύνδεσμοι και το παίρνουμε για διάφορα χωριά, Καινούριο-Μουσταφούλι-Παραβόλα κλπ. [...] Όσο για χαρτί ήταν από Γεωργικό Συνεταιρισμό, παλιά τυπωμένα από τη μια πλευρά κι από την άλλη τυπώναμε. Ερχόταν τα αετόπουλα στην Καμαρούλα κι εκεί βάζανε τις προκηρύξεις μέσα στα καλάμια και τις μεταφέρανε στη πόλη.»

3.16 Αφήγηση για δράση του καπετάν Γεροδήμου στο Μεσολόγγι κατά την παράδοση των Ιταλών

«...Κατά την περίοδο κατάρρευσης του Ιταλικού φασισμού έφτασε στον Αη Θωμά ο καπετάν Γέρο-Δήμος (Βασίλης Τσέλιος, γιατρός από τον Αστακό), πήγε στο παραπάνω στέκι των αδελφών Καρβέλη, έβγαλε την αντάρτικη στολή του, φόρεσε στολή Ιταλού ανθυπολοχαγού και προχώρησε προς το Μεσολόγγι για να μπορέσει νάρθει σε επαφή με Ιταλούς αξιωματικούς και να μπορέσει έτσι να τους αποσπάσει οπλισμό και να προσπαθήσει να πείσει πολλούς απ' αυτούς να ανέβουν στο βουνό και να ενταχθούν στον ΕΛΑΣ αποφεύγοντας έτσι τον κίνδυνο της πιθανής εξόντωσής τους από τους Γερμανούς. Πράγματι πέτυχε την αποστολή του αυτή ο Γεροδήμος και έτσι ικανός αριθμός Ιταλών ανέβηκε στο βουνό και εντάχθηκε στον ΕΛΑΣ, αλλά και πολύ πολεμικό υλικό που παραδόθηκε. Το υλικό αυτό σε κιβώτια μεταφέρθηκε και τοποθετήθηκε με μέριμνα των Εαμικών και Επονίτικων οργανώσεων έξω από το μεσημβρινό μανδρότοιχο του νεκροταφείου Μεσολογγίου. Σε συνέχεια η δική μας οργάνωση έστειλε 21 μουλάρια και ένα γάιδαρο με ημιονηγούς τους Ηλίας Λάμπο, Χαράλαμπος Λάμπο, Λάζαρος Μάη, εμέ και άλλους, οι οποίοι φορτώσαμε σε αυτά τα ζώα 21 κιβώτια οπλισμού και γενικά πολεμικού υλικού και τα μεταφέραμε στον Αη

Θωμά, από κει στη Σιβίστα και από κει στο Μπερίκο, που έδρευε μια δύναμη του ΕΛΑΣ. Εκεί ξεφόρτωσαν...»

3.17 Αφήγηση Δημήτριου Σαλούρου για το σαμποτάζ στο Αιτωλικό στα τέλη Ιουνίου 1944

«... Τον Ιούνιο του 1944 το 2^{ον} τάγμα του 36 Συντάγματος που δρούσε στην περιφέρειά μας, παίρνει εντολή να ανατινάξει τη σιδηροδρομική γραμμή που χρησιμοποιούσαν οι Γερμανοί, Κρυονερίου – Αγρινίου και να εξουδετερώσουν τη μόνιμη φρουρά των Γερμανών που ακολουθούσαν το τραίνο. [...] Η όλη επιχείρηση ανατέθηκε στον έφεδρο υπολοχαγό και ήρωα του Αλβανικού Μετώπου Μεσολογγίτη Νίκο Κούστα. Με συμμετοχή τριών Άγγλων σαμποτέρ τοποθετούνται οι μονάδες των τμημάτων του ΕΛΑΣ.

[...] Μπαίνοντας το τραίνο στο σταθμό, δίνεται το σύνθημα της πυροδοτήσεως των ναρκών. Οι νάρκες εκρήγνυνται και το τραίνο ανατρέπεται από κακό υπολογισμό των Άγγλων σαμποτέρ προς το νεκροταφείο. [...] Αρχίζει η μάχη πολύ σκληρή διότι οι Γερμανοί ταμπουρώθηκαν πίσω από τα πεσμένα βαγόνια. Όμως τα τμήματα του ηρωικού ΕΛΑΣ κατόρθωσαν να εξουδετερώσουν τη γερμανική φρουρά σκοτώνοντας και τραυματίζοντας 27 Γερμανούς και συλλαμβάνοντας τρεις αιχμαλώτους εκ των οποίων ένας Πολωνός. Οι απώλειες των ανταρτών ήταν αρκετές. Στη μάχη σκοτώθηκαν 8 παλικάρια και είναι τα εξής:

1. Μάρκος Μάρκου από το Μεσολόγγι,
2. Βασίλης Κρασιώτης από το Ευηνοχώρι,
3. Γιάννης Σεμίρης από το Μεσολόγγι,
4. Μανώλης Λεμονής από το Αιτωλικό,
5. Σταύρος Ζενεμπής από το Αιτωλικό,
6. Νίκος Έξαρχος από τη Χαραυγή Φιλιατών, δραπέτης των φυλακών Μεσολογγίου, είχε φυλακισθεί για την εθνική του δράση.
7. Βιτόριο, Ιταλός αντιφασίστας που είχε προσχωρήσει στο αντίταρτικο το 1943 με τη διάλυση των Ιταλών και
8. Άγγελος Δραμούκας από τον Άγιο Γεώργιο Μεσολογγίου.»

3.18 Αφήγηση Χρήστου Ευαγγελάτου, δημάρχου Μεσολογγίου για την σύλληψή του.

«4^{ης} Ιουλίου 1944. [...] Το Δημαρχείο του Μεσολογγίου τότε δεν ήταν στο Μέγαρό του. Αυτό το είχε ο κατακτητής για γραφεία της Στρατιωτικής Διοικήσεως. [...] Και με έφεραν στη Στρατιωτική Διοίκησή τους, όπου ο διοικητής συνταγματάρχης Εδουάρδος Μύλλερ, απουσίαζε προ ημερών στην Αθήνα. Ο αναπληρωτής του, αντισυνταγματάρχης φρούραρχος Αγρινίου Μπραμπλεμάγιερ με αγριότητα μου ζήτησε ενώπιον των Αξιωματικών των Ες-Ες να του παραδώσω κατάλογο των εαμοκομμουνιστών της περιοχής μου. Κι όταν τους απάντησα, όπως θα τους απαντούσε κάθε Έλληνας την εποχή εκείνη ότι στο Μεσολόγγι δεν υπήρχε κανένας, μου δήλωσε ότι είμαι κρατούμενος και θα μεταφερθώ στην Πάτρα, όπου θα μου αποδειχθεί με “ντοκουμέντα” πως είμαι αρχηγός του Εαμοκομμουνισμού και δημιουργός των σαμποτάζ. Τα μεσάνυκτα ένα αυτοκίνητο των Ες-Ες με μετέφερε με δεκαπέντε Μεσολογγίτες και Μεσολογγίτισσες στο λιμάνι. Εκεί και με άλλους τόσους που έφεραν με καϊκι από το Αργοστόλι, μας επιβίβασαν στη γερμανική “χελώνα” που εκτελούσε τη νύκτα την στρατιωτική συγκοινωνία Πατρών-Μεσολογγίου. [...] Τη χαραυγή είμαστε στην Πάτρα. [...] Με έκλεισαν την 5^η Ιουλίου και πέρασαν πολλές ημέρες που μ’ άνοιξαν κι είδα το φώς για να με εξετάσουν στις κατηγορίες όπου νε είχαν αποδώσει. [...] Μια μέρα που μ’ άνοιξαν μπόρεσα να γράψω, στο χαρτί ενός πακέτου από τσιγάρα σημείωμα στον δικηγόρο και υπουργό Μίμη Στεφανόπουλο πως είμαι απέναντι από το γραφείο του νηστικός και έτσι φίλοι σαν τον εφέτη Κουβαρά, τον στρατηγό Ντρε, τους δημοσιογράφους Φραγκόπουλο, Σγουρδέλη, Λάγαρη, Ριζόπουλο, Καγκελάρη, Βρη, τον εκδότη Άγγελο Κουλουμπή, τον

γυμνασιάρχη Βούρβαχη, τους δημάρχους Βλάχο, Πανταζή, το Γεώργιο Νόβα και τους Μεσολογγίτες Νώντα Κανούτα, Λυκούργο και Θανάση Αναγνωστόπουλο, Θεόδωρο Βλάχο, Νικό Καρβούνη, Κώστα Γονατά, Παν. Χονδροδήμο και τόσους άλλους που δεν τους λησμονώ, έμαθαν που βρίσκομαι για να μου προσφέρουν την βοήθειά τους την τόσο επικίνδυνη και τόσο δύσκολη ώρα εκείνη.

Πέντε χρόνια πέρασαν από τον μαρτυρικό Ιούλιο του 1944, που τον πέρασα στη γερμανοκρατούμενη Πάτρα, φυλακισμένος, απομονωμένος, στα μπουντρούμια των Ες-Ες της διασταυρώσεως των δρόμων Κανακάρη-Βότση. Έπειτα από σκληρή ανάκριση ημερών, με τα χειρότερα καταναγκαστικά μέσα και αποφάσισαν να με στείλουν στο στρατόπεδο, για να πληρώσω με την σειρά μου τα αντίποινα κανενός σαμποτάζ ή φόνων Γερμανών, τόσων συχνών την εποχή εκείνη. Στο Μεσολόγγι όταν έμαθαν ότι με μετέφεραν οι Γερμανοί στην Πάτρα, κινήθηκαν όλοι να με σώσουν. Έστειλαν τηλεγραφήματα στην Κυβέρνηση, στον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό και στη Γερμανική Διοίκηση, το δε Δημοτικό Συμβούλιο, δια του Νομάρχου Αιτωλοακαρνανίας, ο οποίος έστειλε και αυτός ιδιαίτερο μακρό τηλεγράφημα, απηύθυνε ψήφισμα. Μόλις έπεσε ο ήλιος και η κυκλοφορία των Πατρινών είχε σταματήσει με έβαλαν σε ανοικτό αυτοκίνητο με δύο γυναίκες, που έβγαλαν από άλλο υπόγειο. [...] Ήμουνα φυλακισμένος στο «Στρατόπεδο Λυμπεροπούλου», το τρομερό για την εποχή εκείνη της Πάτρας. Από το τάφο του μπουντρουμιού, οι φυλακές του Λυμπεροπούλου δεν είχαν σύγκριση. [...] Πρώτοι οι Μεσολογγίτες που είχαν συλληφθεί μαζί μου, Δαρλαμήτσος, Γιανναράς, Γεροβασίλης, Σάτρας, Γαλανός, Τσιφοπανόπουλος ήλθαν και με αγκάλιασαν [...]. Το πρωί της μέρας αυτής, που έλεγα στους συμφυλακισμένους μου τους αρχαιολογικούς δεσμούς των Πατρών και της Αιτωλίας, δώδεκα Ναυπάκτιοι μεταξύ των οποίων ο πλοίαρχος Γεράσιμος Βουτσινάς, ο διανομέας του ταχυδρομείου Ναυπάκτου Γεώργιος Κοκκίνης, ο φοιτητής Αλέξανδρος Παπανδρέου και ένας άλλος υποδηματοποιός Παπανδρέου, ο Πατρινός Ανδρέας Ματσινόπουλος, και δέκα άλλοι Αιγιώτες και Μωραΐτες που δεν ήξερα τα ονόματά τους ήταν ο φόρος του αίματος του εικοσιτετραώρου στη δίψα της Γερμανικής κακουργίας. [...] Ο Γερμανός συνταγματάρχης στην Πάτρα Βόλφγκερ και ο λοχαγός των Ες-Ες Ντράουγκ με είχαν για το εκτελεστικό απόσπασμα. Η κατηγορία μου ήταν βαριά ως αρχηγός των σαμποτάζ και του κομμουνισμού της περιφέρειας Μεσολογγίου. Και είχαν προηγηθεί τότε τα τρομερά σαμποτάζ του σιδηροδρόμου στα Σταμνά και στο Αιτωλικό. Ο Κουρκουλάκος έκαμε διάβημα στους Γερμανούς και τους διαβεβαίωσε πως ο Δήμαρχος του Μεσολογγίου δεν ήταν κουκουές, αλλά εθνικιστής και μάλιστα από τους λίγους που είχε η Ελλάδα φανατικούς βασιλόφρονες. Το διάβημα του κ. Κουρκουλάκου, οι ενέργειες από το Μεσολόγγι του Νομάρχου, του Δημοτικού Συμβουλίου, των σωματείων και περισσότερο του Γερμανού συνταγματάρχη Μύλλερ, που είχε επανέλθει εξ Αθηνών αναχαίτισαν την άμεση εκτέλεσή μου.»

3.19 Αφήγηση για το τι εστί Μούργος, οι κακούργοι στο Τάγμα Ασφαλείας Αγρινίου

«Βλέπεις τον φύλακα; στέκεται όρθιος και ακίνητος, λες και κατάπие σιδερολοστό! Τον λένε Μουργάκο. Είναι από τη Λακωνία. Οι κρατούμενοι τον λένε Μούργο. Και του πάει πολύ το παρατσούκλι. Αν τον καλοπροσέξεις, μοιάζει σκυλίσια η μούρη του. Αλλά και στην ψυχή του είναι σκληρός, απάνθρωπος. Τα μάτια του είναι κόκκινα, κατακόκκινα από το ξενύχτι, το τσιγάρο και το κρασί. Όταν μεθάει, ξεσπάει στους φυλακισμένους. Μπορεί στα καλά του καθουμένου να βγάλει δυο-τρεις στο προαύλιο γιατί έβηξαν ή μίλησαν τη νύχτα ενοχλητικά. Τους κλωτσάει, τους βρίζει, τους σπάει στο ξύλο και τους σπρώχνει πάλι μέσα στο θάλαμο. Και δεν δίνει λογαριασμό σε κανένα. Ούτε κανένας δεν μπορεί να αντιδράσει. Είναι πολύ επικίνδυνος. Τον φέρανε από τις φυλακές της Αθήνας ή του Πειραιά. Μπορεί και από την Πάτρα. Είναι από εκείνα τα καθάρματα, τα αποβράσματα της κοινωνίας που συγκρότησαν το πρώτο πυρήνα του τάγματος ασφαλείας. Είναι πρόσωπα με σκοτεινό παρελθόν, χωρίς καμιά ιδεολογία. Έχουν βαπτισθεί και ονομάζονται εθνικόφρονες. Κι οι ίδιοι οι Γερμανοί

αποφεύγουν την παρέα τους. Τον Μούργγο, λοιπόν, τον ξέρονν όλοι. Έγινε ο τρόμος και ο φόβος των κρατουμένων όχι μόνο του δεύτερου θαλάμου, αλλά όλης της φυλακής.»

3.20 Αφήγηση για το τι εστί Δηματάς, οι στρατευμένοι στο Τάγμα Ασφαλείας Αγρινίου

«Ο φύλακας του πρώτου θαλάμου λέγεται Δηματάς. Έτσι τον ξέρονν και έτσι τον φωνάζουν όλοι. Στέκεται στην είσοδο με το όπλο παραπόδα, ντυμένος στρατιωτικά. Κάποιες στιγμές, όταν αντιλαμβάνεται ότι πλησιάζει κάποιος Γερμανός ή γερμανοτσουλιάς αξιωματικός, έρχεται σε θέση προσοχής, χαιρετάει και ρίχνει λοξή, δυνατή ματιά. Κι όταν εκείνοι προσπερνούν, επανέρχεται στην ανάπαυση ανακουφισμένος. Δουλειά του είναι να φυλάει καλά το θάλαμο, [...] τα παλικάρια του πρώτου θαλάμου είναι ζωηρά παιδάκια, το λέει η καρδούλα τους. Μερικές φορές μάλιστα φωνάζουν πολύ, λες και επαναστατούν λες και δεν λογαριάζουν κίνδυνο. Ας μην είχαν για φύλακα το Δηματά, το λεβέντη, και θα σου' λεγα εγώ, αν θα 'καναν αυτά. Ντόμπρο παλικάρι ο Δηματάς. Συγκινείται με ότι κακό ακούει να συμβαίνει στους κρατούμενους, όπως είναι οι ξυλοδαρμοί και τα βασανιστήρια, αλλά και χαιρείται για ότι καλό τους παρουσιάζεται, όπως είναι μια ξαφνική αποφυλάκιση. Είναι ψυχούλα αυτός ο εικοσιπεντάχρονος. Του έχουν όλοι εμπιστοσύνη. Είναι δικός τους άνθρωπος. Δεν ήθελε να πάει στο Τάγμα ασφαλείας. Τον επιστράτευσαν. Δε μοιάζει με εκείνους που δήλωσαν μόνοι τους κατάταξη και έγιναν σκληρότεροι από τους Γερμανούς. Πολλές φορές φτάνει στο σημείο να τους ειδοποιεί – με ένα ελαφρό χτύπημα στην πόρτα ή ένα βήξιμο – ότι έρχεται κάποιος γερμανός ή τσολιάς αξιωματικός, για να σταματήσουν τις κουβέντες ή τις φασαρίες. Έρχονται ώρες που σπάει την ακινησία και κάνει λίγες βόλτες μπροστά στο θάλαμο. [...] Ο Δηματάς συχνά αναλογίζεται πώς ξεκίνησε αυτή η περιπέτεια. Όταν του 'στειλαν το χαρτί να παρουσιαστεί στο Τάγμα ασφαλείας είπε στον πατέρα του: "Εγώ πατέρα δεν πάω! Το 'χω καλύτερο να πάρω τα βουνά, να γίνω αντάρτης, παρά να κάνω ό,τι μου λένε ετούτα τα άγρια σκυλιά. Καταδότης δεν γίνομαι εγώ, πατέρα! Μέσα στις φυλακές – και στου Παναγοπούλου στις Αγίας Τριάδας – οι πιο πολλοί είναι συνομήλικοί μου, είναι φίλοι μου. Πώς θα του κοιτάξω στα μάτια; δεν πάω, πατέρα!" Κι ο πατέρας του είπε: "Κι εμάς; Δεν μας σκέφτεσαι εμάς; τη μάνα σου, την αδερφή σου, το μικρό σου αδερφό, παιδί στα δεκατέσσερα, δεν τον σκέφτεσαι; Μπορείς να πας, παιδί μου, χωρίς να δείχνεις αυστηρότητα. Να 'σαι τυπικά, εντάξει. Κατάλαβες;" Το σκέφτηκε ο νέος και του λέει: "Πατέρα, έχεις δίκιο. Θα πάω." Και πήγε. Και έπαιζε το διπλό του ρόλο. Ήταν τυπικά, εξωτερικά, εντάξει, κοντά στα αδέρφια και τους φίλους του. [...] Ευτυχώς έχουν και τον καλό τους φύλακα, το φύλακα άγγελο, τον Δηματά, που κάθε τόσο αναγγέλλει επισκεπτήρια. Κι εκείνοι πετάγονται και τρέχουν στ' αγαπημένα τους πρόσωπα να μάθουν νέα και να πάρουν ρούχα, τσιγάρα ή ό,τι άλλο τους φέρνουν.»

3.21 Αφήγηση Γεράσιμου Παπατρέγα για τη μάχη της Γουρίτσας

«...Στα τέλη του Ιούνη ισχυρές Γερμανικές δυνάμεις πλημμυρίζουν την Αιτωλοακαρνανία. Έχουν πιστέψει στο παραπλανητικό σχέδιο των συμμάχων, ότι τάχα ετοιμάζονται αποβατικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα και ο χώρος μας είναι στρατηγικός κόμβος... Σε λίγες μέρες ισχυρά εξοπλισμένο απόσπασμα δύναμης λόχου με έντεκα αυτοκίνητα και μοτοσυκλέτες κατευθύνονται προς στο Θέρμο. Το αδύναμο ακόμα αρχηγείο Δ. Στερεάς αποφασίζει να αναμετρηθεί και με ταχύτατες κινήσεις στήνει ενέδρα στη Γουρίτσα. Και πετυχαίνει μια λαμπρή νίκη. Ο λόχος εξοντώνεται και πολύτιμα λάφυρα σε οπλισμό, πυρομαχικά, εφόδια, περιέχονται στα χέρια του ΕΛΑΣ. Και κάνει και κάτι άλλο η διοίκηση του αρχηγείου, μια πράξη που είναι από τους κυριότερους τίτλους τιμής. Διατάζει να περιμαζέψουν τους τραυματίες Γερμανούς, να τους επιδέσουν τα τραύματα και να τους τοποθετήσουν στο δρόμο για να τους περισπλέξουν οι δικοί τους. Ο αντίκτυπος από τη μάχη ήταν τεράστιος. Η πρώτη μεγάλη και νικηφόρα σύγκρουση με τους αήττητους ως τότε Γερμανούς...»

3.22 Αφήγηση Βασίλη Παπαπάνου για τη μάχη της Γουρίτσας

«10/7/43 Σ.

Από τις 5 το πρωί χτύπησε συναγεμός και βρισκόμαστε σε μια εκνευριστική αναμονή. 50 αυτοκίνητα είναι στην Παραβόλα. Αν ξεκινήσουν, σε μισή ώρα θα πιάσουμε μάχη. Τα νεύρα πάνε να σπάσουν. Η θέση μου είναι 30 μέτρα μόνο από το δρόμο που θα περάσουν τα αυτοκίνητα. Με κρύβει μόνο χωρίς να με προστατεύει. Οι Ιταλοί ξεκίνησαν και σταμάτησαν ένα τέταρτο της ώρας μπροστά μας. Η ώρα, είναι 8 το πρωί. Ο ήλιος κάνει το δρόμο να λάμπει. Στις 8.30 ακούγονται φωνές “έρχονται έρχονται”. Ακούγεται το μουγκρητό μιας μοτοσυκλέτας να πλησιάζει και στην καμπή του δρόμου ξεπροβάλλει ένας Γερμανός μοτοσυκλετιστής και σε λίγο δεύτερη μοτοσυκλέτα με καλάθι και δύο Γερμανούς. Αφήνουμε τον πρώτο να φύγει και μόλις ξεπροβάλλει το πρώτο αυτοκίνητο της φάλαγγας (ήσαν 15 αυτοκίνητα με 100 περίπου Γερμανούς) η σάλπιγγα δίνει το σύνθημα του πυρός. Στο άκουσμά της η δεύτερη μοτοσυκλέτα καθώς και όλα τα αυτοκίνητα σταματάνε, ενώ αρχίζει η κόλαση της φωτιάς. Είμαστε ακροβολισμένοι απάνω από τις στροφές του δρόμου σε 50 με 100 μέτρα. Είχαμε 7 οπλοπολυβόλα, 20 περίπου αυτόματα και οι υπόλοιποι όπλα. Σημαδεύω το πρώτο αυτοκίνητο που μαζί με τις ριπές του οπλοπολυβόλου της ομάδας μου δέχεται και 30 σφαίρες από το αυτόματό μου. Όσοι δεν σκοτώθηκαν μέσα, τους καθαρίσαμε μόλις έκαναν να πηδήσουν έξω από τα αυτοκίνητα. Ο οδηγός της μοτοσυκλέτας καθώς σταμάτησε κι έτρωγε ένα ροδάκινο, 2-3 ριπές τον έκαναν να χοροπηδήσει σαν παλιάτσος και να ξαπλωθεί στο δρόμο φαρδύς-πλατύς. Μάλιστα, σε άλλα αυτοκίνητα που βγήκαν και ξάπλωσαν κάτω από τα αυτοκίνητα, τινάχτηκαν στον αέρα από χειροβομβίδες. Γερμανοί σκοτωμένοι μέσα στα αυτοκίνητα, μισοσκοτωμένοι απ’ έξω, στο δρόμο ξαπλωμένοι παρουσίαζαν ένα αληθινό μακελειό. Καμιά 20αριά κατάφεραν να πηδήξουν και να πιάσουν την άκρη του δρόμου και στήσαν αληθινή μάχη. Προχωρούμε 4-5 ακόμα για να δούμε από πού μας χτυπούν. Καθώς περνάω ένα μονοπάτι, μια ριπή από αυτόματο σηκώνει χόματα μισό μέτρο πάνω από το κεφάλι μου. Πέφτω αμέσως, γυρίζω σέρνοντας, ενώ οι σφαίρες σφυρίζουν πάνω από το κεφάλι μου. Φαίνεται με είχαν δει. Κατά τις 12, έπειτα από 4ωρη μάχη, τελειώσαμε βάζοντας φωτιά στα 14 αυτοκίνητα, το 15^ο οδηγήθηκε με φορτίο στο Θέρμο. Από τους Γερμανούς γλίτωσαν καμιά 20αριά που έφυγαν από τα χωράφια. Από εμάς 5, ο ένας από την ομάδα μου της ΕΠΟΝ (Χαράλαμπος Χαματζής). Μόλις τελειώσαμε μαθαίνουμε πως οι Ιταλοί είναι στην Προστοβά, δηλαδή από πάνω μας. Ξεκινάμε ολοταχώς, περνάμε τον Ταξιάρχη, ενώ το πυροβολικό χτυπούσε πίσω μας συνέχεια. Τότε άρχισε μια εξωφρενική κούρσα προς τα πίσω. Ανεβήκαμε σε κορφές που μόνο κατσίκια ανέβαιναν σκαλώνοντας με τα τέσσερα, κατεβαίναμε σε ρεματιές, χαράδρες χωρίς να σταματήσουμε πουθενά, πάντα βιαστικοί, ώσπου στις 5,30 έπειτα από 5ωρη πορεία τέτοιου είδους φτάνουμε στο Μπερίκο. Τα σακίδιά μας μένουν τρυπωμένα στο μοναστήρι της Μυρτιάς στη Γουρίτσα που είμαστε και που λένε πως τίναζαν οι Γερμανοί. Τα λάφυρά μου από τη μάχη είναι ένα ζευγάρι αρβύλες που είχα απόλυτη ανάγκη γιατί οι δικές μου είχαν κουρελιαστεί και μια ζωστήρα γερμανική με το “Gott mit uns” με θήκες για ταινία αυτομάτου. Μάθαμε πως έγινε απόβαση στη Σικελία και πέτυχε, ας ελπίσω πως σε ένα μήνα θα είμαι στην Αθήνα. Κι έτσι σήμερα στις 10 του αλωνάρη του 1943 πήρα το βάφτισμα της φωτιάς και του αίματος.»

3.23 Αφήγηση Βασίλη Σκιαδά – Επαμεινώνδα για τη μάχη της Αμφιλοχίας

«Πληροφορίες: στην Αμφιλοχία βρίσκονται 150-180 Γερμανοί και ντόπιοι συνεργάτες τους άγνωστης δύναμης. Επίσης σύνδεσμοι της γερμανικής διοίκησης με το τάγμα ασφαλείας Αργινίου

Ιδέα Ενέργειας: Να επιτεθούν και να καταλάβουν αιφνιδιαστικά την Αμφιλοχία και Μοναστηράκι, να προσβάλουν και εξουδετερώσουν τα φυλάκια Ρίβιου και Κρίκελου, να

φράζουν τους δρόμους Αγρινίου – Αμφιλοχίας, Βόνιτσας – Αμφιλοχίας και Άρτας – Αμφιλοχίας.

Αποστολαί - Εντολαί: Το III τάγμα ενισχυμένο με ένα λόχο I τάγματος να επιτεθεί και να καταλάβει την Αμφιλοχία.

Σύνθημα – Παρασύνθημα: Φυσέκι στους φασίστες.

Σύνδεσμος και Διαβιβάσεις: Με όλα τα μέσα, δρομείς, έφιπποι, ποδηλατιστές, εξ όψεως.

Αιφνιδιασμός εις πυρομαχικά: Εκ του εχθρού.

Και η διαταγή επιχείρησης έκλεινε:

Συναγωνιστές, αξιωματικοί, καπεταναίοι, αντάρτες, η επιθυμία σας να πολεμήσετε και να ελευθερώσετε πόλεις γίνεται πραγματικότητα. Ο ΕΛΑΣ περνά την αντεπίθεση. Ο Κόκκινος Στρατός και οι δυτικοί σύμμαχοί μας Αγγλοαμερικανοί προελαύνουν ακάθεκτα για την καρδιά της Γερμανίας.

Εμπρός συναγωνιστές λυτερώστε τους συναγωνιστές σας από το βραχνά του κατακτητή και το χαφιεδισμό. Σε σας που γράψατε με ανεξίτηλα γράμματα τις γιγαντομαχίες του Μακρυνόρους, σε σας βλέπει με εμπιστοσύνη η Ταξιαρχία κι ο σκλαβωμένος μας.

Εμπρός για τη νίκη, για την απελευθέρωση της πατρίδας, για την επικράτηση των λαϊκών ελευθεριών...

Σαρδήνινα, 11 Ιούλη 1944. Το III/ 2/39 Τάγμα, Επαμεινώνδας – Τλαρχος.

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Ώρα 24 παρά. Ο καθένας απέναντι του αντικειμενικού του στόχου. Η πόλη βυθισμένη στο σκοτάδι ησυχάζει. Κάπου-κάπου τα γαυγίσματα των σκυλιών και το βαρύ βήμα του κατακτητή σκοπού, του ανθρώπου με τις μαύρες σκέψεις διακόπτει την ησυχία της νύχτας.

Ώρα 24: Η αγωνιάς μας μεγαλώνει αργεί να περάσει κι ένα λεπτό. 24 και – δυνατός κρότος δονεί την ατμόσφαιρα, η διμοιρία καταστροφών χάλασε το δρόμο. Ταυτόχρονα αρχίζει η μάχη στην πόλη με τις πρώτες τουφεκίες πιάστηκαν οι σκοποί, οι γερμανικές ομάδες απομονώθηκαν, αιφνιδιάστηκαν. Η διοίκησή τους δεν πρόλαβε να εφαρμόσει το σχέδιο συναγεμού και συνεπώς ούτε το σχέδιο πυρός. Οι αντάρτες άρχισαν συστηματικά να εξοντώνουν τις αντιστάσεις τη μια κατόπιν της άλλης. Οι Γερμανοί με φωνές, με φωτοβολίδες, με σφυρίγματα προσπαθούν να συνδεθούν με τη διοίκηση, είναι όμως αργά. Οι αντάρτες μας ορμούν ακάθεκτοι, εξουδετερώνουν κάθε αντίσταση, ξεχύνονται στα σπίτια, στους διαδρόμους από δωμάτιο σε δωμάτιο. Κάθε παράθυρο, κάθε μάντρα είναι και μια φωλιά πολυβόλου, που ζερνάει με μανία τη γερμανική λύσσα. Τίποτα όμως δεν μπορεί ν' αναχαιτίσει την ορμή των μαχητών μας.

Ώρα 3:30: Καίγεται το σπίτι ενός προδότη.

Αρχίζει ψιχάλα, προμηνύεται θύελλα. Η μάχη μαίνεται, ένα σωστό πανδαιμόνιο από αστραπές και βροντές, φωτιά και σίδερο, μουγγρητά κανονιών, κακαρίσματα πολυβόλων ανακατεμένα με άναρθρες κραυγές τρόμου και θριαμβευτικές ιαχές νίκης απλώνονται σ' όλης την πόλη.

Από βραδής είχαν φτάσει στην Αμφιλοχία από Αγρίνιο 7 αυτοκίνητα φορτηγά γιομάτα στρατό και καταυλίστηκαν και δεν είχαν κανένα σχέδιο συναγεμού. Τη νύχτα δεν τόλμησαν να κινηθούν.

Από το πρωί αρχίζει νέα φάση αγώνα. Η τακτική αλλάζει. Μόνο η πρωτοβουλία των λοχαγών και η παλικαριά των ανταρτών έχει λόγο.

Ώρα 6. Ο ήλιος είναι ψηλά, ελπίδες για νίκη πολλές παρ' ότι η τακτική κατάσταση έχει αλλάξει. Οι Λευκαδίτες και Κεφαλλονίτες συναγωνίζονται σε ηρωισμό τους Ξηρομερίτες και τους Βαλτινούς και τους τρεις μαζί οι Τριχωνιώτες και όλους μαζί οι ομάδες της ΕΠΟΝ.

Ώρα 7. Η μάχη φτάνει στην πιο κρίσιμη στιγμή. Τ' αυτόματα, τα ολμάκια, οι όλμοι και γενικά όλα τα όπλα βάζουν με όλο τους το δυνατό όριο αντοχής.

Οι διοικήσεις των λόχων Κατσαρός, Γκαραβελός, Μυλωνάς, Γιαννούλης, Σταΐκος, Παπαζέκος συνδυάζουν τον ενθουσιασμό του μαχητή με την πείρα του αξιωματικού. Οι καπετανέοι περιφρονούν το θάνατο, είναι η αντανάκλαση των πόθων και της λαχτάρας ενός λαού που ζητάει τη λευτεριά του. Οι λοχαγοί διατηρούν με κάθε θυσία την ηθική υπεροχή, συγκεντρώνουν στην κρίσιμη στιγμή, στην αποφασιστική στιγμή του αγώνα δυνάμεις πολύ ανώτερες, οι καπετανέοι με σιδερένια πειθαρχία ορμούν επί κεφαλής των λόχων.

Οι απώλειες είναι πολλές, ο ηρωισμός και η πίστη μεγαλύτερη. Ο αντάρτης Αναστασίου (Οδυσσέας) σε μια έφοδο βρίσκει τον αδελφό του σκοτωμένο, σκύβει, τον τακτοποιεί, τον χαϊδεύει, του φιλεί τα κρύα χείλια, του σταυρώνει τα χέρια, κάτι του ψιθυρίζει και εξακολουθεί με φωνές: πάντα μπροστά παιδιά!... Η στρατηγική διεύθυνση συνίσταται στη λογική χρησιμοποίηση των εφεδρειών. Στη συγκέντρωσή τους στο πιο τρωτό σημείο του εχθρού για το αποφασιστικό χτύπημα και στην εκλογή της στιγμής κατά την ώρα της μάχης. Η πιο κατάλληλη στιγμή είναι όταν τα αντιμαχόμενα μέρη εξαντλήσουν όλη τη δύναμή τους. Ρίχνονται στην μάχη δύο ομάδες του 9^{ου} λόχου, δίνουν καιρό στον καπετάνιο Παπαζέκο που με μια ομάδα προχωρεί και βάνει φωτιά στο σπίτι του Γερογιάννη, που ήταν αποθήκη πυρομαχικών και εκρηκτικών υλών. Αυτό έκρινε τη μάχη.

Ολόκληρη η περιοχή σειέται από τους δυναμίτες της αποθήκης. Το ηθικό των Γερμανών απ' αυτή τη στιγμή έπεσε σημαντικά. Απέναντι από την αποθήκη είναι το σπίτι του Παπαζέκου γιομάτο Γερμανούς, φοβερή φωλιά φωτιάς. Γίνεται λυσσώδης μάχη μέσα κι έξω από το σπίτι. Οι Γερμανοί σκοτώθηκαν όλοι. Αυτό μετάβαλε την κατάσταση. Γιατί αυτό το σπίτι δέσποζε στο μεγαλύτερο μέρος της πόλης.

Η νίκη είναι δική μας. Αμέσως γίνεται επίθεση και καταλαμβάνεται ένα σπίτι στο κέντρο της πόλης το οποίο ελέγχει τον κεντρικό... Αυτή την ώρα μου αφαιρεί τη διοίκηση του τάγματος μια σφαίρα κατάστηθα.

Τη διοίκηση του τάγματος αναλαμβάνει ο επιτελής Τάσος Μακρής. [...] Κατά τις 17 η ώρα η πόλη απελευθερώθηκε. Έμειναν μόνο τρεις αντιστάσεις κι απ' αυτές η μια έπεσε. Η κυκλοφορία στην πόλη είναι λυγρύτερη: δειλά-δειλά οι κάτοικοι βγαίνουν από τα σπίτια τους. Κατά τις 18.30 ενώ ο λόχος προσπαθούσε να αναρτήσει τη γαλανόλευκη στο διοικητήριο ακούστηκε βόμβος αυτοκινήτων και φάνηκαν στο βάθος του Αμβρακικού τρία πλοίαρια και τα γερμανικά τανκς έφτασαν στην ν. παρυφή της πόλης. [...]

Αποτελέσματα μάχης: Νεκροί Γερμανοί στην πόλη 270 εκτός εκείνων που αποτεφρώθηκαν, αιχμάλωτοι 57.

Λάφυρα: 300 όπλα μάλουζερ και πολλά βαριά και ελαφρά αυτόματα, 65 μεταγωγικά και 1 αυτοκίνητο φορτηγό γιομάτο τρόφιμα και πυρομαχικά, αρκετό τηλεφωνικό υλικό, είδη ιματισμού κλπ.

Απώλειες δικές μας: Δέκα έξι από τα καλύτερα παλικάρια του τάγματος έπεσαν για τη λευτεριά της πατρίδας και του λαού στους δρόμους της Αμφιλοχίας και 42 τραυματίστηκαν...

Φυλακές πολιτικών κρατουμένων Αργινίου
18 Φλεβάρη 1946, Βασίλης Σκιάδας (Επαμεινώνδας)

Έφεδρος
Τλαρχος»

3.24 Αφήγηση λοχαγού Κώστα Παπαγεωργίου για τη μάχη της Αμφιλοχίας

«Στις 11 Ιουλίου 1944 ώρα 10.30 στάλθηκε από το Σύνταγμα στα Τάγματα διαταγή που καθόριζε ότι έπρεπε να έχουν καταλάβει τις θέσεις τους μέχρι τα μεσάνυχτα της 12^{ης} προς τη 13^η Ιουλίου.

ΙΔΕΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Το επιχειρηματικό σχέδιο δράσης της Ταξιαρχίας αποτελείται από δύο σκέλη:

1. Από τον αγώνα ανάσχεσης,
2. Από τον αγώνα επίθεσης

Το πρώτο σκέλος αφορούσε τη συντριβή κάθε τμήματος Γερμανών που θα μπορούσε να προσφέρει βοήθεια στα κινδυνεύοντα τμήματα της Αμφιλοχίας, από 3 βάσεις: από Άρτα, από Αγρίνιο, από Μοναστηράκι – Βόνιτσα – Πρέβεζα.

Το δεύτερο σκέλος αφορούσε την καυτή επίθεση κατά της ισχυρής φρουράς της Αμφιλοχίας που είχε μετατραπεί από τους Γερμανούς σε φρούριο και έτσι αποφασίστηκε ένα μεγάλο τμήμα να επιτεθεί και να καταλάβει την Αμφιλοχία, την οποία να εγκαταλείψει μόνο ύστερα από ισχυρή πίεση του εχθρού.

ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ-ΕΝΤΟΛΕΣ

1^ο Τάγμα: Θα εξασφαλίσει το δρόμο Αγρίνιο-Αμφιλοχία και θα καταλάβει θέσεις κοντά στο Ρίβιο, θα επιτεθεί κατά του φυλακίου το οποίο θα καταστρέψει.

2^ο Τάγμα: Θα επιτεθεί κατά του Φυλακίου Κρίκελου, όπου οι Γερμανοί έχουν πυροβόλα και θα τα καταστρέψει.

3^ο Τάγμα: Διοικητής ο αείμνηστος Επαμεινώντας, Καπετάνιος Δημ. Σούφρας (Απόλλων).

1. Θα ενεργήσει κατά της Αμφιλοχίας.
2. Θα υπονομεύσει το δρόμο Βόνιτσας – Αμφιλοχίας με νάρκες.
3. Θα καταστρέψει το δρόμο της διακλάδωσης προς τα Σαρδήνινα.

Ο σταθμός Διοικήσεως του Συντάγματος θα είναι ένα χιλιόμετρο ανατολικά της Αμφιλοχίας.

Το Τάγμα αυτό έχει αξιωματικούς:

1. Υπολοχαγός Τάσος Μακρής
2. Υπολοχαγός Κώστας Μυλωνάς
3. Υπολοχαγός Στάϊκος (Γερομπόρος)
4. Ανθυπολοχαγός Τσουνής Βασίλης
5. Ανθυπολοχαγός Βούλτεψης Γιάννης
6. Λάκης Κατσαρός
7. Υπολοχαγός Κουζέλης Βασίλης
8. Ιατρός Βλάχος Ιωάννης
9. Ιατρός Νικολάου

και καπεταναίοι:

1. Ταρκαζίκης Μιχάλης 2. Γιαννούλης Πάνος, 3. Νίκος Παπαζέκος, 4. Τάκης Γκαραβέλος
Με την εκδήλωση της επίθεσης κατά της Αμφιλοχίας της 12 (προς 13) οι φρουρές των Γερμανών στο Κρίκελο – Ρίβιο – Μοναστηράκι ειδοποιήθηκαν με τον ασύρματο να σπεύσουν σε ενίσχυση της Αμφιλοχίας καθώς και οι φρουρές της Άρτας, του Αγρινίου και της Πρέβεζας. Οι Γερμανοί που κινήθηκαν από το Αγρίνιο χτυπήθηκαν στο Ρίβιο αιφνιδιαστικά και έπαθαν πανωλεθρία από το 1^ο τάγμα που είχε: Αποστολή: Καταστροφή ή αιχμαλωσία του φυλακίου που ήταν κοντά στη γέφυρα του Ρίβιου και προσβολή του εχθρού που θα ερχόταν από τον Αστακό ή από το Αγρίνιο. Διάταξη: Στο ύψωμα που είναι πάνω από το φυλάκιο αφού διατέθηκε μια ομάδα για την κάλυψη του δρόμου από Κατούνα σε απόσταση 200 μέτρα από το φυλάκιο (λόχος του Φαίδωνα).

Διοίκηση του 1^{ου} Τάγματος (στο Ρίβιο):

Διοικητής: Ο Κώστας Παπαγεωργίου, μόνιμος λοχαγός

Καπετάνιος: Κώστας Αυγούλης (κτηματίας από το Αγρίνιο)

Επιτελής: Έφεδρος υπολοχαγός Δημήτριος Κωνσταντούλας, επιθεωρητής Δημοτικής εκπαίδευσης (τραυματίστηκε) [...]

Στράτος Σταυρόπουλος (Κλεομένης) από την Παληοκαρυά Αγρινίου

Ιατρός Δημήτρης Σκυφτούλης από την Κατούνα

Εκτέλεση: Δύο διμοιρίες του λόχου Φαίδωνα πλέον ατομικός όλμος αναχώρησαν από Κεχρινιά – Ερείπια – Αμβρακιά – Στάνου έφθασαν από Κεχρινιά την 16^η ώρα της 12^{ης} 7.44 κοντά στο φυλάκιο Ρίβιου την 23.10 ώρα.

Προηγήθηκε αναγνώριση με τον καπετάνιο του λόχου Μήλιο, Θωμά Μποκόρο, τον ανθυπολοχαγό Δρόσο (Στέλιο Μάλαινο) και δύο άνδρες με πολιτικά ρούχα. Οι πληροφορίες έφεραν την δύναμη των Γερμανών με 80, ένα ομαδικό όλμο, 4 ολμίδια, 2 βαριά πολυβόλα και 3 μυδράλια. Η οργάνωση των θέσεων μάχης των Γερμανών ήταν μόνιμη και περιλάμβανε πυροβολεία, ορύγματα, νάρκες και συρματοπλέγματα σε 4 σειρές. Κατά τη διάρκεια της νύχτας το τμήμα χωρίς να γίνει αντιληπτό έμεινε 300 μέτρα μακριά από το φυλάκιο αφού έφραξε τις οδεύσεις που οδηγούσαν στο φυλάκιο.

Στις 5.00 ώρα το πρωί της 13^{ης} Ιουλίου, έγινε βολή με τον όλμο κατά του φυλακίου και πολυβόλο έβαλλε ριπές προς τη γέφυρα για να εξουδετερώσει το σκοπό. Το τμήμα εξόρμησε κατά των θέσεων μάχης του φυλακίου στις 5.40 έφτασε στα 20 μέτρα από το συρματοπλέγμα, αλλά ο εχθρός έθεσε σε ενέργεια το σχέδιο πυρών του και ανάκοψε κάθε κίνησή μας. Ταυτόχρονα οι όλμοι του εχθρού έβαλαν εναντίον μας χωρίς αποτέλεσμα γιατί είχαμε καταλάβει καλές θέσεις...

...Στη διάρκεια της νύχτας 12 προς 13 Ιουλίου 44 έγινε υπονόμηση του δρόμου μπροστά από το υψίπεδο του Ρίβιου και κόπηκε το τηλεφωνικό σύρμα.

Στις 6.05 το πρωί φάλαγγα από το Αγρίνιο με 6 αυτοκίνητα γιομάτα στρατιώτες, δύο άρματα μάχης, δύο κούρσες και δύο μοτοσυκλέτες έφθασαν μπροστά από το σημείο υπονόμησης του δρόμου. Όταν πλησίασαν όλα αυτά, με σύνθημα του Κλεομένη άρχισαν ακαριαίως τα πυρά όλων των όπλων μας σε όλη τη γραμμή. Μέσα στα τρία πρώτα λεπτά πυρπολήθηκε ένα αυτοκίνητο, ενώ τρία άλλα καταστράφηκαν ολοκληρωτικά.

Το ένα άρμα έπαθε σοβαρές ζημιές και ακινητοποιήθηκε. Οι Γερμανοί που διασώθηκαν, κατέλαβαν θέσεις κοντά στο δρόμο και έβαλαν εναντίον μας, ενώ ταυτόχρονα από το φυλάκιο γέφυρας του Ρίβιου, καθώς και βαρύ πολυβόλο από τις οργανωμένες θέσεις των Γερμανών κοντά στο φυλάκιο, άρχισαν να βάλουν το Τάγμα μας πλευρικά.

Μέσα σε μια ώρα και τα άλλα αυτοκίνητα αχρηστεύθηκαν, εκτός από ένα που ρυμουλκήθηκε από το άρμα προς την όχθη της λίμνης Αμβρακίας.

Κατόπιν το άρμα ενήργησε 3 εφόδους εναντίον μας χωρίς αποτέλεσμα... χάρις όμως στο εύστοχο πυρ των όπλων μας, όλμων, χειροβομβίδων κλπ αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στη βάση τους.

Οι πεζοί Γερμανοί που είχαν ακροβολιστεί στο δρόμο επιχείρησαν και αυτοί κίνηση προς τις θέσεις μας, αφού έβαλαν φωτιά πρώτα με μυδράλια σε όλη τη γραμμή μας αποκρούστηκαν όμως αποτελεσματικά και με σοβαρές απώλειες συμπύχθηκαν προς το άκρο της λίμνης. Ο λόχος αυτός προχώρησε μόνο 50 μέτρα, είχε 3 τραυματίες από τους οποίους ο ένας σοβαρά.

Γύρω στις 8.00 το πρωί κατέφθασαν από το Αγρίνιο δύο ακόμη αυτοκίνητα με δύο ομαδικούς όλμους εκ των οποίων μόνον ο ένας έβαλλε, γιατί ο άλλος όταν τον έθεσαν για βολή δέχτηκε δραστικά πυρά μας και σκοτώθηκαν οι στρατιώτες που τον υπηρετούσαν. Και ενώ η γραμμή του Τάγματος, εβάλλετο περίπου με 5 βλήματα κατά εκτάριο και κατά πρώτο λεπτό, εχθρική δύναμη με 4 αυτοκίνητα καταφθάνει στις 9 η ώρα.

Ο αριθμός των ομαδικών όλμων που βάλλουν τώρα εναντίον μας είναι 5 ενώ ο όλμοι του φυλακίου Γέφυρας Ρίβιου σταμάτησαν να βάλλουν.

Οι Γερμανοί που ήλθαν με τα 4 τελευταία αυτοκίνητα πριν μπουν στη μάχη βλήθηκαν αποτελεσματικά από τη διμοιρία μου βρίσκονταν στο αριστερό της παράταξης μας και από στοιχεία πολυβόλου, με αποτέλεσμα να καταστραφεί παντελώς ένα αυτοκίνητο και να ανατραπεί ένα άλλο, ενώ ο ομαδικός μας όλμος πλήττει και άλλο αυτοκίνητο πάνω στο δρόμο.

Μεσ στον ίδιο ρυθμό, δηλαδή πίεση των Γερμανών στο κέντρο της παράταξής μας και πεισματώδης άμυνα των ανταρτών για να μη τους επιτρέψουν να σπάσουν τη διάταξή μας,

συνεχίστηκε μέχρι την 14.15, οπότε κατέφτασαν άλλα δύο αυτοκίνητα γεμάτα στρατιώτες και δύο άρματα μάχης.

Οι απώλειές μας μέχρι τη στιγμή εκείνη ήταν 13 νεκροί, 6 βαριά τραυματισμένοι και 4 ελαφρά, αλλά καθόλου δεν μειώθηκε το ηθικό των ανδρών μας καθώς και η αποφασιστικότητα και το πείσμα των διοικήσεων να φέρουν σε πέρας την αποστολή τους, διότι διαισθάνονταν τη σοβαρότητα της κατάστασης για τους μαχόμενους μέσα στην πόλη της Αμφιλοχίας συναγωνιστές μας. Έπρεπε δηλαδή με κάθε θυσία να εμποδιστεί το πέρασμα των Γερμανών προς την Αμφιλοχία όσο μπορούσαμε περισσότερο χρόνο.

Πλην όμως στις 16.30 το απόγευμα καταφθάνουν άλλα 5 αυτοκίνητα, από τα οποία τα δύο έφεραν ορειβατικά πυροβόλα και σταμάτησαν στην παρυφή του Ρίβιου. Στις 16.45 πυρπολήθηκε και άλλο αυτοκίνητο.

Η Διοίκηση του Τάγματος διαπίστωσε ότι οι Γερμανοί ετοιμάζουν υπερκέραση του αριστερού της παράταξης, από το 36 χιλιόμετρο προς Άγιο Θεόδωρον και Άγιον Νικόλαον, την οποία πράγματι επεδίωξε το τελευταίο γερμανικό τμήμα που κινήθηκε όμως αργά και με μεγάλη σύνεση.

Στην περίπτωση αυτή το Τάγμα ενίσχυσε το αριστερό με μία ομάδα και ένα πολυβόλο υπό τον επιτελή του τάγματος Δημήτρη Κωνσταντούλα, διέταξε όμως και τη διαδοχική σύμπτυξη των τμημάτων προς την κορυφή του αντερείσματος του Αγίου Νικολάου, η οποία άρχισε να πραγματοποιείται, αφού διατηρήθηκε η φυσιογνωμία της μάχης και επειδή οι Γερμανοί παρά την υπεροχή τους δεν κατόρθωσαν σε κανένα σημείο να σπάσουν την αμυντική μας διάταξη που επεδίωκαν από το πρωί.

Η μάχη συνεχίστηκε μέχρι τις 17.30 τότε το δεξί του εχθρού, πλησίασε τις θέσεις μας στο ύψωμα Άγιος Νικόλαος. Και μετά τη βαθμιαία σύμπτυξη του Τάγματος, η οποία ετελείωσε στις 17.45 μια ομάδα, 1 πολυβόλο και το αντιαρματικό τυφέκιο παρέμειναν για να επιτηρούν το υπονομευμένο μέρος του δρόμου, το οποίο οι Γερμανοί ανατίναξαν την 18^η ώρα, γιατί μέχρι την ώρα αυτή ο δρόμος θερίζονταν από τα πυρά μας. Μετά τις 6 το απόγευμα συγκρότησαν με όλα τα εις την περιοχή Ρίβιον οχήματα, φάλαγγα από 8 αυτοκίνητα και 4 άρματα και κινήθηκαν προς την Αμφιλοχία. Κατά τους υπολογισμούς μας οι εχθρικές δυνάμεις που αντιμετώπισε το 1^ο Τάγμα στο Ρίβιο ανέβηκαν με τις διαρκείς ενισχύσεις από το Αργίνιο σε 300-350 άνδρες, 4 άρματα, 2 πυροβόλα, 5 όλμους, 12-15 μυδράλια και επί πλέον οι όλμοι του φυλακίου Ρίβιου.

ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΕΧΘΡΟΥ

Νεκροί περίπου 120. Τραυματίες περίπου 50. Από τους ατομικούς όλμους καταστράφηκαν μηχανές σε 3 αυτοκίνητα. Γενικά αχρηστεύθηκαν 10 αυτοκίνητα από τα οποία δύο ανατράπηκαν και μια κούρσα. Πυρπολήθηκαν δύο αυτοκίνητα από τα οποία το ένα αΐτανδρο.

ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΔΙΚΕΣ ΜΑΣ

Νεκροί αξιωματικοί 2, αντάρτες 19, εξαφανισθέντες 3, τραυματίας 18 βαριά και ελαφρά 12. »

3.25 Αφήγηση Νικόλαου Σκιαδά για τις πολεμικές επιχειρήσεις γύρω από την Αμφιλοχία, στο Κρίκελο – Αράπης

«ΤΟ ΙΙ 2/39 ΤΑΓΜΑ

Η αποστολή του ΙΙ τάγματος ήταν ομολογουμένως η πιο δύσκολη... Πρέπει να σημειωθεί πως οι Γερμανοί στον τομέα Κρίκελο, δεν αιφνιδιάστηκαν εκτός από το προχωρημένο φυλάκιο Τσούκας ... Ο χώρος ήταν ακάλυπτος σε σχέση με τις οχυρωμένες θέσεις των Γερμανών. Οι Γερμανοί είχαν “ειδοποιηθεί” και από τρεις μάλιστα κατευθύνσεις:

α. από την έναρξη της επίθεσης στην Αμφιλοχία από το ΙΙΙ τάγμα,

β. από την ανατίναξη του δρόμου προς Άρτα, και
γ. από την πρώτη ενέργεια – επίθεση στο φυλάκιο Τσούκα.

Από αυτές άλλωστε τις ίδιες πηγές είχαν “ειδοποιηθεί” και τα φυλάκια Αράπη-Αγριοβούνι, όπου και δω απέτυχε ο αιφνιδιασμός.

ΑΝΑΦΟΡΑ

Διοίκηση: 1. Μιαούλης, στρατιωτικός, 2. Μπότσης Αντώνης, Παπαγιαννόπουλος Καπετάνιος, 3. Πολιτικός Ηλίας Παπαγεωργίου, Αξιωματικοί: 1. Πολίτης Αεροπόρος, 2. Αστραπόγιαννος (Πολιτόπουλος Θεόδωρος), 3. Οδυσσέας διμοιρίτης, 4. Φρίζος (Περικλής Σύψας), διμοιρίτης, 5. Λυσίμαχος (διμοιρίτης), 6. Βύρων (υπολοχαγός, διοικητής λόχου), μόνιμος αξιωματικός, 7. Παπαδάκης Λεωνίδα, 8. Καψάλης (Πρωτόπαπας) συνδιοικητής.

ΑΠΟΣΤΟΛΗ

Να επιτεθεί κατά του φυλακίου Κρικέλου που οι Γερμανοί είχαν δύναμη 100 περίπου ανδρών και ήταν οργανωμένοι με συρματοπλέγματα, νάρκες, πυροβόλα και να τα καταστρέψει...

ΕΚΤΕΛΕΣΗ

Στις 11 το βράδυ της 12^{ης} Ιουλίου ο 6^{ος} λόχος κινήθηκε για την κατάληψη των θέσεων πλησίον του φυλακίου... οι κινήσεις όμως έγιναν αντιληπτές και οι Γερμανοί σήμαναν συναγερμό και μπήκε σε λειτουργία το σχέδιο πυρός τους... Αναφέρονται κινήσεις των διμοιριών κατά των φυλακίων... Στις 1.30 το μεσημέρι δόθηκε το σύνθημα για σύμπτυξη σε όλα τα τμήματα του τάγματος.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Τα γερμανικά πυροβόλα αναγκάστηκαν να σιγήσουν και να μπουν μέσα στο χώρο των οικημάτων από όπου οι βολές ήταν άστοχες, γιατί τα πολυβόλα και οι όλμοι των ανταρτών τα εξουδετέρωσαν.

ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΕΧΘΡΟΥ: 50 περίπου νεκροί

ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΔΙΚΗΣ ΜΑΣ: 19 νεκροί, 9 τραυματίες.

ΛΑΦΥΡΑ: 22 τουφέκια, 7 άλογα, 18 ημίονοι, 18 ζεύγη άρβυλα και πυρομαχικά.»

3.26 Αφήγηση Νικόλαου Σκιαδά για τις πολεμικές επιχειρήσεις γύρω από την Αμφιλοχία, στη Βόνιτσα - Μοναστηράκι

«ΤΟΜΕΑΣ ΒΟΝΙΤΣΑ – ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ – Το 24^ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ

Σύμφωνα με τις διαταγές-εντολές της VII Ταξιαρχίας η δραστηριότητα του 24^{ου} Συντάγματος συνίστατο στο: α. να αιφνιδιάσει τη Γερμανική φρουρά της Βόνιτσας και β. να υπονομεύσει την οδό Βονίτσης-Αμφιλοχίας. Επίσης, γ. η όλη δραστηριότητα του 24^{ου} απέβλεπε σε “αντιπερισπασμό” άλλης επιχειρήσεως (Αμφιλοχίας).

Στρατιωτικός Διοικητής ο μόνιμος λοχαγός Γ. Κατεμής (Αραχναίος), με καπετάνιο το μόνιμο υπολοχαγό Θόδωρο Ζαλοκώστα (Παληούρα), που τον αντικαθιστούσε τώρα ο Μιχάλης Ντούσιας.

Τη δύναμη του 24^{ου} Συντάγματος την αποτελούσαν 400 μαχητές, Τομέας του, γενικά το Ξηρόμερο. Μονιμότερη έδρα το χωριό Βούστρι.

Οι Γερμανικές δυνάμεις στο Ξηρόμερο κατανέμονται ως εξής:

α. Στη Βόνιτσα – Αγ. Νικόλαο 200 περίπου Γερμανοί.

β. 180 Γερμανοί στο Μοναστηράκι, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και όσοι βρίσκονται στο ειδικό αναρρωτήριο στο βουνό Περγαντί. Διέθεταν 2 πυροβόλα, 2 βαρείς όλμους και 150-200 άλογα και μουλάρια.

γ. Στο Περγαντί ένας γερμανικός λόχος.

δ. Στα άλλα σημεία του Ξηρομέρου, Αστακό, Ζαβέρδα, Μύτικα λίγες μικρότερες δυνάμεις.

ε. Τέλος, 200 μέτρα νοτιοανατολικά του Μοναστηρακίου ήταν εγκατεστημένο ένα γερμανικό φυλάκιο 18 περίπου ανδρών.

Η παρουσία των δυνάμεων του 24^{ου} εκδηλώθηκε με την επίθεση του λόχου Ντούσια. Ο αιφνιδιασμός εξουδετερώθηκε από την εσπευσμένη ενέργεια του Ντούσια, αλλά και από την ταραχή της μάχης της Αμφιλοχίας. Τα άλλα τμήματα του 24^{ου} εκδήλωσαν επίθεση κατά του Μοναστηρακίου, στο οποίο κατέφθασαν δυνάμεις από τη Βόνιτσα με αποτέλεσμα οι αντάρτες να εγκαταλείψουν το Μοναστηράκι κατά την 7.30' πρωινή της 13^{ης} Ιουλίου. Καμία απολύτως ενέργεια εξόδου προς την κατεύθυνση της Αμφιλοχίας δεν αποπειράθηκε από τους Γερμανούς. Έτσι ο αντικειμενικός σκοπός του 24^{ου} είχε επιτευχθεί αφού οι Γερμανοί δεν απετόλμησαν να βγουν από τα οχυρά τους. Οι δυνάμεις του 24^{ου} απέμειναν στις θέσεις των ως το μεσημέρι της 14^{ης} Ιουλίου, οπότε διετάχθησαν από την VII Ταξιαρχία να αποχωρήσουν, προς τις βάσεις του.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Νεκροί Γερμανοί 12, τραυματίες 15. Νεκροί Αντάρτες 6, τραυματίες 8. Λάφυρα 16 άλογα, 3 μουλάρια, 22 όπλα, 80 βλήματα όλμου, 2 αυτόματα, μια διόπτρα, 22 ζευγάρια άρβυλα, είδη ματισμού και εξάρτησης.»

3.27 Αφήγηση για τη δράση του 3/40 Συντάγματος στην Άρτα κατά τη μάχη της Αμφιλοχίας

«Έτσι στις 12 με 13 Ιουλίου τμήματα του 3/40 Συντάγματος ακροβολίσθηκαν κατά μήκος του δρόμου Άρτας – Αμφιλοχίας, μέχρι το Κομποτί, όπου χτύπησαν φάλαγγα από 8 αυτοκίνητα και τανκς και εκινούντο προς ενίσχυση της Αμφιλοχίας. Απώλειες του εχθρού 70 νεκροί και τραυματίες. Μέχρι το απόγευμα της 13^{ης} ο δρόμος ελέγχονταν από τους αντάρτες, χωρίς να μπορέσουν οι Γερμανοί να προωθηθούν στην Αμφιλοχία»

3.28 Αφήγηση Γεράσιμου Παπατρέχα για τη μάχη της Αμφιλοχίας

«Ωρα 12, μεσάνυχτα, οι τρεις σάλπιγγες ψηλά από το δασύλλιο, στο Σ.Δ. σήμαναν το “Προχωρείτε, προχωρείτε”.

Ήταν η Νέμεση. Ήταν η εκδίκηση για την τρίχρονη θηλειά στο λαιμό, για τους εκτελεσμένους και κρεμασμένους, για τα σφαγμένα γυναικόπαιδα, για τα καμένα χωριά., για όσους υπέφεραν στα κολαστήρια.

[...] Από την πρώτη ώρα ο αγώνας προσέλαβε λυσσώδη μορφή. Το φυλάκιο προς Σαρδήνινα εξουδετερώθηκε αμέσως, όπως και μερικές εστίες σε οικήματα. Αλλά η άμυνα των Γερμανών ήταν σθεναρή, μάχονταν απεγνωσμένα, γιατί γνώριζαν ότι δεν υπήρχε έλεος. Και ο Γερμανός ήταν σκληρός πολεμιστής, δεν σήκωνε εύκολα τα χέρια, παρά μόνο αν του ακουμπούσες την κάνη στον κρόταφο.

Ο αγώνας μετά την 5^η πρωινή και ιδιαίτερα στην ανατολική πλευρά και προς το κέντρο, μεταβάλλεται σε πραγματική σφαγή.

Ωρα 7, οι απώλειές μας είχαν ανέβει στους 40 νεκρούς και τραυματίες. Δυστυχώς αντιμετωπίζαμε και πυρά Ελληνικά! Ναι, Ελληνικά!

Η υποδιοίκηση χωροφυλακής στεγαζόταν σ' ένα παλιό οίκημα στην παραλία, στην δυτική πλευρά της πόλης. Οι χωροφύλακες παροτρυνόμενοι και φανατιζόμενοι από τον επικεφαλής τους ανθυπομοίραρχο Μουρζή, σάρωναν με τα πυρά τους όλη σχεδόν την παραλιακή ζώνη. Πολλά παλικάρια άφησαν την τελευταία τους πνοή σ' αυτόν το χώρο. Ηχούν ακόμα στ' αυτιά μου οι συνεχείς εκκλήσεις του τηλεβόα: “Χωροφύλακες, μη μας χτυπάτε! Είστε και σεις Έλληνες! Ήρθαμε για τους Γερμανούς, μη μας χτυπάτε!”

[...] Έπαιρνε να δύσει ο ήλιος, όταν ακούστηκαν τα ταχυβόλα των γερμανικών θωρακισμένων, που στο μεταξύ είχαν σπάσει την άμυνα των δύο λόχων του Ι στο Ρίβιο (Σαμάρι). Η περισυλλογή των νεκρών, η μεταφορά των τραυματιών και των λαφύρων είχαν τελειώσει. Οι σάλπιγγες σήμαναν την αποχώρηση, τα τμήματα αποχωρούσαν, η νικηφόρα επιχείρηση είχε τελειώσει, αλλά χρειάστηκαν 18 ώρες αιματηρού αγώνα γι' αυτή τη νίκη.

Το τίμημα ήταν βαρύ και πληρώθηκε με αίμα. Νεκροί 33, τραυματίες 54. Τα λάφυρα, μπορούμε να πούμε ήταν πλούσια. Αυτοκίνητα 3, ίπποι και ημίονοι 96, τουφέκια μάουζερ 256, πυροβόλα 4, όπλιος 1, αυτόματα 22, φυσίγγια μάουζερ 28,000, φυσίγγια μαρσίπ 17,000, με τηλέφωνα 6. Εκτός απ' αυτά και σημαντικές ποσότητες τροφίμων και ιματισμού. Γερμανοί και συνεργάτες τους, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του γραφείου πληροφοριών 180, αιχμάλωτοι 38.»

3.29 Αφήγηση Γ. Παπαλάκη για τη μάχη της Μακριάς Λόγκας (1/10/1943)

«Μετά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών που διάρκεσαν από τις 2.10.1943 μέχρι τις 15.12.1943 η διοίκηση του 2/39 μετακινήθηκε από το Δρυμόνα (Μπερίκο) στο χωριό Στριγανιά. Επίλεκτη διλοχία Γερμανών έφθασε τότε από το Αγρίνιο στο χωριό Προστοβά με προορισμό τον Προυσό Ευρυτανίας. Ο ΕΛΑΣ έστησε ενέδρα στο χάνι Κακούρη, στη θέση ΜΑΚΡΥΑ ΛΟΓΓΑ, με το λόχο Διοίκησης του Συντάγματος, και με την υποδειγματική ομάδα της ΕΠΟΝ. Διοικητής της ενέδρας ήταν μόνιμος Ανθυπολοχαγός. Γεώργιος Κατσιμπας, μαζί με τους Κώστα Τσακλατήρα και το Βασίλη Νικολόπουλο (Βράχο), δάσκαλο από το Καινούργιο. Στην αρχή χτυπήθηκαν στο χωριό Σπαρτιά από τους Επονίτες. Με 2 τραυματίες ο εχθρός συνέχισε την πορεία του μπαίνοντας στην ενέδρα των ανταρτών. Τότε συνάφθηκε μεγάλη μάχη και με τα πυκνά πυρά των ανταρτών αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν άτακτα. Απώλειες των Γερμανών 30 νεκροί, πολλοί τραυματίες και απώλειες των ανταρτών ένας τραυματίας.»

3.30 Αφήγηση Ανδρέα Κανή για τις εκτελέσεις της Μεγάλης Παρασκευής (14/4/1944)

«Μεγάλη Παρασκευή ... Απογευματάκι ... Κόντευε να νυχτώσει. Στενοχωρημένοι, κουρασμένοι από την αϋπνία, πεινασμένοι και λυπημένοι αφάνταστα από τον τραγικό σκοτωμό των πατριωτών μας, συζητούσαμε με άλλου συγκροτούμενους, όταν είδαμε ν' ανοίγει την πόρτα μας καμιά δεκαπενταριά Ταγματасοφалίτες, με επικεφαλής έναν αξιωματικό και μας έβγαλαν έξω. Τρομοκρατηθήκαμε και σιγοψιθυρίζαμε μεταξύ μας, με κακές σκέψεις. [...] Προχωρήσαμε πιο κάτω, όπου υπήρχε μια αποθηκούλα. Άνοιξαν την πόρτα και μας είπε ο αξιωματικός: "Πάρτε από ένα φτυάρι και φεύγουμε". Στη συνέχεια πήραμε τα φτυάρια στον ώμο, μπήκαμε στη σειρά ανά δύο και μπροστά ο αξιωματικός, ενώ δεξιά και αριστερά μας οι σπλισμένοι δολοφόνοι-φρουροί μας. Προχωρήσαμε με προορισμό, όπως είδα, τις φυλακές... Λίγα μέτρα, πριν φτάσουμε εκεί, ο αξιωματικός έτυχε να είναι δίπλα μου και τον ρώτησα: "Με συγχωρείτε, κύριε, μας πάτε για εκτέλεση;" Νευρίασε και μου απάντησε: "Τι είπες νεαρέ μου; Ποιος σου είπε τέτοιο πράγμα; Όχι, σε λίγο θα ξαναγυρίσουμε...". Ησύχασα, ηρέμησα, συνήλθα... Τελικά φτάσαμε σε λίγο σε ένα χωράφι απέναντι από τις φυλακές, κοντά στην Αγία Τριάδα και σταματήσαμε. Που σταματήσαμε; Σ' ένα μεγάλο λάκκο που μέσα ήταν σωριασμένα τα πτώματα των εκτελεσμένων πατριωτών... Το θέαμα ήταν φρικιαστικό, ανατριχιαστικό, δεν περιγράφεται... Πάνω-πάνω ήταν τα τρία παλικάρια με τις κρεμάλες τους – του Πάνου Σούλου, Αβραάμ Αναστασιάδη, Χρήστου Σαλάκου, που τους είχαν ρίξει βενζίνη και τα κάψανε και ήταν μισοασπρισμένα. [...] Αμέσως ο αξιωματικός μας διέταξε: "Εμπρός να τους θάψουμε γρήγορα, γιατί νύχτωσε." Έτσι και

έγινε. Τελειώσαμε και φύγαμε, σε απελπιστική κατάσταση, γυρίζοντας πάλι στο μπουντρούμι μας... »

3.31 Αφήγηση Σπ. Γερολυμάτου για τις εκτελέσεις της Μεγάλης Παρασκευής (14/4/1944)

«Σαν μια μέρα απερίγραπτου τρόμου, φρίκης και πόνου θα μείνει για τους κατοίκους τότε του Αγρινίου και της περιοχής του η Μεγάλη Παρασκευή 1944. Τα θύματα της πολυαίμακτης εκείνης θυσίας προστέθηκαν στις τόσες αιμάτινες εκατόμβες των απλών ανθρώπων του λαού μας, που θυσιαζόμενοι κατά την Κατοχή, χάραζαν, το δρόμο για την Εθνική Απελευθέρωση. [...] στοιβαζαν εκατοντάδες πατριώτες από το Αγρίνιο και τα γύρω χωριά, από την Κατούνα Ξηρομέρου κι από άλλες περιοχές, από την Ήπειρο στι φυλακές της Αγίας Τριάδας του Αγρινίου. Πατριώτες που καταδίδονταν για την πατριωτική τους δράση από τα μίσθαρνα όργανά τους, πολίτες και χωρικοί που πιάνονταν στα μπλόκα καθημερινά από τους Γερμανούς και τους συνεργάτες των και κλείνονταν στις φυλακές. [...] Μη μπορώντας να αντιμετωπίσουν έξω από τα περιχαρακωμένα και συρματοφραχτα στρατόπεδά τους ,τους πατριώτες, σκέφτηκαν να τρομοκρατήσουν την πόλη και τη γύρω περιοχή της κατά τον πιο άνανδρο τρόπο. Είχαν στα χέρια τους δέσμιους πατριώτες, αγωνιστές συγγενείς αγωνιστών, μάλη των απελευθερωτικών οργανώσεων, ακόμα και ανίδεους κατοίκους της περιοχής που αντιστέκονταν, που μάχονταν και πολεμούσαν εναντίον των. Δυστυχώς είχαν στο πλευρό τους και Έλληνες, που είχαν ξεχάσει πως το υπέρτατο χρέος εκείνου του καιρού ήταν να κρατηθεί ελεύθερη η Ελληνική Ψυχή, ελεύθερη η Ελληνική Γη. Απέναντι στο χρέος της συμπαράστασης στον αγώνα κατά του Χιτλερισμού, προτίμησαν τα αργύρια της προδοσίας μα ταυτόχρονα και το μίσος του λαού. [...] Η συγκυρία της Μεγάλης Εβδομάδας, δεν τους έκαμε να σκεφθούν την ιερότητα των ημερών. Δεν πείραζε τους Γερμανούς και τους συνεργάτες των πως ξημέρωνε Μεγάλη Παρασκευή. Τα “χριστιανικά τους αισθήματα” δεν δοκιμάστηκαν από τις πένθιμες κωδωνοκρουσίες της νύχτας της Μεγάλης Πέμπτης και από το τι σχεδίαζαν κατά τη μεγαλύτερη ημέρα της Χριστιανοσύνης. [...] Τρεις πατριώτες κρεμάστηκαν στις ηλεκτρικές κολόνες της κεντρικής πλατείας Μπέλλου του Αγρινίου. Ταυτόχρονα ο διερμηνέας των Γερμανών στις φυλακές της Αγίας Τριάδος φώναζε από έναν κατάλογο τα ονόματα των κρατουμένων. Τους εφοδίαζαν με τα απαραίτητα εργαλεία και τους οδηγούσαν πίσω από το νεκροταφείο, σε μια απόσταση ως 50 μέτρα περίπου από τις φυλακές. Τους διέταζαν ν να σκάψουν. Κι αφού ανοίχτηκε ο λάκκος, τα παλικάρια στήθηκαν στη σειρά μισό βήμα δώθε από το άνοιγμα του λάκκου. Απέναντί τους τα πολυβόλα με σκοπευτές τους τσολιάδες και γύρω ένα πλαίσιο, πέτρινες, ακίνητες κολόνες, η διπλή σειρά των Γερμανών στρατιωτών. [...] Σε λίγο μια ξερή, καταχθόνια φωνή δίνει το παράγγελμα: “Πυρ!” Τα πολυβόλα κροτάλισαν άγρια, ξερά και συντάραζαν εκείνο το ξημέρωμα... Τα εικοσιένα κορμιά κυλίστηκαν μέσα στον τάφο για να δεχτούν συνέχεια τη χαριστική βολή... Τούτη η φοβερή σκηνή επαναλήφθηκε, δέκα-δέκα, είκοσι-είκοσι... Επί ώρα έσκουζαν ανάκατα τα πολυβόλα και ύστερα τα περίστροφα. Κι ανάμεσα σε αυτόν τον ορυμαγδό οι περίοικοι άκουγαν τις κραυγές των μαρτύρων. Ζήτω η Ελλάδα, Ζήτω η Λευτεριά! Κατάρα στους φονιάδες και τους προδότες! Λένε πως σε μια στιγμή του φονικού ακούστηκε να ξεχωρίζει κα φωνή του παλικαριού, ενός νέου εργάτη 27 χρονών του Χριστόφορου Σταυράκη, που προχωρώντας μπροστά στους εκτελεστές, τους φώναζε ξέστηθος, ολόρθος και περήφανος: Ζήτω η Ελλάδα! Ζήτω η λευτεριά! Κατάρα στους φασίστες! Κι ενώ τα πολυβόλα θέριζαν έξω, μέσα στην ακοίμητη φυλακή τραγικές στιγμές έδεναν τους κρατουμένους με τους μελλοθάνατους που ξεχωρίζαν... “Παρών” απαντούσαν στο προσκλητήριο και όσοι έφυγαν φώναζαν σε κείνους που έμεναν δακρυσμένοι να τους θωρούν: Καλή λευτεριά! Γεια σας αδέλφια! Ανάμεσά τους και μια γυναίκα, η Κατίνα Χατζάρα, που το ίδιο σαν τα παλικάρια, αντιμετώπισε τον θάνατο, φτάνοντας στην εξάγνιση μιας ολόκληρης ζωής με τη θυσία της! Το μακάβριο προσκλητήριο συνεχίζονταν στη φυλακή, ενώ έξω στα πενήντα μέτρα

κροτάλιζαν τα πολυβόλα κι έπεφταν κορμιά ...Τσίπης Βασίλης, Σκιάδας Κώστας, Παπαπάνος Γεώργιος, Ταμπάκης Κώστας, Μαργιώλης Βασίλης ... Κατίνα Χατζάρα, Τζαμίλης Γιάννης, Τζαμίλης Αντώνης ... οι δύο τελευταίοι, τσαγγάρηδες, Αργινιώτες προχωρούσαν σφιχτά αγκαλιασμένοι. Ο Γερμανός επικεφαλής αξιωματικός τους πλησιάζει, φωνάζει, ρωτάει και ο διερμηνέας μεταφράζει: Είμαστε αδέρφια, πάμε αγκαλιασμένοι και στον θάνατο. [...] Τότε ο Γερμανός μπαίνει ανάμεσά τους, τους ξεχωρίζει και φωνάζει στον Γιάννη, τραβώντας τον απ' τον Αντώνη. Ράους! Και σπρώχνοντας του ανοίγει την πόρτα της φυλακής, Φτάνοντας ο Γιάννης στη γέφυρα, κει πιο κάτω απ' τη φυλακή, άκουσε τις ριπές που έριχναν νεκρό μέσα στο λάκκο τον αδερφό του ... Σαν μεθυσμένος, σαν βρυκόλακας τράβηξε το δρόμο του. Αφού χόρτασαν την μανία τους, οι δήμιοι αποσύρονται από τον τόπο του μαρτυρίου, όπου εκατόν τόσα κορμιά κείτονταν το ένα πάνω στο άλλο, σε μια λίμνη από αίμα ... Μια ομάδα κρατουμένων σκέπαζε ύστερα αυτόν τον κρανίου τόπου με το στερνό χρώμα ... Ξημερώνοντας πληροφορούνται οι Αργινιώτες τις εκτελέσει και με φρίκη αντικρίζουν στην πλατεία να αιωρούνται τρία κορμιά! Χρήστος Σαλάκος, Πάνος Σούλος, Αβραάμ Αναστασιάδης. [...] Ταυτόχρονα την ημέρα εκείνη γίνονταν στις εκκλησίες η αποκαθήλωση του Εσταυρωμένου και στην Πλατεία το κατέβασμα των κρεμασμένων ... Ένα βαρύ και ασήκωτο πένθος κάλυψε την πόλη ολόκληρη! Μεγάλη Παρασκευή! [...] Μία από τις τόσες εκατόμβες του Ελληνικού Λαού στα χρόνια της Κατοχής. Μία από τις τόσες θυσίες στον αγώνα της Αντίστασης κατά των κατακτητών. Μια αθάνατη σελίδα στον τόμο της Αντίστασης της πόλης του Αργινίου και της περιοχής του.»

3.32 Αφήγηση για την σωτηρία του Απόστολου Γεωργούλα

«... Κι όμως αυτό που βλέπω τώρα μου, φαίνεται παράξενο. Κοιτάζτε τους καλά. Να, ένας στρατιώτης γερμανός, τρέχει κοντά στο δικό μας, τον επικεφαλής των τσολιάδων. Τον χαιρετάει στρατιωτικά, χιτλερικά! Κάτι του λέει. Για κάτι τον παρακαλεί. Εκείνος δεν τον ακούει, καθαρά. Βάζει τα χέρια του στο αφτί. **Γερμανός στρατιώτης:** “No, Απόστολο. Απόστολο γκουτ. Απόστολο μουζίκ. Ντεν φταίει Απόστολο. Απόστολο μουζίκ. Απόστολο κιτάρα. Καπούτ;” Ο Αποστόλης είναι καλός, λέει, είναι μουσικός, δεν φταίει. Είναι καλός, παίζει κιθάρα. Εννοεί το μπουζούκι. Εσείς φίλοι μου δεν τον ξέρετε. Είναι στο θάλαμό μου. Χτες βράδυ πάνω στην αγωνία και την πίκρα μας, χορέψαμε και τραγουδήσαμε. Σκεφτήκαμε να φύγουμε για το μακρύ ταξίδι με τραγούδι και χορό. Και ο Αποστόλης έπαιζε τραγούδια του Τσιτσάνη. Και τώρα ο Αποστόλης πάει για εκτέλεση. Μη γίνει κανένα θαύμα και γλυτώσει; **Τσολιάς αξιωματικός:** “Δεν καταλαβαίνω κι ούτε ακούω τίποτα! Φύγε από δω κι άσε με να κάμω τη δουλειά μου. Τ' ακούς;” **Γερμανός στρατιώτης:** “Νάϊν, Νάϊν! Απόστολο γκουτ! Καλό άτορωπο! Τραγκούντι γλυκό! Νάϊν, Νάϊν! Απόστολο μουζίκ.” Επιμένει ο Γερμανός. Όχι, όχι λέει. Ο Απόστολος είναι καλός. Καλός άνθρωπος. Τραγουδάει γλυκό τραγούδι. Όχι, όχι. Ο Απόστολος είναι μουσικός. Κακόμοιρε φαντάρε! Γερμανός εσύ, αγαπάς το ελληνικό τραγούδι, εκτιμάς τη φιλία, αγαπάς τη μουσική. Όμως δυστυχώς, το φίλο σου δεν θα τον σώσει ούτε η μουσική ούτε το μπουζούκι. Ας λένε πως η μουσική ημερώνει τα ήθη. Όμως σε τούτη εδώ τη χαρά και τούτον τον καιρό, η μουσική δεν θα μπορέσει να κάμει ανθρώπους τους βάρβαρους. Γιατί οι αρχηγοί σου, και μερικοί δικοί μας, βάρβαροι είναι. Δεν φτάνουν τα δικά σου τρυφερά αισθήματα. Ρίξε μόνο μια ματιά γύρω σου και θα καταλάβεις. Τους βλέπεις; Ωμοί, στυγνοί, ασυγκράτητοι και ασυγκίνητοι. Λοιπόν; Τι ελπίζεις; Μην κοπιάζεις άδικα. Τον φίλο σου δεν θα το σώσεις. Βρε, για κοίτα επιμονή ο Γερμανός! Πέφτει στα γόνατα και τον εκλιπαρεί. Μα ο άλλος τον διώχνει, τον σπρώχνει μακριά. Τα παρακάλια δεν τον συγκινούν. Για ιδέστε πείσμα ο άθλιος! Αφρίζει από θυμό, αγριεύει. Δε λυγίζει εύκολα. Μα ο άνθρωπος βιάζεται. Πρέπει να δώσει το παράγγελμα. Οι σκοπευτές αναμένουν το “πυρ” για να θερίσουν τη δεκάδα. Και τον καθυστερεί ένας φαντάρος. [...] Έρχεται κι άλλος. Κάπου τον ξέρω αυτόν. Θαρρώ είναι στο τάγμα.

Τον ξέρω εγώ. Είναι ο Κώστας ο Χρυσανθακόπουλος. Είναι σπουδαίος άνθρωπος, [...]. Ναι είναι στο τάγμα, μα δεν το 'θελε να πάει. Η βία και ο αναγκασμός τον έφεραν εδώ. Μεσ στους αναγκασμούς υπάρχουν άνθρωποι πολύ καλοί, άξιοι πατριώτες. Νοιώθουν τον πόνο, την ανάγκη, την ορφανιά. Έχουν και αυτοί οικογένειες. Λυπούνται και στέκονται κοντά στους κατατρεγμένους. Τα πλούσια αισθήματα φωλιάζουν μέσα σε πλατειές καρδιές. Τέτοιοι άνθρωποι θα σώσουν πολλούς συντρόφους από τα δόντια του χάρου. Γι' αυτό και ο λαός μας θ' αναγνωρίσει την προσφορά τους και θα τους αγαπήσει με όλη την καρδιά. Τέτοιος άνθρωπος είναι ο Κώστας Χρυσανθακόπουλος που βλέπουμε μπροστά μας. Γιομάτος καλοσύνης.

- Πρέπει να σου μιλήσω, λοχαγέ μου, λέει ο Χρυσανθακόπουλος. Μη δίνεις, σε παρακαλώ παράγγελμα. Άκουσέ με.

- Σε ακούω, Χρυσανθακόπουλε, τι θέλεις; Λέει ο λοχαγός.

- Αυτός ο άνθρωπος, λέει ο Χρυσανθακόπουλος, ήτανε για κρεμάλα, λοχαγέ μου, μαζί με άλλους τρεις, μα δεν τον πήραν.

- Και γιατί δεν τον κρεμάσανε κι αφήσανε τον φανοστάτη άδειο; Λέει με οργή ο λοχαγός. Θα είχαμε τελειώσει τώρα και με δαύτον.

- Δεν ξέρω, λοχαγέ μου, λέει ο Χρυσανθακόπουλος. Το μόνο που γνωρίζω είναι πως η εντολή δόθηκε από τον κύριο Τολιόπουλο.

- Και γιατί δεν μου το 'λεγες νωρίτερα, Χρυσανθακόπουλε;

- Φαντάστηκε πως σε ενημέρωσε ο Μπλέσσας, λοχαγέ μου. Αν σε είχε ενημερώσει, δε θα τον βάζατε μέσα στη δεκάδα. Λοχαγέ μου, ο στρατιώτης που σε παρακαλεί, θαρρώ πως έχει δίκιο. Ο Αποστόλης είναι μουσικός, πολύ καλός. Αφού τους Γερμανούς συγκίνησε με το μπουζούκι του, εσένα δε σε συγκινεί; Αφού ο κύριος Τολιόπουλος του χάρισε τη ζωή κι αφού εδώ ήρθε κατά λάθος, τι βλάπτει εσένα να του τη χαρίσεις, λοχαγέ μου; Εσύ θα 'σαι εντάξει. Και σαν τελειώσεις τη δουλειά με το καλό, παρ' τον να σου παίξει καμιά γλυκιά πενιά, για να γλυκάνει την καρδιά σου. Δώσε του χάρη, λοχαγέ. Όλα από σένα εξαρτιούνται. [...] Εγώ και φίλοι μέσα στο τάγμα συμφωνούμε και σε παρακαλούμε, λοχαγέ μου, να του δοθεί χάρη. Και παίρνω την ευθύνη.

Συνοφρυώνεται ο λοχαγός, σκέπτεται, κάνει ένα-δυο βήματα. Του καμμένου του Αποστόλη η ζωή κρεμάται από μια κουβέντα του. Θα αποφύγει την εκτέλεση; Οι ψυχές αγωνιούν. Βλέπουν το λοχαγό να πηγαиноέρχεται, να σκέπτεται και πολιορκούνται κι αυτές από πικρές σκέψεις. Ο λοχαγός βρίσκεται σε δίλημμα. Για μια στιγμή εκνευρίζεται και πυκνώνει τα βήματά του. Ύστερα καλμάρει και λέει αποφασιστικά.

- Καλά, Χρυσανθακόπουλε, βγάλτον από τη δεκάδα και πηγαίνετε τον πάλι στις φυλακές. Θα δούμε αργότερα τι θα γίνει.

Ο Χρυσανθακόπουλος τον παίρνει και φεύγει. Ήσουνα τυχερός, Απόστολε. Γλύτωσες από τρίχα. Μακάρι, τελικά, να σωθείς, γιατί είσαι καλός πατριώτης και μπουζουζής, γλυκός. Ας βοηθήσει και ο Θεός να ξεμπερδέψεις και λεύτερος να πας σπίτι σου.

[...] αυτό ήταν μέγα καλό στη θλιβερή ετούτη μέρα. Σκέφτομαι πως μέσα στις φυλακές, στα κρατητήρια, είναι φυλακισμένοι συμπολίτες μας πολλοί. Αρρωστοί, γέροι, άντρες και γυναίκες, ακόμα και ανάπηροι. Οι άνθρωποι αυτοί κακοπαθαίνουν. Πατριώτες όμως σαν τον Κώστα τον Χρυσανθακόπουλο, θα τους βοηθήσουν, δεν θα τους αφήσουν να αργοπεθαίνουν. Μακάρι πολλούς να σώσουν.»

3.33 Αφήγηση Βασίλη Παπαπάνου για τον κατοχικό εμφύλιο

«11/10/43 Π.

Είναι 7 το πρωί και η μάχη συνεχίζεται στην Σκουτερά. Ήθελα να ήμουνα εκεί. Αλλά είμαι εδώ απαραίτητος. Είναι 3.μ.μ και η μάχη συνεχίζεται τώρα 12 ώρες. Ζημιά πάθαμε μάλλον εμείς, πάντως θετική πληροφορία δεν έχουμε. Από εδώ ακούγονται καθαρά οι ντουφεκίες και το κροτάλισμα των πολυβόλων. Είναι και για τα γέλια και για τα κλάματα 300 Έλληνες να αλληλοσκοτώνονται 5χλμ μόλις μακριά από τους Γερμανούς.»

3.34 Αφήγηση Σπ. Γερολυμάτου για τη σύγκρουση ΕΛΑΣ & ΤΑ Αγρινίου στο Δοκίμι

«Τη 12 Σεπτεμβρίου τμήμα του εφεδρικού ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής, με βάση εξόρμησης το αγρόκτημα του στρατηγού Πέτρου Κλάδου, επιτέθηκε στο προωθημένο από το λόχο των γερμανοτσολιάδων φυλάκιο, στο γιοφύρι Ρόκκα στο Δοκίμι. Οι γερμανοτσολιάδες συμπύχθηκαν και κατέλαβαν το χαντάκι, σύνορο των αγροκτημάτων Γρηγορίου Σκανδάλου και αδελφών Καρατσώρη, όπου αμύνθηκαν σθεναρά. Τραυματίστηκε ο εφεδροελασίτης Γεώργιος Κλιάφας σοβαρά. Στο μεταξύ έφτασε ενίσχυση μια ομάδα γερμανοτσολιάδων με επικεφαλής τον παπά Χέλοβα. Ο Κλιάφας, αν και τραυματισμένος, πέταξε μια χειροβομβίδα μιλς και τραυμάτισε σοβαρά τον παπά Χέλοβα. Όταν φάνηκε μια άλλη ενίσχυση οι εφεδροελασίτες συμπύχθηκαν με κάλυψη του Κλιάφα, του Παναγιώτη Λαζαρίνη και Γ. Κουρκούτα, οι οποίοι σκοτώθηκαν. Ο Κλιάφας τραυματίστηκε δεύτερη φορά και το μετέφεραν οι τσολιάδες με κάρο μαζί με τον παπά Χέλοβα στο Αγρίνιο. Στο δρόμο ο Χέλοβας πέθανε. Τον αγωνιστή Κλιάφα, τον πέταξαν οι τσολιάδες χωρίς καμία περιθάλψη έξω από τις φυλακές της Αγίας Τριάδας, όπου πέθανε με αιμορραγία. Σ' αυτή τη σύγκρουση τραυματίστηκε λοχίας της Εθνικής Πολιτοφυλακής, Φώτης Τσικριτέας και οι τσολιάδες Σταύρος Καραβίας και Γιάννης Αρμύρας. Έπειτα από αυτές τις συγκρούσεις οι γερμανοτσολιάδες συμπύχθηκαν από το Δοκίμι στο Αγρίνιο».

3.35 Αφήγηση του Κ. Σκρέττα για τη σύγκρουση ΕΛΑΣ & ΤΑ Αγρινίου στον Άγιο Κωνσταντίνο

«Τη 13^η Σεπτέμβρη ο εφεδρικός λόχος Αγρινίου μπήκε το συνοικισμό Αγίου Κωνσταντίνου. Ο Γρηγοριάδης έδωσε διαταγή στο λόχο να καταλάβει ή να παρακάμψει το πολυβολείο που ήταν στο σπίτι του Λούσκα, να προωθηθεί και να κυριαρχήσει στο χώρο γύρω από την πλατεία Μπέλλου, για να συνδέσει τα άλλα τμήματα. Τη νύχτα πριν ξημερώσει η 14^η ανεστάλη η διαταγή. Ήρθαν στο λόχο δυο απελευθερωθέντες κρατούμενοι και είπαν ότι άρχισαν οι διαπραγματεύσεις, να μη γίνει η επίθεση. Επιβεβαιώθηκε η πληροφορία και από τη διοίκηση. Μια διμοιρία του 1^{ου} τάγματος του 2/39 δεν είχε ειδοποιηθεί για την αναστολή της επίθεσης και ενήργησε επίθεση κατά των Γερμανοτσολιάδων. Επειδή τα άλλα τμήματα ανέστειλαν την επίθεση, η διμοιρία πιάστηκε από τους Γερμανοτσολιάδες και συμπύχθηκε προς τη Μεγάλη Χώρα. Αναγνωριστική κρούση ενήργησε και τμήμα του 1/42 τάγματος. Σ' αυτή σκοτώθηκε ένας ελασίτης και ο γερμανοτσολιάς Περικλής Σιατής. Στις 12 Σεπτέμβρη στάλθηκαν στο Αγρίνιο και δόθηκαν στο Νίκο Καρανάσιο και Μάκο Καραπάνο προκηρύξεις με περιεχόμενο να μιμηθούν οι τσολιάδες του Αγρινίου τους Γερμανοτσολιάδες της Ναυπάκτου, που παραδόθηκαν χωρίς αντίσταση στον ΕΛΑΣ. Τις προκηρύξεις τις μοίρασαν ο Πάνος Μελησσινός και ο Θόδωρος Πολίτης. Τον Μελησσινό τον έπιασαν με προκηρύξεις οι Γερμανοτσολιάδες Νίκος Κωσταράς και Ηλίας Γαλανής, όμως τον άφησαν ελεύθερο, διότι πίστεψαν κι αυτοί, ότι μπήκαν οι αντάρτες την πόλη.»

3.36 Αφήγηση του Θ. Καλλίνου – Αμάρμπε για την επιχείρηση απελευθέρωσης του Αγρινίου

«Επειδή καθυστερούσε η απελευθέρωση του Αγρινίου και έπρεπε να αποδεσμευθούν τα τμήματα του ΕΛΑΣ για την απελευθέρωση της Ναυπάκτου και της Αμφισσας, η Διοίκηση της XIII Μεραρχίας μου ανέθεσε προσωπικά την απελευθέρωση του Αγρινίου. Το πρωί της 12-9-1944 ξεκινήσαμε μαζί με τον γραμματέα περιοχής Στερεάς Θανάση Χατζή από το Καρπενήσι από το απόγευμα της 13-9-1944 φτάσαμε στο Σταθμό Διοίκησης του 1/42 Τάγματος στην Καμαρούλα. Στη σύσκεψη που έγινε εκεί, από τα στοιχεία που μας έδωσε ο

Διοικητής Φοίβος Γρηγοριάδης – Βέρμαιος για τις δυνάμεις και τον οπλισμό των δικών μας από τη μια μεριά, και από την άλλη για τις δυνάμεις και τον οπλισμό των Ταγματσοφαιλιτών εκτίμησα την κατάσταση και είπα: “Το Τάγμα Γερμανοτσοβιάδων έχει σοβαρή υπεροχή σε πολεμικά μέσα. Με τον οπλισμό, ιδιαίτερα τα λίγα πυρομαχικά που διαθέτουμε, δεν πρέπει να εμπλακούμε σε πολύωρη μάχη. Με όλμους, οι εχθρικές αντιστάσεις δύσκολα θα πέσουν. Θα εξαντλήσουμε τα λίγα πυρομαχικά. Θα έχουμε απώλειες σε μαχητές μας και σε άμαχο πληθυσμό. Πρέπει να οργανώσουμε μαζική ορμητική επίθεση αιφνιδιαστική. Να ζητήσουμε από την Μεραρχία να μας στείλει από τα πλησιέστερα τμήματα πάντσερ και ένα αντιαρματικό ή ορειβατικό πυροβόλο, για να εξουδετερώσουμε με άμεση βολή τις αντιστάσεις που δεν θα πέσουν.” Ενημέρωσα τηλεφωνικά τον Διοικητή της Μεραρχίας και ζήτησα να μας στείλει πάντσερ και ένα αντιαρματικό ή ορειβατικό πυροβόλο. Αυτά κανονίσαμε στη σύσκεψη.».

3.37 Αφήγηση για την απελευθέρωση του Αγρινίου (14/9/1944)

«Η 14^Η ΣΕΠΤΕΜΒΡΗ 1944

Από νωρίς χθες το πρωί μια ασυνήθιστη κίνηση επικρατούσε σ’ όλη την πόλη μας. Οι δρόμοι έσφουζαν από την κίνηση των πολιτών. Όλη η αγορά είχε σημαιοστολιστεί αυθόρμητα χωρίς, σχεδόν την εντολή κανενός [...] Οι καμπάνες των εκκλησιών άρχισαν να κτυπούν, ως εκ συνθήματος θάλεγε κανείς, αγγέλλοντας τη χαρμόσυνη νίκη που είχε αποσπάσει ο λαός, παρ’ όλον ότι επίσημα δεν είχε τακτοποιηθεί ακόμα τίποτε. [...] Κάτω από τις επίμονες κραυγές των απελευθερωθέντων όλοι εν πομπή κατευθύνθηκαν προς τον ομαδικό τάφο των θυμάτων της φασιστικής τυραννίας στην Αγία Τριάδα. [...] Όλοι μαζί έψαλαν το πένθιμο εμβατήριο, ενώ δάκρυα πόνου και χαράς συνάμα έτρεχαν από τα μάτια των ελεύθερων πια παλικαριών. Στη συνέχεια παραληρώντας από χαρά και ενθουσιασμό, οι ελευθερωμένοι συναγωνιστές ξεχύθηκαν στην πόλη δίνοντας το σύνθημα του γενικού ξεφαντώματος. Αυθόρμητες συγκεντρώσεις διαδηλώσεις, ζητωκραυγές υπέρ της Εθνικής Ενότητας, και υπέρ του ηρωικού ΕΛΑΣ έδιναν ένα γιορταστικό τόνο στην πόλη, όλη την ώρα εκείνη. Στην πλατεία κατέβασαν την προδοτική σημαία των γερμανοτσοβιάδων και ύψωσαν την Ελληνική Σημαία. Αναρτήθηκαν φωτογραφίες του Στάλιν, του Ρούζβελτ και Τσώρτσιλ και πανό με την επιγραφή “Ζήτω η Ένωση”, “Ο λαός Νικά”.»

3.38 Ομιλία Θεόδωρου Καλλίνου – Αμάρμπεη στο απελευθερωμένο Αγρίνιο (14/9/1944)

«Χαιρετίζω με πατριωτική υπερηφάνεια και αγωνιστική χαρά, όλους τους Ελασίτες αγωνιστές, βαθμοφόρους και αξιωματικούς του ηρωικού 42 Συντάγματος που διεξήγαγαν άνισο και σκληρό αγώνα κατά των ιταλογερμανών κατακτητών και των ελληνοφώνων συνεργατών τους και συνέβαλαν σημαντικά στην απελευθέρωση της πατρίδας. Χαιρετίζω τους αγωνιστές και αγωνίστριες του ΕΑΜ και του εφεδρικού ΕΛΑΣ Αγρινίου που μέσα σε πολύ δύσκολες συνθήκες αγωνίστηκαν και βοήθησαν τον ΕΛΑΣ. Χαιρετίζω τον ηρωικό λαό της πόλης του Αγρινίου και των γύρω χωριών, ο οποίος στις δύσκολες συνθήκες της Ιταλογερμανικής φασιστικής σκλαβιάς με την ενεργητική και παθητική αντίσταση του διατήρησε ακμαίο το πατριωτικό και εθνικό φρόνημά του, άντεξε στις σκληρές δοκιμασίες της κατοχής, έστειλε τα παιδιά του να αγωνισθούν με τα όπλα στα τμήματα του ΕΛΑΣ, τον εφοδίασε με οπλισμό, πολεμικό υλικό, ιματισμό, με τρόφιμα και άλλα εφόδια με πολλούς κινδύνους και εκατοντάδες ανθρώπινες θυσίες και συνέβαλε σημαντικά στον Εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Καρπός όλων αυτών των Αγώνων και θυσιών είναι σήμερα η απελευθέρωση της πόλης και της περιοχής του Αγρινίου είναι σύντομα ολόκληρης της Πατρίδος μας, η αποκατάσταση της Εθνικής Ανεξαρτησίας μας, της Λευτεριάς, της Δημοκρατίας και της Λαϊκής Κυριαρχίας. Σ’ αυτή τη ιστορική στιγμή ιερό καθήκον μας είναι

να μιμηθούμε και να τιμήσουμε επάξια την μνήμη των αγωνιστών και αγωνιστριών, που αγωνίστηκαν και θυσίασαν τη ζωή τους για την Εθνική Ανεξαρτησία και τη Λαϊκή Κυριαρχία, Να υποσχεθούμε ότι θα συνεχίσουμε τον Αγώνα μέχρις ότου πραγματοποιηθούν οι σκοποί για τους οποίους θυσίασαν τη ζωή τους. Αιώνια η τιμή και δόξα στους ήρωες Αγωνιστές, στις ηρωίδες Αγωνίστριες, που θυσίασαν τη ζωή τους στον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα.»

3.39 Αφήγηση για την απελευθέρωση του Μεσολογγίου (12/9/1944)

«...Δύο μέρες πριν την απελευθέρωση οι Γερμανοί μαζεύουν από τη γύρω περιοχή τα ζώα και τα κάρα για να τα χρησιμοποιήσουν για τη μεταφορά τους. Υπόσχονται στους ιδιοκτήτες τους ότι θα τα παραδώσουν στην Άρτα. [...] Παρά ταύτα μερικοί Γερμανοί βγαίνουν για πλιάτσικο στα Τρία Δένδρα. Έγιναν αντιληπτοί, μπλοκαρίστηκαν από τμήμα του ΕΛΑΣ με επικεφαλής τον Ηλία Ορφανίδη και στη συμπλοκή σκοτώθηκαν δύο Γερμανοί.

Στο μεταξύ απ' το προηγούμενο βράδυ, είχε σταλεί σύνδεσμος στον ταγματάρχη της χωροφυλακής Γιάννη Κοντό, για να παραδοθούν μαζί με τον οπλισμό τους στον ΕΛΑΣ που βρισκόταν στον Άη Θωμά, σύμφωνα με τις διαταγές της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας. Τις 11 το πρωί ξεκίνησαν οι Γερμανοί (1200 περίπου) σε φάλαγγα, βομβαρδίζοντας όλα τα δεξιά υψώματα, μέσω Αγγελοκάστρου, χωρίς να κάνουν των στενών της Κλεισούρας. Το βράδυ το 2/36 εφεδρικό τάγμα του ΕΛΑΣ στρατωνίστηκε στις στρατώνες του Αγίου Αθανασίου.

Έτσι στις 12 Σεπτέμβρη του 1944 ώρα 12 το πρωί τα τάγμα συνταγμένο έφθασε στην Πύλη όπου το περίμενε όλος ο λαός του Μεσολογγίου με ζητωκραυγές και σημαίες.

Την ίδια μέρα έγινε η εγκατάσταση των αρχών την πόλης. Ο δικηγόρος Μήτσος Γαλανόπουλος (Εθνοσύμβουλος του νομού) από τη Μακρυνεία ορίστηκε Νομάρχης.

Το βράδυ στην κεντρική πλατεία εξελέγη δια βοής Δήμαρχος ο Μεσολογγίτης δικηγόρος Χρήστος Μπασαγιάννης. Η πολιτοφυλακή ανέλαβε την τήρηση της τάξης και ο γραφών, διοικητής του 2/36 τάγματος, ανέλαβε φρούραρχος Μεσολογγίου και στρατιωτικός διοικητής περιοχής.

Επικεφαλής της όλης φάλαγγας ήταν ο ταγματάρχης πυροβολικού επίτιμος διοικητής των εφεδρικών της επαρχίας Μεσολογγίου, Παντελής Σακκάς.»

3.40 Αφήγηση του Γ. Καραπαπά για την διάλυση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης Αγρινίου από τους Άγγλους

«Με την συμφωνία της Βάρκιζας ο ΕΛΑΣ υποχρεώθηκε να παραδώσει τον οπλισμό του. Το ίδιο έγινε και στην περιοχή μας. Την κύρια ευθύνη φρούρησής των είχαν οι Εγγλέζοι, Λίγο καιρό αργότερα άρχισαν να καταφθάνουν πληροφορίες από τις οργανώσεις του νομού ότι άρχισαν να εξοπλίζονται οι Εδεσίτες και άλλοι γνωστοί αντίπαλοι του ΕΑΜ. Κατάγγελλαν συγκεκριμένα ότι εγγλέζικα αυτοκίνητα έσπειραν στη παραλίμνια ζώνη της Μακρυνείας όπλα, ότι πιάσανε αμάξια που κατευθύνονταν στον ορεινό Βάλτο φορτωμένο με όπλα. Το γραφείο Περιοχής του ΕΑΜ, που έδρευε στο Αγρίνιο, αποφάσισε να καταγγείλει αυτές τις εγκληματικές ενέργειες στον Εγγλέζο αντιπρόσωπο που έμενε στο ξενοδοχείο ΙΑΙΟΝ ΠΑΛΑΣ και να ζητήσει την παρέμβασή του. Πήγαμε και τον επισκεφθήκαμε. Αυτό έγινε δύο-τρεις φορές. Η απάντησή κάθε φορά ήταν στερεότυπη “θα ερευνήσουμε το θέμα”. Ήταν ολοφάνερο ότι η ματωμένη Ελλάδα σερνόταν χειροπόδαρα δεμένη στην αλληλοσφαγή.[...] Σε μια διακήρυξη που συνέταξε το γραφείο Περιοχής του ΕΑΜ καλούσε όλους τους πολίτες ανεξάρτητα από τα φρονήματά τους, να βοηθήσουν στην δημιουργία κλίματος ηρεμίας και δημοκρατικής ανοχής και καλούσε τους κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες της πόλης μας να αποδεχτούν τη συγκρότηση αντιπροσωπευτικής επιτροπής που θα παρακολουθούσε την εφαρμογή της συμφωνίας και δεν θα δίσταζε να καταδικάσει τους υπευθύνους για όποιο

επεισόδιο βίας θα σημειωνόταν. Η διακήρυξη αυτή που δημοσιεύθηκε και στη καθημερινή εαμική μας εφημερίδα είχε ευνοϊκή απήχηση [...] Αυτός ήταν και ο γενικότερος λαϊκός πόθος. Να πορευτεί ειρηνικά η πατρίδα μας αποφασίζοντας για ένα καλύτερο μέλλον. Όμως οι δυνάμεις του ολέθρου ήταν ισχυρότερες και τα σάρωσαν όλα. Η πολιτική ηγεσία του τόπου – γενικά – δεν μπόρεσε να προστατεύσει για πολλούς λόγους, την Ελλάδα από την εγγλέζικη επιβουλή.»

4. ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

4.1 Μαρτυρία Αλέκου Τσούτσου για τη θητεία του πατέρα του στο ΤΑ Αγρινίου

«Ο πατέρας μου είχε λάβει πρόσκληση, όπως και άλλοι Αγρινιώτες, να υπηρετήσει το Τάγμα ως ιατρός επί ένα εξάμηνο. Όταν τελείωσε το εξάμηνο, βρισκόταν στην Αβόρανη κάποιο επεισόδιο είχε γίνει εκεί. Έτσι στην Αβόρανη, λέγει στο λοχία ότι έληξε η εξάμηνη θητεία του και συνεπώς θα αποχωρήσει πλέον από τα καθήκοντά του αυτά. Ο λοχίας συμφώνησε, δεν του έφερε καμιά άρνηση, αφού το εξάμηνο είχε παρέλθει. Εννοείται όμως ότι ο λοχίας, όταν πήγε στο Αγρίνιο, ενημέρωσε σχετικά τον Τολιόπουλο. Τότε ο Τολιόπουλος ειδοποίησε με υποτακτικούς του τον πατέρα μου να πάει αμέσως στο γραφείο του. Όταν ο πατέρας μου πήγε στο γραφείο του Τολιόπουλου, εκεί ο Τολιόπουλος, χωρίς καμιά συζήτηση, τράβηξε το πιστόλι του για να τον κτυπήσει. Ο πατέρας μου έφυγε τρέχοντας κάτω στη σκάλα. Ο Τολιόπουλος, όμως τον ακολούθησε και όπως έτρεχε στη σκάλα, του έριξε πολλές πιστολιές. Μια σφαίρα τον πήραν στα χέρια, στα πόδια. Μια σφαίρα όμως τον χτύπησε στο θώρακα. Πέρασε πολύ κοντά στην καρδιά. Μόλις βγήκε έξω, έπεσε στο πεζοδρόμιο και έκλεισε τα μάτια του. Ο Τολιόπουλος πήγε κοντά και είτε, όπως τον είδε πεσμένο και αιμόφυρτο νόμισε ότι δεν ζούσε πλέον, είτε διότι το πιστόλι του δεν είχε άλλη σφαίρα, δεν του έριξε άλλη πιστολιά. Και γύρισε στο γραφείο του. Αμέσως έτρεξαν κάποιοι που περνούσαν, τον πήραν και τον πήγαν στο νοσοκομείο. Έτσι διέφυγε τον κίνδυνο. Ήταν τυχερός που η σφαίρα δεν τον πήρε στην καρδιά.»

4.2 Μαρτυρία Ευάγγελου Κουκούλη για την εκτέλεση της Μαρίας Δημάδη

«Εκείνα τα παλιά, με το γιατρό Δημάδη, πατέρα της Μαρίας, είχαμε πολλές φιλίες. Συνδεόμασταν οικογενειακά. [...] Μετά εμένα με επιστράτευσαν βιαίως τα Τάγματα Ασφαλείας. Τι να έκανα; Και σαν υπαξιωματικός που ήμουν με τοποθέτησαν αρχιφύλακα στις φυλακές της Αγίας Τριάδος. Βοηθούσα κρυφά τους κρατουμένους. Τους έδινα ψωμί, φαγητό, φάρμακα. Τους διευκόλυνα όσο μπορούσα, με κίνδυνο της ζωής μου. Μια νύχτα οι τσολιάδες έφεραν μια γυναίκα. Όταν αναγνώρισα ότι ήταν η Μαρία Δημάδη ανατρίχιασα. Αμέσως την έσυραν πιο πέρα και μπροστά στα μάτια μου την εκτέλεσαν.»

4.3 Μαρτυρία Δαυίδ Κομματά για την εκτέλεση της Μαρίας Δημάδη

«Οι τσολιάδες και το δεύτερο γραφείο τους, με υποχρέωσαν να τους φυλάγω τα πρόβατα. Τολμούσα να αρνηθώ; [...] Τη νύχτα τα πρόβατα τα μάντρωνα κάτω από το σπίτι του Σπύρου Κοτρώτσου. Εκείνη τη νύχτα ξύπνησα από κάτι τουφεκιές. [...] Εκεί που προχωρούσαν με το κοπάδι είδα κάτι τσολιάδες μαζεμένους. Ζύγωσα. Τότε είδα να φρουρούνε μια γυναίκα που ήταν ξαπλωμένη στο δρόμο. Μα η γυναίκα που φορούσε άσπρα παπούτσια ήτανε νεκρή και γύρω της μια λίμνη αίμα. Ένας ανθυπολοχαγός είπε στους τσολιάδες “πάρτε την από δω να μην την βλέπει ο κόσμος”. Τρεις τσολιάδες την εσήκωσαν. Ο ένας την έπιασε από το κεφάλι και οι δυο από κάθε πόδι και την κουβάλησαν πιο κει στην άκρια του δρόμου στο αλάκι, δίπλα στον Σούλου το χωράφι. Ταράχτηκα. Έπαθα σοκ και έφυγα στο σπίτι του Σπύρου Κοτρώτσου.»

4.4 Μαρτυρία Επαμεινώνδα Μπέσσα για την εκτέλεση της Μαρίας Δημάδη

«Στις φυλακές όσοι είμασταν, είμασταν όλοι εαμίτες. Εμένα, τον Νώντα Ασημάκη ή Ροπόδη από τη Σκουτεσάδα και τον Βαγγέλη Αλεξόπουλο από την Παραβόλα της Μακρυνείας, μας είχανε για κρεμάλα. [...] Μέσα σε κείνη την τρομερή ψυχική κατάσταση που βρισκόμασταν, ακούγαμε μια ασυνήθιστη κίνηση ανάμεσα στις φυλακές – Ράλληδες, που μας φρουρούσαν. Μάλιστα σε μια στιγμή ακούστηκαν να λένε. “Φέρνουν μια γυναίκα για εκτέλεση”. [...] Θα κόντευε να χαράζει η 31 Αυγούστου 1944, όταν ακούσαμε φασαρία έξω από την πύλη. Οι σκοποί λέγανε πως η γυναίκα ήτανε η Μαρία Δημάδη. Και τη Μαρία τη γνώριζα. Εκείνη λοιπόν τη στιγμή την ακούσαμε που ρέκαζε (δυνατές και άγριες κρωξιές που βγάζουν τα αρπακτικά πουλιά). “Που με πάτε; Τι σας έκανα; Εγώ δούλευα στο Φρουραρχείο!” και μετά ακούγαμε κάτι αντρικές αγριοφωνάρες “Τράβα μπροστά μωρή”. Οι φρουροί μπροστά από τους οχυρωμένους τοίχους πύργους παρακολουθούσαν το τι γινόταν και τα ‘λεγαν μεταξύ τους, και εμείς τ’ ακούγαμε όλα... Τη Μαρία όλο και την τράβαγαν πέρα κατά το νεκροταφείο, και ολοένα ρέκαζε “Γιατί θα με σκοτώσετε;” Κι όπως κρατούσαμε την αναπνοή μας, βρόντηζαν απανωτές μπαταρίες. [...] Ξαφνικά βλέπουμε τον αρχιφύλακα Ευάγγελο Κουκούλη, αλαφιασμένο να ‘ρχεται κατά μας. Η καρδιά μας σπαρτάρισε, όλα έσβησαν. Αλλά ο Ευάγγελος Κουκούλης, ένας πραγματικά καλός άνθρωπος, μας λέγει “Μη φοβάστε, για σας δεν τρέχει τίποτα”. Και συνέχισε ο Κουκούλης “πάρτε φτυάρια και κασμάδες και ελάτε μαζί μου, να σκάψετε το λάκκο της Μαρίας”. Πήρε και άλλου τρεις κρατούμενους [...] Και ο Κουκούλης μας οδήγησε λίγο πιο κει, στη μάντρα του νεκροταφείου. Σαν φτάσαμε εκεί είδαμε ένα τσούρμο Ράλληδες μαζί κι ένας ανθυπολοχαγός. Κανέναν δε γνώριζα, ήτανε όλοι τους από την Πάτρα. Εκεί δα μπροστά τους κείτονταν ανάσκελα και η Μαρία, στα αίματα πλημμυρισμένη. Και οι Ράλληδες μας διέταζαν. “Ρε σεις, μέσα σε τρία λεπτά, αυτήν θα την θάψετε”. Βαλτήκαμε να σκάβουμε και οι έξι, και το χώμα ήτανε πετρωμένο. Από πάνω μας οι Ράλληδες με τα τουφέκια μας απειλούσαν. “Σκάψτε το λάκκο για να χωράει δύο”, κι εμείς ανεβοκατεβάζαμε δυνατά τους κασμάδες κ’ η Μαρία δίπλα μας νεκρή, να μας κοιτάει με τα παγωμένα γυάλινα μάτια της. Κάποια στιγμή πάνω απ’ τα κεφάλια μας να’ σου και ο Ράλλης – Νικόλαος Μοίρας, να βρίζει απαίσια τη Μαρία και να ουρλιάζει: “Καλά τη κάνατε την πόρνη, αφήστε την να την φάνε τα σκυλιά”. Οι Ράλληδες χασκογέλαγαν κι όλο μας φοβέριζαν με τα τουφέκια τους ... Περιμέναμε τη σειρά μας από στιγμή σε στιγμή ... Αλλά ήτανε κοντά μας και ο Ευάγγελος Κουκούλης που επέβλεπε στο άνοιγμα του λάκκου, και ολοένα μας καθησύχαζε. “Εγώ, σας έχω ευθύνη μου, μη φοβάστε, μη φοβάστε σας λέγω”. Σαν ανοίξαμε το λάκκο, έπιασα τη Μαρία από τα πόδια και το φουστάνι, κι ο Νώντας Ασημάκης και ο Βαγγέλης Αλεξόπουλος απ’ το κεφάλι. [...] Η Μαρία στα χέρια της είχε δύο δαχτυλίδια με πέτρες και στο λαιμό μια χρυσή καδένα με σταυρό, που είχε κι ένα κολιέ. Τότε ο Νικόλαος Μοίρας στρίγγλισε. “Τα χρυσαφικά να τα δώσετε στους φτωχούς”. Μα πάλι μπήκε στη μέση ο Κουκούλης και καλμάρησε τον έξαλλο Νικόλαο Μοίρα, λέγοντάς του να πως η στιγμή είναι ιερή, και δε χρειάζονται τέτοια καμώματα ... Εγώ τότε, πήρα την καδένα με το σταυρό και παρουσία όλων τα ‘βαλα στον κόρφο της. Την πιάσαμε και την κατεβάσαμε στο λάκκο. Πρώτα το κεφάλι της και μετά τα πόδια ... Το δεξί της χέρι ήτανε τεντωμένο, το έπιασα το λόγισα και μετά σταύρωσα τα χέρια της. Ύστερα με τα φτυάρια ρίξαμε χώμα και τη σκεπάσαμε καλά.»

4.5 Μαρτυρία Σωκράτη Σμυρλή Λιακατά για τον εναπομείναντα Γερμανό από τη μάχη της Γουρίτσας

«Ημουνα εκείνη την ημέρα, που έγινε η μάχη της Γουρίτσας, 13/7/1943, στο Κάτω Καινούργιο, στο σπίτι του πρωτοθείου μου Βασίλη Σοροβού. [...] Υπήρχε ένας αύλιος χώρος κοντά στη λίμνη. Στο χώρο αυτό συνήθως συγκεντρώνονταν οι άνδρες της γειτονιάς μετά από τις καθημερινές δουλειές τους. [...] Και να, ξαφνικά, βλέπουμε να έρχεται προς το μέρος μας

ένας Γερμανός στρατιώτης. Φαινόταν πολύ κουρασμένος, πολύ εξαντλημένος, καταματωμένος από τα τραύματα, γενικά σε πολύ άθλια κατάσταση. Μας ζητούσε βοήθεια. Από τα νοήματα που μας έκανε και από τη λέξη Παναιτώλιο, που συνεχώς επαναλάμβανε, καταλάβαμε ότι ήθελε να τον πάμε στο Παναιτώλιο. [...] Ο βαρκάρης Απόστολος Αρβανίτης έτυχε να είναι μαζί μας εκείνη την ώρα. Σχεδόν όλοι τον παρακάλεσαν να τον μεταφέρει στα Αμπάρια Παναιτωλίου. Ο βαρκάρης έδειξε και αυτός πολύ πρόθυμος. Κάποιοι όμως εκείνη τη στιγμή εξέφρασαν την άποψη την ώρα που θα έφενγε, να τον σκοτώσουν και να τον εξαφανίσουν. Οι ψύχραιμοι όμως, για λόγους ανθρωπιστικούς, αντέδρασαν και αυτό δεν έγινε. Έτσι ο βαρκάρης τον πήγε στην βάρκα του και με αυτή τον μετέφερε στα Αμπάρια. Τον άφησε εκεί στην άκρη της λίμνης κάπου κοντά στα ψαράδικα και επέστρεψε.»

4.6 Μαρτυρία Χρ. Σχισμένου για τη σύγκρουση στην Ερμίτσα μεταξύ ΕΛΑΣ και ΤΑ Αγρινίου

«Θυμάμαι ήταν Κυριακή των Βαΐων του 1944, κάπου εκεί κοντά το μεσημέρι. Ηρθε στο χωριό ένας άνθρωπος – σύνδεσμος αγγελιοφόρος – και με συνάντησε και μου είπε τα εξής: [...] Ράλληδες το έχουν πιάσει και κινούνται μέχρι τη γέφυρα της Ερμίτσας κοντά στην όχθη από το Αγρινιώτικο. Πρέπει να τους χτυπήσουμε. Δεκαπέντε με είκοσι άντρες βρίσκονται ήδη στην περιοχή από του Κανή μέχρι του Μαυρομάτη στο μικρό αυλάκι. Θα βγείτε εσείς του εφεδρικού ΕΛΑΣ Παναιτωλίου στην περιοχή και θα το πιάσετε από του Κανή μέχρι το ύψος της Αγίας Παρασκευής. Θα ταμπουρωθείτε πίσω από το προστατευτικό ανάχωμα. [...] Η πρόταση έγινε δεκτή. [...] Από κει φύγαμε προσεκτικά και πιάσαμε θέσεις από Κανή μέχρι Αγία Παρασκευή πίσω από το ανάχωμα, ανά διαστήματα σε μικροομάδες από δυο ή τρεις άνδρες. [...] Και όταν ακούστηκε η πρώτη ντουφεκιά, αρχίσαμε να κτυπάμε όλοι από όλο αυτό το μέτωπο, από του Μαυρομάτη μέχρι του Κανή οι αντάρτες και από του Κανή μέχρι του ύψους της Αγίας Παρασκευής εμείς τους εφεδρικού ΕΛΑΣ. Οι Ράλληδες ανταπέδωσαν από την άλλη όχθη και άρχισε η σύγκρουση, που διήρκεσε περίπου ένα τέταρτο της ώρας. Γινόταν πραγματική μάχη, γιατί και οι Ράλληδες είχαν ισχυρά όπλα και οι αντάρτες είχαν μυδράλια, εμείς του εφεδρικού ΕΛΑΣ είχαμε απλά τουφέκια. Όταν πέρασε περίπου ένα τέταρτο της ώρας φύγαμε, δεν μπορέσαμε να μείνουμε άλλο, γιατί το Αγρίνιο ήταν κοντά και υπήρχε φόβος να φτάσουν οι Γερμανοί με αυτοκίνητα και να κυκλώσουν την περιοχή.»

4.7 Μαρτυρία Δ. Ντζάλα για το θάνατο του Μ. Δημόπουλου

«Όταν οι Γερμανοί έφτασαν στο κέντρο του χωριού, ο Μ. Δημόπουλος, έφυγε από την κουζίνα και πήγε στο απέναντι δωμάτιο. Εκεί, χωρίς να ανοίξει το παράθυρο, τράβηξε το κουρτινάκι του παραθυριού, για να δει τι συμβαίνει. Ακριβώς εκείνη τη στιγμή, κάποιος Γερμανός, που είδε την κίνηση αυτή, τον πυροβόλησε από κάτω και τον σκότωσε. [...] Μ' αυτό τον τρόπο εκτελέστηκε ο Μάνθος Δημόπουλος. Αυτή ήταν η μοίρα του.»

4.8 Μαρτυρία Θ. Λειβαδίτη για το θάνατο του Κώστα Δ. Μπαλτάκου

«Τα γυναικόπαιδα τα απέλυσαν και τους άνδρες τους είχαν πάρει ήδη για το Αγρίνιο. Προς του Τσιλιμπώκου υπήρχαν ακόμη Γερμανοί. Προχωρήσαμε λίγο [...] και όταν φτάσαμε ακριβώς στο σπίτι του Αριστείδη Τσιλιμπώκου, είδα δύο Γερμανούς να βγάζουν έξω από το κουρείο, που ήταν στην βορειοανατολική γωνία του σπιτιού του Παύλου Τσιλιμπώκου, τον Κώστα Μπαλτάκο, κρατώντας τον από τα χέρια, ένας από εδώ και ένας από εκεί προφανώς, για να τον υποβαστάζουν [...]. Ένας τρίτος Γερμανός ακολουθούσε από πίσω με το αυτόματο. [...] Αυτοί ήταν τέσσερις, δηλαδή ο Μπαλτάκος και τρεις Γερμανοί. Ακριβώς πίσω από αυτούς ακολουθούσαμε και εμείς, δηλαδή των Γερμανών στο οποίο ήμουν και εγώ. Προς τα αριστερά μας, στο στενό, ήταν το σπίτι και στη

συνέχεια η κουζίνα του Αριστείδη Τσιλιμπόκου. Ακριβώς, μόλις πέρασαν την κουζίνα, έστριψαν αριστερά. Ένας από τους δύο Γερμανούς, που κρατούσαν τον Μπαλτάκο, γύρισε και κοίταξε τον Μπαλτάκο, γύρισε και κοίταξε το Γερμανό που ακολουθούσε με το αυτόματο. Τότε αυτός, όπως βιάδιζαν, αμέσως πυροβόλησε πισώπλατα το παλικάρι και το εκτέλεσε. Ένα ωχ άκουσα κι αμέσως κατέρρευσε, έπεσε κάτω.»

4.9 Μαρτυρία για τη απόδραση ατόμων από το Παναιτώλιο με βάρκα

«Η μάνα μου, που ήταν εκείνη τη στιγμή κοντά στο κεντρικό δρόμο, άκουσε από τον Μπαλτάκο ή από άλλου που είχαν ακούσει το Μπαλτάκο, ότι έρχονται Γερμανοί. [...] Και πολλοί από αυτούς τρέζανε προς τη θέση Άμμος και προς το σημείο που είχα βάρκα. Φαίνεται ότι αυτοί με είχαν δει από μακριά ότι πήγαινα στη βάρκα και, πριν εγώ φθάσω εκεί, είχαν μπει μέσα σε βάρκα 17 ακριβώς άτομα. Μόλις έφτασα εκεί, με παρακάλεσαν να τους περάσω στη Μακρυνεία. [...] Μπαίνω στη βάρκα και πιάνω τα κουπιά. Στην αρχή, σε ένα μεγάλο διάστημα μέσα στη λίμνη, υπήρχαν καλάμια και μας παρείχαν κάλυψη. Όταν όμως βγήκαμε από τα καλάμια και ανοιχτήκαμε στη λίμνη, οι Γερμανοί μας είδαν και άρχισαν να μας κτυπούν ακατάπαυστα με μυδράλια από τα κυπαρίσσια του Καρφή. [...] Μόλις άρχισαν να μας κτυπούν και ακούγαμε τις σφαίρες δίπλα στο νερό, σχεδόν οι μισοί φοβήθηκαν. Έπεσαν στη λίμνη κολυμπώντας γύρισαν πάλι μάλλον προς το Παναιτώλιο. [...] Μείναμε στη βάρκα 9 – 10. Οι παρακάτω, εκτός βέβαια από μένα: Ο Νικόλαος Παλούμπας, ένας αντάρτης που λεγόταν Χατζής, ο Γρηγόρης Καπρέλης, ο ιεροψάλτης Παναγιώτης Τριανταφύλλου κα. Μόλις κατέβηκαν οι μισοί και ξαλάφρωσε η βάρκα, κωπηλατούσα με μεγάλη ταχύτητα. [...] Φτάσαμε στα Συρμείκα. Οι Γερμανοί ακόμη κτυπούσαν. Πήραμε ένα μεγάλο αυλάκι και βγήκαμε στους Παπαδάτες, χωρίς να κτυπηθεί κανείς.»

4.10 Μαρτυρία Αθ. Καρατσάλου για την διάσωση εκείνου και του Θύμιου Μαρκόπουλου

«Τον Θύμιο τον Μαρκόπουλο, πρώτο μου εξάδελφο, τον έσωσε ο τσολιάς Σταύρος Ν. Σταυρόπουλος μέσα από την δεκάδα στον τόπο της εκτέλεσης. Όταν τον τράβηξε, για να τον σώσει, ο επιβλέπων Γερμανός Αξιωματικός έκπληκτος τον παρατήρησε, αντέδρασε. Τότε ο Σταύρος έβγαλε το φάριο, το φόρεσε στο Θύμιο και έκατσε ο ίδιος στη θέση του Θύμιου λέγοντας στο Γερμανό ότι ο Θύμιος νix κομμουνίστα. Τότε ο Γερμανός υπεχώρησε και επέτρεψε να σωθεί. Κατά τον ίδιο περίπου τρόπο ο Σταυρόπουλος έσωσε σε άλλη δεκάδα και τον Δημήτριο Αθανασίου Καρατσάλο. Αυτούς που διασώζονταν στον τόπο της εκτέλεσης, Ράλληδες διασώστες τους πήγαιναν δίπλα στο σχολείο, στο πεζοδρόμιο της Αγγελοκάστρου και εκεί τους φύλαγαν χωροφύλακες με επικεφαλής, όπως μου είπαν, τον Ταγματάρχη Τζωρτζάκη. Μετά το τέλος των εκτελέσεων Ταγματασφαλίτες οδήγησαν στο προαύλιο των φυλακών τους διασωθέντες. Στο μεταξύ, μετά τις εκτελέσεις, θα πλησίαζε η ώρα 10, εμάς μας είχαν βγάλει στο προαύλιο. Έτσι όταν έφεραν τους διασωθέντες και τους είχαν ξεχωριστά, εγώ τους μέτρησα προσεκτικά και ήταν 17. [...] Πέραν λόγω του Πάσχα το Γερμανικό Φρουραρχείο χαρίζει την ποινή του θανάτου στους διασωθέντες από τους Ευζώνους του Τάγματος και συγχρόνως τους αποφυλακίζει. [...] Η Φρουρά των Φυλακών [...] μας διέταξε να μπούμε πάλι στα κελιά μας, να πάρουμε τα προσωπικά μας είδη και να επανέλθουμε στο ίδιο σημείο του προαυλίου ξεχωριστά από τους άλλους κρατουμένους. Στη συνέχεια θα μας πάνε στα γραφεία του Τάγματος, στην οδό Γρίβα. Εκεί θα μας δώσουνε τις ταυτότητες και θα απολυθούμε. [...] μετά τις 4 το απόγευμα ήρθε ένας Αξιωματικός Ταγματασφαλίτης, μας πήρε, πιάσαμε την Αγγελοκάστρου και συνταγμένοι κατά τριάδες φτάσαμε πιο κάτω στη γέφυρα. Εκεί ήταν πολλοί άνθρωποι, ζητούσαν πληροφορίες για τους δικούς τους. Εκεί ανακατοθήκαμε και διαλυθήκαμε.»

4.11 Μαρτυρία του Κωνσταντίνου Κ. Τσέλιου για τη διάσωσή του

«Αφού μας συγκέντρωσαν όλους στο κέντρο του χωριού, κινδυνέψαμε εκεί με ομαδική εκτέλεση. [...] όταν πέρασε η κρίσιμη στιγμή, τα γυναικόπαιδα και εμάς τους άνδρες μας πήγαν όλους στο Αγγίνιο, στις Αποθήκες Παπαπέτρου. Τη Μ. Τετάρτη έγιναν απολύσεις. Απέλυσαν όλους τους άλλους και κράτησαν περίπου δέκα. Εμένα με κράτησαν γιατί με το όνομα Κώστας Τσέλιος ήμασταν τρεις. [...] Το βράδυ της Μ. Πέμπτης έφτασαν στις φυλακές πληροφορίες ότι οι εκτελέσεις θα γίνουν το πρωί της Μ. Παρασκευής. Εκείνη η νύχτα ήταν για μας τους φυλακισμένους μια νύχτα οδυνηρή, δραματική. [...] Όταν κατεβήκαμε όλοι στο προαύλιο, εμφανίστηκαν στην πόρτα Γερμανοί και Ταγματασφαλίτες και ο διερμηνέας Δούλβαρης. Είπαν κάποια λόγια και μετά άρχισαν να φωνάζουν ονόματα για εκτέλεση. Σε κάποια στιγμή φωνάζουν το όνομά μου, Τσέντος. [...] Αμέσως μετά όμως ένας Ταγματασφαλίτης που ήταν πλησίον, είτε διότι κατάλαβε την κίνηση, είτε διότι με αναγνώρισε, μου τραβάει ένα δυνατό χαστούκι και με σπρώχνει στην άκρη... Τον αναγνώρισα και στην αρχή έκλαψα, αλλά αμέσως κατάλαβα ότι αυτόν τον τρόπο βρήκε για να με σώσει. Έτσι σώθηκα από την εκτέλεση. [...] Εγώ τότε ήμουν έμπορος κρασιών. [...] Συγκεκριμένα πήγα στο καφενείο του Αριστομένη Κωνσταντινίδη. Κατεβάσαμε τα βαρέλια, στα οποία έγραφα επάνω τη λέξη Μουσταφούλι. [...] Εγώ τότε είπα: “Να κεραστούν όλοι μέσα στο καφενείο, να πάρουν από μένα ό,τι θέλουν”. Σε μια γωνία του καφενείου ήταν καμιά δεκαριά άτομα, που ένας ήταν αρχηγίσκος της παρέας. Αυτοί όμως μου είπαν οι άλλοι ήταν πλιατσικαντζήδες. Το κέρασμά μου τους έκανε εντύπωση. Με ευχαρίστησα και είπαμε δυο λόγια με πολύ εύθυμο λόγο. [...] Πλήρωσα, τους χαιρέτισα γενικά και φύγαμε. Δεν ανταλλάξαμε ούτε διευθύνσεις ούτε ονόματα. Στον αρχηγίσκο όμως πρέπει να έμειναν δυο πράγματα από μένα. [...] Όταν το Τάγμα ήλθε στο Αγγίνιο από την Αχαΐα, ο αρχηγίσκος ντύθηκε Ταγματασφαλίτης και με το Τάγμα ήλθε στο Αγγίνιο. Το πρωί εκείνο της Μ. Παρασκευής ήτανε στο προαύλιο των Φυλακών, με γνώρισε και με την παρέμβασή του, σώθηκα. [...] Όταν τελειώσαν οι εκτελέσεις, ο διασώστης αυτός Ταγματασφαλίτης πήγε στο ουζάδικο του Δημόπουλου να πει ένα ούζο. Πίσω όμως από το ουζάδικο άκουσε κλάματα και ρώτησε: “Ετούτοι τι έπαθαν; Γιατί κλαίνε;”, “Ε, δεν καταλαβαίνεις;” του είπαν “Είναι συγγενείς και κυρίως η μάνα του Τσέλιου από το Μουσταφούλι. Και κλαίει από φόβο μήπως εκτελέστηκε το παιδί της.” Μόλις άκουσε τη λέξη Μουσταφούλι, είπε: “Μα τον Μουσταφούλι τον έσωσα εγώ. Κι ακόμη πρέπει να πω ότι είχε και το δάκτυλο του δεμένο με ένα άσπρο πανί. [...] Πήγαν στο σπιτάκι και ο Ταγματασφαλίτης λέγει στη Μάνα του Τσέλιου: “Μην κλαις, κυρά μου, τον Μουσταφούλη το έσωσα εγώ προ ολίγου”. “Μα δεν το λένε Μουσταφούλη” είπε εκείνη, “Μουσταφούλι λένε το χωριό μας”. “Πάντως εγώ έσωσα έναν Μουσταφούλη και μάλιστα είχε ένα δάκτυλο του χεριού του δεμένο με άσπρο πανί”. Τότε αμέσως κατάλαβαν ότι σώθηκε και ευχαρίστησαν θερμά τον Ταγματασφαλίτη»

4.12 Μαρτυρία του Χρήστου Δ. Τσιλιμπόκου για τη διάσωσή του

«[...] Ως προς την εκφώνηση των ονομάτων πρέπει να πω ότι έγινε μία μόνον εκφώνηση, η συνολική. Δεύτερη εκφώνηση δεν έγινε. Ερχόταν το απόσπασμα, έφκειανε δεκάδες από το σωρό και τις πήγαινε για εκτέλεση. Στην τελευταία δεκάδα ήμουν και εγώ, καθώς και ο Διαμαντής. [...] Τόσο στη μεταφορά των δεκάδων, όσο και στα μυδράλια ήταν εθελοντές Ταγματασφαλίτες, όχι όμως Αγγινιώτες. Όταν μας έστησαν δίπλα στο λάκκο και πριν δοθεί το παράγγελμα «πυρ», ο Αξιωματικός Λελούδας είπε σε έναν Τσολιά: “Γιατί σε έχουν εδώ μικρέ; Έκλεψες όπλα; Γιατί σε έχουν εδώ;” Του είπα ότι με έχουν εδώ λόγω συνωνυμίας με έναν εξάδελφό μου, ο οποίος είναι πολύ μεγαλύτερος από μένα. [...] Ηρθε ο Γερμανός Αξιωματικός και δια του διερμηνέως ρώτησε τον Λελούδα: “Γιατί αυτόν τον πήρε από εκεί..”. Ο Λελούδας του είπε: “Το παιδί είναι αθώο, δεν ξέρει τίποτα από αυτά, πρόκειται για απλή συνωνυμία και θέλω να το κάμω παιδί μου”. Ο Γερμανός επέμεινε να με στήσουν

πάλι στη δεκάδα. Ο Λελούδας αντέδρασε ζωνηρά: “Τι, δεν μπορώ να σώσω ένα αθώο παιδί, να το κάμω παιδί μου; Τότε τι Αξιωματικό είμαι, πετάω τα γαλόνια μου και φεύγω”. Ο Γερμανός υπέκυψε. [...] Μετά με πήγαν πάλι στη φυλακή, καθώς και τους άλλους διασωθέντες. Το απόγευμα της Μεγάλης Παρασκευής, ο Λελούδας με κάλεσε ξεχωριστά στο γραφείο του σαν γιο του πλέον. Εκεί του είπα ότι θέλω να πάω στο σπίτι μου για να δω τη μάνα μου και τα αδέρφια μου. Το Μ. Σάββατο το πρωί πήγα στο Λελούδα με τον Δημήτριο Τσιλιμπάκο («Λωποδύτη»), αδελφό του πατέρα μου. Με απέλυσε με τον όρο να πηγαίνω τακτικά τον βλέπω.»

4.13 Μαρτυρία Δ. Τζωρτζολάκη για τη διάσωση του Κώστα Φωτιάδη και του Λάμπρου Τσιρώνη

«Τον Κώστα Φωτιάδη τον είχα κουνιάδο από την αδελφή μου. Και τους δύο (Κώστα Φωτιάδη και Λάμπρο Τσιρώνη) τους έσωσαν ο Γιώργος Τσιρώνης (αδελφός του Λάμπρου) και ο γαμπρός τους Κίμων Κανελλάκης. [...] Κατηγορήθηκαν ότι έδιναν αλεύρι και ενίσχυση στους αντάρτες. Σε μια δεκάδα έβγαλαν τον Λάμπρο Τσιρώνη και Κώστα Φωτιάδη. Οι δυο σωτήρες Ταγματασφαλίτες ήταν στου Παναγοπούλου, είχαν υπηρεσία. Όταν άρχισαν οι εκτελέσεις, φοβούμενοι για την τύχη των δικών τους φυλακισμένων, έτρεξαν προς τον τόπο των εκτελέσεων. Όταν έφτασαν στη γωνία της μάνδρας του τότε Νεκροταφείου, αντίκρισαν τους δικούς τους μπροστά στο απόσπασμα. Ο Γεώργιος Τσιρώνης μόλις αντίκρισε τον αδελφό του Λάμπρο και τον υπάλληλό του Φωτιάδη μπροστά στο απόσπασμα, έπεσε λιπόθυμος. Έτρεξε φωνάζοντας: “Σταματήστε”. Έβγαλε το καπέλο του, το φόρεσε στον κουνιάδο του Τσιρώνη και λέγει: “Σκοτώστε εμένα, αυτός εδώ είναι αδελφός μου και ο Φωτιάδης συγγενής μου”. Με την παρέμβαση αυτή τους έσωσε και τους δύο.»

4.14 1^η Μαρτυρία για τη διάσωση του Απόστολου Γεωργούλα

«Ανάμεσα σε αυτούς που θα πήγαιναν για εκτέλεση ήταν και ο Απόστολος Γεωργούλας δεκαεννιά ή είκοσι ετών τότε. Έμενε στην οδό Γρίβα και Μακρή. Εκεί είχε ο πατέρας του κάποια μερικά μικρά σπίτια και τα ενοικίαζε. Είναι πολύ χαρακτηριστικό γεγονός ότι ο πατέρας του Απόστολου γνώριζε έναν τσολιά από τις φυλακές που τον ειδοποίησε για το γιο του. Εκείνος ήταν τότε ανθυπολοχαγός και τον τράβηξε από την γραμμή των προς εκτέλεση. Ο ίδιος ο Απόστολος διηγήθηκε το περιστατικό αυτό στον γιατρό Ηλία Φαφούτη και σε μένα προσωπικά, καθώς επίσης και στον οδοντίατρο Ασημακόπουλο.»

4.15 2^η Μαρτυρία για τη διάσωση του Απόστολου Γεωργούλα

«Στους διασωθέντες αναφέρεται και ο Απόστολος Γεωργούλας. Ο Απόστολος Γεωργούλας προορίζονταν για τον τέταρτο φανοστάτη της πλατείας. Διασώθηκε από εκεί. Ξέφυγε και πάλι από τη δεκάδα του χάρις στη σωτήρια παρέμβαση ενός Γερμανού στρατιώτη [...] Στη σκηνή αυτή έτρεξε για να βοηθήσει και ο επιταγμένος στο τάγμα ασφαλείας Κώστας Χρυσανθακόπουλος (υπάλληλος της Εισαγγελίας Αγγρινίου και ποιητής με το ψευδώνυμο Χρόνης Ανθέμης), επαναλαμβάνοντας τα λόγια του Γερμανού στρατιώτη. Ο αξιωματικός δίστασε και πάλι. Τελικά εκάμφθη και έδωσε διαταγή να τον βγάλουν από τη δεκάδα.»

4.16 Μαρτυρία Γεωργίου Ε. Σαρακιώτη για τη διάσωση του Λ. Σταυρόπουλου

«Ο πατέρας του Δημητρίου Σταυρόπουλου και ο πατέρας μου Ευθύμιος Σαρακιώτης ήταν πρωτοζάδελφα. Έτσι ο Δημήτριος Σταυρόπουλος τον πατέρα μου τον είχε θείο. [...] Κατά τις επισκέψεις του αυτές στο σπίτι μας είπε στον πατέρα μου και στα άλλα πρόσωπα της οικογένειάς μου πως τα κατάφερε και σώθηκε. Συγκεκριμένα τους είπε: Τους είχαν βγάλει σε δεκάδα. Τους πήγαν στον τόπο της εκτέλεσης. Εκείνη τη στιγμή τόλμησε και τους έφυγε τρέχοντας με όλη τη δύναμή του προς το ρέμα. Τον πυροβολούσαν, αλλά πρόφτασε και πήδησε στο ρέμα... Και στη συνέχεια μέσα στο ρέμα και καλυπτόμενος από αυτό σώθηκε.»

4.17 Μαρτυρία για τη διάσωση του Μιγάλη Κ. Γαλαζούλα

«Την Μ. Τετάρτη έγιναν απολύσεις. Απέλυσαν όλους τους άλλους και κράτησαν μέσα περίπου δέκα. Μέσα σε αυτούς τους δέκα ήταν και ο πατέρας μου. Τον κράτησαν λόγω συνωνυμίας με τον Κωνσταντίνο Δημοσθένη Γαλαζούλα, ο οποίος ήταν οργανωμένος στον ένοπλο εφεδρικό ΕΛΑΣ Παναιτωλίου. Το ίδιο βράδυ αυτούς τους πήγαν στις Φυλακές της Αγίας Τριάδας. Έτσι το πρωί της Μεγάλης Παρασκευής, βρέθηκε στις Φυλακές. Όπως λοιπόν μας είπε, τον είχαν και αυτόν στη λίστα των μελλοθανάτων. Φώναζαν το όνομά του και ενώ πήγαινε προς τους μελλοθανάτους έγινε κάποιο επεισόδιο, αναταραχή. Επωφεληθήκε από το επεισόδιο αυτό και όρμησε προς τους πολλούς, που ήταν κοντά, ανακατώθηκε μέσα σ' αυτούς και έτσι σώθηκε.»

5. ΠΟΙΗΜΑΤΑ & ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ

5.1 Ποίημα για την Μαρία Δημάδη

ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΔΗ

ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΟΛΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΓΡΙΝΙΟ

*Αρχή και αρχές από γιατρό πατέρα, ποιητή
και άνθρωπο, περίσσεια τα καλά, τα κάλλη,
κανένας δεν υποψιάστηκε το θηλυκό αγωνιστή
που είχε πύρινη καρδιά και νεύρα από αστάλι.*

*Στα μάτια καθρεπτιζόνταν η χάρη τ' ουρανού,
ευγενική και ευαίσθητη, με τα μαλλιά στον ώμο,
κοντά στη γνώση, ως λένε, είχες και το νου
βρήκες και πήρες μοναχή το δύσκολο το δρόμο.*

*Και πάλευες με προσοχή μέσα στο στόμα
του άγριου λύκου, κάθε πληροφορία σου
γίνονταν μύρια βλήματα στο κτηνοσώμα
του εχθρού, μ' αύξαινε και την αγωνία σου*

*Αστήρευτη ήσουνα πηγή αγάπης, που δε γεύτηκες
ζοδεύοντας τη αδιάκοπα σ' όσους είχαν ανάγκη.
Τον κόσμο δίχως αίματα, τη λευτεριά ονειρεύτηκες,
γι' αυτό στον μελλοθάνατων προστέθης το φαλάγγι.*

*Τα μάτια σου είχαν δει πολλά, την τιμωρία
τρέμαν οι φονιάδες, αν έβγαινε στο φως η αλήθεια
και κει στο γλυκοχάραμα της Λευτεριάς, Μαρία,
βόλι αντί γι' ανθό, σου φύτεψαν στα στήθεια.*

*Αιώνια θα σε τιμά ο που αγάπησες Λαός
έτσι όπως ξέρει να τιμά τ' άξια παιδιά του
κι εγώ απλά θα προσκυνώ γονατιστός
τη φωτεινή ειδή που ζει ανάμεσά του.*

5.2 Ποίημα για τους 120 της Μεγάλης Παρασκευής

ΕΚΚΡΕΜΕΣ

*Τρεις, και γέμιζαν όλο το Βραχώρι,
Αητοί που άπλωναν άφοβα φτερούγες
και πέταγαν, της Λευτεριάς μαντατοφόροι
να φέρνουν των καιρών το μήνυμα στις ρούγες.*

*Σωστοί λεβέντες, τ' αναγνωρίζουν με φθόνο,
όταν κρυφομιλούσανε, να μην ακούν οι εχθροί.
Με ζήλο ρίχτηκαν την πάλη, κόπο και πόνο
δεν λογαριάζουν, ούτε το βόλι, αν τους βρει.*

*Άντρες και περνοδιάβαιναν τα βράδια
σαν αγαπητικοί, σφυρίζοντας στη στράτα,
συνθήματα έγραφαν αντί γι' αγάπης χάδια,
και προσκαλούσαν στ' άρματα τα καρπερά τα νιάτα.*

*-Λαέ! Του λυτρωμού πλησίασεν η ώρα...
Ακούτε σας μιλά η ΕΠΟΝ! Σκλάβοι αδερφοί,
πάρτε το δρόμο, τα βουνά μας τώρα
αντάρτες τα πατούν και φτάστε στη κορφή!*

*Όπου να 'ναι σβήνουν οι ξένοι, οι ντόπιοι αγάδες...
και λευτεριάς θε ν' ακουστούν καμπάνες!...
Όμως τους πρόδωσαν και τους φυλάκισαν τσολιάδες.
Δεν ήταν τυχερές οι δικές τους μάνες.*

*Σούλο, Αναστασιάδη και Σαλάκο, απ' τις γραμμές
της άπιαστης ΕΠΟΝ, στην κεντρική Πλατεία
έγινε ο καθένας σας μακάβριο εκκρεμές,
την ώρα που εκτελούσαν δέκα-δέκα – και η Πολιτεία*

*θρηνούσε – άλλους εκατόν δέκα επτά πατριώτες!
Έτσι μετρήσατε τις ώρες του αγώνα μία-μία,
ως τη στιγμή που λευτεριά σήμαναν οι πρώτες
οι καμπάνες, που δεν τάραζαν τη δική σας ηρεμία.*

*Μεγάλη και σεπτή Παρασκευή, ημέρα μαύρη
κι ο Επιτάφιος Θρήνος για εκατόν είκοσι ένα'*

για το Χριστό, για σας και τους λοιπούς που να βρει
η κάθε μάνα έψαχνε τα πτώματα ένα-ένα.

Κι όλες θρηνούσαν για όλους. Όλοι ένα
Γενήκατε οι αγωνιστές της λευτεριάς
και της αγάπης, που πληρώσατε με αίμα,
σταυρό, βρόχο και βόλια, παιδιά της λεβεντιάς!

Χριστέ, Σούλο, Αναστασιάδη και Σαλάκο
και όλοι οι νεκροί αγωνιστές για ομόνοια
και λευτεριά, δεν μείνατε στο λάκκο.
Μέσα μας ζείτε και θα σας τιμούμε αιώνια!

5.3 Αφιέρωμα για τους 120 της Μεγάλης Παρασκευής

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΤΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

Τόπος ιερός εδώ που οι αντίχριστοι ξανασταύρωσαν το Χριστό και την Ελλάδα,
κ' ήταν Παρασκευή Μεγάλη, 14 του Απρίλη
και κει που η γης ανάβρυζε κρινάκια, παπαρούνες χαμομήλια για το Πάσχα
σκάφτηκαν τάφοι και στους τάφους δε χωρούσαν οι λεβέντες,
και μες στα σπλάχνα δεν χωρούσε τόσος πόνος.

Κι ήταν το Αγρίνιο ολάκερο ένας Επιτάφιος μ' όλα τα κεριά σβησμένα
κι αντίς καμπάνες απ' τον όρθρο ως το σπερνό, ντουφεκιές ακούγονταν
κι οι κρεμασμένοι σάλευαν σαν καβαλάρηδες του ανέμου κι έφευγαν πάνω απ' το χρόνο
και μες στο απόβροχο, τη νύχτα της Ανάστασης, τ' άσπρα που βγήκανε, λάμψη δεν είχαν
κι ήταν τ' άστρα σα βρασμένο στάρι για τα κόλλυβα των σκοτασμένων
στάρι πιτσιλισμένο μαύρη ζάχαρη, μαύρη σταφίδα, μαύρο ρόδι,
και στις αυλές, την άλλη μέρα, αντίς αρνιά να ψήνονται, τραγούδια ν' αντηχούνε,
κι ήλιοι τα πορτοκάλια, μες απ' τα πλυμένα τα φύλλα, να φωτίζουν του χορού τις δίπλες,
μουγκός ο θρήνος και μουγκή η κατάρα πνιγόταν μες στις σκλαβιάς το μαύρο φόβο.
Αϊ μανάδες Αγρινιώτισσες, τι μαύρο πουν' το μαύρο χρώμα,
η μαύρη νύχτα και το μαύρο σας σταυροδετό τσεμπέρι
το κυπαρίσσι της σιωπής στο μαύρο κορφοβούνι

[...]

Αϊ μανάδες Αγρινιώτισσες, μαύρος καημός που βόσκησε τα φύλλα της καρδιάς σας,
όμως το γαίμα των παιδιώνε σας βγαίνει πάνω απ' το μαύρο
κόκκινο της θυσίας, της αγρυπνιάς κόκκινο,
κόκκινο της αυγής και της ελπίδας'
το κόκκινο της λευτεριάς, κόκκινο κατακόκκινο.

[...]

Και νάτοι ολόμπροστα, να ο Χρήστος, κι ο Αβραάμ, νάτος κι ο Πάνος,
Νάτοι οι 120 Αγρινιώτες, μπρος στην μάντρα της Αγίας Τριάδα,

[...]

Μπροστά, μπροστά, κατάμπροστα,

Μέσα στο φως που πρόλαβε μεγάλο απ' τις πληγές τους,

Μπροστά, μπροστά φωνάζοντας:

εκεί που η Λευτεριά ανατέλλει απ' το αίμα μας, θάνατος δεν υπάρχει.

Λοιπόν μην κλαίτε, μάνες Αγρινιώτισσες, θάνατος δεν υπάρχει

μόνο τα χέρια δώστε, αδέλφια μου, να βασιλέψει ειρήνη,

ν' ανθίσει γέλιο στις ματιές, να λάμψει ο κόσμος όλος,

κι όλος ο κόσμος μια φωνή να τραγουδήσει: Ειρήνη, Ειρήνη, Ειρήνη

6. ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

«*Εν Αγρίνιω σήμερον την δεκάτην Τετάρτην (14^{ην}) του μήνα Σεπτεμβρίου το έτος 1944 (χίλια εννιακόσια σαράντα τέσσερα) αφ' ενός η πόλις του Αγρινίου εκπροσωπούμενη υπό του Δημάρχου αυτής Νικολάου Καρμανίδη και της εξουσιοδοτημένης Λαϊκής Επιτροπής αποτελούμενης εκ των: 1) Στρατηγού Πέτρου Κλάδου, 2) Αρχιμανδρίτου Αποστόλου Φαφούτη, 3) Νικολάου Ξυνόπουλου, 4) Γεωργίου Τσακανίνα, 5) Λάμπρου Παπαβασιλείου, 6) Κων/νου Ροκοφύλλου, 7) Νικολάου Πολυμερίδου Ειρηνοδίκου, 8) Ιωάννου Παπαθανασίου, Συνταγματάρχου ε.α., 9) Ιωάννου Ροντήρη Καπνέμπορου, 10) Αριστείδη Παρθένη Επιχειρηματία, 11) Μιχαήλ Φαφούτη ιδιώτου και 12) Κωνσταντίνου Παπαϊωάννου Εμπόρου. Το Τάγμα Αγρινίου, εκπροσωπούμενου υπό του Διοικητού του Τολιόπουλου Γεωργίου και αι ενταγμέναί ένοπλα δυνάμεις των πολιτών του Αγρινίου και η Χωροφυλακή, εκπροσωπούμενη υπό του διοικητού αυτής Ταγματάρχου Γεωργίου Τζωρτζάκη και αφ' ετέρου: 1) Χαντζής Αθανάσιος εκπρόσωπος της ΠΕΕΑ, 2) Λοχαγός Καλλίνος Θεόδωρος (Αμάρμπεης) εκπρόσωπος του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, 3) Φοίβος Γρηγοριάδης (Βέρμαιος) Διοικητής του 42 Συντάγματος του ΕΛΑΣ, 4) Γεώργιος Γεωργίου Λοχαγός, εκπρόσωπος της Εθνικής Πολιτοφυλακής (Ε.Π.) και 5) Κωνσταντίνος Καζαντζής Εθνοσύμβουλος Αγρινίου, συνεφώνησαν τα κάτωθι βάσει των διακηρύξεων της Εθνικής Κυβερνήσεως του Καΐρου.*

1) Η πόλις και αι ένοπλα δυνάμεις Αγρινίου και το Τάγμα Ασφαλείας αυτού, πειθαρχούσι απολύτως εις την προσηρτημένην περίληψην του Διαγγέλματος της Εθνικής Κυβερνήσεως, καταθέτουσι τα όπλα, διαλύονται και συμφιλιώνονται αδελφικώς μετά του Εθνικού Στρατού και αγωνιζομένου Έθνους (ΕΛΑΣ).

2) Οι ανωτέρω εκπρόσωποι της αγωνιζομένης Ελλάδας υπόσχονται βάσει της ανωτέρου αναφερομένης διακηρύξεως επί τω λόγω της τιμής των, ότι άπαντες γενικώς και ανεξαιρέτως και ειδικώς οι άνδρες του Τάγματος Ασφαλείας Αξιωματικοί και οπλίται εθελονταί και επιστρατευμένοι κάτοικοι Αγρινίου – Δοκιμίου και περιχώρων, όσον και οι του Σώματος της Χωροφυλακής θα τύχωσιν πάσης ασφαλείας.

Εκ τούτων και εφ' όλου του λαού του Αγρινίου και Δοκιμίου ουδενός θα θιγεί η ζωή, η τιμή, η ελευθερία και η περιουσία του και άπάντες θα είναι ελεύθεροι εις όλα τας εκδηλώσεις της δημοσίας και ιδιωτικής ζωής των.

3) Συγκροτείται από σήμερον επταμελής (7μελής) Λαϊκή Επιτροπή, ήτις ομού επικεφαλής των τμημάτων τάξεως του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής, θα μεριμνά δια την εφαρμογήν και την τήρησιν των όρων του παρόντος και δια τα ζητήματα της ασφαλείας και τάξεως της πόλεως μέχρις αναδείξεως της οριστικής Δημοτικής αρχής βάσει και κατά τας οδηγίας της Εθνικής Κυβερνήσεως.

συνετάγη και υπογράφεται
Υπογραφαί

Ν. Καρμανίδης, Π. Κλάδος, Α. Φαφούτης, Ν. Ξυνόπουλος, Γ. Τσακανίνας, Λ. Παπαβασιλείου, Κ. Ροκοφύλλος, Ν. Πολυμερίδης, Ι. Παπαθανασίου, Ι. Ροντήρης, Αρ. Παρθένης, Μ. Φαφούτης, Κ. Παπαϊωάννου, Γ. Τολιόπουλος, Γ. Τζωρτζάκης, Αθ. Χατζής, Θ. Καλλίνος, Φ. Γρηγοριάδης, Γ. Γεωργίου, Κ. Καζαντζής.»

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

«*Εν Αγρινίω σήμερον τη 14^η (δεκάτη Τετάρτη) του μηνός Σεπτεμβρίου του έτους 1944 (χίλια εννιακόσια τεσσαράκοντα τέσσαρα) οι εν Βασικώ Πρωτοκόλλω αναφερόμενοι εκπρόσωποι της Π.Ε.Ε.Α. και του ΕΛΑΣ συνεφώνησαν, όσον αφορά τας λεπτομερείας της εκτελέσεως του βασικού πρωτοκόλλου τα κάτωθι:*

1. *Ως προσωρινή Λαϊκή Επιτροπή δια την πόλιν Αγρινίου, ήτις θέλει μεριμνήσει δια την σύστασιν τοιαύτης και όπου το Δοκίμιον, υποδεικνύεται και θα επιδιωχθεί εκατέρωθεν η έγκρισις των εν λαϊκή συγκεντρώσει οι: α) Κωνσταντίνος Καζαντζής, β) Νικόλαος Καρμανίδης, γ) Νικόλαος Πολυμερίδης, δ) Χρήστος Μπανιάς, ε) Ιωάννης Ροντήρης, στ) Χριστόφορος Καπελλάκης και ζ) Αθανάσιος Κακογιάννης, αυτή θα ασκεί την εξουσίαν του Δημάρχου και του Δημοτικού Συμβουλίου, των αποφάσεών της λαμβανομένων κατά πλειοψηφίαν.*

2. *Όλες οι Δημόσιες Αρχές θα διατηρηθώσι, οι δε Δημόσιοι Υπάλληλοι, ως και των τραπεζών, θα παραμείνωσιν εις τας θέσεις των.*

3. *Οι Αξιωματικοί δύνανται και δικαιούνται να φέρωσι την στολήν των και την εξάρτησίν των ως και το πιστόλιον και το ζίφος των.*

4. *Άπαντες οι άνδρες του Τάγματος Ασφαλείας και οι Έφεδροι Αξιωματικοί του απολύονται ευθύς αμέσως παραδίδοντες τον οπλισμόν των και τα στρατιωτικά των είδη εφοδιαζόμενοι με σχετικόν φύλλον πορείας υπό του ΕΛΑΣ. Όσοι εκ τούτων κατάγονται εξ άλλων περιφερειών και δεν δύνανται λόγω συγκοινωνιακών δυσχερειών ν' αναχωρήσουν αμέσως εξ' Αγρινίου, θα στρατωνίζονται εις τον Στρατώνα και θα συσσιτώσι ως και οι άνδρες του ΕΛΑΣ. Οι μόνιμοι Αξιωματικοί και ούτοι μέχρι της αναχωρήσεώς των εξ Αγρινίου θα συσσιτώσι εις την Λέσχην Αξιωματικών ως και οι Αξιωματικοί του ΕΛΑΣ, απερχόμενοι δε εξ Αγρινίου θα εφοδιασθώσι δια φύλλον πορείας.*

5. *Οι Χωροφύλακες, αφού συγκεντρωθεί ο οπλισμός των υπό της Εθνικής Πολιτοφυλακής, θα παραμείνουν εις τα Τμήματά των σιτιζόμενοι υπό της ΕΤΑ του ΕΛΑΣ μέχρις ότου διευθετήσεται το ζήτημα τούτο η Εθνική Κυβέρνησις. Τούτο ισχύει και δια τους κ.κ. Αξιωματικούς της... (φράση δυσανάγνωστη).*

Εφ' ω συνετάγη το παρόν και υπογράφεται ως έπεται.

Έπονται υπογραφές.»